

BERNARD KANGRO

TARTU-TSÜKKEL

JÄÄLÄTTED
EMAJÕGI
TARTU
KIVISILD
MUST RAAMAT
KEERISTULI

Rbl. 2.—

BERNARD KANGRO Jäälätted

BERNARD KANGRO

Jäälätted

BERNARD KANGRO

Jäälätted

Romaan

Tallinn
„Eesti Raamat"
1990

E
K 15

Esmatrükk:
Bernard Kangro
Jäälätted
Romaan
Eesti kirjanike Kooperatiiv
Lund, 1958

Kujundanud ANDRES TALI

Kangro, B.
K 15 Jäälätted. Romaan. — Tln.: Eesti Raamat, 1990. — 288 lk.
ISBN 5—450—01213—6

Rootsis (Lundis) elava eesti kirjaniku (s. 1910) romaan sõjaeelsest Tartu üliõpilaselust, mis on ühtlasi esimene raamat Tartu-ainelises kaksik-triloogias. Romaan on kirjutatud 1958. a.

K $\frac{4702770201—272}{901(15)—90}$ TL—2—27—90 84.3E

ISBN 5—450—01213—6
© Bernard Kangro, 1990

Austatud lugejad, teie võib-olla imestate, et autor pöördub otse teie poole nagu vanal heal ajal. „Armas külavader," ütles ta toonamuiste maakeeles, „jutustan sulle ühe jutu, mis on tõesti sündinud Eestimaal sel ajal, kui..." Ja ta hoidis siis osavõtlikku lugejat kogu aja nagu parimat sõpra käekõrval ja andis teada, mida kogu loost lõpuks arvama peab.

Jah, need ajad on ammu möödas, kui kirjanik tohtis sõnakese vahele rääkida, öelda, mis tema ise arvab, ja lugejat õigel ajal kurja inimese või kurva sündmuse eest hoiatada või teda trööstida, kui kangelasel halvasti kippus minema. Nüüd ei tohi raamatukirjutaja enam midagi omalt poolt lisada, sest lugejad naeraksid ta kohe välja, kui ta näiteks kirjutaks: „Hoidke end selle mehe eest! Kui ta teile üksikus kohas vastu tuleb, lööb ta teid surnuks!" või hüüaks täis imetlust: „Oh magus lootus! Varsti võid seda imekaunist olevust oma silmaga näha. Ta ajab laiali tusapilved ka sinu pea kohalt, kallis lugeja..."

Ei, nõnda pole moes enam kirjutada! Kirjanik peab näitama, et tal pole külma ega sooja, kuidas ta kangelaste käsi käib. Ta peab ükskõiksust teesklema, kui ta süda verd jookseb või kui see rõõmust üle voolab. Ta peab küll teadma inimese salajasemaid mõtteid, aga ta ei tohi haletsedagi, kui ta loodud kujud satuvad karmi saatuse haardesse. Ühesõnaga — ta on oma loomingu juurest niisama hästi kui minema aetud. Ta võib veel ainult kaugelt piiluda, kui ta õilishingi halastamatult tükkideks lahatakse ja siis kokku pannakse hoopis teisiti, kui tema on mõelnud. Jah, ajad on muutunud ja lugejad ühes nendega! Ja muidugi siis ka kirjanikud.

Aga mina võtan selles raamatus julguse vanadele rohtunud radadele tagasi minna. Tahan oma loodud kujude käekäigu eest tänapäeva lõhestatud maailmas jõudumööda hoolitseda ja mõelda ka heatahtlikule lugejale, et ta päriselt ära ei eksiks selles raamatus, mis on veidi ebaharilik ja kohati ehk arusaamatu. Kuid ma teen seda säärasel moel, et lugeja võib autori tähendused vahele jätta, kui ta soovib. Ma võtan enesele riski, et austatud lugeja ütleb: „Noh, seda poleks ju tänapäeval tõesti enam vaja, tõepoolest. Neid kursiiviga trükitud lehekülgi — misjaoks?“

Emb-kumb — kas mu kommentaare loetakse ja neist mõningast kasu leitakse või neist üldse ei hoolita, mõlemal juhul olen taotlenud peale eespoolnimetatud soovide veel üht erilist eesmärki, mida võiksime nimetada illusiooni rikkumiseks. Küsitakse võib-olla, miks ma seda romantikute võtet kasutan realistlikus romaanis. Vastuseks on mul põhjusi: esiteks ei pea ma realismi üldse puhtalt võimalikuks ja teiseks ei taha ma paljastatud saada lihtsameelsete poolt, kes arvavad, et kui ma kirjutan roimast, siis olen ma ise kurjategija, kui ma kujutan ābarikku, olen ma ise säärane elu poolt halvasti koheldu, kui ma õigustan patust, pöörlen ise samade pahede mülkas.

Kirjandus, ka kõige realistlikum, pole võrdne reaalse eluga. Nii väga kui ta ongi kirjutatud tegelikkuse järgi, on ta ikkagi välja mõeldud, ikkagi muinasjutt. Tänapäeva inimene aga usub ainult seda, mida ta käega katsuda ja mõõduga mõõta saab, ta kujutleb, et ta on võimeline elu ja inimesi mõistma. Kas pole nii, et tagaaetud tõde on põgenenud otsija eest kuhugi hoopis mujale, võib-olla Jumala juurde?

* * *

Mõnikord öötundidel, kui asjatult und ootan, tulevad vanad sõbrad ja tuttavad mulle külla. Istume siis mõnes hästi tuntud, aga juba ammu hävinud tudengitoas või jalutame Tartu tänaval, mida enam olemas pole. Algul on see veidi võõrastav, sest me kõik oleme tohutult muutunud. Peale selle kujutame ette, et meil on aega vähe ja et meid kuski vajatakse. Ometi on see petlik kujutelm, mida keskikka jõudnud inimesed armastavad endile luua.

Aga pikkamisi, väga pikkamisi, kui öö kestab, harjume olukorraga ja muutume säärasteks, nagu me tõeliselt omal ajal olime.

Ärgu arvatagu, et see võimalik pole! On küll, sest see sünnib une ja ärkveloleku laiadel piirimaadel.

Kõik, mis siin raamatus on kirjutatud, sündis Tartus kolmekümnendate aastate teisel poolel, seega rohkem kui kakskümmend aastat tagasi. Vahepeal toimunud sündmused, vana Tartu täielik häving, on asjatuks teinud varjamise ja muutmise. Ilma hädaohuta võib kirjeldada toonast elu nii, nagu ta autorile tookord näis. See on olnud suureks kergenduseks, sest keegi ei suuda välja mõelda seda, mida elu ise pakub. Aga pikk vahemaa on olnud samal ajal ka takistuseks — autor on kippunud nägema seda aega romantilisemana, kui ta tõepoolest oli.

Selle kahe vastaka pooluse vahel liigubki meie tänane lugu, mida palun võtta mitte iseloomulikuna k o g u tookordse elu kohta. Ärgem unustagem, et nii palju on mälestuste Tartusid, kui palju on alles neid, kes seal tol ajal elasid. „Armas külavader,“ alustame viimaks, „see sündis septembrikuu kolmandal laupäeval, õhtul kell kuus Tartu ülikooli peahoone viiendas auditooriumis...“

ESIMENE OSA

1.

Hämarik hakkas kogunema kõige esiteks loengusaali kaugematesse nurkadesse nagu imepeen hall tolm. Paksumüürilise ruumi lagi oli võlvitud, mis tekitas petliku mulje keldrist. Lamedate kaartena jooksid teravatipulised kolmnurgad lae keskele kokku. Kunagi helevalged, nüüd aga ajapaatinaga kaetud pinnad hakkasid järjest rohkem hämaruse varjundeid võtma.

Kõrgetest akendest hoovas aga küllaldaselt valgust sisse, sellest jätkus pikkadele mustadele pingipealsetele ja kerekale kateedrile otsaseinas. Kuigi üle tänava üks ja teine aken helendama lõi, ei tulnud kellelgi meelde auditooriumis tulesid süüdata. Kriitvalgeks värvitud kõnetool oma vanikornamentide ja võltsliistudega, seistes musta seinatahvli taustal, tekitas illusoorse mulje valgusest.

Kateedris seisja vanamoelised, kõrge poognaga näpitsprillid heitsid akende nõrka helki alla auditooriumi, mis oli peaaegu tulvil kuulajaid. Kõneleja madal, jätkukohtadel veidi roosteräbune hääl vedas nagu pikka tõngalist lõnga läbi vaikse ruumi. Erksad kõrvad püüdsid selle kinni, virgad käed katsusid seda vihikusse kirjaks kerida.

„Ja noore Kreutzwaldi hingeliigutused?" küsis kateeder. „Ja maarahva madalast tarest tõusnud haridusotsalise hingeliigutused balti-saksliku söögitoamööbli ja kõrgekooli kantsli varjus? Me otsime noore Friedrich Reinholdi hingeüksinduse ja tulevase südamekaksinduse taustalt suurromantilisi elemente. Proosalisest argipäevast, kolkalikust Tartust kuulatame pilkase öö, tuhiseva tormi, mässava mere hääli. Oleme konstateerinud nende olemasolu. Liikus see voog ainult tolles kauges ajas sada aastat tagasi, on see kõikide aegade nooruse pärisosa — nii tunamuiste, täna-

päeval ja ka siis, kui meie, kes me praegu siin noortena õilmitseme, oleme juba hallid raugad?"

Nagu vastuseks sellele kajas metalline heli läbi vaikse hämarduva ruumi. Kõneleja tõstis silmad loengumärkmetelt ja näis kuulatavat hetke seda aja paratamatut sammu. Ülikooli peahoone suur kell lõi neljandat veerandit.

Ka auditoorium hakkas tardumusest ärkama. Allakummardunud päid tõusis paberilehtede kohalt, jalgu kolises üle põranda, keegi pani pliiatsi klõpsatades vastu lauda, üks portfellilukk klõgises, kuski naksus pink ja keegi sosistas teisele midagi.

Naatan Üirike, üks kuulajaist esipingis, kaotas järje käest. Ta oli noor esimese semestri üliõpilane, kellalöögid teda ei häirinud, vaid järjest tunduvamaks muutuv sirelilõhn. Ta oli juba tükk aega seda lõhnaaistingut katsunud tagasi tõrjuda, mõeldes loengu kuulamise ja üleskirjutamise vahele, et see on üks neid sundkujutelmi, mis romaanide kangelasi vaevavad, kuid millel tegelikkusega midagi ühist pole. Naatan Üirike oli enda arvates kaine tänapäeva inimene, kes katsus mõistusega iga nähtust seletada.

See oli koduaia sirelite lõhn, mida ta tundis. Aga kuidas see võimalik oli, kui kodu oli kuski kaugel ja kui käes oli september ja kui ta ise istus professor Särmi loengul? Ja pealegi ei meenutanud mitte miski siin läheduses noid lopsakaid kobaraid, mis kevaditi rippusid üle Sootare aia, toetusid vastu seina, kippusid aknast sisse.

Naatan Üirike vaatas abiotsivalt kõrvale. Temast paremal kummardus kahvatunäoline rasvaste juustega poiss sügavale üle laialiläinud paberipahmaka, vasakul aga ei istunud mitte kedagi, seal oli pingi ots ja kitsas vahekäik kahe pingirea vahel. Siiski, Naatani silmad sattusid tüdrukule, kes istus aknapoolses pingireas esimesena. Tüdruk oli pea tema poole pööranud ja vaatas vastu, Naatanile näis, et muigega suunurkades. Ainult hetkeks kohtusid nende pilgud, siis pööras Naatan järgmise lehe oma vihikus ja katsus veel viimase õhus kõlava lause hõlmast kinni haarata. „Oleme juba hallid raugad," kirjutas ta lehe ülemisele servale oma hoolika, loengutel rikkumata käekirjaga. See on tema, mõtles ta ise sealjuures, see on tema, kust lõhn tuleb, tema, mitte miski ega keegi muu.

Naatan Üirike tundis ise, kuidas tal puna põskedesse valgus,

aga ta ei saanud sinna midagi parata. Talle meenus üks juhtum tänavu kevadest. Nimelt oli ta öelnud emale, kes tol ajal juba eneses varjatult surmatõbe kandis, et peaks neid sirelipõõsaid veidi kärpima. „Ei, ei," oli ema ägedalt vastu vaielnud, „las neil olla vähemalt sel kevadel veel! Tuleval aastal, siis tee, mis tahad." Alles järgmisel õhtul oli ema muu seas lausunud: „Sel kevadel õitsesid ja lõhnasid sirelid väga, siis, kui isa esimest korda meile tuli. Seisis teine aiaposti juures, võõras mees, ise naeris." Nüüd meenus see kõik Naatanile ja äkki ta otsekui nägi oma isa, kellest tal mingit otsest mälestust polnud, nende aia juures sirelite all. Ema seisis väravate vahel, noor ning ilus, ise naeratas...

„Selge aru austajad, kaine mõistuse kiitjad, pilajad ja parandamata pessimistid — kas need on kunagi olemata olnud nii tunases kui ka tänases Eestis," kuulis Naatan Üirike kateedri poolt. Ta pani pliiatsi uuesti käest ja põrnitses üksikule lausele paberi ülaserval. „Oleme juba hallid raugad," luges ta mitmendat korda, ilma et ta selle tähendust oleks taibanud. Vargsi, üsna kogemata vaatas ta vasakule. Tüdrukul oli trotslik profiil, üle pea kammitud lopsakad juuksed läikisid pealael vasekarvaliselt vastu valgust. Lilla gaasrätik ta kaelas oli tõepoolest sireli värvi.

Tüdruk oli näo kateedri suunas pööranud, ta käed lebasid tegevusetult laual, ta ilme oli, nagu poseeriks ta teadlikult. Naatan võis teda segamatult vaadelda. Ja mida kauem ta seda tegi, seda janusemaks ta muutus. Tal oli tunne, nagu jooks ta ahnete sõõmudega külma allikavett, ise hirmul, et see joomaaeg poolelt suutäielt katkeb. Naatani ärevus tõusis sellest järjest, ta kael tõmbus higiseks ja kitsas krae soonis nahasse.

„Vastuvõrdsus selle kahepoolsuse tunnetamisel?" küsiti samal ajal kateedris. „Kas see ei vii mõtteid meie saavutamatu ühtluse rängale rajale?"

Naatanile hakkas see lause teiste hulgast teravalt kõrvu. Ta pööras pilgu tüdrukult kõrvale ja katsus loengusse süveneda. Aga kujutlused ei jäänud temast maha. Kuski sügavamal, nagu kaane all elasid nad edasi oma elu. Ja siis olid nad jälle otsekui sealsamas. Naatan astub peale loengut peahoone valgete sammaste vahelt alla laiale trepile. Siis jääb tüdruk seisatama ja küsib: „Kuhu sina lähed?" — „Ma ei lähe kuhugi," vastab ta, „ma jään

siiasamasse.“ — „Kuhu siia?“ — „Noh, saavutamatu ühtluse rängale rajale...“

„Noor Kreutzwald tõi hilisemasse ellu kaasa Mecklenburgi tinavalaja Saedleri tütre Marie Elisabethi, tõi tasuta helduste hinnana lahkest kostikodust...“

Naatan katsus jälle mõtteid loengu juures hoida. Aga kuidas ta sai, kui võrdlusjooned kippusid segama! Pole tinavalajaid ega nende heldeid tütreid tänases Tartus, keegi ei kutsu teda lahkelt kohvile, kui ta konutab Jakob Tedderi hoovimaja niiskes trepialuses toakeses, viiekroonine kuuüür ette makstud. Keegi ei märka, keegi ei tunne, keegi ei palu tänapäeval!

Aga see meeldetuletus ei mõjunud siiski täna maharusuvalt nagu tavaliselt. Koguni vastupidi — see tegi Naatani uljamaks ning vabamaks. Ta võis minna, ta oli kõigeks valmis, teda ei sidunud miski, nii nagu ta isegi kunagi ammu... Ja jälle tundis ta uimastavat sirelilõhna, jälle võis kujutlustes mängida.

Naatan Üirike oli varavana, juba lagedaks laasitud oma lühikese eluea jooksul. Elu oli unistused juba varakult puruks rebinud, aga ometi võis täna ühe lõhna aisting vabastada teda kainuse sundusest. Ta mängis oma kujutlustele poolteadlikult kaasa, ta laskis end meelega petta ja tundis sellest kahjurõõmsat lõbu. Mis siis sellest, et see võõras õis pole temataolise Nipernaadi jaoks! Nalja pärast mängida kujutlustega, see ei maksa ju midagi, mõte on vaba... Naatani must, juba rühkunud pintsak oli kitsaks jäänud, kõhn käsivars ulatus kaugele käisest välja. Tal olid kõvasti kokkupigistatud veretu suu piklikus kõhnas näos ja pikad ripsmed üle mustjashallide silmade. Ta juuksed olid madalad ning tumedad, teine kõrvalest pisut teist moodi.

„Üks koolivend,“ sosistas samal ajal Pärdijaak oma kõrvalistujale vastu kuuevarrukat ja tähendas sõrmega ettepoole. Nad istusid aknapoolse rea eelviimases pingis.

„Kus?“ küsis helepruun kuuekäis vastu.

„Seal, esimeses pingis, nurga peal. Huvitav mees. Oli muide priimus klassis. Istusin ta seljataga.“

„Ah soo,“ ütles teine halvakspanevalt ja hakkas edasi kirjutama. „Need *cum laude* mehed, teadagi, pole just...“

„Ta pole mingi tuupija,“ kinnitas Pärdijaak. „Püüame pärast kinni, siis näed ise. Nimigi eriline... Naatan Üirike.“

„Tssst!“ sisistas keegi seljataga.

Pärdijaak vaatas üle õla tagasi. Seal istus üks kohevil juustega tüdruk ja naeris talle näkku. „Kuulge, härra üliõpilane, loengu ajal pole rääkimine lubatud.“

Pärdijaak naeratas vastu oma laia võrumaist naeratust, kuid mõtles eneses: Oota sa, sunnikunahk, või pole lubatud! Aga edasi kõnelda ei söandanud ta ometi mitte.

Pärdijaak oli kogu loengu aja elevil olnud, nüüd ei suutnud ta end enam pidada. Iga silmapilk juhtus ju kuski midagi enneolematut ning huvitavat. Kõigega tuli kursis olla, kõike pidi ise nägema, korraldama ja organiseerima, kõige üle vaidlema, igalt poolt midagi erakordset otsima. Samuel Särm ja tema loeng noore Kreutzwaldi tundmaõppimiseks, see oli põnev, see oli sündmus, kuid sellest ei jätkunud siiski kogu tunniks. Mis teha pärast loengut? Kuhu minna? Kus olla kella kuuest üheksani?

Teadus, see oli küll see, mille pärast ta siin viibis, kuid peale teaduse, mida pakkusid loengud ja raamatud, oli ju ometi inimene ise oma keerulise psühholoogiaga, oli elu ise, mis polnud sugugi vähem tähtis kui teadus. Iga silmapilk, mis möödus, jättis midagi seljataha, iga hetke tuli kasutada.

Seal oli koolivend Naatan Üirike, keda Pärdijaak polnud Tartus olles veel kohanud. Ta oli eelmisel aastal istunud Naatani seljataga ja nüüd on ta siin, ilma et Pärdijaak teaks, kus ta elab, mis ta teeb. Naatan, kellega tal kooliajal erilist suurt sõprust polnud, oli äkki huvi tulipunkti tõusnud. Tingimata peaks tema kinni püüdma, Juku Leebramiga tuttavaks tegema, koos midagi ette võtma...

Pärdijaak ise oli pärit maa lõunasopist, suurte metsade keskelt. Neil oli seal oma Pärdijaagu küla, mis koosnes neljast talust, metsavahimajast ja roomakesetarest. See oli väike saareke määratus rohelises meres, mis mäetipult kaskede alt vaadates kaugemal kutsuvalt sinendavaks muutus. See seal oli kodu — tuttav viimase kui raasuni, iga puuni, kraaviperveni, põllulapini, mäeveeruni, muu kõik oli välisilm — võõras ning huvitav juba sestsaadik, kui jalad üles mäele kaskede alla kandsid. Pärdijaagu tume, kergelt lokkis pea, kõrgete põsenukkidega ja kandilise lõuaga nägu oli tüseda ning madala maapoisi kere otsas. See oli kooskõlas ta kodukootud lambanahaõiva iga kiuga ja ta helesiniste, sügaval asetsevate silmade süütu säraga.

„Juba nii palju üle,“ pahandas ta siiski, aga rohkem oma-

ette. Ta kõrval istuv korterinaaber Juku Leebram kirjutas loengu üles. Sealt võis hiljem lugeda, mis professor oli öelnud. Pärdijaak ise oli küll võtnud kaasa väikese mustade vahariidest kaantega klade märkmete jaoks, aga ta ei söandanud end kinni panna nii pideva kirjutamisega ja juba esimesel poolel leheküljel loobus ta sellest üldse.

„Kui teeme pika hüppe Lauluisa hilisematesse aastatesse ja mõtleme endid Võru madala ärklitoa trepile, siis kas sealt varjutoast alla, kus kodu, kolle, naine ja lapsed, kas sealt alla tulles tuksatas laululaulja süda?" kuulis Pärdijaak. — Naine ja lapsed, mõtles ta, kui naljakas, et Kreutzwald, nagu teisedki... Jah, see on ju huvitav, väga huvitav...

„Selles majas, kus „Viinakatku" autor oli aastakümneid sisse ja välja käinud, asub einelaud. Eks kihvatanud ka teie ees kõneleja süda, kui ta leti ette astus ja tellis..."

Johannes Leebram vahtis alla paberilehele ja äkki peatus ta pliiats. Siis hakkas see uuesti liikuma ja kirjutas samale reale, kuhu kiri pooleli jäänud: „Oober, kuus õlut ja sekser!" Siis pani ta pliiatsi lauale ja hõõrus oimukohti. Pea oli uimane ning raske, väsimus surus kuklasse. Oli kuum ja janutas. Ta kujutles, kuidas peo haaraks kõvasti kinni ümber sileda ning jaheda õlleklaasi, kuidas janunev suu jooks... Aga samas raputas ta tõrjuvalt pead: Ei, ei mitte, seda mitte enam tänavu sügisest peale, uus elu on alanud, see on otsustatud! Ja jälle pigistas ta pliiatsi pihku, valmis järgmise lause kirjapanemiseks. Samal ajal hakkas teda kiusama küsimus, et miks peaks ta üldse siin istuma ja loengut üles märkima, tal pole seda ju iialgi vaja, ta õpib ometi usuteadust.

„Vabandage!" öeldi korraga ta kõrva juures.

See polnud Pärdijaagu tuttav kõrge hääl, vaid võõras, madal ning pehme. Teisel käel istuvat pikka tuhkblondi poissi oli ta juba loengu alguses märganud. See oli silma paistnud oma aeglase, otsekui mõõdetud ning väärikate liigutustega, melanhoolsete silmalaugudega ja punase tütarlapseliku suuga. Peale selle kandis ta suuresõlmelist süsimusta lipsu, mis sugugi moes polnud, ja laual olid tal kallid läikivast papist kaaned.

„Jah," vastas Leebram naabrit enda poole kummardumas nähes.

„Kas teie võiksite mulle oma märkmeid laenata? Mul jäi mõnest kohast vahele."

„Miks mitte," oli Leebram nõus. „Kui teil sellest aga ainult abi on? Mu käekiri pole just ilukiri ja ma pole süstemaatiliselt üles märkinud."

„Küll saan jagu," arvas naaber.

„Märkisin ainult... huvitavamaid asju."

„Kahe peale saame ehk otsad kokku," oli naaber optimistlik. „Mu nimi on Verner Taklaja."

Leebram vaatas uuele tuttavale otsa. Selle silmad tõmbusid naerule, aga suu jäi endiselt tõsiseks, kulmude kohale tekkis nagu rõhutatult sügav tõsidusekorts. Verner Taklaja pistis täitesulepea rinnataskusse ja sulges kaaned, mille vahel ta paberilehti hoidis. Kõik ta liigutused oli mõõdetud ning väärikad.

„Loeb täna jälle üle," ütles Taklaja, nagu oleks ta seda juba aastate jooksul omast käest kogenud.

„See ongi tore," vastas Leebram. „See ei tähenda talle midagi, et laupäeva õhtu ja kirikukell juba lööb."

Tõepoolest kuuldus läbi paksude müüride sisse Jaani kiriku kella harvu lööke. See näis tulevat nagu kustki kaugelt ja läbi tiheda summutava udu.

Johannes Leebram jäi kellalööke kuulatama. Peale selle, et ta juba aastaid oli siinsamas Samuel Särmi laupäevaõhtustel loengutel neid kuulnud, oli neis veel midagi tuttavat. Neil oli nukker, peaaegu leinaline kõla, nad meenutasid mingipärast sügist. Ja alati tuli nendega ühenduses meelde üks teatav Võhandu käär tammi all — Mustakivi võrendik. See oli üks jõe paljudest loogetest, sügava mustjaspruuni põhjaga ja tumeda kiviga selle laiemas osas. Mustakivi võrendik oli kõige sügavam, selles liikus vesi alati, nagu keeksid selle põhjast lugematud allikad üles. Mustakivi võrendik oli kõige tumeda ja salapärase sümbol, aga mis tal oli tegemist Jaani kiriku kellalöökidega, sellele polnud Leebram iialgi jälile saanud. Ainult iga kord, kui ta kuulis laupäevaõhtusi vesprikelli, meenus talle ka Mustakivi võrendik.

Leebram toetas selja vastu pinki ja pigistas silmad kinni.

Peab see tõesti ükskord nii minema, et ta istub kõledas ning jahedas kirikumõisas, vahib välja hooletusse jäetud vanasse aeda ja kuulab, kuidas laupäeva õhtul kellamees tornis kelli tõmbab? Ümberringi on tume süvenev sügis, varane pimedus, pikad unetud ööd ja mahajäänud kolkakihelkond oma laialdaste piiridega, milles mitte midagi meelikõitvat pole. Pakub pühakiri abi selle

2 B. Kangro

mahajäetuse ja üksinduse vastu, kinnitab see teda, kui tal hingehäda käes on? Täidaksid ta aega üksnes pühapäevased jutlused kõletühjas kirikus, matused, ristsed, haigete külastamised, majaõnnistamised, sekka mõned pulmad, needki ilma hoota seni, kuni õpetaja seal viibib?

Leebramist käis üle hingepakk ning ängistus, peaaegu hirm selle ees, mis ükskord tuleb. Kreutzwaldil oli oma ärklituba, aga palju seegi teda päästis Võru trööstitusest, sellest, mida ta ise oli vahel tunda saanud. Kreutzwaldil oli oma kirjatöö, mis oleks aga temal? Mis aitaks teda elu hallusest üle?

Viimaks avas Leebram uuesti silmad ja naeratas vaikselt. Ta oli harjunud kõigele käega lööma, minna laskma, ja siis oli alati kergem olnud. Täna aga kiusasid teda tülikad küsimused: Oli see rumalasti tehtud, et hakkasin usuteadust õppima? Oleksin võib-olla pidanud hoopis midagi muud katsuma? Aga mida? Milleks oleksin ma sobinud? Esimesel semestril oli talle loengul öeldud, et võtame teilt lapseusu ära, kahe aasta pärast anname õige usu asemele. Oli juba kaks korda kaks aastat möödunud, seda õiget usku polnud tulnud ja lapseusk oli kadunud. Aga oli sellest siis lõpuks nii väga kahju? On ühele kirikhärrale vaja mingisugust usku? On üldse kellelegi mingit seesmist kutsumust tarvis? On teistel kaasvõitlejatel seda õiget ning kindlat usku, kui nad kirikumõisa poole rühivad?

Leebram naeratas ikka veel. Kes kõrvalt vaatas, pidas teda lõbusaks selliks. Ja seda ta oligi olnud need aastad, mis nagu lennates olid möödunud. Nüüd äkki, mis siis nüüd?

„Nüüd läheneme oma küsimuse pärapunktile: Nägi skeptiline vanarauk tõepoolest kaugel oma kodu kasvavat, nagu seda harjumuslikult oleme valmis uskuma? Viirastus ta silma ees Vaimu-Eesti tõus kõige kiuste või oli see kurvamoeline truuksjäämine kord tekkinud idealistlikule kujutlusele? Otsime asjatult õiget vastust selles asjalikus käsitluses, asjalikul ajal..."

Äkki avanes auditooriumi uks ja suur hall hundikoer volksas sisse. Ta haugatas korda paar rämedalt ja kargas siis hirmunult tagasi ukse peitu. Nägematu käsi tõmbas ukse kinni. Koridoris põlevad heledad lambid olid hämaras ruumis viibijate silmi pimestanud.

Hetkeks valitses kateedriski vaikus, siis tõusis seal hääl tavalisest kõrgemaks.

„Me näeme, et tänased vaimuindlejad ei jää taha Kreutzwaldi päevade pilajatest tühipeadest. Meie kinnistame seda teatud küsimusmärgi asetamisega Lauluisa püüdluste viljakusele. Igatahes — vana peab küll kaduma uue, homse aja survel."

Ootamatu kiire klõpsuga lõi kõneleja portfelli luku kinni ja kopsatas kateedrist alla. Hämarik oli tõepoolest sisse tunginud, seda märkas, kui ta lüheldane kogu nagu pruun vari ukse poole liikus.

Auditoorium ärkas nagu paisu tagant pääsenud kevadvesi. Ruumi täitsid korraga sumin, hüüded, naeruturtsatused, jalgade sahistamine ja tõkestamatu tormamine riidevarnade kallale. Keegi keeras lülitit ja laes lõid moodsad heledad tulepunktid leekima.

Ma ei taha lugejat koormata sellega, et hakkan kirjeldama, mida ma ise sellel loengul tundsin. Istusin aknapoolse rea kõige viimases pingis, kus tavatsesid „vanad veteraanid“ aset võtta. Seal olin istunud juba aastaid. Olin niisiis juba kaua aega Tartu linnas studeerinud ja mitte selle linna võluringist ja ülikoolist välja jõudnud. Kui mind kuhugi liigitada võiks, siis tuleks mind asetada vaeste ulaharitlaste kilda, kes oma skepsise ja nurisemise, aga siiski ka innukusega andsid ilmet Tartu elule ühes kitsas ringis, mis kõrvaltvaatajale palju silma ei torganud.

Sellest tingituna nägin kõike läbi ühe erilise prilli. Seepärast olid mul tollel õhtul, kui kohtasin neid, kellest edaspidi juttu, oma erilised mõtted mõelda. Ma ei salga, et seal leidus veidi nukrust, natuke irooniat, pisut blaseerumust, aga vähekese ka siirast rõõmu igal aastal uueneva nooruse üle. Sündisin ise nagu uuesti igal sügisel ja alustasin iga aasta septembris üht uut ringi. Sel korral, kui märkamatult hakkas koonduma see väike sõpruskond, olin ise lahkumismeeleolus, kuigi ma ei teadnud, et mul tuleks Tartust lahkuda. Võib-olla oli see mingi aimus hiljem saabuvast sutrest lahkumisest, millest aga siis mitte keegi teadlik ei võinud olla. Teame aga, kui skeptilised peame olema sääraste ebamääraste tunnete ennustava väärtuse suhtes. Nii olin ka mina. Ma ei tahtnud iseenesele jalgu jääda ja hoidusin vanu aegu meenutamast.

Kõike seda arvestades laenangi järgmises peatükis ja edaspidigi enesele Naatan Üirikese silma. Ta näis mõnes mõttes olevat otsekui mu noorem vend, seepärast julgen vastutust tema eest enesele võtta. Ta on omamoodi komplitseeritud iseloom ja see selgub kõige paremini ta enese kaudu või õigemini — seda ei märka nii selgesti, kui mina-silm vastuolusid tasandab. Olgu lugeja esialgu temaga kannatlik, sest ta haavub kergesti, kui teda tõsiselt ei võeta ega usuta, et see, mis ta jutustab, on siiralt südamest tulnud. Ta jätab niikuinii ebausutavamad kohad enesest avaldamata.

2.

Nägin teda seljakile vastu aknalauda nõjatuvat, kui ära minnes sinnapoole vaatasin. Ta oli pea kuklasse visanud ja õlad tahapoole kallutanud, ta lõuaalune ja kael valendasid ahvatlevalt. Sirelilla rätik oli sõlmest vallandunud ja langes kahe pika ribana üle rindade kohal pingul oleva tuvisinise kleidi. Ta oli enda sinna nagu vaatamiseks seadnud, ise üles lakke vahtides. Ta ei näinud muud enam märkavat.

Liikusin koos teistega riidevarnade poole, aga mu silmad olid nagu kukla peale pööratud — nägin teda seal aknal ka siis, kui juba ukseni olin jõudnud, otsekui uppunud selle trügimise, kära, naeru ja tõuklemiste sekka. Tundsin erutavat higilõhna, nägin mitmesugseid nägusid enda ümber, kuulsin üksikuid sõnu ja naeru, aga kõige selle keskel kiusas mind kujutlus, nagu suruksin lopsakaid sirelikobaraid vastu nägu, nagu hingaksin sisse nende niisket uimastavat lõhna. Mul oli hea olla.

Kõigil näis olevat rutt, kõiki näis keegi kuskil ootavat. Sain varnast oma kulunud vihmamantli kaasa kahmata ja alles ukse taga tõmbusin kõrvale ja hakkasin mantlit kiiresti selga kiskuma, nagu ootaks ka mind keegi või miski. Ukseava puistas mulle tulijaid vastu. Üksi ja salguti, elavalt juteldes või vaikselt kadusid nad piki kitsast koridori välisukse suunas. Toetasin siiski õla vastu seina ja jäin seda võõrast voolu vaatama.

Mis ma teeksin, kui ta nüüd äkki tuleks? küsisin eneselt. Astuksin ma talle juurde ja ütleksin: „Vabandage, preili, et tülitan! Mulle tundub, et olete sirelipõõsas. Lubage, et ma teid nuusutan!“ Ma muigasin ise seejuures, teadsin küll, et ma iialgi nii ei ütle, et ma silmad maha löön, kui ta möödub, et ma isegi talle silmnäolt järele ei kõnni, et vaadata, kuhu ta läheb. — Mis sellest, kui ta ainult õlgu kehitab ja minust nagu tühjast õhust läbi vaatab või kohkunult minema põgeneb! Aga mis siis, kui ta lihtsalt ütleb: „Olge lahke, nuusutage!“?

Äkki kerkis teiste seast esile koolivend Pärdijaagu tuttav innustunud nägu. Tuksatus käis minust läbi, esimene mõte oli kiiresti kaduda. Aga ma jäin ometi paigale, sest ta oleks minu niikuinii kinni püüdnud, ta juba hüüdiski:

„Naatan, sunnik, kuhu sa tormad?"

„Ma ei torma kuhugi, ma ju seisan."

Pärdijaagu kämmal oli tugev ning lai, ta käesurve pikk ning südamlik. Ta hakkas kohe rääkima:

„Kus sa elad? Ah Lootuse tänaval. Siis oleme naabrid — meie korter on Õnne tänaval. Elad üksi? Meil on tuba kahe peale koos Juku Leebramiga. Kas sa teda tunned? Ei? Võru mees, meist vanem, õpib pastoriks, kaugelt sugulane, tore poiss. Sealt ta tulebki. Hei, Juku, siia, siia!"

See oli vana tuttav Pärdijaak, nagu ta ikka oli olnud — lennus ja tegevuses. Olgu, mõtlesin, nüüd polegi mul vaja midagi otsustada, kui tema tuleb, ma ei saa ju talle juurde minna.

Pärdijaak tiris käistpidi minu juurde ühe kleenukese, oma ümmarguse näoga rõõmsalt naeratava poisi. Tolle suu oli helevalgeid hambaid täis ja juuksed pikad ning kõrva juures veidi lokkis. „Johannes Leebram," tutvustas ta ennast. Temaga oli kaasas teinegi mees. Selle kummardus oli sügav ja käsi pehme ning soe. „Verner Taklaja on mu nimi," lausus ta madalal häälel. Ta õrnavõitu näoga see hääl päriselt ei sobinud.

Kui tutvustamine möödas, ei osanud keegi midagi öelda. Isegi Pärdijaagu suu seisis vait. Vaatasime üksteisest mööda. Viimaks oli see ikkagi Pärdijaak, kes leidis:

„Nüüd on meid viis meest."

„Viis?" kergitas end Verner Taklajana tutvustanu teist kulmu.

„Muidugi viis," seletas Pärdijaak lihtsameelsust teeseldes. „Kaks meest siin ja kaks seal. See teeb ju kokku viis, eks ole?"

„Ah sedaviisi," käis mõistev naeratus üle Verner Taklaja näo. „Vaat säärast matemaatikat ma pole õppinud. Aga see klapib suurepäraselt."

„See on Pärdijaagu „psühholoogiline matemaatika"," täiendas Leebram.

Siis märkasin, et inimeste tulek oli lakanud, uks seisis pärani lahti. Mul oli kahju, et ma polnud tolle tüdruku minekut näinud, ma ei suutnud seda nagu uskuda, et ta nii märkamatult võis

mööduda. Mingi seletamatu aje sunnil läksin ukse juurde, et üle läve sisse vaadata.

„Otsid siiski viiendat või?" kuulsin Pärdijaagu häält seljatagant.

Põrkasin aga samal ajal vastamisi tema endaga. Ta tuli nii äkki, et riivas mind oma mantli käisega. „Vabandage!" ütles ta tuttavlikult naeratades.

Tõmbusin kiiresti kõrvale, et teda mööda lasta. Ta pöördus minekule ja mina astusin üle läve auditooriumi, nagu oleksin sinna midagi maha unustanud. Aga samas tuligi mulle mu portfell meelde ja nägin seda pingil, kus nüüdsama olin istunud. Olin selle tõepoolest maha unustanud. Mu süda kloppis ärevalt sellest kohtumisest, aga ma sundisin end rahulikuks, kui pingi juurde astusin ja mapi võtsin. Samal aeglasel ning mõõdetud sammul tulin tagasi teiste juurde.

„Noh," ütles Pärdijaak. „On sul aga õnne — kõige ilusamale neitsikule jooksed lausa sülle."

„Oli... õnne..." kogelesin ja arvasin ise, et teised mu põskede roosat jumet märkavad. Aga nad ei märganud vist midagi.

„Otsustasime, et istume natuke kohvikus," teatas Pärdijaak. „Sa, Naatan, tuled muidugi kaasa?"

„Ei... tea," ütlesin. „Võiks ju... natukeseks." Aga ise ma olin kindel, et ma sinna siiski ei lähe. Ma polnud üheski Tartu kohvikus käinud, olin neist ainult loetu põhjal mingi ebamäärase kujutluse loonud. Mul polnud iialgi mõttesse tulnud sinna vaatama minna juba seepärast, et pidin äärmiselt kokkuhoidlik olema. Aga nüüd? Mul oli tunne nagu vettehüppajal, kes hüppelaualt lahkunud. Ja lõpuks, kui Pärdijaak läks ja teised, miks siis mitte üksainus kord vaadata?

Sattusin Leebramiga kõrvuti, Pärdijaak ja Taklaja seisid veidi eemal.

„Kas teile ei tundunud, et tänane loeng oli — kuidas seda nüüd öelda — veidi liiga stiilne, liiga teritatud?" küsis Leebram minult. Mulle näis, et ta tundis end kohustatud olevat kõnelema.

„Kindlasti oli," vastasin. Vaatasin oma uut tuttavat põgusa kõrvalpilguga. Ta naeratas vaikselt ja vaatas mulle samuti vastu. „Säärast on tõesti... hea kuulata. Oled nagu teises maailmas. Ainult et..." Jätsin lause pooleli. Hakkasime edasi liikuma.

„Huvitav, kuidas ta kõike seda tänapäevaga sidus, paralleeljooni tõmbas. Olen ise Võrus elanud ja just temanimelises tänavas, palju kordi ta majast mööda käinud, seal seeski olnud, aga kunagi ei ole ma Kreutzwaldile niimoodi vaadanud. Ta on õieti-öelda mulle igavana tundunud kõige „Kalevipojaga“ tükis. Ja tunni lõpul see... see... koer...“

Nägin vist samaaegselt temaga, kuidas meile üks koeraga mees vastu liikus. See oli suur helehall hunt ja mehel olid mustaraamilised prillid ja punakas habe. Koer kippus kiiresti edasi ja peaaegu vedas oma peremeest enda järel. Astusime kõrvale, et teda läbi lasta.

„Näe, siin sa oledki,“ hüüdis koera peremees meist mööda jõudes. Koer oli Taklaja najale üles hüpanud ja kiunus heameelest.

„Ah sa lontrus!“ patsutas Taklaja looma pead. „Või sina see olidki, kes tänasele loengule puänti pani!“

„Ta oleks lugenud veel praegu, kui Neerol poleks igavaks läinud. Ta teadis, et sa oled sees. Kujuta ette, juba veerand üle ja ta ei kõssagi.“

„Aga see oli ju tore,“ ütles Pärdijaak.

„Ah, tühja ta tore,“ lõi koeraomanik käega. „Pole toredat midagi. Vana keerutab ja keerutab, teadagi.“

„Saage tuttavaks!“ ütles Taklaja. „Villibald Oona, Eesti kõige suurem filosoof.“

„Kuhu te lähete?“ küsis Oonaks hüütu. Ta käsi oli kitsas ning niiske, silmad prilliklaaside taga võnkusid rahutult.

„Koopasse,“ vastas Pärdijaak.

„Ükstapuha kuhu, võtke mind ka mesti,“ tingis Oona. „Mõtlesin, et teen enesele vaba laupäeva, seepärast tulingi.“

Väljas oli pehme ning soe septembriõhtu, nagu neid mäletan kooliajast, kui hämariku ajal linnaparki või raudteejaama lonkisime. Linn aga sumas siin hoopis teise häälega ja rahvast liikus tänavail rohkesti. Läksime enne Vabaduse puiesteelt Oona poolt läbi, et ta koera koju lasta. Kõndisin Leebramiga kõrvuti ja tema rääkis enamasti kogu aja. Ta filosofeeris ja jutustas sekka anekdoote oma vaiksel sõbralikul viisil. Ta ei küsinud minult midagi ja mul ei tarvitsenud omalt poolt midagi selgitada. Mu mõtted

ultasid sel ajal veidi omapead ja ajasid sirelilõhna jälgi, aga ma ei kaotanud hetkekski jutuotsa käest.

Siis jõudsime „Ko-Ko-Ko“ juurde. Kahel pool keldrisse viivat treppi helendasid poolkaares klaasi all tuled. Astusin teiste kannul sisse. Kitsas eesruumis tuli inimesi vastu. Üks morni näoga mees tagus vihaselt rusikaga seinal rippuva mänguautomaadi küljele. Andsime pealisriided ära.

„Kas tahad proovida?“ küsis Pärdijaak masinale näidates.

„Ei tea, kaotavad alati,“ ütlesin.

„Sina võidad,“ kinnitas Pärdijaak.

Ja tõepoolest tuli mulle ei tea kust säärane kihu pähe, et ehk võidangi. Otsisin taskust viielise. Kui nüüd võidan, siis..., mõtlesin ise ja lasksin mündi ettevaatlikult pilust sisse.

„Anna nüüd vägev obadus!“ soovitas Pärdijaak.

„Mitte nii kõvasti!“ õpetas Oona. „Kaotasin korra kakskümmend viis senti. Enam ei, pass, sellega ei võida kunagi.“

Andsin metallist näsa pihta peopesaga paraja löögi. Viieline klaasi taga hüples siia ja sinna ja siis kuulsin, kuidas rahad tirinal alla hoidlasse hakkasid jooksma.

„Täitsa õige, mees võidab,“ konstateeris Verner Taklaja asjalikult. „Kakskümmend viis. Pange nüüd teine viieline välja, teil on nõks käes.“

Võtsingi uue viielise. „Viistest,“ teatas Taklaja. „Kahekümneviieline on veel saada. Tooge ära!“

Lasksin kolmanda raha sisse. — Kui veel kord võidaks, siis... Mu käsi ei tahtnud kuidagi löögiks tõusta. Pigistasin silmad kinni ja siis lõin. Tundsin, et see on otsustav. Süda tõusis peaaegu kurku.

Siis hakkasid jälle rahad alla hoidlasse kõlisema.

„Ole lahke!“ ütles Oona pettunult. „Mehel veab sea moodi. Pange veel kord!“

„Ega õnne või kiusata,“ ütlesin ja hakkasin värisevi käsi viielisi alt hoidlast välja korjama. Ma ei raatsinud kätt rahade juurest ka siis ära võtta, kui teiste taga üle kohvikuläve astusin. Need tundusid soojadena. Olin võitnud, olin kolm korda võitnud!

Leidsime tagaseinas ühe tühja lahtri, kuhu viiekesi ära mahtusime.

„Mu härrad,“ ütles Oona, kui pruunis vormikleidis ettekandja

oli meie tellimised vastu võtnud. „Kui lubate, siis esitan teile ühe küsimuse. Antiikaja filosoofid teatavasti esitasid samuti võhikutele raskeid filosoofilisi küsimusi lihtsas vormis. See oli nende poolt õieti tehtud."

„Sa lubasid ju küsimusi Neerole esitada," segas Taklaja vahele. Ta nägu oli muigel.

Oona välgutas prilliklaase küsija poole. Nägin, kuidas ta silmaterad kiiresti horisontaalselt liikusid. Ta nägu tõmbus vimma, kuid ta hääl oli endine, kui ta ütles: „Tema jaoks on need, mida sina vastata ei oska."

„Olgu täna," oli Taklaja nõus. „Tule oma küsimusega lagedale!"

„Võtame ühe lihtsa näite. Ütleme, et meil on härg. Kui härga sabast venitama hakata, mis juhtub siis?"

Vaatasin üle kohviku. Sinkjas suits hõljus õhus. Siin-seal laudade ümber istuvad inimesed olid meist nagu vaheseinaga eraldatud. Tasane kõnesumin ja doominokivide klõbin täitsid ruumi. Meie lauas olid kõik vait, keegi ei vastanud Oona küsimusele. Vaatasin uuesti talle otsa ja mul hakkas temast äkki kahju. Sellesama lühikese tutvuse jooksul oli ta mulle imeliku mulje jätnud. Tundsin end nagu kuidagi süüdlasena, et teised midagi ei ütle, ja vastasin siis ise:

„Saba läheb katki."

„Võib-olla," vastas Oona erksalt, peaaegu võidurõõmsalt. „Aga mis arvavad teised?"

„Hakkab venima," ütles Taklaja ikka veel muiates. „Venib määratu pikaks. Venib kas või kolm korda ümber maakera, sest see on filosoofiline härg ja tal on filosoofiline saba, mida võib lõpmatuseni venitada."

„Omast kohast hästi ja iseloomu kohaselt vastatud," kiitis Oona. „Aga mis arvatakse veel?"

„See on eetiline küsimus: inimene ei tohi lahutada seda, mis Jumal on ühte pannud..." Leebrami suunurgas tuksatas, kui ta seda ütles oma vaiksel viisil. „Ma olen selle vastu, et härga sabast tõmmatakse. Ta pole mõni kass."

Pärdijaak oli mõtlikult kuhugi kaugusse vahtinud, laubal sügavad kortsud. „Meil Pärdijaagul oli üks vägev härg," alustas ta tõsiselt. „See oli alles härg, nagu härg olema peab. Härja kvintessents, ideaalne härg, aga tema viidi Mõniste laadale. Kui

tema saba oleks venitama hakatud, oleks ta minema pühkinud kõige venitajaga, nii et tolm taga..."

Kaugemale ta ei saanud, Taklaja hakkas kõva häälega naerma ja teisedki ei saanud enam pidama. Ma ei taibanud õieti naeru põhjust, aga naersin siiski tahtmatult kaasa, sest ka Oona ise naeris.

„Küll on seakoerad," ütles Oona viimaks. „Aga meie mõtleme filosoofiliselt. Kujutame ette ühte härga, asetame ta teatud olukorda. Saba venitamine on säärane olukord. Me saame välja arvestada võimalusi, mida see olukord pakub. Kui härg teile nalja teeb, võtame selle asemel inimese."

„Inimene teeb veel rohkem nalja," arvas Taklaja. „Just säärane filosoofiline inimene."

„Mõtleme välja ühe inimese..."

„Miks teda hakata välja mõtlema — kõiki võib sabast kiskuda."

Nägin, kuidas Oona kannatus hakkas katkema. Nad olid ilmselt neid asju varemini arutanud ja tundsid üksteist.

„Olen nõus, mõtleme välja," aitasin teda.

Oona pööras oma prilliklaasid minu poole. „Kui mõtleme välja ühe inimese, siis on ta samuti olemas nagu see inimene, kes eksisteerib, aga kellest kõneleme. Nii on täiesti ükskõik, kas inimest ennast on või mitte. Meil on tähtis ainult mõte temast. Ja üldse — peame vahet tegema mõttes, see on teadvuses olemise ja asja iseeneses olemise vahel. Eks ole arusaadav?"

Ma ei taibanud sellest palju, kuid ma ei hakanud ütlema, et ma aru ei saa.

„Selge!" kiitis Taklaja järele. Nägin ta näost, et ka tema ei süvenenud Oona kahtmoodi olemise teooriasse.

„Vahe on selles," hakkas Oona uuesti rääkima, „kogu probleem on selles, et on olemas asi iseeneses ja selle teadvuses olev abstraheeritud mõiste. Mõlemad on täiesti üksteisest erinevad olemise vormid, kui nii öelda. Teadvuses olevaid mõisteid võime vabalt käsitleda, nad alluvad loogika seadustele. Asja iseeneses seadusi me üldse ei tea. Me ei saa seda tabada muidu kui ainult meie teadvuse kaudu. Võib-olla polegi asju üldse olemas, kui tahame skeptilised olla, on ainult kujutlused nendest. Võib-olla pole inimesigi, on ainult üks varjude mäng nagu jaapani teatris..."

„Solipsism on siiski vananenud," pistis Leebram vahele.

„Seda ütlen minagi," jätkas Oona rõõmsalt. „Õieti jätan vasta-

mata selle küsimuse ja lähtun ühestainsast kindlast, mis on ja jääb — eksistentsist, olemasolust. Seda me ei saa keegi eitada, sest seda eitades juba jaatame iseeneste olemasolu paljalt eitamise fakti kaudu. Aga jätame selle!" lõi Oona käega. „Minu esialgne näide härjast ja tema sabast oli, et ehitada alust inimese paremaks tundmaõppimiseks."

„Et õpime inimest tundma härja abil," pilkas Taklaja.

„Kas või härja abil," vastas Oona. „Peapunkt on selles, et inimese ürgset olemust selgitada. Kui vaimukuste juurest siirdume tõsiste küsimuste keskele, siis on inimene ikkagi meie elu keskpunktis. Psühholoogia aga on veel nii noor teadus, et sel pole õieti filosoofilist alustki. See tuleb alles luua. Võttes meie teadvuses oleva eksistentsi üheks eelduseks, saame lahutada juhuslikku olulisest..."

Vaatasin Oonast mööda piki kohvikut. Nägin üksikuid tulijaid ja minejaid. Nägin vilkaid ettekandjaid liikuvat laudade vahel. Kuulsin ebamäärase sumina ja klõbina sekka kummalist häält, mida tekitab veenirekese langemine üle kivide. Jäin seda kuulatama ja otsima teiste häälte tagant ja kaotasin Oona jutulõnga käest. Ta oli hoogu sattunud ja aina rääkis. Ta ei asetanud enam teistele küsimusi, vaid küsis ainult iseeneselt ja vastas nii nagu talle sobis, et vältida segamist oma teema arendamisel. Üksikud Taklaja vahelehaukumised ta võttis nüüd vastu stoilise rahuga ja üleolekuga. Ta oli nagu üleskeeratud äratuskell, mis tirises ja tirises. Mu omad mõtted uitasid siia ja sinna ja mul oli hea olla.

„Kui see nii on," kuulsin Leebramit ütlevat, mil Oona jutusse paus tekkis. „Kui kõige olulisem on kujutlus ühest inimesest, mitte inimene ise, siis peaksid meie vahekorrad kujunema õige imelikult. Me eksiksime ainult kujutluste ja valede rägastikus ja millised inimesed tõeliselt on, seda me ei saaks iialgi teada."

„Aga nii see ongi, ütleme, enamasti," kinnitas Oona. „Me eksimegi ainult valede rägastikus. Meil ei ole sageli aimugi, milline üks või teine meie tuttavatest tõeliselt on. Meie ehitame üles kujutluse ühest inimesest peamiselt nendest ehituskividest, mis meil endil kättesaadavad on. See kujutluste tekkimine toimub oma teatud seaduste järgi. Kohtame, ütleme, üht tundmata inimest," jätkas Oona uuesti agaralt ja meile kordamööda otsa vaadates. „Saame kokku ühel heal päeval, ütleme, nagu mina praegu

teiega. Meil tekivad esimesed muljed, mis on alguses üsna ebamäärased ja nõrgad. Aga kui neid lähemalt analüüsime, siis mis me näeme? Näeme, kui palju on selles tegelikult juhuslikku. Ümbruskond, situatsioon, jah, koguni riietus ja väljanägemine omavad teatud tõuke. Olen ise katsetanud — ja muidu kui katsetamisega siin kuhugi ei pääse —, olen ise vaadelnud, millise mulje olen jätnud siis, kui mul näiteks on habe ja kui olen riides nagu... nagu üks filosoof võiks olla, ja milline on mõju siis, kui panen pressitud püksid jalga ja seon siidlipsu ette." Oona naeris ise seejuures kavalalt. Mind haaras ta mefistolik ilme ja naer, mis äkki just kui kummutas selle mulje, mis mul temast oli tõepoolest tähelepanematult tekkinud.

„Peame olema alati valvel," jätkas Oona, „peame hoidma silmad lahti ja vaatama, kas me pettekujutluste õnge ei lange. Ja seda juba algusest peale. Peame olema võimelised analüüsima endid ja iga uut inimest, keda me kohtame. On selge, et teatud aja pärast on meil uuest tuttavast kindel pilt. Võime juba ennustada, mis ta ühel või teisel korral teeb või kuidas reageerib. Meil on temaga võib-olla juba tihe side tekkinud, ta on meie sõber või vaenlane, vihatu või armastatu. Aga ühel päeval võib ometi selguda, et kõik see pole sugugi nii olnud, nagu oled arvanud, et inimene pole hoopiski see, kelle oled enesele loonud, pole iialgi olnudki, vaid vastupidi."

„Vahel ei tunne tõesti inimest enam ära, nii võib ta muutuda," seletas Leebram, kui Oona oli vaikinud ja kui keegi midagi ei öelnud.

„Näete nüüd," lausus Oona. Ta kõhn valge käsi otsis laualt kohvitassi. Kohv aga oli vahepeal jahtunud. Ta jõi ainult paar lonksu ja ütles siis: „Psühholoogia on veel väga lai mõiste, meie ei tea veel kuigi palju ei enestest ega teistest. See, mis mind praegusel momendil huvitab, on ühe ja sama inimese vaatlemisel saadud erinevad resultaadid ja objektiivsusele pretendeeriv täpne kontroll. Selleks on vaja pidevalt vaatlusi teha."

„Peate siis mõne inimese lihtsalt luubi alla võtma," arvas Pärdijaak.

„Järeldus on täiesti õige," muutus Oona jälle elavaks. „Aga ma ei usu, et sellest midagi välja tuleks."

„Miks ei tule siis?"

Oona vaikis ja vaatas ühe otsast teise otsa. Ta avas paar korda

suu, et midagi öelda, aga jättis siis selle. „Siis peavad olema," ütles ta viimaks, „vaadeldav ja vaatlejad."

„Inimesi on nagu liiva mere ääres."

„Aga nimetage mulle ükski!"

„Küll leiab sellegi, miks ei," oli Pärdijaak innukas. Tundsin teda niipalju vanast ajast, et ta varsti midagi välja mõtleb.

„Jaa-aa," ütles Taklaja ja võttis taskust piibu. Aeglaste liigutustega hakkas ta seda korda seadma, öeldes veel kord: „Jaa-ah!"

Kõik vaikisid. Lõpuks ütles Taklaja piipu süüdates:

„See su vana mõte juba. Sa pole seda ikka veel unustanud. Tambid seda nagu vanapagan sood, järele ei jäta."

„Ei," ütles Oona ja tõusis ootamatult püsti. „ei jäta jah, ei jäta!" muutus ta ägedaks. „Ma pean nüüd minema. Teine kord, kui härrastel parem tuju, võime jätkata."

„Kuhu sa siis nüüd jooksed?" katsus Taklaja teda peatada.

Aga Oona oli resoluutne. Meile kellelegi kätt andmata kadus ta kohvikust.

Pärast tema minekut vaikisime kõik ebamugavalt. Siis küsis Leebram Taklajalt:

„Mis mees ta säärane on?"

„Mees? Ta on filosoof, filosoof, nagu isegi kuulsite."

„Ma ei saanud päriselt aru, mis ta just mõtles," ütles Leebram mõtlikult.

„Geeniusi pole kunagi õieti mõistetud. Aga tema on seepoolest täiesti omapärane, kui teda lähemalt tunda, et ta tahtis teile kõigile teatud mõju avaldada ja siis hiljem kontrollida. Ta tegeleb psühholoogiliste küsimustega, nagu ta ise ütleb, kuid see kõik on veidi nii... segane. Tunnen teda juba palju aastaid." Taklaja puhus suitsu õhku ja ütles siis: „Aga see mõte — vaadelda üht inimest —, see on ju huvitav. Vaadelda ja siis koos läbi analüüsida. See on võib-olla ka teostatav, kui soovi on. Villi ise, ma ei usu palju tema vaatlusvõimesse. Ta on rohkem teoreetik."

Sel silmapilgul nägin, et tema — sirelilõhnaga tüdruk Samuel Särmi loengult — tuli kohvikusse. Ta jäi hetkeks ukse lähedale peatuma, tuli aga siis kas mõnd tuttavat inimest või sobivat lauda otsides lähemale ja lähemale. Jälgisin ta liikumist laudade vahel kasvava pinevusega. Ta jõudis juba üsna meie lähedale, aga pöördus siis tagasi ja võttis istet meist veidi eemal seina ääres. Selle aja jooksul, kui ta sisse tuli ja ringi käis, olid mu silmad ainult

temal püsinud, nüüd, kui ta istunud oli, vaatasin kaaslaste poole. Märkasin, et nad kõik olid samuti nagu minagi tema liikumist jälginud, et nad samuti kõik olid ta kohe ära tundnud. Nagu mingi käsu peale pöörasid nad nüüd pilgud tagasi, kuid keegi ei lausunud sõnagi. Minu vastas istuv Taklaja tegeles jälle oma piibuga, Pärdijaak tema kõrval oli lauba kortsu tõmmanud, nagu ta tavatses teha, kui ta pingutatult mõtles. Leebrami nägu ma ei näinud, ta istus minu kõrval ja liigutas lusikat alustassi äärel.

„See on ju... see on ju see, kes..." ütles Pärdijaak viimaks minu poole vaadates. „Eks mul olnud õigus — auditooriumi kõige kaunim... Mis sa arvad, Naatan, kas ta pole selle... noh, mis ta nimi oligi, kas ta pole veidi Elli moodi?"

„Elli? Minu arust mitte sugugi." Mu suu oli kuiv. Ma ei saanud ausalt tagasi tõrjuda Pärdijaagu väidet. Tal oli tõepoolest Elliga midagi ühist. Olin isegi märganud juba algusest peale, et miski temas oli tuttav. Oli see tõesti sarnasus Elliga? Aga ma ei tahtnud millegipärast mingi hinna eest seda tunnistada. „Elliga? Mulle küll ei tundu," kinnitasin veel.

„Siiski, ta ilme," vaidles Pärdijaak vastu.

„Noh," ütlesin, „see on küll täiesti individuaalne mulje. Ilme — mis see õieti tähendab? Mis sa selle all mõtled?"

„Näete nüüd, kohe on kaks erinevat muljet ühest ja samast inimesest," segas end Taklaja jutu sekka. „Mina seda Ellit ei tunne, ma ei oska öelda, kummal on õigus. Küllap vist mõlemal. Ja kes see Elli siis oli?"

„Elli, Elli oli üks tüdruk, kes..." alustas Pärdijaak veidi kogeldes. „Noh, oli täitsa tüdruk, aga... Naatan teab ju paremini. Üks naisolevus, kes omal ajal palju laineid lõi."

Mäletasin Ellit väga hästi. Ta ilmus kustki mujalt nagu sabaga täht meie koolipoiste taevasse ja kadus sealt niisama kiiresti pärast koolist väljaheitmist. Olin samuti nagu teisedki tema akna all laulmas ja grammofoni mängimas käinud, kuni sellele kiire lõpp tuli. Selgus, et ta oli juba mitmest koolist varem oma elukommete pärast lahkuma pidanud, ja polnud tal Valgaski väga pikka püsi. Kui õiglane olla, oli ta mu õnnetu armastus, kuid seda ei aimanud keegi. Või teadis siiski Pärdijaak midagi, et ta kohe Elliga lagedale tuli? Mispärast ta sellest kohe kõnelema hakkas?

„Teate mis, mehed," ütles Taklaja. „Saatus ise pakub meile suurepärase juhuse. Teeme kindlaks, kas ta on Elli või mitte.

Uurime välja, kes ja mis ta on." Taklaja liigutused olid kiired ning ägedad, ta polnudki enam nagu endine mees, kui ta uuesti piipu laadis.

„See oleks põnev," oli Pärdijaak kohe nõus. „Võtame ta luubi alla. Mis sa arvad, Juku, vana südamete murdja?" Pärdijaagu kulmud tõusid kõrgele, ta laup tõmbus kortsu.

„Kas maksab," kahtles Leebram. „Murrab viimati meie kõikide südamed ära, ajab meid üksteisega tülli ja mis kõik veel." Leebram vaatas lauale, ma ei näinud ta silmi.

„Kas sa kardad?" õrritas Pärdijaak.

„Kardan küll, miks ei karda! Ikka peab kartma." Leebram muheles enda ette. „Juba Piiblis on öeldud, et naisi peab kartma, miks ei peaks siis mina, tulevane hingekarjane, kartma." Ta vaatas korraks sinnapoole, kus vaidlusalune istus, ja lisas siis: „Aga ma ei taha mängu rikkuda. Teen kaasa."

„Tore! Mis sina arvad, Naatan?"

Põiklesin otsesest vastusest kõrvale. Miski minus oli selle ootamatu pöörde vastu, aga samas kiskus ka kaasa. „Ma ei tea veel, mis see kõik on," ütlesin. Oleksin tahtnud tõusta ja minna, aga ma ei teinud seda ometi.

„Naatan," hüüdis Pärdijaak, „ma ei tunne sind enam ära, uljas kotkas. Kas oled juba armunud temasse, et ei julge? Kardad, et läheb käest ära?"

„Mis nüüd armunud või... kardan! Ei ole... minu mood," kogelesin. Aga samal ajal tundsin, nagu suruks keegi mu lagipähe ja vajutaks mind sügavamale ja sügavamale. Mu põsed lõid roosaks ja higi hakkas kaelale imbuma. Ma rabelesin vastu, et pinnale tõusta, aga mul polnud nagu ühtegi oksa, millest kinni haarata. Mulle meenus korraga, kuidas ma kunagi esimeses klassis teise klassi poisi Paul Laatsarusega kaklesin. Ta oli minust suurem, sai mu pea kaenla alla ning pigistas. Teised seisid ümberringi sööris osavõtmatute nägudega, keegi ei tulnud mulle appi. Siis korraga sattus ta käsi mu suu juurde ja ma surusin hambad ta pöidlasse... Veel nüüd oli see mälestus alles, kuidas miski hammaste all rogises. See oli ka mu viimane kaklemine siiamaani, ma tormasin talle peale kinnisilmi, kõike kaalule pannes... Ja siis nägin enda ümber ainult sõbralikke nägusid, kui teised mind klassi kandsid nagu kangelast, olin sellest peale tehtud mees, mul polnud vajagi enam kakelda. Jah, miks see kauge stseen mulle

meelde tuli, imestasin isegi. Aga ta andis mulle ühe pidepunkti kätte.

„Kallid mehed," sundisin oma hääle rahulikuks ning üleolevaks. „Kulla sõbrad, eks teie tea, et teadus, teadus kõigepealt! Selle jaoks oleme siia kokku tulnud ja nii edasi. Aga mina ütlen..." Mu hääl katkes äkki, nagu oleks Paul Laatsarus ikka veel mind nupuvõttes hoidnud. „Mina ütlen nagu inspektor Noppasson: Poisid, pumba juurde!""

„Braavo, Naatan, see on täitsa!" kiitis Pärdijaak.

Tundsin, et mu selg oli higine ja põsed kuumasid, nagu oleks tõesti keegi neid nüüdsama pigistanud. Nägin Pärdijaagu ülestõstetud kulme, Taklaja laia naeratust ja Juku Leebrami leebet muiet. Sain korraga aru, et kõik see oli nali ja et igaüks mängis selles isemoodi kaasa. Ja mul oli äkki kindel tunne, et ma pole üksi, vaid et olen sõprade ringis, ja et me võime teha, mis me tahame. Ma tundsin otse füüsiliselt, et me istume neljakesi ümber laua.

Mõte üht inimest jälgima ja analüüsima hakata, temaga koguni katsetada ja seejuures vaatlusi teha oleks igaüht omamoodi puudutanud. Kui ma oleksin olnud pisut nooremast aastakäigust, oleksin innukalt kaasa löönud. Kui oleksin olnud veelgi vanem, kui ma just olin, oleks see mind täitnud nördimusega ja võib-olla pahameelegagi, nagu see täidab mõnd lugejat, ja ta ütleb: „Mis see nüüd olgu!“ Aga küllap vist olin parajas eas, et vaatasin seda kõrvalt väikese sadistliku muigega, hoides silma ees André Gide'i „Valerahategijaid“. Valerahategemine oli ühelt poolt ka see tegevus, ainult selle vahega, et niiviisi valmistatud valeraha tuleb kõigile kallim kui vastava suurusega õige raha. Valeraha on üldse rohkem raha kui pärisraha.

Ma ei taha lugejat teadmatuses hoida selles, et tüdruk, kelle juhus välja valis katsejäneseks, polnud mulle tundmata. Ja minu eelteadmised temast lubavad jätta lahtiseks ühe võimaluse, et katsejänes ise aitas moodustada oma uurijaskonda.

Inimeste teedele on maha pandud salajasi niite. Need, kes nendele püügilõngadele astuvad, ei saa iialgi teada, et nad seda on teinud. Neil on eelis elada oma elu usus, et neil on valikuvabadus, kuigi nad ise võib-olla on valitavad.

See tüdruk — kelle nime veel lühikest aega saladuses hoiame, kuigi sel suurt mõtet pole — moodustab ühe jõukeskuse, mis mõjustab ta ümber lähemal või kaugemal tiirlevaid olendeid. Ometi vaikisin ma sellest, et teda juba kaua aega tunnen. Oli see ebaaus minust? Aga oma tutvust teatavaks tehes oleksin takistanud nende jõujoonte kooldumist, oleksin takistanud seda gide'likku valerahategemist. Mu sihiks oli end mitte vahele segada loomulikule arengule.

Ja ma olen praegugi fatalist.

3.

kohvikupreili, kes meie tühjad tassid pärast teiste minekut ära koristas, vaatas mulle otsa säärase pilguga, nagu oleks ka minul aeg minna. Märkasin ta näol nõrka naeratust. Ma ei teadnud, kas see kuulus ta elukutse juurde või oli see määratud mulle eraldi. Mul polnud ühtegi põhjust viimast oletada, seepärast naeratasin talle ka vastu, nagu seda üks vana kohvikus käija võiks teha, ja noogutasin peaga.

„Ajalehed on vabad, kas soovite?“ küsis ta minult, kui oli laua korraldamise lõpetanud.

Olin sellest kõnetusest nii ehmunud, et kogelesin vastuseks: Paluksin, kui... kui mõni on... vaba.“

Ta tõi mulle „Postimehe“ ja asetas selle naeratades lauanurgale. Minu „Tänan väga!“ oli juba julgem ning kindlam. Märkasin, et ta oli pehme ning ümmarguse näoga ning tal olid sõbralikud silmad. Pärast ta minekut ei jäänud mul midagi muud üle, kui ajaleht avada ning lugema hakata. Mul oli tunne nagu koolipoisil, kellele õppetükk kätte antud ja kästud selgeks õppida.

Mulle sattus kätte juhtkiri „Vallasekretäride olukorrast ja palgatingimustest“. Hakkasin seda algusest peale hoolikalt lugema: „Vallamaja moodustab teatavasti tähtsama keskuse meie valdades...“ Rõhutati vallasekretäride kasvavat töökoormust ja kriipsutati alla nende tähtsust valla elu koordineerimisel. Palgatingimused aga ei vastanud enam sugugi tänapäeva nõuetele. Siin oli vaja teed leida, muudatus pidi tulema, enne kui on hilja ja võimelisemad inimesed mujale siirduvad...

Lugesin artikli korralikult läbi ja jäin selle kirjutajaga ühte meelt: oli vaja leida teid... Olin tänulik ettekandjale, et ta mulle ajalehe tõi, selle kaudu sain otsekui kindlama pinna jalge alla. Tõdesin, et peale nende küsimuste, mis mind vaevasid, oli olemas veel palju lahendamata probleeme, näiteks vallasekretäride olukord... See pani mind enese üle veidi muigama ja säärane hoiak oli mind ikka aidanud.

Mis oli siis juhtunud? Mitte midagi õieti. Olin kuulanud Samuel Särmi loengut. See oli ületanud kõik senised, mida olin kuulanud. Selle asemel, et tõmmata kuidagi paralleele ja näha probleeme, olid teised õppejõud hakanud kiiresti raamatute pealkirju tahvlile kirjutama, nagu peaks üliõpilane enne kõik need

läbi lugema ja siis alles võimeline olema aru saama, mis nad ise kõnelesid. Pahatihti oli nende jutt aga vastuolus olnud selle tähtsusega, millega nad asja juurde asusid. See ja laupäeva õhtu olid loonud mingi erilise meeleolu, mis arvatavasti oligi esile kutsunud ühe ebahariliku lõhnaaistingu. Seni olin ju ka odöörilõhnu nuusutanud, aga kunagi polnud see mulle säärast mõju avaldanud. Tüdruk, kelle juurest see sirelilõhn tuli, oli nagu kümned teised auditooriumis, miks just tema mulle silma jäi; polnud ka muud kui paljas juhus, et tema lähedal juhtusin istuma. Kui ta oleks istunud näiteks kuski tagapool, kui ma teda poleks üldse märganudki... Meie ei tea ju kunagi, mis kuski mujal on, kus meid pole, võib-olla on seal sadu sireliga lõhnastatud tüdrukuid, sest vabrikud teevad ju seda lõhnaõli suuremal hulgal...

Sain eneseirooniaga välja tõrjuda ühe ebamäärase tunde, mis mul oli tekkinud, kui mulle meenusid ema ja koduaia sirelid. Sain tagasi sellele rajale, millel olin kõndima määratud oma ema, Laaside suguvõsa kaine ning mõistliku järelkäijana, nagu seni olin olnud. Võis ju mõelda kõike, sest mõte on vaba, aga ega seepärast pead ei tohtinud kaotada. Olin üksi maailmas, ilma omaste ning sõpradeta, olin vaene ja ilma väljavaadeteta Tartusse kauemaks püsima jääda. Säärane olin mina — Naatan Üirike. Mu ainuke võimalus oli olla rohkem kui teised, parem kui teised, hoolsam ning püsivam kui teised. Ma pidin läbi lööma kiiremini kui teised. See oli minu tee.

Lasksin silma eest mööda tänased sündmused: Pärdijaagu esilekerkimine, tutvus uute meestega ja kohvikusse tulek, võit mängumasina juures, filosofeerimine ja vastuvõetud otsus üdasama sirelilõhnaga tüdrukut lähemalt vaatlema hakata. Mis see kõik lõpuks oli? Ei mitte midagi olulist. Ja kui kokku võtsin tulemused, siis jäi järele see, et istusin kohvikus, et mul oli mõnikümmend senti rohkem taskus kui siia tulles, et mul oli kolm uut tuttavat, et Johannes Leebram oli mind kutsunud külla EÜS „Sõprusse", et pidin homme minema nende poole Õnne tänav 25, et olin tuttav vallasekretäride olukorra ja palgatingimustega... ja et sirelilõhnaline tüdruk istus endiselt üksi oma lauas.

Olin koolis olnud hoolas ning mõistlik, olin musterpoiss ja ema võis mulle õigusega uhke olla. Olin Laaside verd, nad olid püüdlikud, peaaegu naeruväärsuseni ihned, aga hoolimata sellest polnud nad kuigi jõukad. Nad olid kinnised ning omaette, palju

üksteisega läbi ei käinud ja minul ammugi polnud nendega mingit sugulaslikku läbikäimist. Kui mu ema tänavu kevadel oma väsinud südame mulla alla puhkama viis, katkes mul sugulastega seegi habras side, mis vähemalt juttude järgi veel olemas oli, katkes ühendus ka kodutare ja selle ümbrusega, kus olin niikuinii end võõrana tundnud. See sündis ühel septembri esimestest päevadest, kui koduukse viimast korda lukku keerasin. Oli põuane ning sumune päev, õieti veel hilissuvi...

Voltisin ajalehe hoolikalt kokku ja asetasin tagasi lauanurgale, et kui ettekandja tuleb ja seda kellelegi teisele viia tahab, siis on ju minu poolt vaba ja mõni teinegi võib tutvuda vallasekretäride olukorra ja palgatingimustega. Toetasin lõua peopesadesse ja jäin üksinda konutama. Oleksin võinud ju lahkudagi, aga ei viitsinud tõusta ja minema hakata. Vahel võib istuda ka niisama ja üldse mitte millelegi mõelda.

Mäekumerusel, mis oli vastu Sootare ust, valendasid päikeses Sööru peremehe tõuvilja rõugud. Oleksin võinud ju sinna üles minna ja pilgu jumalagajätuks lasta libiseda üle ümbritsevate künkaste, nurmede, metsasaarte ja talude ühel pool ja suure lageda soo teisel pool. Oleksin võinud vaadata üle sügisese põuasinenduse lõunapoole, kus nüüd midagi polnud näha, kust aga talveöödel Tartu kuma paistis. Oleksin võinud sinna kaerarõugu kõrvale maha istuda ja vaadata kuni rongile minekuni. Aga ma ei läinud üldse sinna, tegin ainult ühe lühikese käigu nõlvakule allikate juurde. Vaatasin, kuidas roostekarva vesi sealt välja immitses ja alla kraavi voolas. Tulin siis tagasi ja võtsin lauda otsa juures kasvavalt „kitsekeselt" paar haput õuna ja lõin ühele neist hambad sisse. Nii jäi mu viimaseks tegevuseks vanas lapsepõlvekodus söömine nagu mu kunagisel nimekaimul Naatanil, kes surnudki, endal leivapala suus...

Hakkasin astuma mööda rohtunud rööbasteed maantee poole. Teeserv oli pujusid täis. Need inetud ning visad taimed on otsekui sümbolitena kantinud mu teed kodust maailma. Pujupuhmaste vahel on laiguti tühja maad ja seal sinendasid üksikud hilised kurekellad. Teadsin peast neid harvu kohti, kus nad kasvasid igal aastal, ja olin kogu aja neid hoidnud ning mitte ühtegi noppinud, sest nad olid siin teepervel nii ootamatult ilusad. Lapsena olin uskunud juttu, et nad helisevad, kui ainult kuulata oskad. Nüüd, viimast korda seda teed, kodunt tulles, kummardusingi

maha nende juurde ja hakkasin neid pihku korjama. Nüüd, kui siit igaveseks lähen, pole ju mõtet, et nad jäävad, mõtlesin ise, siia ei tule ju keegi neid vaatama ja mitte keegi ei näe, et nad nii siniselt õitsevad...

Lõpuks seisingi Sootare teeotsal, sealt paistis meie katuseviil nõlvaku all ja paar kaselatva ja uibuvõra katteks vastu pikka kõledat sood selle taga. Maantee mu ees oli põuaselt tolmune ja lookles künklikul maastikul edasi raudteejaama ja seega laia maailma poole. Päikesepaiste virvendas sellel heledalt ja õhus hõljusid tuhanded härmalõngad. Just nii olin kunagi kujutelnud oma isa lõputuid rännakuid noores eas, enne kui ta Sootarre peatuma jäi. Just nii võis temagi vaadata piki looklevat laia maanteed, seljataga kinnilöödud uks ja ees tundmata kaugused...

Mu isa oli olnud rändav rätsepasell ameti poolest, kuid rohkem vist lõbus moosekant, kes kustki tuli, üürikeseks peatus ja jälle kadus, nagu ta nimigi viitas. Nii oli ta kunagi paljude aastate eest sattunud ka meie Sootarre, kus mu ema oma vanematega sel ajal elas, ja ta oli sinna peatuma jäänud kauemaks kui tavaliselt. Ta oli sinna enesest järele jätnud oma nime, väeti lapsukese ja südamevalu selle emale, aga ka oma ameti, mida mu ema mehe järel alustanud ja selle mälestuseks edasi pidas kuni surmani, nii et mind on söötnud, katnud ja koolitanud külarahva lugematud pluusid, undrukud, kleidid, särgid, jakid, kuhtid, jopid, püksid, kuued, vestid ja ürbid. Mu ema jutu järgi oli mu isa surnud juba varakult, aga seal teeotsal seistes tundus see mulle täiesti võimatuna. Säärane matkamees ei võinud surra väikesse Sootarre, kui maantee endiselt kutsus, ta võib-olla ei surnudki üldse, vaid rändas edasi nagu tavaliselt. See kahtlus sai äkki hoogu, kui mulle meenus, et ma üldse ei teadnud, mis haigusse ta suri ja kuhu ta maeti, sest meie kihelkonna surnuaial ei olnud ta hauaküngast. Võib ka olla, et ta viidi oma kaugesse kodukihelkonda, kuid ma ei mäletanud, et ema oleks kunagi selle nime maininud. Või olin ma selle unustanud, sest mis tähendas poisikesele üks tundmatu surnuaed, kuhu oli inimene maetud, keda ta iialgi polnud näinud, kuigi see oli ta oma isa?

Vaatasin tüdruku poole seal lauas. Võisin seda teha juba täiesti rahulikult. Seal istus ju ainult üks kohvikukülastaja ja oli süvenenud ajakirja lugemisse. Oleksin võinud nüüd juba lauast tõusta, riidehoiust mantli võtta ja pehmesse sombesse õhtusse jalutada,

selle asemel et siin liisunud suitsuses ruumis konutada. Aga ma ei läinud nagu mingi jonni pärast, kuigi ma ei kiusanud mitte kedagi muud kui iseennast.

Isa, temast teadsin nii ääretu vähe. Tema vastu olin kuni tänavu sügiseni vähe huvi tundnud. Kahetsesin seda, et ma emalt midagi polnud küsinud. Oleksin võinud seda ehk mõnelt koduümbruse taadiltki pärida, küllap oleksin kuulnud midagi, kas meeldivat või ebameeldivat — ükskõik. Aga nüüd oli seegi vähemalt esialgu võimatu. Ja mul oli tunne, nagu oleksin kaotanud midagi kallist.

Viimaks tõusin, et minna. Samal ajal nägin aga, et tema laua juurde oli tulnud üks heleroheelise värvitekliga naiskorporant ja et nad seadsid endid minekule. Vajusin tagasi istmele. Nägin, kuidas ta sõbranna hakkas laudade vahelt teed välja otsima ja kuidas tema ise võttis laualt suure läikivast nahast ridiküli. Kuna väljapääs oli hõlpsam minu suunas, siis tulid nad seda kaudu ja minust möödudes vaatas ta mulle otsa ja naeratas äratundvalt.

Ma ei eksinud sugugi, ma nägin täiesti selgesti ta naeratust. Ja ma usun, et ma naeratasin vastu, sest kui ta juba kaugemale oli jõudnud, pöördus ta ümber ja viipas minu suunas.

See aga toimus nii kiiresti, et ma ei jõudnud talle vastu viibata, ja nad kadusid läbi eesruumi uksest välja.

Leidsin end istumas ja sõrmega laua klaasplaadile jooni vedamas. Tundsin, nagu istuksin kuski kõrgel, valmis iga silmapilk õhku tõusma. Ootasin ainult — mida? Ootasin, kuni nad kaugemale jõuaksid, nii et nad ei arvaks, et neid salaja jälgin.

Kohvik oli nüüd peaaegu tühi. Kuski eemal mängisid kaks meest malet ja kolmas vaatas kannatlikult pealt, kannatlikumalt kui mängijad ise. Mu kõrvallauas istus vist üks noormees pruudiga, kuulsin läbi õhukese vaheseina ainult nende sosinat ja naeru, aga mitte ühtki sõna. Kaks vanatüdrukuikka jõudnud koltunud preilit vaidlesid üksteisega ägedasti, kõneldes vahel mõlemad korraga, endil auravad kohvitassid ees, kust nad ka mõlemad korraga kiiresti jõid nagu kaks kana, nokki hiljem üles tõstes.

Nägin nüüd, et võlvkaare nurga juures purskas seinast välja peenike veejuga, langedes teokarbi-vormilisse kaussi. Selle sulinat olingi äsja kuulnud. Keegi oli arvatavasti siis ees istudes fontääni nägemist takistanud.

Ta naeratas mulle, ta koguni lehvitas mulle, mõtlesin samal

ajal. Ta tundis mu ära ja andis mõista, et ta mu ära tundis... Allikad Sõõrumäe nõlvakul nirisevad ka nüüd, pehmes sombes pimeduses. Mäehari on vaevalt-vaevalt näha vastu kustuvat ehavalu, rohi on jahe ning kastest niiske, all orus ei näe jalga jala ette asetada, aga kuski niriseb vesi tasakesi, nagu peljates. Kustki mäe alt, sügavast tundmatusest tuleb hõbeselge vesi... Mis ta ise mõtles, kui ta mulle viipas? Millal kaks inimest, kui nad kohtuvad, üksteist tegelikult märkavad? Millal nad tuttavaks saavad? Millal ma temaga tuttavaks sain, kas siis, kui ma äsja loengul sirelilõhna tundsin, tema poole vaatasin, uksel temaga kokku põrkasin, siis, kui ta mulle naeratas, või siis, kui ta ära minnes mulle viipas? Aga et oleme tuttavad, selles ei ole ju kahtlust, kuigi me teineteise nimegi ei tea... Kuhu jooksevad Sõõrumäe allikate veed? Alla kraavi, sealt Kaspreojja, sealt Rimmusoo all Laatre jõkke, sealt Väiksesse Emajõkke, läbi Võrtsjärve edasi. Kunagi peaksid nad olema siin — Tartu all... Kui ma oleksin äsja, kui ta siinsamas istus, tema juurde läinud, vabandanud ja öelnud... Võib-olla ootaski ta seda, et ma läheksin. Mis vahe siis meie tutvusel oleks olnud? Kunagi jõuavad Emajõe veed Peipsini, seal on neil aega puhata, Peipsi on suur... Kuidas see võiks mind takistada õppimises, kui ma tema juurde läheksin? Ei, ei, see võiks mulle veel hoogu lisada... Kunagi ikka jõuavad ka Peipsi veed Narva jõkke, langevad kosest alla ja kaovad siis viimaks merre. Kas seal enam tunneks ära ruhmikutäit Sõõrumäe lätete vett? Meri helendab, kui kõrgelt klindilt vaadata, alt kuuldub ummiklainete nõrka kohinat, vesi ja valgus sulavad silmapiiril ühte...

Tõusin, et minna. Vaatasin veel tagasi ja nägin, et need, kes mu seljataga lahtris istusid, olid mõlemad käed üle laua teineteisele vastu sirutanud ja hoidsid üksteisest kinni. Ma ei tahtnud neid eksitada ja pöörasin pilgu kiiresti ära. Vanatüdrukud rääkisid ikka veel, ainult nende kohvitassidest ei kerkinud enam auru-pilvekesi üles. Üks malemängijaist oli lahkunud ja kiibits oli tema malendid üle võtnud ja mängis edasi, tahtes arvatavasti teise ilmset kaotust veel vähemalt viigini viia. Ta laup oli tõsiselt kortsus.

Eesruumis mängumasinast möödudes pistsin käe uuesti taskusse. Rahad puutusid vastu mu sõrmi, võtsin ühe neist näppude vahele. Mul tuli mõte, et peaksin need siiski uuesti tagasi masinasse mängima ja kaotama, või kui see nii on määratud, siis veel kord võitma.

Lasksin ühe viielise sisse ja ootasin viivu, enne kui lõin. Münt hüppas ägedalt klaasi taga, nagu ei tahaks ta oma teekonda üldse lõpetada, siis oli ta äkki kadunud ja alla hoidlasse hakkasid rahad välja klirisema. Jätsin nad sinna ja koukisin taskust uue viielise, selle järel veelgi uue ja uue. Masin aina laulis. Ma ei vaadanud neid, mis kaotsi läksid, ma kuulasin ainult võite. Siis olid mu taskus olevad rahad otsas ja vaatasin üles. Üle barjääri kummardus kaugele ettepoole riidehoidjapreili ja ütles:

„Teil on täna õnne. Pole näinud, et kellelgi oleks nii palju."

Vaatasin talle näkku. Kas ta polnud seesama, kes meile kohvi ja mulle hiljem ajalehe tõi? Vormiriietuses olid nad nii väga üksteise sarnased.

„Jah, aga mul ei vea armastuses," vastasin.

„Seda ma ei usu."

Ta pidi siiski olema see meie laua oma, ta hääl kõlas nii tuttavana. Tal olid arad hirvesilmad ja need põgenesid kohe riidevarna taha, kui ütlesin:

„Kas tahate seda tõendada?"

„Ei, mis te mõtlete!" vastas ta etteheitvalt.

„Andke andeks, ma ei mõelnud seda mitte *nii*..." palusin.

„Oh, olen sellega juba harjunud," vastas ta lihtsalt ja ilmus uuesti nähtavale. Ta naeratus oli nii süütu ning lapselik ja mul hakkas häbi, et olin talle nii labaselt vastanud. Aga ma ei osanud seda kuidagi heaks teha. Ma ei leidnud talle mitte midagi muud ütlemiseks, kui seda, et on juba aeg minekuks.

Ta kadus uuesti ja ilmus siis, beež sügismantel seljas, kitsas nahkkääris ümber kaela ja tumekollane väike kübar teisel kõrval viltu. Tal oli käe peal minu kummimantel. Nägin äkki, kui vanana ja kulununa see mõjus.

„Jah, kohvik suletakse varsti," ütles ta sõbralikult. „Siin on teie..." Mu mantel pidi olema nii vana, et ta ei osanud sellele nime anda. Võtsin selle kiiresti vastu ja hoidsin võimalikult selja taha.

„Pean täna veidi varem lahkuma," ütles ta nagu vabanduseks. „Igaüks võib ise oma riided võtta, palju neid enam polegi," lisas ta veel ja tõstis üles vahepuu, mis eraldas riidehoidu eeskojast.

Seisime vastamisi. Ta oli minust lühem, ma ei näinud ta silmi, vaid kollakat kübarat. See oli karvasest vildist ja veidralt volti keeratud.

„Kas tohin teid natuke saata?" küsisin ja imestasin ise oma

julgust. Imestasin, kust ma võtsin selle agaruse ja miks ma end üldse temale saatjaks pakkusin.

„Jah, natuke," vastas ta vaikselt.

Lükkasin välisukse valla, et teda ees lasta.

„Teie rahad!" hüüdis ta äkki, kui olime trepist üles jõudnud. „Ärge unustage neid maha!"

„Ah need!"

Mulle meenus korraga, löödi nagu piitsaga, et olin unustanud talle riidehoiu eest maksmata. Ruttasin tagasi ja korjasin hoidlast seal olevad mündid pihku. Karbikest, mis äsja barjääri äärel seisnud, polnud enam kohal.

Ta ootas mind lahtilükatud uksel. Sõna lausumata surusin peo koos rahadega ta mantli taskusse.

„Oh ei, oh ei!" hakkas ta tagasi tõrjuma ja viielisi taskust välja korjama. „Teie õnnerahad, ei tohi neid ära anda."

„Õnne peabki jagama, siis muutub ta kahekordseks," tuli mul meelde öelda. Surusin ta käe koos rahadega tagasi taskusse. „Riidehoiu eest," ütlesin.

„Mitte nii palju, mitte nii!" protesteeris ta. „See maksab meil ainult viis senti."

„Ega siin polegi rohkem kui viis." Mul oli ju õigus, olin üheainsa viielisega alustanud.

„Ma ei mõelnud seda mitte nii. Tuletasin seda teile meelde, et milleks võitu sinna jätta, keegi tuleb ja võtab selle lihtsalt endale."

„Ükskõik, siis oleme tasa."

Seisime väljas tänaval. Kahel pool särasid kumerad klaasid ja kummagi sees seisis ülevalt alla „Kõ-Ko-Ko".

„Siia," ütles ta vasakule, Emajõe poole pöördudes.

Läksime vaikides. Mu käsi oli ikka veel tema taskus ja hoidis ümber ta sõrmede kinni. Kui olime platsi äärde jõudnud, tegi ta nõrka katset kätt vabastada. Aga ma hoidsin seda tugevamini ja nii jõudsime teisele poole suurte puude alla. Seal lasksin iseenesest ta käe lahti. Aga ta ei lubanud mu käel enam oma taskust ära minna, vaid pistis oma sõrmed mulle pihku.

„Tänan usalduse eest," ütlesin.

„Oh, mis usalduse..." kohmas ta vastuseks. Mulle näis, nagu ma poleks tohtinud sellele üldse tähelepanu juhtida. Ta vabastas oma käe uuesti.

„Ega te ei pahanda?"

„Miks siis? Ei."

Astusime edasi mööda hämarat puudealust. Jõudsime Emajõe äärde. Vesi läikles ja teiselt kaldalt peegeldusid tuled vette, jättes sinna vaevalt virvendavaid jälgi. Sõõrumäe allikate veed on ka kindlasti siin, mõtlesin ja mulle tuli ette, nagu oleks see siin igatuttav koht, kus juba aastaid ja aastaid olen kõndinud.

„Mu nimi on Meedi," ütles ta, kui Kivisilla juurde jõudsime.

„Niisama. Nägin teda täna loengul ja hiljem oli ta kohvikus. Lihtsalt niisama. Huvitav nägu.“

Meedi vaikis. „Võib-olla küll, et huvitav nägu,“ ütles ta siis mõtlikult. „Mispärast mitte huvitav nägu? Kas olete hiljuti Tartu tulnud?“

„Paari nädala eest. Mis te sellest küsite?“

„Muidu oleksite isegi teadnud. Ma mõtlen, ta on Tartu kohvikutes tuntud kuju. Mitte siin, aga „Ateenas“ nägi teda iga päev. Jah, viimasel ajal pole teda näha olnud. Ta nimi... kuidas see oligi? Üks imelik võõras nimi... Asse... Asse, Asse Jairus on ta nimi.“

„Asse Jairus,“ kordasin. „On küll imelik nimi, säärast pole varemini kuulnud. Mis temast veel... teada on?“

„Kohe nii suur huvi!“ ütles Meedi. „Nii suur huvi, ahah! Ma saan aru küll.“

„Mu huvi on puhtpsühholoogiline,“ katsusin rääkida nii ükskõikselt kui võimalik. „Mõtlen, et mis võiks tegelikult peituda ühe säärase näo taga. Millest teie siin aru saate?“

„Teadagi see meeste psühholoogiline huvi, teadagi,“ ütles ta pilkavalt.

Mulle tundus, et see lause ei sobinud tema suhu, ja olin nagu pisut puudutatud. „Kas see, kellega te kinno lähete, ka teie vastu psühholoogilist huvi tunneb?“ Aga ma kahetsesin öeldut kohe.

„Ei,“ ütles ta tasakesi. „Tema vastu tunnen mina... psühholoogilist huvi.“

Meie lähedal põles gaasilatern. Pehme sametine pimedus luuras aga kaugemal ümberringi. Meie seisime selle valgussõõri serval ja meie moonutatud varjud olid lähestikku väraval. Vaatasin nendele varjudele ja oleksin tahtnud temalt andeks paluda. Aga ma polnud seda iialgi oma elus teinud ega leidnud sõnu. Seisin niisama ta kõrval.

„Ma ei mõelnud seda... nii... nii...“ kogelesin lõpuks.

„Ah, mis!“ viskas ta viimaks pea kuklasse. „Nüüd küll pean minema, jään muidu väga hiljaks. Aga ma küsin teistelt ka tema kohta järele, siis homme ütlen. Homme ütlen kindlasti, kui... kui tahate.“

„Ah!“ lõin käega. „Kas maksabki vaeva näha, see pole sugugi ju tähtis.“

„Huvitav nägu,“ kordas ta mu äsjast väljendust ja lisas: „Aitäh kojusaatmise vaeva eest!“ Siis oli ta hooviväravast sisse kadunud, ilma kättki andmata, ilma hüvasti ütlemata.

Hakkasin tuldud teed aeglaselt tagasi astuma. Mul oli tunne, nagu oleksin midagi valesti teinud või hoopis tegemata jätnud. Kordasin mõttes äsjast stseeni ja jõudsin tulemusele, et tema, Asse Jairuse, ümber pidi midagi erakordset liikuma. Analüüsides Meedi reageerimisviisi, pidi see olema midagi säärast, mida ta hukka mõistis. „Tuntud kuju,“ oli ta öelnud, aga ometi ei tundnud keegi teistest teda. Ta pidi siis tuntud kuju olema ainult teatud ringkonnas. Mis see oli? Mis see kõik tähendas? Või polnud see siiski mitte midagi muud kui naiselik kadedus? Aga miks pidi Meedi Asse Jairusele kade olema?

Mida rohkem sellele mõtlesin, seda otsekui paksemasse rägastikku sattusin. Ja kui ma pärast hulkumist Emajõe kaldal jälle lõpuks Kivisillale jõudsin, olin juba selle juures, et küsisin, et miks laskis Meedi minu käel oma taskus olla. Olin ma talle üks juhuslik aseaine? Pettis ta seda teist, kes teda „Centrali“ ees ootas, ühe juhusliku kohvikukülastajaga, keda ta nägi elus esimest korda? Või oli see lihtsalt... tasu tema taskusse poetatud viiesendiliste eest? Oleksin ju parem ise võinud selle raha eest kinno minna „Victoriat“ vaatama.

Lähenesin Kivisillale. Teisel pool jõge paistis suur lage plats — Suurturg — ja selle taga raekoda. Silla kõrged kiviväravad oma raskete kettidega tõusid hallidena vastu tulede helendust. Tulin üle vasakut kõnniteed mööda ja jäin seisatama kaugemale välja ulatuvale poolkaarele. Toetusin vastu kõrget rinnatist ja lasksin põlved nõtku. Mu seljatagant käisid mööda inimesed, üle kivisillutise sõitsid voorimehed kummirehvide nahisedes ja hobusekapjade plaksudes või vurasid autod. Kuulsin sõidukite müra, sammude tüminat, kõnehääli ja seda ebamäärast kahinat, mida arvatavasti tekitas veevool kitsaste sillakaarte alt läbi voolates. Langus allpool silda oli tunduv ja vool kiskus sinna peegelduvad tuled pikkadeks ebamäärasteks ribadeks. Kaugemal muutusid need peegeldused heledateks triipudeks, mis ainult tasakesi virvendasid ja võnkusid.

Kivi mu käte all oli jahe. Alt jõelt imbus niiskust ja omalaadset

jõevee lõhna üles. Jõgi oli nagu elusolend, kelle hingeõhku tundsin vastu oma nägu. Rinnutasin seal rohkem kui veerand tundi, kui kellegi sammud peatuma jäid ja üks inimene minu kõrval üle sillakaitseäärise kummardus.

Uudishimulikult piilusin tema poole. See polnud enam noor naisterahvas. Tal olid juuksesäbarad kahel pool kõhnavõitu nägu kõrgele heleda kübara ääreni lokitud. Lähedal asuva laterna valgusel nägin ta süsimusti, kaares maalitud kulme ja paksult punaseks võõbatud suud. Ta kübaral paistsid mingid sinised lilled, võib-olla kannikesed. Samas tundsin magusteravat lõhnaõli lõhna.

Ta vaatas algul üksisilmi jõele, aga mitte alla, vaid kuhugi kaugemale. Siis ilmus kivile ta käsi mustas võrkkindas, mis oli aga pöidla juurest rebenenud, ja liikus paitavalt üle halli kivi.

„Noorehärra, kas teil tikku on?" küsis ta kähiseva häälega ootamatult. Ta teises käes oli ridikül ja sealt ilmus kohe ka lahtine pabeross nähtavale.

„Kahjuks ei," ütlesin. „Ma ei suitseta üldse ja... tikku pole mul ka kaasas." Nagu tõenduseks kobasin kätega taskuid, kuigi ma kindlasti teadsin, et mul seal tikutoosi pole.

„Minul endalgi peaks siis olema," ütles ta, avas uuesti ridiküli. Ta soris seal vähekese ja leidiski tikutoosi, süütas suitsu ja viskas tikuotsa jõkke. „Päris roheline teine," pomises ta. Ma ei teadnud aga, mille kohta see käis.

See pidi olema üks odavam paberossisort, tundsin selle vänget, nagu kõrbenud haisu. Naine imes suurte mahvidega, ta põsed tõmbusid seejuures sügavalt lohku.

„Noorehärra imestab, et ma tikku küsisin, endal toos käekotis,"" hakkas ta viimaks rääkima.

„Ei imesta midagi, inimene unustab vahel ja..." ütlesin vabanduseks.

„Inimene unustab, jah, jah, see on tõsi, inimene unustab," kordas ta rõõmsalt, nagu oleks ta mõne suure tõe jälile saanud. „Kas ma ei öelnud, et inimene unustab! Eks ole tõsi? Kas teie, noorehärra, ka vahel unustate?"

„Vahel unustan."

„Minuga on nii," ütles ta mulle lähemale nihkudes. „Minuga on nii, et unustan vahel kõik, isegi selle, kus ma olen ja... kes ma olen."

„Tõesti? See on siis küll huvitav, et niimoodi."

„Arst ütles, et see on minul loomulik, et hakkan unustama. Sellest pole aga midagi kahju, ütles ta, pärast tuleb jälle kõik meelde. Ja kui ei tule kah, siis ei ole ka viga. Ta ütles, et inimesel polegi vaja kõike meeles pidada. Eks ole, ega ei ole ju vaja kõike meeles pidada?"

„Muidugi, muidugi," pomisesin. „Kõike ei ole küll tõesti vaja." — Mis inimene ta oli? Hull? Purjus? Kui ta rääkis, näis ta hoopis nooremana kui äsja.

„Ega ma haige enam polegi," kinnitas ta. „Kõik, mis oli, on juba kadunud, ütleb arst."

„Jah, jah," noogutasin. Olin kindel, et ta on hull.

„Teie ehk arvate äkki, et olin hullumajas kah?" küsis ta kätt mu käisele pannes.

„Ei, kuidas ma seda arvan? Miks ma seda arvan? Sugugi ei arva."

Ta tõmbas käe tagasi ja pomises: „Inimesed usuvad vahel, aga see pole tõsi. Inimesed on õelad, usuvad kõike halba, mis kuski kuulevad. Head nad nii kergesti ei usu, näita või must valgel, aga ikka ei usu, inimesed on säärased."

„Noo-jah," rahustasin teda. „Inimesi on mitmesuguseid." Mul hakkas ebamugav, oleksin tahtnud ära minna. Mul oli tunne, nagu peaksin pealt vaatama midagi lubamatut, midagi, mis minule ei kuulu.

„Ega teie, noorehärra, ometigi ei usu?"

„Ei, mina ei usu, mina kindlasti mitte!"

„Kõik lõksutasid, et Mahta on prantsuses, Mahta on prantsuses, ega see enam tagasi välja ei tule, pannakse lubja peale. Seal see on, noh! Nüüd on Mahta jälle väljas, ei pandud midagi lubja peale. Säh sulle prantsus! Mitte tuhkagi pole! Prantsus! Iga inimene võib haigeks jääda."

Naine viskas paberossiotsa jõkke ja surus ridiküli kõvasti kaenlasse. Oli ilmne, et ta tahtis minna. Mul polnud põhjust teda takistada. Surusin end vastu sillatühemikku, et teda mööda lasta.

Aga ta ei läinud veel.

„Tänavale pole ma kunagi läinud ega lähe ka," ütles ta veendunult. „Mul on mehi niisama küllalt. Tänavale ma pole läinud ega lähe ka, ennem hüppan siitsamast Emajõkke."

Siis astus ta minust mööda, viimaste sõnade ajal mulle mingit

4 H. Kangro

tähelepanu pööramata. Võib-olla oli ta minu olemasolugi juba unustanud, nagu ta ennist tikutoosi unustas.

Nägin veel, kuidas ta alla Suurturu poole läks ja kuidas ta hele kübar inimeste hulka kadus. Kui ma teda enam ei näinud, läksin ka mina liikvele. Astusin aga üle sõidutee paremale ja pöördusin piki Suurturu äärt raekoja poole.

Rahvast tuli rohkesti vastu. Nad tulid nagu kustki ühisest kohast või ruttasid kuhugi teatud paika. Aga see võis olla petlik kujutlus. Jäin seisma „Postimehe“ raamatukaupluse akna taha ja lasksin inimestel mööda kõndida.

**

Aga ma ei jäänud sinna kauaks peatuma. Mulle meenus kino „Central“ ja „Victoria“. Miks ei võiks ma sinna minna? Võidetud raha mul veel on järel.

Kangialune, samuti lai trepp, mis viis üles usteni, olid peaaegu tühjad. Ainult mõni üksik seisis reklaamkastide ees ja kaks vanemat daami tulid ettevaatlikult trepist alla. „Das war gar nicht Hamsun,“ kuulsin üht neist ütlevat.

Lunastasin teise koha pileti, kuigi oleksin võinud ka kolmandas istuda. Taskulambi rahutu sõõr juhatas mulle istekoha kätte. Toolile laskudes valdas mind tunne, nagu oleksin millegi hirmutava küüsist pääsenud ja nagu ei saaks mind keegi enam siit kätte. Esialgu olid silmad pimedusega harjumata, aga niipea kui ähmaseid kujusid märkama hakkasin, tegin kindlaks, et minust ühel pool istus vanem prillidega härra ja teisel pool noor, arvatavasti maalt pärit poiss. See rahustas mind, nagu oleksin kedagi kartnud. Aga keda mul siis üldse karta oli?

Vaatasin ekraanile. Seal seisis parajasti üks mees lahtise akna ees ja laulis pimedasse öösse vahtides. See polnud mingi filmides kuuldud laul, vaid südame põhjast tulev hõiskamine ja võidurõõm. See viiski polnud arvatavasti mingi lauluviis ja sõnad polnud mingi laulu sõnad. Ja see oli kergesti meelde jääv nägu — veidi ebasümmeetriline, võiks öelda, et filmi jaoks inetu, aga siiski meeldiv nägu. Tal erines üks kõrvalest teisest just nagu minul endalgi. See ei saanud keegi muu olla kui Hamsuni raamatu Johannes. Victoria, kellest mul raamatu järgi oma ettekujutus tekkinud, ei sarnanenud sellega, kes hiljem linal ringi liikus.

Kinol on see hea omadus, et võid filmi vaadata või mitte.

keegi ei sunni, keegi ei keela hoopis muule mõtlemast. Mina ei mõelnud millelegi eriti, aga film jooksis minust mööda, nagu polekski ma seal. Nägin küll siin-seal mõnd stseeni. See tuletas mulle ka raamatut meelde, kuid kõik see jäi nagu seoseta.

See inetu vara vananenud nägu Kivisillalt kiusas mind ikka veel, kuigi ma arvasin, et olin temast pääsenud. Ärgu keegi arvaku, et kõik on ilus, ärgu uskugu keegi midagi! Kuulsin nagu kukla taga veel seda kähisevat külmanud häält: „Noorehärra, kas teil tikku on?“ Nägin siniseid lossivajunud lilli ta kübaraserval ja ta suurt punaseks võõbatud suud. Nägin, kuidas visatud koni tegi madala kaare ja langes alla mustavasse vette. „Ärge arvake, et ma tänavale lähen, ei, ennem hüppan siitsamast Emajõkke...“

Lõpuks oligi film läbi ja saal läks valgeks. Publik hakkas kiiresti uste poole trügima. Hoovus viis ka minu kaasa, kuigi mul kuhugi ruttu polnud. Väljas reklaamkastide juures lipsasin siiski voolust kõrvale. Jäin seisma ja otsisin näitlejate nimesid. Tuled aga olid kastides juba kustutatud ja ma ei leidnud midagi.

Äkki puudutas mind keegi küünarnukist. Arvasin, et keegi mööduja lihtsalt puutus mu külge, kuid pöörasin siiski pead, et vaadata, milline see on.

Minu kõrval aga seisis Meedi, suu sõbralikul naerul.

Minu vastunaeratus oli kahtlemata siiram kogu päeva, vahest kogu nädala jooksul. Juba see, et ta endast mulle märku andis, tekitas rõõmu. Olin hetkeks unustanud ta peigmehe, kellega ta koos kinno tulnud.

„Teie ei lausunud sõnagi, et ka tulete,“ ütles ta etteheitvalt. Kuid see polnud arvatavasti mingi tõsine etteheide, vaid naljatus.

„Ma ei teadnud siis, et tulen.“

Viimased kinost tulijad ruttasid meist mööda. Vaatasin trepi suunas. See oli endiselt valgustatud, kuid täiesti tühi. Kuski polnud kedagi, kes oleks võinud Meedi peigmehe moodi välja näha.

„Ah pärast mõtlesite siis ümber?“

Seisime lähestikku teineteise vastas.

„Pärast mõtlesin jah ümber,“ ei leidnud ma midagi muud ütlemiseks.

„Oleksin ma seda teadnud,“ kahetses ta.

„Mida... teadnud?“

„Kahekesi oleks lõbusam vaadata olnud.“

„Aga see... see, keda te pidite kino ees kohtama?“

„See!“ naeris tema.
„Noh? Kas ei tulnudki? Pettis?“
„Ei tulnud. Ei olnudki tulemas.“
„Valetasite siis mulle?“
Mul läks meel heaks. Oleksin tahtnud ta käest kinni võtta, aga ma ei julgenud siiski.
„Jah.“
„Miks nii?“
„Ma ei tea. Niisama. Mõtlesin vist, et...“
Ta viivitas jätkamisega. „Mõtlesite, et?“ küsisin.
„Et teie arvate, et meelitan teid kaasa.“
„Et mina arvan, et kui teie minu kaasa meelitate, et siis teie arvate, et sel juhul mina arvan sedasama?“
Meedi hakkas naerma:
„Ah, teie olete naljakas!“
Hakkasime minema. Läksime raekojast paremalt mööda ja suundusime Kivisilla poole.
„Kahju küll, siis oleks film palju ilusam olnud,“ ütlesin, kui tema vaikis.
„Kas pilt teile ei meeldinud?“
„Meeldis küll, aga koos teiega vaadates oleks ehk veel rohkem meeldinud.“
„Teie ainult teete nalja,“ teeskles Meedi pahandatut. „Mulle küll meeldis, nii ilus pilt. Kurb ja ilus. Kurb on ikka ilus.“
„Kas kurb alati ongi nii ilus?“ kahtlesin.
„Kurb on ikka ilus. Ma kohe nutsin.“
„Vee võttis mullegi silma,“ valetasin. Ma tundsin peaaegu füüsiliselt, et ma valetasin. Aga tema ei aimanud kõige vähematki. „Näete nüüd,“ ütles ta.
Jõudsime Kivisillale.
Meedi jäi seisma sinna, kus minagi ennist olin peatunud, ja lausus:
„Vaatame siin. Siin on nii ilus.“
Aga ma ei rinnutanud, äsjasele kohale, vaid läksin teisele poole, nii et valgus langes minule, mitte Meedile näkku.
„Vaadake, kui ilusad tuled,“ sosistas ta jõele vaadates.
„Väga ilusad tõesti. Pole kunagi märganud, et on nii ilusad.“
„Mina ei lähe siit kunagi niisama mööda,“ ütles Meedi.
Nihutasin enda tema kõrvale. Meie küljed puutusid kokku.

Vaatasin otse alla, kus voolus tuleläiget keerutas ja murdis. Meedi juuksed puudutasid õrnalt mu põske.
„Imelik, peegeldused on palju ilusamad kui tuled ise,“ leidis tema.
„See on elus ka nii, et see, mis me ette kujutame, on ilusam kui tegelikult ongi,“ ruttasin tark olema. Aga mu tarkusest polnud vist palju kasu, sest Meedi vaatas endiselt alla jõele ja ütles siis:
„Siin liigub õhtuti üks hull naine. Olen teda mitu korda siinsamas kohanud.“
„Millest te teate, et ta hull on?“ küsin kiiresti. Kuigi ma tean, et see võib ainult tema olla, keda äsja kohtasin, ootan siiski põnevusega ta vastust.
„Ta räägib kõikidega. Minuga on ka kõnelnud. Ja ta räägib siis ka, kui kedagi kuulamas pole. Ta on haige olnud. Kuri tõbi... öeldakse...“
„Kust te teate, et see?“ küsin. „Haigusi on ju mitmesuguseid.“
„Ega ma ju ei tea ka, ma ainult arvan.“
Meedi pöörab näo minu poole. Ta ümmarguses näos paistavad suured silmad. Need on otsekui pärani. „See on... see on, jah... kõneldakse...“ jätab ta lause lõpetamata.
„Mida kõneldakse? Ega kõik pole õige, mida kõneldakse.“
„Ah, ma ei tea! Aga nüüd pean ma küll minema. Hilja on juba. Homme jälle tööpäev.“
„Homme ju pühapäev. Võib-olla siingi on üks traagiline lugu taga,“ ei suuda ma ikka veel sellest jutuainest lahkuda. „Inimesed on õelad, nad usuvad kõike halba, mis kõneldakse, head nad ei usu.“ Ma ei märkagi kohe, et kordan tema äsjaseid sõnu. Kui ma seda märkan, jään vait.
„Pühapäeval on meil tööpäev veel pikem,“ ütleb Meedi. „Pühapäeviti on nõudlikum publik, igasugu juhuslikud käijad, nendega on rohkem tüli, nad mõtlevad terve igaviku, mida tellida, ja on pahased, kui tellitu nii pea ei tule. Ometi pole neil kiiret kuhugi, kohv läheb vahel külmaks laual seistes.“
Oleme Holmi tänava otsa juurde jõudnud. Aga siis jääb ta äkki seisma ja pistab käe mulle pihku.
„Ma lähen nüüd üksi edasi, mis te oma aega viidate,“ ütleb ta.
„Oh ei,“ ajan vastu. „Mul on aega küllalt, keegi ei oota mind.“
Kuid ta on kindel endas. Ta libistab oma käe õrnalt minu pihust välja ja lisab:

„Kuulan siis homme järele teie... teie sümpaatia kohta."
„Head ööd!" ütlen talle järele.

Üle Kivisilla tulen tõtates, nagu ootaks mind tõepoolest keegi, kuigi ma tean, et mind mitte keegi kuski ei oota, ei teagi, et ma olemas olen.

Tõusen Vallikraavi orust üles Toomemäele.

Septembriõine Toomemägi oma varisevate vahtralehtedega ei lase kedagi enesest üle niisama lihtsalt. Seal puude all valendab maas suvine lehestik ja hõõgutab otsekui valkjat kuma veel välja. Mäe all aga helendab linn oma lugematute tulede säras. Kaugel teisel pool niiskes pimeduses kustuvad tulesilmad ja algab maa. Nõrk öötuul puhub vastu nägu ja alt kostab ebamäärane müra nagu kauge umblaine kohin pikal liivasel neemeninal.

Lähen mäenukile Laia tänava otsa lähedal Grenzsteini maja taga. Seal kasvavad võimsad puud ja nende all asetseb vana hall pink, mille seljatugi ja istmelaud on täis lõigatud südameid, nimetähti ja kuupäevi. Laskun pingile puhkama. Siin kuski peaks olema üks kuupäev, mille olen juba unustanud, kuigi selle olen ise sinna lõiganud.

Oo-jaa, mõtlen. See on üks ammu unustatud lugu. Siis langesid vahtraõied juustele, õlgadele, murule, kõnniteele, pinkidele, tänavale, igale poole. Valge kevadeöö heitis oma helendust üle linna. Ehavalgus on nii kutsuv, nukker ning ere. Kui seda vaadata, haarab sind võitmatu tung minna, astuda mööda looklevat maanteed tundmata kauguse poole. Minna ja laulda, hõisata ja tantsida... Oo-jaa, see on üks lõppenud lugu mulle, kuigi seda teised võivad läbi elada; ikka ja jälle võivad uued inimesed siinsamas pingil istuda ja üle linna kauge taevaranna poole vaadata. Ainult sina ei, ainult sina mitte enam!

Rabinal mööda kruusa lähenevad sammud. Vastu linnakuma võin eraldada tulijaid – kaht ligistikku pead, kaht pimeduses ühte sulanud keha.

Tõusen kiiresti pingilt.

„Olge head," ütlen, „annan selle koha vabaks. Lähen kohe. Jäin siia ainult ivakeseks jalgu puhkama."

„Ah, pole tarvis," vastab madal mehehääl. „Saame niisama ka hakkama."

Pimedusest hostab saateks tüdruku naeru. Märkan, et selles on midagi nagu alasti, midagi nagu liiga teadlikku.

„Siiski! Istudes on parem," ütlen ja hakkan kiiresti minema, tagasi vaatamata, teadmata, kas jalutajad võtsid mu lahke pakkumise vastu või mitte, kas nad istusid sellele pingile, kus meie kunagi olime istunud. Meie!

Ruttan peaalleele suurte puude all. Tunnen kehas jahedusvõbinat. Tõepoolest, öö polegi enam nii soe, nagu ta alguses näis. Jäin ma asjatult sinna istuma? Istusin ma seal liiga kaua, nii et ööjahedus tungis südame lähedale, puges põue ega taha sealt enam lahkuda? Tookord — jah, siis oli ju kevad ja nüüd on juba sügis.

5.

„Ära lase end püüda, Maiju!" õpetas Näkk.

Maiju Koort õhetas näost, klubitoas oli palav, öö oli hiline. „Ajage kasukas maha! Mis te kasukas istute?" läks ta rünnakule.

Nad istusid neljakesi grupis, teistest veidi eemal.

„Kasukas? Ah jaa!" vastas Pärdijaak. „Aga tuul tõmbab siin liiga kõvasti."

„Siin pole tuulehõngugi," vastas Maiju Koort. Ta lehvitas endale käega tuult. „Siin kopitab. Siin võib peaaegu lämbuda. Laske, inimene, vähemalt hõlmad eest lahti!"

Pärdijaak nööpiski kuuehõlmad valla. Tal olid kulmud agaralt kõrgele tõstetud, sinised silmad pärani. „Mitu korstnat teie aknast paistab?" tahtis ta teada.

Aga Viljandi tüdrukud polnud suu peale kukkunud. „Aga mitu akent teie korstnast paistab?" tahtis Näkk teada. „Vastake see enne ära, siis ütleme."

„Kaks. Ja ühel on pelargoonium, teisel türgi pipar."

„Minu aknast ei paista ühtegi korstnat. Seal on ainult noor rohi."

Juku Leebram oli enda sügavale suurde klubitooli peitnud. Ta oli pooleldi siit ära, kuski mujal, kuski kaugel, võib-olla Võhandu ääres, võib-olla hoopis tundmatus paigas. Kes pärast kella kaht veel seltsi jäi, oli kadunud hing. Siis ei tahtnud jalg enam kuidagi minekuks tõusta ja aeg jooksis imeliku kiirusega. Ja kõik voolas meeltest nagu klaasseina taga mööda. Võis istuda ja teiste laulmist kuulata, võis lauldagi, ilma et seda oleks märganud. Kui polnud just seltskondlikke kohustusi kaelas, võis päriselt ära olla. Aga täna olid nad mõlemad Pärdijaaguga kinni jäänud kahe Viljandi tüdruku külge, kes olid külalisõhtule tulnud. Ettekanne — Vambla Kääramehe referaat „Meie tee rahva sekka" — oli möödunud samuti nende seltsis istudes ja kohe jõudnud ununeda.

Juku Leebram tundis end väsinuna. Kõik see äsjane erutus, mida tõi kaasa vanade sõprade ja uute inimestega kohtumine, oli kadunud. Miski oli nagu kustunud ja pleekunud ja maad võttis ükskõiksus, milles ujusid üksikud katkendlikud kujutlused, millel omavahel mingit sidet polnud. Nii nägi ta äkki selgesti ema, kes kõndis jõe äärt mööda, väike ning hall. Ema oli teda kaugele saatma tulnud ja läks aeglaselt tagasi. Aga selle asemel, et vankriga edasi jaama poole logistada ja sealt edasi Tartu poole sõita, ruttas ta tagasi ja kõndis ema kõrval. Ema oli silmad maaterale langetanud, ta oli otsekui küüru vajunud, aga ta ei nutnud sugugi, ta näol levis nagu varjatud päikesepaiste... Jões oli vesi pervedeni tõusnud, kohati üle heinamaa laiali valgunud, pajupõõsad rippusid kaugele vette, leppade juured olid sügavalt üle ujutatud... Siis jooksis ta tuhatnelja üle rukkikõrre, koer haukudes kõrval, mäekühmu palistas tihe kasevõsa, selle all kerkisid erepunased kärbseseened, reas üksteise kõrval... Siis astus ta Tartu jaamas rongilt maha, helevalgeks pestud linane kott kaenlas, kohver käe otsas, siis nahisesid voorimehe kummirattad linna poole, hobusekabjad peksid lagisedes vastu munakive, voorimehe selg oli lai ning ta keep luitunud... „Ära joo nii palju, pojakene!" See oli ema hääl, kuid ta polnud ometi iialgi nii öelnud.

Leebram raputas nagu vastuseks pead. Ei, peab ära minema, vaikselt kaduma. Pärdijaak võib ka üksi siia jääda, ta on siin juba peaaegu oma inimene. Leebram kuulas, kuidas ta tüdrukutega rääkis. See oli imelik segu naljast ja ka häbematusest. Kuidas Nietzsche naiste kohta ütles, muigas Leebram. Pärdijaagul oli „Also sprach Zarathustra" laual, seda luges ta voodis enne magamaminekut. See oli erakordne nägu, see, keda Maiju Koort Näkiks

hüüdis, kelle muud nime ta ei teadnudki. Näki moodi ta ei näinud välja, miks teda küll niiviisi kutsuti? Võõrast oli temas aga igatahes, ta hiinlaslikud pilusilmad võib-olla. Maiju Koort oli täiesti eesti tüüp — piim ja veri, linalakk, suurevõitu suuga, alati naeruelevil. Kas nemad nüüd jäävad siia? mõtles Leebram. Siis tuli tal meelde see tüdruk, keda nad nägid auditooriumist väljuvat ja hiljem kohvikus. Ja Leebram muutus äkki erksaks nagu kirikuhobune, kes kustki kurinaid kuuleb. Kes ta võiks olla ja missugune ta on lähedalt vaadatuna? Mis on selle sfinksilikku naeratuse taga?

Kuski mujal, kaminatoas võib-olla, lauldi kogu aeg. Nüüd alles märkas Leebram, et see oligi, mis ta mõtted oli laiali kiskunud.

„Lähme kahekesi Emajõele sõudma," kuulis ta laulusõnu läbi lahtiste uste. Teised klubitoas istujad ajasid vaikselt juttu, neist läks laul märkamatult mööda. Ka Pärdijaak vaidles edasi, väsimatult, elevil ning innukas.

„Teen sul paadipõhja pehme aseme-e-e..."

Leebrami sõrmed hakkasid takti kaasa lööma. Ta nägi Näki silmi otse enda vastas. Need olid tõepoolest rohekad, näki silmad.

„Ja kui tullakse meilt paadiraha nõudma,
kahekesi siis me jalga laseme..."

„Kus te oma kalasaba talvel hoiate?" kuulis ta Pärdijaaku küsivat.

„Pööningul, koikindlas kotis," vastati.

„Hei, sõbrad!" hüüdis Leebram. „Lähme ka kaminatuppa, siin külmume ära."

Nad tõusid neljakesi ja läksid tühja juhatustoa kaudu. Rahvas oli poolringis ümber vilkuva tule, osa istus põrandal, mõned seisidki istujate seljataga.

„Juku, Juku!" hakati hüüdma, kui nad tulid. „Lase nüüd tulla: „Ei seo seda..." Juku, me kõik ootame. Sa pole täna veel laulnudki. Juk-ku-uu! Too oma leibkantus välja!"

„Silentium ad cantum!"

Ja Juku Leebram hakkas laulma. Tal oli pehme, kuski sügaval

küll veidi kärisev, aga siiski lüüriline tenor. Ta paisutas häält ja matkis kuulsaid lauljaid, surudes kord kätt vastu rinda, kord sellega tekstikohaseid liigutusi tehes.

„Ei seo seda petlikku plikat
enam iial mu südamepeal..."

alustas ta kurvalt ning jätkas traagilist nägu tehes:

„Surma terav ning vihisev vikat
läbi niitku mu ängistet kael."

Ta muutus kindlamaks ning jõuliseks, kui ta jätkas:

„Ennast puua kuid oleks liig mage,
tandril langeda suurem on au.
Abessiinia sõtta seks pagen,
kus mind juhtigu Ras Tararau."

Kulminatsioon saabus järgnevas salmis:

„Seal viib minu kurnatud kere
siit ilmast itaalia miin
ja granaat hüüab hõisates „Tere!"
minust läbi ja — otsas on piin."

Juku Leebrami hääl oli hoopis murdunud, kui ta alustas järgmist stroofi:

„Seal siis vaglad, tarantlid mind söövad,
lõvid murravad sodiks mu luud,
maod kihvad mu reitesse löövad
ja õgivad elukad muud."

Lõpuks tõstis laulja jälle häält, paisutades seda järjest kõvemaks.

„Läbi rännanud loomade sooltest,
väetan mägede veerge Tigrees.

Uue elu saan päikese nooltest —
minust lill kasvab lillakas-beež."

„Cantus ex est!"

Juku Leebram istus Näki kõrvale toolile. „Tore!" kuulis ta selle häält oma kõrva lähedal. „Täiesti tore!"

Leebram vaatas ütleja poole. Kaminatule paiste vilkus ta näol. Alustati uut laulu:

„Ükskord popil oli peni,
väike valge kutsikas,
urises ja haukus seni,
kuni viimaks hammustas..."

„Olge ettevaatlik, kiitus teeb ülbeks," vastas ta sosinal. Laul aga jätkus:

„Nii on meil elu ilmas,
sagedasti viltu veab..."

„Teate mis," sosistas Näkk, „paneme ajama!"

„Lähme!" vastas Leebram ja tõusis tasakesi.

Nad läksid klubitoa kaudu ringi. Keegi, ka mitte Pärdijaak, ei märganud vist nende lahkumist. Klubituba oli tühi. Nad läksid sealt kiiresti läbi eeskotta. Siia kuuldus laulu ainult ebamääraselt.

„Olen surmani väsinud," ütles Näkk.

„Oskate seda meisterlikult varjata," vastas Leebram külalise mantlit otsides.

„Kõike peab õppima," vastas teine mantlisse pugedes.

Kui Leebram oma mantlit selga kiskus, ütles ta:

„See on hädaohtlikult ilus."

„Mis asi?"

„Teie silmade värv."

„Nüüd saan juba pahaseks," vastas Näkk. „See ei sobi teie suhu." Ta silmad tõmbusid kitsasteks piludeks. Rohelist värvi ei paistnud neis enam sugugi.

„Arvate, et oleksin võimeline midagi paremat leiutama? See on nagu Võhandu vesi."

„Kaome juba!" ütles tüdruk kannatamatult.

Leebram avas ettevaatlikult snepperluku ja nad astusid kiiresti trepist alla. Tuhm lamp põles koridori seinal. Laulu kuuldus kaminatoast siiagi.

„Mis teil sees on, tahaks teada," ütles Leebram.

„Võhandu vesi." Ta hääl polnud enam pahane.

Leebram võttis ta käe alt kinni ja nad astusid välja. Värske jahe õhk lõi vastu. See pani hetkeks seisatama.

„Ega te ometi mäest alla taha minna?" küsis Leebram.

„Ei, üle Toome. Elame suures Maimi lossis. Teate ju, kus see on?"

Kui nad üles Toomele puude alla jõudsid, pööras Näkk enda käevangust lahti. „Siin pole seda enam vaja," põhjendas ta oma teguviisi.

„Olgu!" oli Leebram nõus. „Näemegi muidu välja nagu armastajapaar." Talle meeldis see tüdruk rohkem ja rohkem, aga küllap see oli ainult väsimus, mis jahedast öööhust hoolimata end tunda andis. „Treppidest alla minnes peate mind jällegi toetama."

„Kui meelde tuleb," lubas tüdruk.

„Kas seal Mulgimaal kõik plikad nii atsakad on?"

„Ah!" hüüatas Näkk. „Unustasin midagi maha."

„Mille siis? Nii peategi tagasi tulema."

„Maiju Koordi."

„Küll sõber Pärdijaak ta koju lootsib."

„Meil on üksainus välisukse võti kahe peale ja seegi on tema käes."

„Siis istume trepile ja ootame, küll nad ükskord tulevad. Meil on ka üksainus võti, aga see on minu käes. Nii et meie pole halvemad midagi."

„Aga mis sest mulle abi on?"

„Ikka on, Pärdijaagul pole võimalust koju sisse saada."

„See pole minust ilus, et ära tulin. Lubasin, et tuleme ja läheme koos. Pöörame parem ümber."

Nad olid Toome varemete kohale jõudnud. Nüüd tulid nad neist uuesti mööda. Vastu tähistaevast seisid nad seal kõrgete puude vahel.

„Sealt seest on tore tähti vaadata," ütles Leebram.

Nad läksid varemeid ümbritseva madala aia juurde. „Oodake, ma võtan teid vastu," ütles Leebram ja ronis üle aia.

„Egas ma pole mõni..." vastas Näkk ja oligi samuti üle. „Noh, mis te mulle siis näitate?"

Varemete vahel oli üsna pime, laternatule valgus raamatukogu ukse eest paistis siia vaevaliselt. Müürid tõusid siit vaadates tohutu kõrgete ja mustadena üles. Katkenud kaared ja võlvid näisid ähvardavatena ning süngetena. Leebram ja Näkk seisid vaikides üksteise kõrval ja vaatasid üles.

„Mis siin ikka vahtida!" ütles Näkk viimaks. „Viljandis on varemeid vahitud küllalt." Ta hakkas ees tuldud teed tagasi minema.

Aiast laskis ta enda nüüd üle aidata ja oli seejuures koguni saamatu. Kui ka Leebram üle oli, küsis ta:

„Palju plikasid te sinna varemetesse olete aidanud?"

„Teie olete esimene."

„Ausõna?"

„Ausõna!"

Nad jõudsid tagasi Laia tänava otsa juurde Baeri kuju alla. Kõik oli vaikne, Grenzsteini majas erendasid endiselt tuled.

„Mis nüüd teeme? Mitte üks hingki ei liigu veel."

„Läheme siia mäenukile, sealt on ilus vaade alla linnale."

Nad pöördusid vasakule viivat rada mööda edasi.

Linnas olid majades tuled enamasti kustunud, ainult tänavalaternad märkisid pimeduses kohta, kus linn asus. Puhus nõrka tuulevehet, puulehed kahisesid pea kohal.

„Puhkame jalgu!" pani Leebram ette.

Näkk istus Leebramist veidi kaugemale. „Pole siin vaadet ega midagi," nurises ta.

„Tulge mulle lähemale, siis on," lubas Leebram.

„Mis teil on?"

„Ei midagi. Mõtlesin, et läksite ära."

„Peaaegu, et läksin," vastas Näkk ja istus kuulekalt lähemale.

„Kas teil külm on?"

„Mitte põrmugi."

Leebram pani käe üle pingitoe. Varsti tundis ta, kuidas tüdruku kukal selle vastu surus. Aga Leebram ei liigutanud end. Ta ei vaadanud Näki poolegi. Ta pilk oli suunatud teise linna äärde, kus tulede read nagu nöörid nõlvakule olid veetud.

„Mis te mõtlete?" küsis ta viimaks.

„Unistan."

„Millest?"

„Tulevikust."

„Hm, tulevikust. Mis seal siis on näha?"

„Mees, lapsed... seitse poega riburada sabas..."

„Kas mees on teada?"

„Mees veel ei ole, aga lapsed on teada puha, missugused nad on. Suured kisakõrid, kaklejad, laulumehed, naljamehed, tüdrukutepetjad. Nannipunne meie peres ei ole, mammapoegi ei tunta. Ainult viimane, pesamuna, sellele paneme nimeks Laur, see on paipoju, ripub ema põllepaela küljes, ainult see..."

„Tütarlapsed on maja ilu," segas end Leebram vahele.

„Tütarlapsed! Maja ilu!" hüüdis Näkk. „Ärge segage end teise perekonnaasjadesse!"

„Ei, jumala pärast, ei sega, mulle meeldivad tütarlapsed üle kõige."

„Seda ma usun, et teile meeldivad," ütles Näkk pahaselt ja nihutas end veidi kaugemale. Lõpuks puhkes ta naerma ja tõusis pingilt. „See on kõik nii tore," ütles ta läbi naeru. „Maiju just tahab tütreid, vaidleme alati. Mina aga ütlen, et minu poisid küll sääraseid õrnakesi ei taha, ja siis läheme alati tülli. Ta kaitseb visalt oma plikasid, nagu oleksid need tõepoolest kes teab mis asjad."

Leebram tõusis samuti ja nad hakkasid mäeserva mööda edasi jalutama. Siis kuulsidki nad seljatagant hääli ja pöördusid tagasi.

Tänavalaterna sööri Laia tänava otsa juures ilmusid varsti inimesed. Seal seisatati viivuks ja siis pudenesid nad laiali.

„Lähme nüüd, saame nad veel orus kätte," ütles Näkk ja tõmbas Leebrami käisest.

„Ärge nüüd nii tormake, aega on. Las nad lähevad kahekesi."

„Ärge tormake!" Tüdruk jäi seisma. „Ütleme üksteisele parem sina. „Ärge" ei sobi nii hästi kui „Kuhu sa, pimeloom, tormad?"."

„Pidin sulle juba mitmel korral sina ütlema," tunnistas Leebram. „Mu nimi on Juku."

„Seda ma kuulsin," ütles Näkk ja pigistas Leebrami kätt. „Minu ristitud nimi on Lydia. Aga see on nii ärkamisaegne. Kõik kutsuvad mind Näkiks."

„Näkk on jälle orjaaja pärandus."

„Kuule, sina! Ära katsu minuga norida! Mina naljalt kellelegi sinasõpruseks ettepanekut ei tee."

„Kuidas mul siis see au oli?"

„Kui sa õige teada tahad, siis seepärast, et sa katset ei teinud mind suudelda, ei varemetes ega ka pingil. See on igatahes harukordne. Üheksakümmend protsenti oleksid katset teinud."

„Oled sa nii kindel?"

„Mul on kogemusi."

„Huvitav, mis sa oleksid siis teinud, kui ma selle üheksakümne protsendi hulka oleksin kuulunud?"

„Ootasingi, kunas sa liigutad. Käsigi oli mul hakkamas, valmis — kõrvalopsuks."

„Oled hädaohtlik tüüp."

„Sina samuti," ütles Näkk ja hakkas jooksma. „Jookseme nüüd!"

Kui nad trepi otsa juurde jõudsid, mis tenniseplatside kõrvalt alla Toomeorgu viis, hõikas Näkk:

„Mai-ju-uu, kus sa oo-oled?"

„Siin!" vastas hääl alt.

„Oodake meid ka järele!"

„Jaa-aah!" vastas Pärdijaagu hääl.

„Oled kõige toredam tüdruk, keda ma olen kohanud," ütles Leebram Näkile kõrva sisse, teda trepil peatades.

„Ära nüüd püüa enam!" sosistas tüdruk vastu. Ta juuksed puutusid vastu Leebrami põske.

„Kahju ainult, et mul pruut on olemas," ütles Leebram. „Ja veel õnnetu armastus."

„Küll see muutub õnnelikuks," lohutas Näkk. „Kõik armastused muutuvad lõpuks ikkagi õnnelikuks."

„Kes seda usub!"

Nad olid alla jõudnud. Pärdijaak ja Maiju Koort ootasid kaugemal gaasilaterna all.

„Hoiate seda kinni, et keegi ära ei viiks või?" ütles Näkk Pärdijaagule, kui nad kohale olid jõudnud.

„Justament," vastas Pärdijaak. „Hoian, et keegi seda enne ära ei kustutaks, kui teie teeotsa üles leiate."

„Olen nüüd siin ja võite tule minupärast kustutada."

Pärdijaak hakkas sõna lausumata mööda posti üles ronima. Ta oli paks poiss ja see ei läinud nii kergesti. Kindad olid tal käes ja need libisesid alguses alla. Siis viimaks teiste ergutuste saatel jõudis ta nii kaugele, et ulatus väikese rõngakeseni ja tõmbas.

Samas hakkas ta vanduma ja laskus kiiresti alla.

„Sa saatana lõopeni, või siis kohe tõrvaga!" ütles ta oma uusi napanahast kindaid vaadates. Et tuli oli üla hämaraks jäänud, siis nägid teised vaevaliselt, kuidas ta kindapeod mustendasid.

„Nuusuta, kas on tõrv?" andis Leebram nõu.

„Tõrv mis tõrv, tundsin juba üleval lõhna," vastas Pärdijaak. „See asi nõuab kättemaksmist. Terve Tartu linna põletan maha, kõik laternad kustutan veel täna öösi ära."

Ja kiiresti hakkas ta järgmise laterna poole liikuma.

Sammun üle Inglisilla. Linnapoolsel äärel, teine teises silla otsas, seisab kaks inimest. Näen vaevalt nende tumedaid siluette. Kes nad on? Armastajapaar, kes tülli läinud? Abielulised, kes ei käi enam üht jalga, kuigi siiski veel koos jalutavad? Või päris võhivõõrad, ainult juhuslikult siia seisatama jäänud, kummalgi oma mõtted, kummalgi oma mured südamel?

Saabun mäenukile Tähetorni taga. See on tühi. Vaatan üles. Taevaäär on pime, tähed siravad alles kõrgemal. Linna kuma on nii nõrk, et ei lahuta pimedust selle kohal. Kunagi seisin siin, taevas veretas tookord, iga hetk võis päikese helendav poolkaar tõusta. Tookord pöördusin äkki minema ja hakkasin jooksma. Põgenesin. Laskusin alla äkilisest trepist ega vaadanud enam tagasi. Ma tahtsin Tartusse jääda tookord, iga hinna eest jääda. Ja ma arvasin, et siis ma ei saa jääda, kui ma ei põgene. Põgenesin Tartusse. Ja nüüd ma olengi siin.

Vahin pimedusse. Asjata — päike ei tõuse nii pea. On jahe. Ja muud ei midagi. Pole isegi tarvis põgeneda.

Hakkan aeglaselt tagasi sammuma. Mul on tunne, nagu oleksin surnuaial käinud.

Kui jõuan tagasi Inglisillale, märkan, et seal on ainult üksainus seisja. Näen mööda minnes selgesti ta nägu, kui ta paberossi põlema süütab. See on vana mees. Ma otsekui kohkun sellest ja lisan sammudele kiirust. Mul on tekkinud korraga kummaline kujutlus, et sillal seisja olen mina ise ja keegi noormees ruttab minust mööda kuhugi, kus teda oodatakse. Sillal seisjat ei oota aga mitte keegi. Ta tuli ainult siia, et vaadata öist linna ja siis jälle oma teed minna. Et jälle alla minna, üks uks avada, sisse astuda ühte üksildasse tuppa, laua taha istuda ja katsuda tõde teada saada.

Ei, ei taha tõde teada! Ärge oodake ka teie seda, sõbralikud lugejad! Rutake parem kuhugi, kus teid võib-olla oodatakse, ja ärge peatuge Inglisillal!

6.

Verner Taklaja tõusis varakult nagu alati. See polnud tal täna sugugi kerge. Aga see polnud tal mitte niisama, vaid distsipliini pärast ja seepärast, et ta oli nii otsustanud.

Verner kattis kitsa raudvoodi halli lihtsa sõdurivaibaga, mis iseloomustas eluviisi, mida ta taotles järgida. Seinale kinnitatud odava peegli ees, mis vaatajat kummaliselt virildas, kraapis ta maha öö jooksul tärganud habemetüükad ja hõõrus ülakeha jaheda veega. Siis tõmbas ta pehme hommikukuue selga ja avas akna. Tuba oli jahe, kuid tunda võis, kuidas sügisehommiku õhk vastu õhetavat nägu hoovas ja pea selgeks tegi. Suus oli ometi lääget maitset, nagu oleks seep näopesemisel suhu sattunud.

Verner otsis piibu välja ja süütas selle. Esimesed sõõmud puudutasid keelt mõrkja jahedusega. Aknast tulev õhuvool haaras suitsukeerud ja viis nad kiiresti minema.

Laud oli vanaaegne, madal puuaiake kolmel serval, et paberid maha ei kukuks. Pleekunud rohelisel kalevil mustasid mitmesuguses vanuses tindiplekid, ümmargused määrdunud rõngad ja üks pikk noalõige põiki üle vasaku nurga. Keset lauda asetses metallist kuivatuspress, mille hoidjaks oli pronksist hunt, koon püsti, hambad irevil. Sellele jäi Verneri pilk peatuma ja uuris seda põhjalikult. Suits keerles laua kohal ainult mõne silmapilgu ja haarati siis nagu nähtamatuist kätest. Verneri parema käe küünarnukk toetus lauale, sõrmed olid tihedasti ümber järjest soojeneva piibukaha. Siis riivas vaade aknast paistva vastasmaja musta tõrvapapist katust ja vana telliskivimüüri, millest vastu vahtis tolmunud ning elutu aken nagu mingi ebasõbralik silm. Kõige selle kohal oli värvitu sügishommikune taevas. Päike paistis, kuid see oli kuski puude ning katuste taga, mitte ühtki laiku ei ulatunud Verneri nägemispiirkonda.

Viimaks koputas Verner tuha välja tuhatoosi, mille ta kummuti pealt leidis, ja sulges akna. Siis avas ta kirjutuslaua vasakpoolse

kapi ja võttis ülemiselt riiulilt ümbriku ning kirjapaberi. Täitesulepea leidus keskmises sahtlis.

Selge ning kindla käekirjaga kirjutas ta ümbrikule: „Pr. Gertrud Taklaja, Toomkooli 7, Tallinn". Kirja alustas ta hästi paberi ülaservalt sõnadega: „Kallis Ema!"

„Nagu sa näed, kirjutan pühapäeva hommikul ja mitte laupäeva õhtul, nagu seni olen harjunud tegema ja nagu Sa soovisid. See ei tule mitte sellest, et mul eile midagi viga oleks olnud. Ei, väike külmetus, millest Sulle kolmapäeval kirjutasin, oli juba järgmisel hommikul kadunud ja ma olen praegu, varahommikul, oma parima tervise juures pärast pikka magatud ööd. Ilmad on ka vahepeal siin soojad ning ilusad olnud ja olen igal hommikul vara jalutuskäigu teinud kas Raadile, Tähtvere parki, surnuaiale või Tallinna maanteed linnast välja Aruküla koobaste juurde, surnuaia taha. Loengud algavad meil, nagu Sulle olen kirjutanud, mitte enne kella kümmet-ühteistkümmet ja on enamasti õhtupoolikul.

Kõigepealt tahan Sind südamest tänada paki eest, mille laupäeval kätte sain. Kõik oli seal ilusti korras: purk maasikakeedisega, Sinu küpsetatud maitsev rosinasai, mida ma armastan, pirukad, õunakook, purgikene seenesalatiga ja kõik muu, rääkimata särkidest, kraedest ja taskurätikuist. Suur-suur tänu kõige eest!

Ma ei tahaks, et Sa seal nii palju vaeva näeksid minu pärast, kui ma poleks siin nii üksi ja kui iga pakk kodunt poleks nagu tervitus armsast käest. Iga suutäis tuletab meelde kodu, iga tund mõtlen sellele, et mul on seljas särk, mida Sina triikinud. Ära minu söögi pärast muretse, nagu Sa seda oma viimases kirjas teed. Kohvi ja teed saan perenaise käest, lõunal käin üliõpilasköögis, kus mõnekümne sendi eest saab supi ja prae, vahel veel magussöögigi. Kuna Sa tead minu armastust magusa vastu, siis võtan alati sellegi lisaks.

Sinu kartus, et ma hakkan kohvikus käima ja aega viitma või koguni mõnes korporatsioonis õllešoppeni juures istuma, on asjata. Käisin kohvikus eile esimest korda, et kokku saada üha kaasvõitlejaga ja temalt loenguid laenata. Seal nägin ka meie tuttavat Villi Oonat istuvat. Enne kojutulekut jalutasin veidi linnas, et värsket õhku hingata, ja enne magamajäämist lugesin veel Su viimase kirja läbi ja saatsin õhu teel „Head ööd!".

Lõpetan oma kirja seekord, sest pean veel hommikupoolel need laenatud loengumärkmed läbi vaatama ja osa ära kirjutama. Vihiku pean juba täna keskpäeval tagasi viima

Jääge siis jumalaga ja elage hästi ja ärge minu pärast sugugi muretsege. Kirjutan kolmapäeval jälle kõigest, mis siin vahepeal juhtunud, ja ootan kirja.

Sinu armastav poeg Verner."

Verner Taklaja ohkas kergendatult, kui paber oli hoolikalt kokku murtud ja ümbrikusse asetatud, mark peale kleebitud ja kiri kummutinurgale asetatud.

Samas kummutipealsel lamas aga ka must rebasetekkel, mille ta öösi koju tulles „Fraternitas Kalevensisest" kaasa toonud. Ta nihutas selle veidi eemale, nagu võiks sealt midagi külge jääda sellele valgele ümbrikule, kuhu nii selge käekirjaga oli kirjutatud: „Pr. Gertrud Taklaja..." See oli küll alateadlik liigutus, sest kiri ei moodustanud mingit erandit, et kirja kirjutaja just selle pärast süümepiina oleks tundnud.

Verner läks nüüd uuesti laua juurde, avas parempoolse lauakapi ja tõmbas välja tumepunased läikivad kaaned. Esikaane ülaserval asetses kitsas valge riba tekstiga: „Kirjad Ch-le".

Pidulikult asetas Verner kaaned enda ette lauale ja avas siis. Tekst esimesel leheküljel algas peaaegu alaservast ja selle paremal nurgal seisis: „Tartus 11. septembrikuu päeval". Kiri oli korralikult kirjutatud, peaaegu ilukirjas.

„Kallis Ch!

Sa tead ju küll, et ma kunagi seda kirja ära ei saada, ja Sa ei saa seda iialgi lugeda. Aga ma kirjutan ikkagi. Miks? Niisama, nagu Sa selle vastustki lugeda ei saa, kirjutan siiski: Sind pole üldse olemas. Aga ma usun, et ehk saad Sa kunagi eksisteerima ja siis võib-olla juhtud seda kirja lugema ja Sa saad teada seda, mida ükski inimene ei saa. Kui Sa ainult tahad...

Kallis Ch, enne kui üldse asun kirjutama, toon sissejuhatuseks ära mõned mõtted kirjade kohta üldse. Võib-olla pole nad päris algupärased, võib-olla on mõni neid mõtteid juba enne kuski öelnud ja ütlevad ka hiljem, kuigi nad neid minu ridu ei loe.

Kõik, mis on kirjutatud kirjades ja raamatutes, on alati vale või peaaegu vale — teatud mõttes. Ära usu midagi, mis on paberile pandud, või usu, kui tahad, aga unusta kohe! Kirjad märgivad ainult tekkimissilmapilgu tõde või valet. Kui posteljon nad saajale kätte on toimetanud, pole enam see aeg, mis nende kirjade kirjutamise ajal kehtis. Kirja saajagi ise on võib-olla vahepeal muutunud, vahest surnudki. Kui see nii on, miks siis üldse kirjutatakse? — Jaa. Petmiseks. Enese ja teiste petmiseks, olgu siis kas teadlikult või ebateadlikult.

Mina olen need kirjad kirjutanud e n e s e petmiseks, kõik muud aga t e i s t e petmiseks. Nii on olemas teatud tööjaotus ja mul ei tarvitse punastada Sinu ees, kui Sa kunagi neid loed. Ma pole mitte Sind ninapidi vedanud, vaid iseennast.

On veel üks asjaolu, mis ehk märkimist väärib: olen harjunud juba maast-madalast kahekordse raamatupidamisega — üks ilus ja puhas valge raamat vanemate, sugulaste, kooli ja kohtu jaoks, teine punane, salajane raamat tänava, sõprade ja minu enda jaoks. See on nii sümboolselt võttes. Tegelikkuses olen ju ikka ainult üks — Verner Taklaja.

Enne kui Sa meie perest mingi pildi saad (mis võib ka vale olla), mainin, et meid on kokku viis inimest: mina, mu kaksikvend Martin ehk sõprade keskel Mart, õde Hertzine ehk Hertsi ja vanemad. Nagu näed, on meil, lastel, „kõrgema seltskonna" inetud nimed ja meie ema ongi „kõrgemast seisusest". Isa päritolujuuri tuleb aga otsida kunagi maalt linna põgenenud talupoegade järglaste seast. Et ajalugu areneb nii, nagu ta areneb, pole me saksikut kasvatust saanud; me oleksime aga elu võinud minna ka saksa keele najal, kuigi ma ei tea, et meis oleks piisakestki võõrast verd.

Oma nooruse võitlustes olen ma sageli mõelnud oma toekatele esiisadele all-linnas, väljaspool linnusemüüre, kus nüüdki toimuvad võitlused nagu vanasti, eriti nende vastu, kes elavad Toompeal nagu meie. Isa Taklaja on kõrgem ametnik ühes ministeeriumis, meie kodu on eeskujulik, kord eeskujulik, peaaegu range, aga meie — lapsed kolmekesi —, mis oleme meie? Mu kaksikvend Mart on tuntud kuju, jõugujuht all-linnas, täitsamees iga toll, aga kodus suurem paipoju kui keegi teine, alati hinnatum olnud kui mina. Ta on kahel korral kodunt põgeneda katsunud, kool jäi tal pooleli, töökohta tal pole ja nüüd, kolmandal korral, õnnestus tal minu abiga kaugemale pääseda. Õde Hertsi on küll

veel koolis läbi suure häda, aga aiman ette, et ta küpsustunnistust kunagi koju ei too. Mina aga, kes mina olen, seda ma veel ei tea. Aga ma olen otsustanud kuulsaks teadlaseks saada. Nii vahelduse mõttes.

Nüüd Sa tead, kallis Ch, meist piisavalt raami jaoks, kuhu mind asetada võid suuremate eksituste vältimiseks. Kui ühel ja teisel korral juhtun kirjutama oma perekonnast, siis tead, kust neid umbkaudu otsida. Nagu ütlesin, tahan teadlaseks saada, aga ära seda puhta kullana võta: täna tahan, homme võib-olla ei taha. Aga ühte ma tean: kui tahan, siis saangi. Kas ma aga tõeliselt tahan?

Selle täpsema vastuse jätan edaspidiseks. Et olen Tartus, siis on see ka juba vastus, muidu oleksin olnud koos Mardiga juba merel või mõnel kaugel meretagusel maal. Aga ma olen siin ja kavatsen siia jääda nii kauaks kui saan.

Praegu on juba hiline öö ja lõpetan kirja. Homme, kui süda lustib, kirjutan edasi. Aga ma hoiatan Sind ette, kirjutan siis võib-olla hoopis muust ja koguni teisiti. Nüüd katsun und näha, milline Sa võiksid olla, mu Ch, kellele kirjutan.

Head ööd!

Verner."

Pärast kirja läbilugemist võttis Verner uuesti piibu ja toppis selle täis. Kui ta jälle suitsu üle laua puhus, riivas ta pilk uuesti pronkshunti kuivatuspressil. Ta pööras uue lehekülje ja luges edasi:

„Tartus 12. septembril

Kallis Ch!

Selle plika nimi on Ally Brikker, kes mu süütuse juba aastate eest välja pettis. Mingit tähendust poleks sellel meeldetuletusel, sest see oleks niikuinii varem või hiljem juhtunud, kui see poleks ka omajagu kaunite mälestustega seotud. Meie jalutasime ühel sügisel palju Kadriorus, jõudes välja kuni Piritani ja veelgi kaugemale. See oli seepärast, et Ally vanemad kolisid Kalarannast Koidula tänavale ja et ma kodus palju ei tarvitsenud valetada, kui ütlesin, et lähen värsket mereõhku hingama. Seda ma ka tegin

peale kõige muu ja mis siis sellest, et ka Ally Brikker samal ajal värsket õhku hingas — meri on ju suur ja õhu hulk selle rannal on mõõtmatu.

Täna hommikul, kohe pärast ärkamist, tuli mul meelde meri Kadriorus, rannatee ja kivid meres. See oli nii selge, et näis otsekui unenäo jätkuna. Ja unes ma olin näinud Ally Brikkerit. Kes väidab, et näeme unes seda, keda päeval oleme kohanud või vähemalt kellele mõelnud, see eksib. Ka see eksib, kes usub, et kohtame järgmisel päeval seda, keda oleme öösi unes näinud. See ei loe midagi, et ma täna hiljem just Ally Brikkerit kohtasin. Oluline on, et elus ja unenäos on teatud paralleelsusi.

Hommikul, kui olin emand Jamsi toodud kohvi ära joonud ja ema saadetud küpsiseid, saia ja kooke söönud, läksin välja. Esimene ots oli Vabadussilla juurde ja sealt teisel pool jõge Kivisillani. Võib-olla mõjus hommikune Kadrioru meeldetuletus kaasa, et kõigepealt vee üles otsisin. Aga Emajõgi, see pole muidugi Kadrioru rand, vaid üks kitsas nireke halli ning sogase veega. Seal ma teda kohtasingi, Allyt. Ja täiesti ootamatult, kui unenägu ei arvesta. Üllatus oli muidugi vastastikune, vähemalt mängisime seda mõlemad. Ta on vahepeal täiskasvanumaks, daamilikumaks muutunud ja tal oli heleroheline „Ehava" värvimüts peas. Tartus oleku aastad on temast kaotanud viimsed välised jäänused Kalaranna tüdrukust, kellega kord ringi jooksin. Ta liigutused ja ilmegi on muutunud. Ja muust me ei rääkinud kui merest, pargist, teedest, kividest, lindudest ja tuulest. Neist võib ikka kõnelda ükskõik kellega ja kõik on seejuures harmooniline ning ilus.

Ally ruttas kuhugi, ta õpib arstiteadust, ja ma saatsin tema üles Toomemäele. Aga ta oli nii innukas kõnelema ja mulje jäi, et jutt katkes, ja ta määras kohtumise peahoones suure kella all börsil veerand viis. See erutas mind teatud määral, sest meie kohtumisaeg oli ka vanasti ikka sel kellaajal olnud. Ma ei tea, kas ta seda üldse mäletas, aga küllap ta mäletas, sest miks ta muidu just selle kellaaja valis.

Kui ta oli läinud, jäi temast midagi maha. Mida lähemale kella veerand viiele, seda rohkem pidin temaga mõttes tegelema. See oli imelik, sest olin enda arvates tema juba ammu unustanud ja tema minu samuti. Sel ajal, kui ta haspeldas Mardiga, ei hoolinud ma temast kõige vähematki ja oleksin naernud suure häälega, kui keegi oleks öelnud, et sa tuled kohe nagu kutsikas, kui

ta ainult käega viipab ja ütleb: „Tule!" Aga sinnagi oli juba aega ja nüüd jõudsin otsusele, et see oli ehk rohkem Kadriorg, Pirita ja meri kui Ally Brikker, mis mind ärevil hoidsid.

Olin aegsasti kohal ja teesklesin ülimat rahulikkust, kui seal jalutasin ja ootasin. Aga ma polnud sugugi rahulik, ma tegelesin sellega, mida talle öelda, kuidas olla ja kuhu minna, et see poleks päriselt ainult merest, tuulest ja kividest lobisemine.

Rahulikuks jäin siis, kui kell lõi pool, kui ta lõi kolmveerand, lõi viiski ja Ally Brikkerit ei ilmunud.

Tänu talle, et ta ei tulnud!

Kallis Ch, ega ma seda poleks hakanud nii pikalt kirjutama, kui see ei teeniks eesmärki — valetada. Valetada enesele ja Sullegi. Ja ma usun ise seda valet praegu, see on peaasi.

Nüüd on õhtu, hilisöö juba. Oleksin aga tahtnud Sulle kirjutada hoopis muust, näiteks Tartust. Aga näed, kuidas inimene on endise küljes kinni!

Head ööd! Maga hästi!

Verner."

Verner märkas, et piip oli vahepeal kustunud. Ta aga ei süüdanud seda, vaid keeras uue lehe ja laskis sealt silmad üle käia.

„13. septembril,
Tartus.

Kallis Ch!

Tartu on siiski ilus, kaunim, kui ma arvasin. See pole mitte seepärast öeldud, et olen lüürilises või kurvas tujus, ei. Käisin peaaegu kogu päeva ringi, et end väsitada, sest pettus Ally Brikkeri poolt ei möödunud siiski nii kergesti. Mul ei tulnud õhtul und, kuigi katsusin lugeda. Vahtisin niisama lakke ja kujutlesin, kus praegu Mart võiks olla. Mul oli vahel peaaegu kahju, et ma siiski temaga kaasa ei läinud. Aga lõpuks jäin magama ja ärkasin varakult, ja tuli põles alles.

Alustasin kesklinnaga. Siin olin küll juba käinud, aga leidsin siiski ka huvitavaid kohti, kuhu ma polnud seni sattunud. Toomemägi sai süstemaatiliselt läbi käidud. Kassitoome augus mängisid

poisikesed võmmi ja masuurikat ja see meenutas mu oma lapsepõlve ja seda, et ma siis ei saanud välja teiste hulka mängima, siis pidin olema kodus ja ma polnud veel õppinud vale aitavat kätt kasutama. Et ma saapaid poriga ei määriks, riideid katki ei rebiks, käsi ei kriimustaks, jalasäärtele kramme ja muhke ei korjaks, nina veriseks ei lööks ja rumalaid sõnu ja halbu kombeid ei õpiks... Nii mõtlesin üle Kassitoome minnes. Seal oleksid nagu tundmatud nooremad vennad lõbupidu pidanud, millest mina ilma olin jäetud.

Läbi Tähtvere pargi rännates tulin luha äärt mööda alla jõe poole. Heinamaa oli väga roheline, seal kasvas lopsakas ädal. Aga kui jälle majade vahele pöördusin, sattusin päris agulisse. Seal olid väikesed puumajad, värvimata plankaiad, määrdinud lapsed ja kõik oli nagu pehkinud ja tolmu alla vajumas. Oli juba keskpäev, päike paistis veel soojalt, ühel aknalaual istus tütarlaps, punane kleit üle põlvede üles keritud. Kui ma möödusin, vaatas ta mulle ainult otsa ega teinud katsetki end katta. Nägi ta üldse mind?

Siiski on ka Emajõgi ilus. Võtan tagasi eelmises kirjas öeldu. Ülalpool linna on ta võimsam ning laiem, põhjapoolsetes orupervedes on punakaspruuni, orulamm on läikivalt roheline. Majad ja aiad vastu lõunat on idüllilised, vähemalt kaugelt vaadates. Pole võimatu, et need mõlemad linnaosad sobivad kokku — ülajõe aiad ja need, kust läbi tulin.

Läksin üle Vabadussilla Peetri kiriku poole, aga pöördusin enne paremale ja jõudsin üle Henningi platsi Kivisillale välja. Kõik see oli rahulik rännak ja väsitas mind, kuid ühtlasi jäi minusse mingi seletamatu rahutus. Kui ma seda analüüsida katsusin, ei jõudnud ma mujale välja kui umbtänavasse — Tartu agulisse kuski Marja tänaval, kus üks tütarlaps aknal istus, paljad reied laokil. Mu mälus hakkasid keerlema mitmesugused ebaväärikad pildid elu selle poole pealt, mis on kirjutatud punasesse raamatusse...

Sellest vahest juhtuski, et, kui sattusin pärast linnas Arno Semmeliga kokku, lubasin lähemal laupäeva õhtul korp! „Fraternitas Kalevensisesse" minna. Arno Semmel on mu koolivend, aga ta on juba värvikandja „Fraternitas Kalevensises", ta tuli ülikooli kaks aastat varem kui mina. Mina aga olin ühe aasta kodus ja teine läks kaitseväeteenistusele ära. Arno Semmelist polnud ma just eriti lugu pidanud, ta oli koolis saamatu ning nurgeline. Nüüd aga näis ta olevat tunduvalt muutunud — ei tea, kas Tartu õhust või muidu — enesekindlamaks ja nooblimaks. Lähen, vaatan nende fraternitase ära. Kuhugi peab niikuinii minema, miks mitte sealt alustada? Et korporatsiooni astun, see on ammu kindel. Kui ma üldse muidugi kuhugi astun..."

Juba natuke aega oli köögipoolel nõude kolinat ja hääli kuuldunud, aga Verneri kõrvust oli see mööda läinud. Nüüd koputati uksele ja emand Jams astus sisse vastust ootamata.

„Kas tohin tulla?" küsis ta siis, kui juba toas oli. „Noorehärra juba nii vara üleval. Ma mõtlesin, et magab veel, et panen kohvi ühe ukse sisse. Ja..." Emand Jams astus Verneri laua juurde. „Ja üks kiri tuli, pruudilt." Ta ulatas valge pikliku ümbriku.

Verner sulges punased kaaned ja pani nad kappi tagasi, siis alles hakkas ta kohvi jooma. Ta ei avanud kirja. Ta ei vaadanudki lähemalt, kellelt see oli. Ta teostas enesekasvatust, sest ta tahtis kord elus kaugele jõuda.

Alles siis, kui kohvinõudki tagasi kööki olid antud, avas ta kirja. See oli lühike ja kõlas järgmiselt:

„Kallis Verner!

Anna andeks, et Sind tookord asjata oodata lasksin. Mul oli mõjuvaid põhjusi. Tulen selle asemel täna, s.o. pühapäeval kella poole kaheteistkümne ja kaheteistkümne vahel Sinu poolt läbi.

Tervitades ja nägemiseni!

Ally."

7.

„Kallis Ch!" alustas Verner uut lehekülge. Aga ta jäi kauaks mõtlema, enne kui sulg üle paberi jooksma hakkas.

„Mulle tundub, et hakkan Sind viimaks leidma," kirjutas ta. „See tähendab, et Sa oled siiski olemas ja oled kogu aja olnud, ainult et mina olin Su vahepeal silmist kaotanud.

Kui ma seda praegu kirjutan, siis vaevab mind südametunnistus, et olen Sinu olemasolu maha salanud ja alles nüüd, kui Sind pihtimiseks vajan, Sinu uuesti üles leidnud. Aga Sa tead ju, et mul pole selle jaoks midagi vaja. Ma ei vaja ettekäänet, kui kõnelda tahan. Olen juba aastaid harjutanud elama säärase inimese elu, keda miski ei ahelda, keegi ei takista peale tema enese.

Mulle meenub, et ükskord — ma pidin siis küll olema üsna pisike põnn — sattusin üksi ilma hoidja ja emata Patkuli treppidele. Mulle oli kõvasti keelatud sinna minna ja ma ei läinudki omapead kaugemale meie maja uksest. Sel korral aga ei teadnud, kuidas mu jalad nagu iseenesest liikuma hakkasid ja sinna viisid. Kui ma siis seal seisin, nägin, et meri oli palju sinisem kui kunagi varem ja et trepp oli palju järsem ning meelitavam ja seal üksi seista oli palju suurem asi kui kunagi muidu. See kõik tuli nii äkki mu peale ja mul polnud kuhugi põgeneda, kui kartma hakkasin ja seal üksi kibedasti nutma puhkesin. Ma seisin nägu näo vastu ühe olendiga, kes minu üle valitses.

Usun, et just siis kohtasin Sind esimest korda.

Muidugi lõppes see seiklus mulle haledalt. Lõõtsutav hoidja haaras mul kraest kinni ja tiris noomituste ja pisarate saatel tagasi. Ta õpetas mind esimest korda valetama. Ja ma valetasin nii tõepäraselt, et ma ise seda uskuma hakkasin. Siis Sa sündisidki minu jaoks, Ch.

Eile õhtul pärast Samuel Särmi loengut sain tuttavaks mitme uue mehega. Neist ühega — Johannes Leebramiga — istusin loengul kõrvuti ja ta hakkas mulle meeldima. Tal on nii rõõmus nägu ning nukrad, aga sõbralikud silmad. Kogu loengu aja vaatasin teda salaja ja mõtlesin välja igasugu ettekäändeid, et temaga lähemat tutvust teha. Ma ei tahtnud talle kuidagi märku anda, et ma temasse kiindunud olen, sest niipea kui keegi seda märkab, et temast väga palju peetakse, pole enam kindel, kas ta ise teisest enam niipalju lugu peab. Kuigi ma ei usu, et Johannes Leebram oleks säärane tavaline inimene, olen siiski niipalju õppinud, et käia mängureeglite järgi. Aga tutvus algas lihtsamalt, kui ma kujutlesin. Ja ma ei eksinud, kui märkasin, et minagi talle vastuvõtmatu polnud. Küsisin ettekäändeks tema loenguvihiku, sest ta näis hoolikalt üles märkivat, kuid loengumärkmed olid mul endalgi.

Johannes Leebram ehk Juku, nagu teda teised kutsuvad, tõi endaga kaasa oma korterinaabri — tüseda maamehe Pärdijaagu — ja see omakorda oma koolivenna, kelle nimi on õige kummaline — Naatan Üirike. Võib-olla jooksis see kõik nii kokku seepärast, et Villi oli oma Neeroga mulle loengule vastu tulnud, ja kui vana Särm ei lõpetanud, tõukas ta koera üle ukse sisse. Igatahes olime siis kõik koridoris koos ja läksime sealt kohvikusse.

Ma ei tea, kuidas olid teiste muljed, aga mulle oli kogu seltskond suureks avastuseks. Kõigepealt Villi Oona, keda juba ammu tunnen ja kellest ma pole mitte palju pidanud, esines suure filosoofina ja ajas nii tarka juttu, et pidin mitu korda end kõrvalestast näpistama, nagu vanad romaanikangelased tegid, et kas ma mitte und ei näe. Villi vaim seal lehviski ja oma üllatuseks märkasin, et teisedki olid igaüks oma peaga mehed. Mul on palju kambamehi olnud, aga need on olnud kuidagi teisel pinnal ja alati oli ette määratud nende suhe minuga. Need poisid aga ei teinud minust vähematki rohkem välja ja see imponeeris mulle peale esimese pahameele virvenduse hajumist. Neis ringides liikudes, kus Marti ja mind tunti, võeti minu suhtes alati teatud hoiak, olgu see siis vaenulik või alistuv. Need poisid aga mängisid omaette mängu ja mina kuulusin sinna hulka nagu ühesugune kõikidega. See oli mulle uudne ja see meeldiski.

Aga teised mehed? Pärdijaak on nagu noor kutsikas, õieti karupoeg, kes kõike naljakat propvida tahab, kõigeks kohe valmis

on ja tegutsema hakkab. Ta on hea kambamees, kui midagi on tarvis läbi viia — truu ja aus. Kolmas mees aga — Naatan — täitis mind teatud rahutusega. Tal on säärased silmad, mis kõike läbi näevad, ja samal ajal, kui teda imetlen, kardan teda ka veidi. Kardan mitte selles mõttes, et ta mulle midagi viga võiks teha, vaid et mina tema vastu kunagi võiksin midagi ette võtta. See on kummaline tunne, seda on raske ära seletada. Ma nimelt võiksin siis, kui tema pealt vaatab, ükskõik millega hakkama saada.

Ja mitte ainult kardan, vaid seal juhtuski juba, et tegime plaani üht tüdrukut, keda me loengult tulles nägime ja hiljem kohvikuski kohtasime, jälgima hakata. See olin mina, kes selle mõtte üles võttis, ja kui ma nüüd tagantjärele seda uuesti meelde tuletan, siis oleks seda keegi mulle nagu sosistanud, nagu oleksin ma ainult välja öelnud seda, mis juba niikuinii õhus oli liikumas. See daam või tüdruk ise ei olnud minu arvates näo poolest midagi erilist, aga kuidagi siiski silmahakkav. Kõigile minu kaaslastele näis ta aga mõju avaldavat, eriti Naatanile. Võib-olla oli tal tõesti sarnasust mõne inimesega, keda nad tundsid. Mulle ei tuletanud ta mitte kedagi meelde. Aga mul pole muidugi ka praegu midagi selle vastu, kui vaatame, mis lind ta on. See ühine eesmärk viib meid vähemalt uuesti kokku.

Kui ma võrdlen muljetega „Kalevensisest", kuhu ma astusin...

Aga ükskõik, jätan täna selle, sest aega pole mul enam palju järele jäänud Ally tulekuni. Ja enne seda tahaksin kirjutada mõned haprad mõtted temast. Ja selle tagamõte on alibi muretsemine tänasele tema külaskäigule, mis peaks mingisuguse lahenduse andma.

Miks Allyl oli täna äkki nii kiire, et ta ekspressiga kirja saatis? Ta tookordse tulemata jätmise ja tänase päeva vahel on olnud üsna pikk aeg, miks oli siis nüüd nii kiiresti vaja vabandada? Niipalju kui teda tundsin või tunnen, ei tee ta midagi asjata. Ja ta mõjus palju sihiteadlikumana nüüd kui koolitüdrukuna.

Kui ütleksin tema kohta, et kojarahva tütar, siis oleksin ülekohtune. Ta isa oli olnud kunagi paremal järjel, kuid alla käinud. Ta ema oli kange eit, kellel suu parajal kohal. Temap valitseski tütreid, kelledest Ally oli noorim. Hoolimata kõigest polnud tal vanemate tütardega õnne. Mõistan, et Allyl oli vaja suurt tahtejõudu, et sealt välja rabelda ja arvatavasti ka oma pärimuste ja loomuse vastu võidelda. Ta oli ohjeldamatu, kui ta hoogu sattus.

Ja ta ei tundnud halastust, kui ta tahtis kätte maksta. Ta pani vahel kõik mängu mitte millegi eest, kui talle meeldis, aga teda ei saanud põrmugi usaldada, ta võis su silma pilgutamata ära anda.

Pärast seda, kui me üksteisega enam ei käinud, lõi ta külge Mardile. Mart oli küll külma kõhuga mees, aga ta oli sentimentaalne, eriti naiste suhtes. Plikad võisid temaga mistahes teha ja tema, kelle ees suuremadki vennikesed värisesid, laskis seelikutel teha, mis nad heaks arvasid. Ja sel ajal, kui Ally Mardiga punti lõi, kasutas ta teda igati ära. Mul on kahtlus, et Allyl on oma osa selles, et Mardist sai see, mis temast välja kujunes. Mart oli äärmiselt andekas mees, aga tal puudus teatud asjades järjekindlus. Ally vist avastas selle. Muidu oli Mart niisugune, kes minuga kõik jagas, kõik kõneles, mis temal juhtus, aga Ally kohal vaikis ta nagu haud. Nii suur oli tal teatud ajal mõju Mardile. Alles hiljem vihjas Mart ühele või teisele asjaolule, kuid õiget pilti ei saanud ma temast siiski kätte.

Neil aegadel ei tähendanud Ally kui tüdruk mulle kuigi palju. Igatahes ei mõjunud meie vahekorra katkemine minusse halvasti. Vastupidi — tundsin end vabanenuna. Aga ometi on temaga paratamatult midagi minu noorusest seotud. Ally oli mulle väljamurd sellest, mis mind kodus ümbritses. Tema tähendas küllaltki südametunnistuspiinadega läbipõimitud vabaduse algust. Tema oli mu hea ja kurja tundmise puu. Tema vormis mindki, ilma et ma oleksin vähematki märganud. Kui ma veel tihkaksin suhu võtta sõna „armastus", siis oli ta mu „esimene armastus"."

Verneri sulepea jäi peatuma. Ta vaade uitas väljas tõrvatud katusel, pragunenud tellisemüüril ja jäi peatuma tolmunud aknale. See polnud ju muud kui neljakandiline pööninguaken madalas kelbas, aga oli vareminigi Verneri tähelepanu enesele tõmmanud. Nüüd paistis sinna päike ja valgus tungis läbi tolmunud ruutude sisse. Verner polnud kunagi sel kellaajal seda akent vaadanud, nüüd aga avastas ta oma üllatuseks, et seal võis näha üht miniatüürset purjepaati, tõenäoselt laste mänguasja, mis oli kunagi aastate eest asetatud aknalauale. Siit vaadates nägi, et paadil oli olnud kunagi erepunane kere, aga värv oli pragunenud ja kohati maha langenud. Purjed olid arvatavasti olnud sinised, aga nüüd oli neis sinist üsna vähe järel.

Vernerit puudutas see avastus kuidagi eriliselt. Ta käsi haaras tuhatoosi järele, mille äärele oli toetatud piip. Aga see jäi poolel teel peatuma. — Ei, mitte seekord, vastu pidada! Verner laskus seljakile vastu toolikorju ja sulges silmad.

Tükk aega püsis ta niiviisi liikumatult, siis avas uuesti silmad ja hakkas edasi kirjutama.

„Sellel paadil, millega mõtlesin kunagi kaugele üle mere sõita, pidid tingimata olema helesinised purjed. Kas paadikere pidi olema punane või mõnda muud värvi, seda ma enam hästi ei mäleta. Purjed aga on imeselgesti meeles, nagu oleksin neid ilmsi alles hiljuti näinud. Aga see oli siis, kui meil Mardiga veel oli seljas tuliuus madrusepluus laia lehviva kraega ja madrusemüts uljalt kuklas. Olin näinud Kalarannas purjekaid, aga neil polnud ühelgi helesinist purje, vaid kõik olid kas valged või juba halliks muutunud. Minu paadi puri pidi tingimata olema sinine.

Sentimentaalsust on mitut liiki, üks neist on lapsepõlve muljete sümboolselt võtmine. Ma tean, et niihästi sümboolika kui ka säärasle ebaoluliste mälestuste tähtsaks pidamine on ainult literatuur, aga ma ei saa ikkagi lahti väikesest võbinast, kui kohtan mõnd säärast oma lapsepõlvest. Tean, et see kõik on jama, ja tunnistan ainuüksi mõistust, aga ikka on mul tarvis end kätte võtta ja seda udu hajutada, mis vahel salaja, nagu hiilides üles kerkib.

Mis mul kõigepealt meelde tuli, kui äkki märkasin vastasmaja pööningu aknal üht vana mänguasja? Mulle meenus mu lapseunistuste sinine puri, millega ma iialgi pole saanud purjetama minna. Ja mul hakkas äkki kahju enesest, et ma selle purje olen siiani unustanud. Ometi on see mõttetus, ma tean. Purjekaga ei sõida kaugemale kui Patareini või Naissaare taha, üle Soome lahegi ilusa ilmaga, aga tundmatusse see sõiduriist meid ei vii. Kuid ometi, ometi! Kuidas ma tahaksin täna siiski astuda säärasesse paati, mille sinised purjed paisuvad priskes tuules ja vesi suliseb ahtris ja puri lagiseb ning vahujoom jääb merepinnale. Ja mina sõidan ära kaugele, nii kaugele, et keegi ei tea, kuhu... Kas see pole sentimentaalsus!

Kallis Ch, Sa näed mind siin vana tindiplekilise laua taga istuvat ja pööningule visatud mänguasjale vahtivat, kas Sa ei arva, et olen samasuguseks lapseks jäänud nagu siis, kui meil

olid sinised, valgete triipudega madrusepluusid seljas? Kas Sa ei arva, et olen igavesti ainult poisikeseks jäänud ja et ma iial täiskasvanuks ei saagi?

Olen irvitanud, kui räägitakse armastusest, olen muianud, kui loen seda raamatutest, olen uskunud, et see on ainult paljas ettekujutus, millel tegelikkusega palju midagi ühist ei ole. Aga praegu hakkan äkki kahtlema. Kui üks vana mänguasi tolmunud pööningul võib tõeliseks muutuda, siis miks ei või äkki... Parem on, kui ma veidi pead jahutan. Öine ülevalolek ja joodud gladiaator on oma osa mänginud."

Verner tõusis ja lükkas jälle akna lahti. Ta kõndis mõned korrad oma serviti keeratud tikutoosi kujulises toas ja kummardus siis läbi akna välja vaatama.

Seal oli kitsas liivane hoov, pumbakaev ja mustaks tõrvatud prügikast. Vastasmaja nurga tagant, madala pesuköögi kõrvalt, paistis kitsas riba aeda marjapõõsaste ja paari kidura puuga. Kuski kaugemal mängisid lapsed, nende hääli oli nõrgalt kuulda. Muidu oli kõik pühapäevaselt vaikne.

Verner sulges akna, istus uuesti laua taha ja hakkas jälle kirjutama.

„Kuski peaks vormelis viga olema, see tähendab, selles, mille järgi mind on tehtud. Alati jääb kuski midagi puudu ja ma peksan oma pea veriseks vastu järeleandmatut müüri. Mind valdab ikka tunne nagu vahel unenäos, kui mu tuntud „must hobune" sisse libiseb, et olen kuidagi poolik. Pool minust oleks nagu Mardis, elaks kaasa temaga, täiendaks teda, kuna aga Mart mind arvatavasti kuidagi ei täienda. Vahel on see nii, et mina kavatsen ja tema teeb. Ja siis nii, et tema teeb ja mina vastutan tagajärgede eest. Eks see olnud mina, kes unistas sinisest purjest, kuid mina olen siin ja tema sõidab sellega. Eks läinud tema minema ja mina pean valetama kahekordselt selle eest emale, et püsiks see valekujutlus, mis temal on Mardist ja meist lastest üldse! Eks pea mina üksi meist kolmest lapsest õppima, et teised kaks võiksid kõike muud teha! Või on see kõik ka ainult vale, et ma ei kõlbagi muuks kui tuupimiseks?

Hea küll, jätkem täna see! Ma pidin ju kirjutama peamiselt temast, Ally Brikkerist, minu „esimesest armastusest“ ja mu venna hilisemast kallikesest. Sa näed, armas Ch, et mu pea on selge ning kaine, hoolimata „Kalevensise“ õllest ja kõigest sellest romantilisest pahnast, mida olen sorinud täna hommikul.“

Äkki koputati uksele. Verner pani sulepea teeseldud aeglusega lauale ja tõusis pikkamisi. „Palun väga!“ hüüdis ta.

See oli tõepoolest emand Jams, nagu ta arvas, sest polnud veel aeg Ally tulekuks. Ta laskis aga endast mööda Ally Brikkeri ja kuulutas veel sinna juurde võiduröömsal häälel: „Noorehärra, ma tõin teile külalise.“

Ally oli moodsas sinkjashallis mantlis ja värviteklis. Ta kiskus hallid kindad toonitatud aeglusega käest ja andis terekätt lahke, aga siiski mõõdetud naeratuse saatel. Kui Verner teda pealisriietest vabastas, riivas Ally nagu kogemata käeseljaga Verneri põske. Ta tegi näo, nagu ei mäletaks ta põrmugi, et ta nii tavatses teha vanasti ja et see oli laenatud kustki filmist, mida nad „Grand Marinas“ olid koos vaadanud.

„Segasin sind töö juures?“ küsis Ally laua poole vaadates.

„Oh ei, kirjutasin ainult.“

„Kas sa ikka kirjanikuks saamisest unistad nagu vanasti?“

„Mis asja? Kirjanikuks? Kulla laps!“

„Noo-noo, ära salga! Küllap ma mäletan. Kirjutasid luuletusigi.“

„Luuletusi?“

„Luuletusi jah. Mul on üks meeleski.“

„Kui tähelepanelik!“

„Ära nüüd haavu, kui seda meelde tuletan. Kas sa mäletad seda?

Aga öösel, kui paistab kuu,
kui ta paistab kurat teab kuhu...“

Verner hakkas naerma. Kes teda ei tundnud, see oleks naeru ehtsaks pidanud. „Tõepoolest,“ ütles ta viimaks teeseldes, nagu pühiks ta silmi, „seda luuletust ma tunnen küll, mäletan väga hästi. Ole kena, istu ja tunne end nagu kodus.“

„Oh, tänan, Värts. Ega sa pole mulle kuri, et ma seekord börsilt läbi tulla ei saanud? Ühiskondlikud asjad, tead isegi...“ Ally

seadis enda toolile, küljega vastu lauda. Verner toetus voodi servale, tuba oli ju nii väike.

„Ah mis! Räägi parem, kuidas need aastad oled elanud. Pole sind kaua aega näinud.“

„Oh, ära küsi, Värts!“ ohkas Ally. „Tartu elu, tudengielu! Aimad juba isegi. Aega nii kohutavalt vähe. Lihtsalt... ma ütlen, hinge tahab vahel välja võtta. Aga kuidas sinul siis on? Oled endale ilusa toa leidnud, heas rajoonis. Eks ole huvitav see Tartu elu?“

„Ei tunne seda kuigi palju.“

„Oled juba organiseerunudki.“

„Ah jaa, see...“

„Kuulsin Arnolt, et oled neile sisse astunud. Soovin igatahes õnne valiku puhul. Nagu sa ehk tead, „Ehaval“ ja „Kalevensisel“ on tihedad sidemed. See on tore, kui seal vanu tuttavaid kohtab. Oleme Arnoga ikka kõnelnud... Tore tõesti, et selle valiku tegid.“

„Oled sa ise seal „Ehavas“ mõni asjamees või?“ küsis Verner, kui Ally oli vaikinud ja jutt enam kuhugi edasi ei viinud.

„Oh, ei tasu rääkida! Mul on seal teatud ülesanded. Ja sel semestril ajasid peale, et hakaku rebasvanemaks. Aega on nii hirmus vähe, aga tead isegi, kohustused konvendi vastu, neid ei tohi unustada... Puutun sageli teie kaasvõitlejatega kokku. Meil on seega vastastikku ühine tutvuskond, ühised kokkupuutumised... Sa mõistad?“

„Mitte üks raas.“

„Me peaksime ühte hoidma, ma mõtlen seda.“

„Ühte hoidma? Ma ikkagi ei saa aru. Kas me seda siis siiani pole teinud?“

„Ei noh, muidugi, kui seda niiviisi võtta. Muidugi.“ Ally muutus veidi ebakindlaks, kehitas end toolil, märkas, et värvipael on keerdu minemas, ja kohendas selle õieti. „Näed nüüd, rebane oleks saanud karbi halvaad, kui oleks sõrme peale pannud.“ Ally hakkas naerma, kuid see oli veidi kõle ning teeseldud naer. „Meil on nii, et kui rebane märkab, et värvikandjal on pael keerdu läinud, võib ta seda puutuda ja saab halvaad. Eks ole tore? Värve muidu puutuda ei tohi, need on pühad. „Kalevensises“ saab pudeli õlut.“

„Pole kuulnud.“

„Küll jõuad kuulda, aega on,“ seletas Ally agaralt. Siis tekkis

6*

jälle vaikus. „Martin, mis tema, sinu vennake, teeb?"

„Mart on ära. Purjetab praegu võib-olla... kaugele. Kui tal hästi läks."

„Ah laskis siis lõpuks jalga?"

„Kuidas seda nüüd võtta," ütles Verner. „Nii kuidas sina seda ehk arvad, võib-olla mitte, kuid jalga laskis ta igatahes küll... ühes teises mõttes. Aga miks sina selle vastu nii huvi tunned?"

„Ega ma tunnegi, küsisin niisama. Olite ju suured sõbrad temaga."

„Olime muidugi. Mis tema teadis, seda teadsin ka mina, kõik, mis... mis... mis oluline oli."

„Oled selle vist küll juba kõik unustanud?" küsis Ally Verneri poole pöördudes.

„Mille?" Verneri näole ilmus pilkeline naeratus.

„Selle, mis tema rääkis, ja üldse... kõik, mis on olnud."

„Ah-haa!" hüüatas Verner. „Sellepärast siis see tänane visiit täies sõjamundris!"

„Ei tulnud sellepärast," vastas Ally vaikselt, ise silmanurgast Verneri poole piiludes. „Ma ei usu, et seda sinu puhul vaja oleks."

„Ikka ei taipa. Mu aru on liiga lühike."

„Kuidas sa vanasti aru said! Parem ära irvita."

„Ma ei irvita, kui mul... teatavad põhjused võiksid olla."

„Palun, ütle, mis sa mõtled nende „teatud põhjuste" all?" sai Ally ägedaks. Ta suunurgad värisesid, käed hoidis ta aga ikka veel rahulikult rüpes. „Kui ma ei arvesta sinu venna hooplemist ja valesid..."

„Oled liiga palju unustanud. Ja pealegi üsna ruttu."

„Olen jah unustanud. Ja tahangi unustada, kui sa õieti teada tahad. Just seda tulingi ütlema, just seda, et sa teaksid..."

„Poleks vaeva tasunud."

„Tunnen juba teid mõlemaid."

„Ja nüüd on siis hirm nahas? Kardad, et su kaunist minevikust mõni ilus õis üles kerkib? Arvad, et olen üks elav tunnistaja?"

„Usun, et sa nii alatu pole, Värts."

„Ära unusta, et nutt rikub ilusad silmad ära."

„Oled ju hea poiss nagu vanasti? Oled ju, Värts, kallis?"

„Kallis! Oh-hoo!"

„Palun sind tõesti."

„Ma ei saa aru, miks sa nii kabinas oled. Olen ma ühegi liigutuse sinnapoole teinud? Olen ma mõni vana naine, kellel lõualuud koos ei püsi?"

„Seda muidugi mitte, aga ma arvasin, et... et kui ma sel korral ei tulnud, et siis sina saad vihaseks. Mäletad, kuidas sa mind ükskord koguni... lõid? Oleksin ju tulla saanud küll, aga kartsin sind."

„Mind kartsid?"

„Jah, kallis Värts. Las ma seletan sulle. Elu pole mind sugugi hellitanud. Sina, kes tulid Toompealt oma kõrge isa varjust ja peene ema tiiva alt, sa vaevalt mõistad seda, sul ei ole aimugi, kuidas meie seal all elasime. Ja nüüd, kui see kõik on seljataha jäämas, tuli mul äkki hirm, et midagi juhtub, kuski on midagi halvasti."

„Aga, kallis inimene, mis siis juhtuda võib?"

„Ma ei tea isegi. Aga mul on akadeemiline ema ja kui ma temale mõtlen, siis ongi hirm käes. Ja ma ei usalda sugugi Arnot. Ta on just minu peale krillis. Alles hiljuti viskas ta mulle Martinit ette. Kui ma kuulsin, et ta saab su akadeemiliseks isaks, siis tuli mul tunne, et midagi võib juhtuda. Ja kui Arno mulle täna hommikul helistas, siis saatsingi kirja. Nüüd sa tead kõik, Värts."

„Eh-hee, seal see koer on siis maetud! Ma mõtlesin, et tuled mind vaatama vana noorusarmastuse nimel. Oh ma lihtsameelne tobu, oh ma päris loll!"

„Värts, kuule, ära mind nüüd nii piina!" palus Ally vaikselt.

„Mina sinu teele ette ei astu," kinnitas Verner, võttis tooli ja istus laua otsa juurde Ally lähedale. „Võime ilusti kokkuleppele jõuda." Nende põlved puutusid kokku, Ally ei tõmmanud omi ära. „Aitame üksteist vastastikku, eks ole?"

Ally naeratas nõrgalt, kuid ta silmad ekslesid kartlikult ringi. Ta suu ümber tõmbus kibe kurd.

„Kui sa hea tüdruk oled, nagu vanasti," jätkas Verner.

„Oh, hea meelega, kui sulle kasulik võin olla."

„Ära nüüd mõtle jumal teab mida, et ma väljapressijaks hakkan. See pole minu mood. Oled aga heast südamest vahel mind ikka... edasi aidanud..."

Nende pilgud kohtusid. Kui need oleksid olnud mõõgad, nad oleksid löönud sädemeid.

„Oo!" hüüatas Ally ja laskis pea alla, aga Verneri pilku ei lasknud ta vabaks. Ta otsekui rippus teise silmade küljes oma pilguga kinni. „Võin sind väga huvitava inimesega tuttavaks teha," ütles Ally ükskõiksust teeseldes. „Ta on huvitavamaid naisi, keda ma kunagi elus olen näinud."

„Tahad enesele asetäitjat muretseda?"

„Oh ei, kaugel sellest!" Ally hääl oli jälle loomulik nagu äsja sisse tulles. „Sa oled ikka sääraste tüdrukute vastu huvi tundnud. Ja sind võin ma Assele soovitada kui priima kavaleri."

„Tänan komplimendi eest!"

„See pole kompliment. Võisin nüüdsama veenduda, et oled tõeline ritter. Ja Asse on just selles suhtes eriti... sulle vastav. Sobite kindlasti hästi kokku."

„Oled täiesti vilunud... selles kunstis. Ja et seda mitte alla hinnata, võtan pakkumise vastu."

„Värts, sa oled tore poiss, ikka nagu vanastigi," ütles Ally toolilt üles hüpates ja Verneril ümber kaela kinni võttes.

„Kas saan karbi halvaad?" küsis Verner sõrme Ally värvilindile pannes.

Ally kohendas lindi õigetpidi ja ütles naeratades:

„Saad kaks, kui tahad."

Kes ei pea kohtuma minevikuga, sellele on pühapäeva hommik Tartus kaunis. Näed öistelt retkedelt saabujaid, sõprade seltsis istunute väsinud nägusid, kuuled veel kõrvus kähedaid, hommikupoolseid hüüdeid, märkad, et „Fiducit!" on liiga kõrge, „Smollis!" ülearu madal, aimad, et üks ring on täis ja tähelepanematult on uus alanud.

Mina aga jään sel hommikul seisma ühe puu alla, mille lehed on juba kollakat ja punast kirja, rohkem punast kui muud. Seisan ja puudutan sõrmega üht lehte madalal oksal ja leht variseb alla. Liueldes langeb ta maapinnale, libiseb minust veidi kaugemale ja jääb lamama kollapunase laiguna. Minu sõrmel on aga soe, nagu oleksin puudutanud elusat soojaverelist olendit.

Kas see pole imelik, et sügis vallandab meis veidi robustsust ning hoolimatust nukruse ning sentimentaalsuse sekka? See on ehk küpseva vilja tunne, langeva lehe teadvus. See on paratamatuse tunne, et vana saab põrmuks ja me peame võitlema selle eest, et uus jälle kunagi kasvaks. See on tulevase seemneiva trots vastu lähenevat külma talve.

Kui ma tol hommikul kainena puu all seisan, pärast valvatud ööd, pärast võib-olla tagajärjetuid otsimisi, on päike juba kerkinud üle Toomemäe puude. Ma ei näinud päikese tõusu, aga nüüd on ta juba kõrgel. Mulle tundub, et olen läbi käinud pika teekonna. Aga samas aiman, et ma pole veel kaugeltki lõppjaamas. Seisan ja vaatan üle linna kaugele välja. Õhk on klaar ning taevas puhtalt sinine.

Kui imelik, mõtlen, et seal võis kunagi öö olla. Millised veidrad mõtted, mis tulevad inimesel öösi pähe! Ei, ei, see ei saa tõsi olla, mis ma öösi mõtlesin!

8.

Ärkasin pühapäeva hommikul hilja. Küllap see johtus sellest, et mustaveetoru, mis läbis mu toa, tavalisest hiljem korisema hakkas. Jakob Tedderi hoovipealne pehkinud puumaja, milles elasin, oli nagu elusolend, kes argipäeva hommikuti vara ärkas, aga pühapäeviti laiskles.

Olin vist und näinud, enne kui valgus mu silmad lahti kiskus. Taipasin, et see oli uni, mitte tegelikkus, kuid selles oli midagi ka säärast, mis oli just kui nüüdsama tõeliselt juhtunud. Mäletasin, et olime Asse Jairusega kahekesi Tiigi treppidest üles läinud. „Teie teete ainult nalja," oli Asse öelnud, „teise mõtteid ei saa keegi lugeda." — „Siiski, siiski," olin talle vastu vaielnud, „mõnikord saab." — „Kunas mõnikord?" — „Näiteks praegu." See „praegu" oli nagu õhus võbisev paiste, nagu midagi läbi unenäo kestvat. Olime jõudnud varjuliste puude alla, mis kasvasid kitsal ribal kahel pool treppe ja laotasid oma oksi võlvina üle treppide. Seal all oli täiesti pime, trepiastmed olid längus ja libedad, aga seal värises nagu kummaline valgus. „Kas tohin teid toetada?" küsin ja võtan tal käe alt kinni. „Oh jaa, ootasin seda juba ammu." Siis jõuame üles. Avaus Tähe tänavale paistab nagu kangiga müüri sisse lõhutud uks. Astume sellest läbi ja oleme äkki mitte Tähe ja Tiigi tänava nurgal, kuhu trepid lõpevad, vaid Sõõrumäe harjal. On tuulevaikne septembrihommik, korstnale suitsud külas tõusevad püstloodis taeva poole, suurele Rimmusoole on nagu lame sinihall pilv maha vajunud. „Vaata, seal kaugel on Tartu," ütlen. „Ma ei näe seal midagi muud kui lagedat sood," vastab Asse nukralt. „Aga soo taga, üle soo, seal ometi on Tartu. Vaata üle soo!" — „Üle soo on ka ainult soo."

Ärkvele tulles imestan, miks ma seda und üldse nägin. Sellel pole mingit tähendust, pole ka mingit põhjust. Oleksin saanud aru, kui oleksin näinud näiteks, et panen talle käe ümber piha, tunnen ta juukseid oma kurgu all või suudlen teda. Sel juhul tähendaks see lihtsalt soovunelmat. Veel unesegasena kordan enesele: Ma olen ju Tartus, olen Tartus, igaüks näeb ju. Kes ei usu, vaadaku Lootuse tänav 15A. Pigistan uuesti silmad kinni ja kujutlen end tagasi Tiigi treppidele, aga Asse Jairus ei ilmu enam mu kõrvale. Iga sekundiga kahaneb unenägu, alles jääb ainult pisut kummalist õhulist tunnet. See sunnib mind varsti

selili pöörduma, jalgadega teki pealt siplema ja voodist välja hüppama.

Tõmban hommikukuue ülle ja rebin akna eest tumesinise, juba pleekunud riidetüki, mis kardina aset täidab. Päike paistab hooletusse jäetud ning umbe kasvanud aia puudele. Näen, kuidas Jakob Tedder parajasti väravat enese taga hoolikalt lukustab. Siis astub ta üle hoovi, kuid ma ei lähe aknalt ära. Tal on vana vitsadest punutud korv käevangus ja ta vahib maha, nagu korjaks ta tänavalt prahti ja hobusesõnnikut. Siis tõstab ta silmad ja vaatab minule. Üle ta halli, habemetüükais näo levib lai naeratus. Just säärase naeratuse saatel noomis ta eile mind, et olin eelmisel õhtul hoovivärava lukust lahti unustanud. Aga täna ta ei noomi, kui ma ta viipe peale akna lahti tõukan. Ta valib korvist kaks õuna, ulatab need mulle ja ütleb: „Meki kah, kuidas linnaubinad on!" Ta tõmbab nagu kukk kaela rõngasse ja jääb ootama, mis ma ütlen. Tal on nägu, nagu oleks ta enneolematu teoga hakkama saanud.

See teeb mu meele heaks ja ma olen liigutatud peremehe lahkusest. Ta meeleheaks hakkan õuna sööma. Tulihapuna see maitseb, aga mu tuju läheb aina paremaks. Jakob Tedder läheb ära oma sõbra Juhan Pääsukese poole üle tänava ja mina sulen akna. Kuid midagi on ikkagi sisse lipsanud. Mulle meenuvad habemeajamise ja riietumise vahele eileõhtused sündmused. Lõpuks närin leiba, millele võidki peale määritud, ja joon elektrikannus keedetud kuuma vett kõrvale. Vilistan ja urisen laulda. Laul see küll pole, aga mustaveetorustiku solinat ta pehmendab. Kui valmis olen, vaatan kella. Veel on vara Pärdijaagu ja Leebrami poole minna. Mulle meenub Johannes eileõhtusest filmist, kui ta akna ees seisis.

Istun laua taha mu toa ainukesele kägisevale toolile. Laual on puhas roheline kattepaber peal, sellel lebab „Tartu ülikooli loengute ja praktiliste tööde kava", kaanepildiks Fr. R. Faehlmanni ausammas Toomemäel. Avan esimese lehekülje. Seal on kõigepealt ülikooli valitsuse koosseis, siis rektori kõnetunnid: ülikoolis e., n. 13—14, tel. 6-22, elukoht Vallikraavi 25, tel. 8-16... Pööran järgmise lehe — usuteaduskond: Bulmerincq, Seesemann, Sild, Köpp, Tennmann... Ei, neid ma kuulama ei hakka. Siis on õigusteaduskond: Uluots, Ein, Maim..., siis arstiteaduskond, kust kohe üle hüppan, siis algab meie oma: Saareste, Mägiste, Mark, edasi: Oras, Karling, Suits, Moora, Tarvel, Vasar, Kruus, Ramul, Koort...

Otsin paberi ja hakkan päevade kaupa üles märkima. Kõigepealt tuleb ladina keele eeleksam sooritada, seda juba tean. Märgin üles: Caesar, *De bello Gallico I* — e. ja r. 18—19 aud. 5, Vergilius, Aeneis IV, Horatius, *Carmina* e., t., r. 17—18 aud. 6, Livius, *Ab urbe condita*... Kirjandust ei tohi unustada: eesti esiärkamise kirjanduslik areng, eesti kirjandusarvustuse ja kirjandusloolistе vaadete arengujooni. Aga ka „Soome keele häälikutelugu ja morfoloogia", juba pealkirja pärast peaks kuulama „Luupainaja Eestis ja mujal" t. 11—13 aud. 6.

Vaevasin end kaua, kuidas kokku saada säärast päevakava, kus aeg oleks hästi ära kasutatud. Olin juba käinud mõnel loengul ja kohkudes märganud, et vaevalt sain neist aru. Kuulata tahtsin aga võimalikult palju ja võimalikult huvitavat.

Lõpuks on kõik valmis ja sean end minekule. Astun läbi kitsa hoovikaela. Jalgvärava külge on kinnitatud nöör, mis jookseb üle kahe puurulli, all otsas ripub poolik telliskivi. See kriiksub ja koliseb, kui väravat avatakse. Mu saapakontsadele on rauad alla löödud ja nukke kaitsevad laia peaga naelad. Vastu tsementplaate ragisevad ja otse vinisevad mu sammud. Astun julgelt ja kindlalt, neljaks murtud paberileht loenguaegadega taskus. Et mul raha vähe ja et ma ei tea, kuidas semestri lõpuni läbi saada, see mind nii ei vaevagi. Ilm on ilus ning soe, taevas majakatuste taga kevadiselt sinine. Lootuse tänava otsa juurest Tähe tänavat mööda üles pöördudes meenub mulle sirelilõhn, mida kõige esiteks Assest tundsin, ja ma naeratan endamisi, kui sellele mõtlen.

Inimesi liigub piki Tähe tänavat linna poole, mulle vastu. Astun nende eest ainult niipalju kõrvale, et mitte kokku põrgata. See on pühapäevariides rahvas, minu pintsaku käisesuud aga on kulunud, küünarnukid ja püksitagumik läikima hõõrdunud. Aga need enesega rahulolevad näod ei tea, et mul on taskus loengute kava. Oodaku nad ainult mõne aasta pärast, mõtlen rõõmsalt.

Kohtasin Verner Taklajat Õnne tänaval maja ees, kus Pärdijaak ja Leebram elavad. Ta seisis seal ja ootas mind, nagu oleks ta teadnud, et sel ajal tulen. Tundsin ta kaugelt ära. Tal oli seljas lillakaspruun moodne sügismantel ja peas rohekashall kaap. Heledaid seanahast kindaid hoidis ta niisama näppude vahel.

Verner Taklaja kummardus oli sügav, nagu seda eilegi olin

näinud, ta käeandmine rõhutatult pidulik. Ta küsimus, et kuidas olin maganud, mõjus juba liialdusena, aga ma arvasin, et ta lihtsalt parodeerib säärast kenitlemist, ja vastasin niisama viisakalt, et magasin ülimalt hästi. Olime ukse ette seisatama jäänud.

See oli kahekordne, ookriga kollaseks võõbatud puumaja, nagu neid selles linnaosas sadu leidus. Aga see oli ikkagi peen maja Jakob Tedderi hoovimaja kõrval.

„Kus teie elate?" küsis Taklaja.

„Siinsamas lähedal, Lootuse tänaval. Number viisteist a, hoovi peal."

Taklaja noogutas sügavalt peaga, nagu oleks tegu teab mis tähtsa teatega.

„On seal tore?"

„Jaa. Seal on odav, see on peaasi. Ja lõpuks, päeval olen nii vähe kodus. Koostasin just nädala kava. Ühelainsal päeval saab kodus olla, muidu tuleb alati linnas tilkuda. Loenguid on palju, vaheajad nii, et ei maksa koju minema hakata."

„Oona ütles, et ei tasu nii palju loenguid ahnitseda. Mina igatahes nii väga palju ei võta."

„Oona ütles — on ta kibe vend ise? Ma mõtlen, on ta mõni doktor või magister?"

Taklaja hakkas naerma. „Magister! Doktor! Tal on ladina keele eeleksamgi tegemata. Ja nagu teate, enne selle tegemist ei pääse ühegi professori ette. Ega ta seepärast rumal pole, aga tal ei vea, on juba kahel korral kõri peale lennanud."

„Vaat kui valesti võib inimene mõelda! Ta näis nii palju teadvat."

„Küll ta teabki, aga just ladina keelt ei saa tehtud."

„Kas läheme sisse?" küsin.

Taklaja lükkas kiiresti ukse lahti ja laskis mu ees.

Puutrepp teisele korrale nagises nagu ikka puutrepid, mine kuitahes tasa. Uksele oli kinnitatud visiitkaart: „Johannes Leebram, stud. theol., 2 × helistada".

„Tema on juba siin ees," ütles Taklaja ukse taha jõudes.

„Kes?"

„Noh, Villi Oona ikka. Tuli ees, mina läksin jaama kaudu."

Seisime ukse taga, ilma et kumbki kellanupule oleks vajutanud. Mul oli tunne, nagu peaksime veel midagi rääkima, kuid mida ma oleksin pidanud talle ütlema, seda ei tulnud meelde.

Viimaks ütles Taklaja: „Kui teil midagi selle vastu pole, siis ütleme üksteisele „sina". Mu nimi on Verner." Ta sirutas käe, enne kui ma midagi vastata sain. See oli südamlik käesurve.

„Juba eile ma vaatasin sind kohvikus, aga ei söandanud sellega lagedale tulla."

„No-noh," ütlesin, „mis nüüd seda! Kas anname kellad?"

„Anname!"

Pärdijaak tuli avama ja võttis meid vastu nagu kauaoodatud külalisi. Ta ei imestanud sugugi, et meid koos nägi. „Meil oligi abi vaja," ütles ta. „Üks mees ähvardab kogu maailma uppi lüüa."

„Ega see maailm muud väärt ole ka kui uppilöömist," arvas Taklaja.

„Peaksime maskid maha kiskuma," jätkas Oona, kui olime ka istuma mahutatud. „Kogu kasvatussüsteem on aegunud ja tolmunud. Ümber! Senine võltsmoraal ainult ahvatleb seadustest üle astuma. Põrgusse sellega, kui ta pole enam otstarbekohane! Loome uue asemele. Tänapäev nõuab uut inimtüüpi, illusioonideta, teadlikku. Senised eluvormid ei sobi enam tänagi, kõnelemata homsest." Oona prilliklaasid välkusid, ta põsed õhetasid. Toas oli küll soe, kuid see seal oli sisemine soojus.

„Lubage, lubage!" segas Leebram vahele. „Oletame, et teil on õigus, mis inimtüüpi puutub. Aga kas peaks siis vanad eluvormid kõrvale viskama? Missugused need uued siis on? Ja eluvormid — kas neid üldse keegi teadlikult asendada saabki? Ja kes selle lõpuks määrab? Ja kas see on tingimata vajalik?"

„Aga mis teie siis mõtlete? Edasi känguda nendes? Edasi produtseerida samasuguseid poolsurnud hingi, nagu meie avalik elu täis on? Öelge, mis! Edasi säärast kirjandust köstrite ja koolmeistrite hoolel? Tolmunut, jõuetut, võltsi?" Oona laia nina sõõrmed laienesid veelgi ja värisesid seesmisest ärevusest. Ta vaatas ühe otsast teise otsa.

Pärdijaak võttis väljakutse vastu.

„Mis kirjandusse puutub, siis noorpõlv on heitnudki senise metsa. Otsitakse uusi teid..."

„Otsitakse uusi teid! Olge lahked, otsitakse! Üks kuradi pimedas kobamine on see meie kirjandus algusest peale, üks obskurantide jeremiaad. Juba see, kui palju kirjamehi on kandnud

pastori kuube, näitab liiga selgesti, kus me oleme loksunud. Otsitakse — see kõlab kaunilt küll. Dogmad ja dogmad nagu roiskunud veega tiik. Valedega võib ju kõike kinni katta, kogu elugi ära elada, aga see pole kellegi elu."

„Mis see elu siis on?" küsis Verner pilkavalt vahele. Ta pilgutas mulle mõistvalt silma, nagu tahaks ta öelda, et vaata nüüd, mis ma ütlesin.

Aga Oona jättis Verneri vaheleküsimise tähele panemata.

„Meie eetika baseerub Augustinusest alates valedel eeldustel," jätkas ta rahulikumalt ning kannatlikult. „See on ometi kõigile selge, et Jumala sarnaseks saamine pole kellegi eesmärk. Kui me ütleksime inimeseks saamine, siis võiks sellega leppida, aga see oleks ka ainult sofistika. Inimesed me olemegi. Meie eesmärk peitub olemises, mitte kellekski saamises."

„Kui see nii on, siis ei maksakski olla," leidis Pärdijaak.

„Maksab küll. Elu ise on põhiline, see sisaldab kvaliteete, mis meid päriselt rahuldavad. Hea ja kurja tundmise puu viljade maitsmine viis meid paradiisist välja — õnneks. Papid aga tahavad meid vägisi sinna tagasi sokutada. Oleme sellest imepuust ikkagi vilja söönud. Meie veres on see. Enne pattulangemist ei eksisteerinudki inimest. See ongi üks inimliku põhiolemuse aluseid. Aga," tõstis Oona häält, „pange tähele, et inimene pidi selle Jumalalt v a r a s t a m a. Ja varastajaks oli n a i n e."

„Braavo, Villi!" hüüdis Verner. „Nüüd jõuame juba asja tuumale lähemale. Oled tõeline filosoof. Sellesama mõtte eest olen nõus igaühele kinnitama, et oled suurim suurte hulgas."

Mulle tundus, et see Verneri jutt oli, arvestades ta äsjaseid väljendusi, ainult nali. Ja lootsin ka, et Oona seda naljana võtab. Aga suur oli mu üllatus, kui Oona seda sugugi paista ei lasknud ja kui Verner laskus vaidlustesse „naise kui niisuguse" üle täie tõsidusega ja innuga.

Minust oli see vaidlus mööda läinud. Olin istekoha saanud pehmesse tugitooli, kuhu sügavale sisse vajusin ja kus end hästi tundsin. Pärdijaagu ja Leebrami tuba oli suur kahe aknaga ruum, aknad vastu lõunat. Lai moodne diivan, ümmargune sohvalaud, kaks pehmet tooli, see kõik oli midagi muud kui Jakob Tedderi vigvam. Aga kõik see ei puudutanud mind täna, olin tundetuks muutunud säärasle võrdluste vastu, mis tulid mulle kahjuks.

Kuulasin ühe kõrvaga teiste juttu, samal ajal aga uitsid mu mõtted ja kujutlused kuski omapead. See nagu ei puutunud minusse, kui nad Assest rääkisid ja katsusid tema kohta oletusi teha. Mul oli tunne, et tean neist kõigist rohkem, aga ma ei tahtnud siiski oma arvamisi ja muljeid hakata välja laduma. Kui nad seda hakkasid arutama, kas ta tuleb laupäevaõhtusele professor Särmi loengule, ja kui kõik veendunud olid, et ta seda teeb, ei suutnud ma end siiski pidada.

„Miks te arvate, et ta peaks sinna tulema?" küsisin. „Kuna ta eile vähematki üles ei märkinud, siis võib arvata, et ta oli sinna sattunud juhuslikult."

„See ei tarvitse midagi tähendada, mina ka ei märkinud loengut üles ja mitmed teisedki ei teinud ehk seda," vaidles Pärdijaak vastu.

„Siiski! Ta ei kuulanud ka seda."

„Kust teie seda nii kindlasti saate väita?" küsis Leebram.

„Ma nägin teda loengu ajal."

„Ja olete kindel?"

„Muidugi. Ta ilmest ja kõigest oli näha. Ja ta ei näe filoloogi moodi välja."

„See on võõra inimese puhul küll raske otsustada," kahtles Leebram. „Aga võib-olla oli ta küll tõepoolest filoloogi jaoks liiga nooblilt riides."

„Arvan, et Naatani tähelepanek on asjalik," toetas Verner mind. „Aga kui ta filoloog pole, siis on teda raske kätte saada. Kui ta ühelegi loengule ei ilmu, peame hakkama otsima kohvikuist ja mujalt või lootma lihtsalt juhusele. See viimane aga on ebakindel. Meil on jälgi praegu liiga vähe."

„Ta läks kohvikust eile õhtul ära ühe naiskorporandi saatel."

„Ah-haa!" hüüatas Pärdijaak. „Missugusega?"

„Heleroheline, lilla triip peal."

Verner laskis vile kuuldavale. „Ah-haa! „Ehava" see ongi. Nüüd hakkab asi hargnema."

„Ega ta ei tavitse ise „Ehavast" olla," leidis Leebram. „Siis oleks ta ka ise värve kandnud."

Oldi jälle ummikus. Olin otsustanud neile mitte veel tema nime öelda. Tahtsin ise uurida, kas ta kuulub sinna korpi, mis ta õpib, kus ta elab. Mul oleks see kergesti võimalik olnud, kas või Meedi kaudu. Ja pärast ta viipamist eile õhtul olin teistest nii-

palju ees, et võiksin kas või sobival silmapilgul tema juurde minna. Vaikisin.

Aga teised arutasid edasi nendesamade hõredate andmete najal, mis neil olid.

„Mul on tunne, kui praegu seda mõtlen, et olen seda nägu kuski varemini näinud," kõneles Leebram mõtlikult. „Kuski, kuski... võib-olla kuski mujal, igatahes mitte loengutel. Särmi loengutel olen ma järjekindlalt käinud, seal teda pole. Ja et ta pole esimese semestri tudeng, see on ju vaidlematagi selge. Niisiis olen teda näinud kuski mujal. „Vanemuises" võib-olla või „Simamandrias" või siiski lihtsalt kuski kohvikus. Aga ma võin mürki võtta, et olen teda näinud."

„Tartu on nii väike, võib-olla on lihtsalt tänaval vastu tulnud," arvas Verner.

„Ma ei saa ikka lahti tundest, et ta on Elli nägu," rääkis Pärdijaak.

Niisama nagu eile õhtul kohvikus, puudutas ka seekord mind Pärdijaagu arvamine. Aga ma vaikisin ometi.

„Loogiliselt me sellega kaugele ei saa," õpetas Oona. „Kui A on osaliselt B, siis ei tarvitse see veel midagi kindlat öelda B kohta. Aga siin on asi teine. Temal on teatud mulje. See aga on kontrollitav tolle Elli kaudu. Mulje ise ei ütle veel kõige vähematki, isegi siis mitte, kui me kõik Ellit tunneksime. Ta ei ütle palju vaatlusobjekti kohta, aga võib iseloomustada vaatlejat ennast."

„Elli, see oli üks täitsa tüdruk, eks ole," ütles Verner ja vaatas mulle otsa, nagu peaksin mina seletama. See oli aga ju Pärdijaak, kes juba teist korda visalt Ellit ette toppis.

„Nagu ütlesin..." alustas Pärdijaak.

Aga mina võtsin tal sõna suust:

„Ta pole kellegi Elli, ta nimi on hoopis Asse, Asse Jairus."

Nüüd võisin näha ootamatut reageerimist teiste nägudel.

„Naatan, vana taa!" hüüdis Pärdijaak. „Temal nimi teada ja puha ja laseb meil aega viita!"

„Kui juba, siis peame ühiselt..." arvas Oona.

„Olen kindel, et seda nimegi olen kuski kuulnud," tuletas Leebram meelde.

Kõige rohkem tabatuna mõjus aga Verner. Ta avas suugi, et midagi öelda, kuid jättis siis selle. Ta näole ilmus otse võidurõõmus naeratus, kui ta ütles:

„Sellest tuleb veel nalja."

Ma ei saanud ta tähendusest aru, aga mulle jäi see kuidagi kõrvu kõlama ja puudutas ebameeldivalt. Ma ei saanud lahti tundest, nagu oleksin midagi halvasti teinud.

Viimaks ütles Oona:

„Me ei tohi üht asja silmist lasta — et pole kindlaid ega muutumatuid isikuid. Meie pole mitte mõned konstantsed suurused, ja see, mida konstrueerime ühe teatud indiviidina, ei ole mingi realiteet. Reaalne on ainult liikumine, muutumine, meie arenemise protsess. Peame seda meeles pidama, muidu satume vastuoludesse juba konstruktsioonide tegemisel. Ja tabamata jääb siis peaasi ise."

„Ah et peaasi tuleb tabada?" irvitas Verner talle vastu.

9.

Tänavanurgast mitte kaugel olid üliõpilasmaja köögiaknad avatud. Sealt hoovas söögilõhna koos praesuitsu ja auruga kaugele välja. Kõnniteel, otse akende all, istus kaks koera — üks pehme, helepruun, pikkade karvaste kõrvadega, melanhoolse näoga, teine aga must ja sassis, vihane ning äkiliste liigutustega karjakrants. Mõlemad vahtisid pinevalt läbi akna sisse, keeled väljas, sabad aga koputasid vastu trotuaarikive. Must andis endast aeg-ajalt rahutu ning nõudliku haugatusega märku, pruun istus liikumatult ja oli alandlik, lastes ainult harva tasast vingumist kuulda.

Jäin nende juurde seisatama. Kurvad ning näljased, nagu nad arvatavasti olid, tegid nad mu meele haledaks. All sees liikusid inimesed, nägin nende käsi ja päid, nägin aknale pandud lihaliudu ja kandmikke täis praadi ja leiba, kuulsin inimeste hääli, veekraanide sulinat, praepannide särinat ja keedupottide podinat. Kõigil seal all oli kiire, mitte keegi ei märganud kaht ootajat väljas, õieti kolme ootajat, sest mina ootasin kõige pinevamalt, et keegi märkaks. Mitte keegi ei pannud meid aga tähele.

Inimesi tuli ja läks. Mõned pöördusid üliõpilaskööki sööma, teised tulid sealt, näod rahulolevad, liikusid üksi või kambas, seisatasid vahel nurgal, pidasid nõu, kuhu minna, olid rõõmsad noored inimesed, poisid ja tüdrukud, teklites, üldmütsides või hoopis ilma. Pidasin vastu oma postil. Teesklesin, et ootan kedagi kohtumisele, jalutasin edasi-tagasi, vaatasin aeg-ajalt kella. Hoidsin aga silma koertel. Mida kauem seal seisin, seda lootusetumaks muutusin, aga seda visamalt ma ootasin. Ja koerad ootasid samuti, must haugatades, nõudes õigusega, pruun alandlikult paludes.

Kummalgi oli oma iseloomukohane taktika eesmärgi saavutamiseks, aga tagajärjetud olid mõlemad.

Jäin kurvemaks ning kurvemaks. Kujutlesin seda söögijätiste hulka seal all, kui vähe oleksid vajanud need kaks ootajat... Mul endal tuli vesi suhu, mul endalgi oli lõunaks söödud sedasama vähest kuiva, mis mul kodus oli, mu enda kõht korises, kuid ma ei tunnistanud, et mina oleksin olnud näljane. Ma ootasin koerte pärast. Ma oleksin võinud täna, pühapäeval, sööma minna, aga mida kauem ma seal seisin, seda kindlamaks kujunes mu otsus, et ma ei lähe, ma kannatan, ma saan sellest üle.

Uued inimesed tulid ja läksid. Hämardus. Veel ei süüdatud tulesid majades, kuid õhtut oli juba nii selgesti tunda. Mõtlesin sellele, mis olime äsja päeval kõnelnud Pärdijaagu ja Leebrami pool koos istudes. Mul oli sealt alles jäänud kaks peamist asja: esiteks, et olin esialgu varjanud teiste eest andmeid, mis ma Assest teadsin, teiseks mulje erinevus, mis mul oli Oonast jäänud eile õhtul ja täna. Olin äkki näinud ta jutu taga üht kaugemat perspektiivi ja see hämmastas mind oma uudsusega. Kui alati oli lugeda ja kuulda isikust kui muutumatust suurusest, siis ütles ta väga lihtsalt, et seda ei olegi, et on ainult muutumise protsess. Olin mitmel korral seda vaikselt omaette mõelnud, et mina ei ole küll üldse kellegi isiksus, sest olen nii muutlik iga päev, et täna ei tunne ära seda, kes olin alles eile. Ja nüüd kuulsin temalt, et polegi kuski muud. Ja see tegi mind veidi kindlamaks. Ma ei olnud siis järelikult mingi udukogu. Aga kuidas olla üks protsess, see ei olnud mul ka selge. Siiski oli see vastuvõetavam.

Samal ajal aga ei lasknud ma koeri silmist. Ühtlasi hämardus ikka rohkem ja rohkem ja korraga süüdati all köögis heledad tuled. Samas aga ilmusid käed akende juurde ja vedasid sinna ette kollased kardinad. Mitte ükski silm ei heitnud pilku välja ootajaile, mitte ükski ei änganud näljastele midagi.

Olin kaotanud. Pöördusin ringi ja põgenesin mööda Gildi tänavat, kordagi koertele tagasi vaatamata.

Rahvavoolul, mis täitis pühapäevaõhtust Rüütli tänavat, lasksin enda kanda raekoja ette. Lähedam oli minna Kivisilla poole. Katsusin oma mälust kaotada kaht pettunud ning näljast koera ja mõtlesin Meedile, kellega alles eile olin siit kinost tulles läinud. Katsusin meenutada seda stseeni „Victoriast", kus Johannes seisis akna all ja laulis pimedusse. Mul läks see teatud määral korda, aga see tunne ometi ei kadunud, et mulle on ülekohut tehtud. Miks see nii on, küsisin eneselt, et mul ei ole raha sööma minna, aga teistel on? Miks see nii on, et teised seisavad jõuguna tänavanurgal ja arutavad, kuhu edasi minna, mina aga seisan üksi ja vaatan Kivisillalt mustavasse Emajõe vette, selle asemel et kuski mujal olla?

Mu seljatagant käisid inimesed mööda. Ma ei vaadanudki nende poole, ma teadsin ilma selletagi, et nad on võõrad. Ma teadsin, et ka Meedi ei tule siit praegu mööda, ta on „Ko-Ko-Kos" tööl, et ei Pärdijaak ega Leebram ei tule siia, vaid on „Sõpruses", et Verner on võib-olla oma konvendis, kuhu ta olevat eile astunud, ja et Oona uurib oma raamatuid.

Pöördusin ümber, toetasin selja vastu kiviäärist. Nägin inimesi enesest mööda liikuvat lakkamata voolus, selle aeg-ajalt hõrenedes või tihenedes. Mitte keegi ei pööranud mulle tähelepanu, ainult mõni üksik heitis pilgu minust mööda Emajõele, kus peegelduvad tuled nii kaunisti särasid.

Siis meenus mulle eilne hull naine, kes oli minult tikku küsinud. Mul tuli meelde, Meedi oli öelnud, et too seisatab sageli Kivisillal. Ma hakkasin ootama, et ta ka täna tuleks. Ma uurisin inimesi, eriti heledate kübaratega naisi, juba kaugelt. Ma vahtisin kordamööda kahele poole, nii et silmad väsisid, kuid asjata — tedagi ei tulnud täna.

Nii oli hämarusest saanud videvik ja videvikust päris öö. Tuled olid ammu süüdatud ja särasid kõikjal. Öö oli nagu eilegi sombune ning soe.

Viimaks läksin liikvele. Läksin tagasi tuldud teed, nagu oleks mul kavatsus veel vaatama minna, mis on saanud mustast ja pruunist koerast üliõpilasköögi akna all, aga ma pöördusin enne seda paremale ja astusin kähku sinna, kus seisid kumerad klaasid tulede ja tähtedega „Ko-Ko-Ko".

Ainult minutaoline võhik võis kujutleda, et sel kellaajal kohvikus vaba laua leiab. Kui ma sisse astudes veel nii väga ei kavatsenudki siia peatuma jääda, siis kohta mitte leides ei tahtnud ma siit otsekui välja visatud saada.

Võõrad näod vaatasid mulle vastu, ruum oli suitsu täis, häälte sumin, tasside ja klaaside klirin, doominokivide klõbin täitsid ruumi. Keegi polnud lahkumas, üksikuid lehelugejaid mehi, kuhu oleksin võinud end juurde nihutada, ei paistnud samuti silma. Mul oli peaaegu tunne nagu tol äsjasel pruunil koeral seal akna all.

Aga siis tõmbas keegi mind käisest. Olin juba otsustanud oodata, maksku mis maksab. Vaatasin kiiresti seljataha. Seal seisis Verner Taklaja, nägu sõbralikul naerul.

„Mida sa passid, vennas?" küsis ta.

„Ei kedagi. Tühja kohta. Tassi kohvi tahtsin juua, aga pole ruumi." Samal ajal torkas mulle pähe, et võib-olla on see tõsi, et otsin kedagi, otsin Asse Jairust või Meedit või mõlemaid. Aga ma ei punastanud, mu põsed õhetasid juba niikuinii.

„Tule siia, mul terve laud praegu üksi käes. Ei jõuagi seda ühe mehega kinni hoida, just abi kulub marjaks ära." Ilma et mu vastust oleks oodanud, hakkas ta ees minema.

Välisseina ääres, mitte kaugel kohast, kus eile Asse istunud, oligi ta laud. Vajusin kiiresti toolile, et kedagi möödujat läbi lasta. Verner mu vastas naeratas ikka sõbralikult ja mul hakkas sellest hea meel.

„Ei uskunud alguses oma silmi. Olid säärase näoga, nagu otsiksid kedagi. Aga ei siis?"

„Tulingi kellegagi kohtuma, aga teda... ei näe kuski."

„Ehk tuleb," lohutas Verner. „Mina ka tulin kohtumisele, aga minu daamid on minu lausa unustanud."

„Segan sind siis?" Tahtsin tõusta.

„Istu maha, ütlen!" surus Verner mind üle laua kummardudes õlast tagasi. „Sa ei sega mitte üks raas."

„Aga ikkagi! Sa ütlesid, et daamid. Ma pole praegu seltskonnavõimeline."

Aga Verner ikkagi ei lasknud. Siis otsustasin kasutada lahkumiseks seda silmapilku, kui oodatavad tulevad, kuigi Verner juba uskus, et nad üldse ei tule.

„Daamide seltskonnaks peab alati valmis olema," filosofeeris Verner. Ta oli ka tõepoolest heas tujus või teeskles seda.

„Valmis pead olema sel korral sina."

„Võib-olla segan mina sind? Tuleb näiteks sinu oodatud daam."

„Ta ei tule," ütlesin kindlalt.

„Ära ole kindel midagi!" lööpis Verner. „Neis asjus pole kindlust ega loogikat."

Samal silmapilgul märkasin enese kõrval ettekandja kätt ja kandmikku. Silmi üles lüües nägin, et meie laua kõrval seisis Meedi. Ta kartlikud hirvesilmad vaatasid kelmikalt.

„Tere õhtust!" ütlesin.

„Tere! Kas tohiks olla kohvi?"

„Jah, kohvi."

Meedi läks. Nägin valget tanukest ta kuklal ja mind valdas veider soov seda ära noppida. Ta ei vaadanud tagasi.

„Ole lahke!" imestas Verner. „Tal juba kõva tutvus sees. Mees, sul on edu. Räägitakse, et see algab ettekandjatega..."

„Ainult juhuslikult..."

„Stiilne tüdruk igatahes," kiitis Verner. „Mis ta nimi on?"

„Meedi," otsustasin mitte kõrvale põigelda.

Varsti tuligi Meedi tagasi, kandmikul kohvitass ja suur klaas vett. „Palun väga!" ütles ta lahkelt. Hoidsin silmad maas, oli kuidagi imelik talle otsa vaadata.

„Palun mulle veel üks vesi!" kuulsin Vernerit ütlevat. „Tõite mulle ainult väikese klaasiga, temale aga suure, preili Meedi."

„Üks suur vesi, kohe," kordas ta ja läks.

„Ega sa ei pahanda, et su lilleaeda hüppasin?" küsis Verner.

„Oh, see!" ei osanud ma midagi vastata.

„Kas panid tähele, kui kauni ükskõiksusega ta reageeris?"

„Ei pannud."

Meedi tuli suure veeklaasiga Verneri jaoks. Ta naeratus oli endiselt lahke. Mul tuli meelde, et peaksin juba nüüd maksma; et siis kaduda, kui Verneri tuttavad tulevad. Aga sel ajal, kui ma alles rahakotti otsisin, asetas Verner raha kandmikule ja ütles:

„Mõlemate eest. See on paras, ei, tagasi pole vaja."

„Tänan väga!" ütles Meedi.

Ma ei näinud summat, mis Verner andis, aga kuidagi aimasin, et jootraha polnud väike.

„Ei, mitte iial!" protesteerisin.

Meedi kadus laua juurest.

„Las olla, teinekord maksad jälle minu eest."

„Siiski see siin on... eri asi. Teeme summa pooleks."

„Kallis Naatan," ütles Verner kätt mu käele asetades. „Palun,

ole mu külaline täna! Peadki olema, kutsusin su siia. Kas sa ei taha olla?"

Ta hääl oli täiesti siiras, ta pilk tungiv. Mul ei jäänud muud üle kui alla anda.

Kui Verner lükkas veeklaasi täiesti puutumatult kõrvale, mõistsin, et ta oli selle tellinud tagamõttega, et Meedit tagasi kutsuda. Ja korraga ma muutusin ettevaatlikuks.

„Muide," ütles ta, „kas kolmapäevastel Särmi loengutel hakkad käima? Mul jäi eelmisel korral vahele. Magasin lihtsalt maha."

„Eelmisel korral ei olnudki veel loengut," ütlesin imestades, et ta seda ei tea. „Oli ju üleval, et algavad tulevast nädalast peale."

„Tere, Värts!" ütles korraga üks naisehääl mu seljataga.

Verner tõusis kähku püsti ja tegi sügava kummarduse. Ta oli laua tagant väljas, enne kui mina tõusta jõudsin.

„Tere, tere siis!"

„Otsi sind nagu nõela heinakuhjast," kuulsin uuesti.

Mu vaatepiirile ilmus värviteklis naiskorporant. Niipea kui teda nägin, tundsin ta ära. Olin blokeeritud tooli ja laua vahele ega saanud liikuda, seisin ainult ja vaatasin.

„Siin ongi Asse," ütles ta veidi kõrvale astudes. „Asse Jairus, saage tuttavaks..."

Nägin teda kõige esiteks seljatagant. Ta juuksed otsekui elasid. Siis pöördusid nende mõlemate näod minu poole.

„Preili Ally Brikker," lausus Verner laia liigutust tehes. „Ja preili Asse..."

Ally Brikkeri käepigistus oli mõõdetult lühike, parajalt südamlik. Asse Jairuse käeandmises oli aga nagu üks eriline nõks sees, see surus, peaaegu nagu murdis mu randme kõveraks. Ma polnud iialgi kohanud säärast käesurvet, see oli nagu haarav, aga ühtlasi lõtv ning jõuetu. Nii teravalt, kui ma tajusin ta käe liigutust, niisama ebamääraseks jäi ta hääl. Ma peaaegu ei kuulnudki seda, nägin vilksamisi ainult ta huuli liikuvat. Ütles ta üldse midagi?

„Palun, võtke istet!" hakkas Verner korraldama. „Toome kohe ühe tooli juurde." Juba ta oligi selle toonud.

„Istu sina, Naatan, samas kohas edasi," ütles ta mulle. „Palun, preili Jairus, olge head! Sinu, Ally, paneme siia vastu seina, et sa

kohe ajama ei pääseks. Teisel pool on Naatan blokeeritud, et ta jalga ei saaks lasta."

„Küsitav on, kas ma tahangi ajama panna," naeris Ally Brikker end istuma seades. Kitsas oli igal pool, laud nihutati veel rohkem minu poole ja nii oli mul tõepoolest võimatu end liigutada.

Asse puutus istudes küünarnukiga vastu mu käsivart. Surusin end vastu seina niipalju kui sain, et talle rohkem ruumi jääks, kuid see lauake oli nii pisike, et ikkagi jäime täiesti kõrvuti, nii et tema poole oli raske vaadatagi.

„Sa ei oodanudki nähtavasti meid," alustas Ally Brikker. Nägin üle ahtakese laua ta õhukeste huultega suurevõitu suud otse enda lähedal.

„Ausalt öeldes: arvasin, et petad mind, nagu oled juba vanast hallist ajast alates teinud," vastas Verner.

„Kuule, Värts, mis sa endale lubad!" hüüdis Ally. „Ütle, millal olen ma sind petnud?"

„Peaaegu alati, kui... võimalust on olnud," vastas Verner. „Aga see on olnud meeldiv petmine."

„Sa ei ole end sugugi parandanud, Värts."

„Ega kavatse seda ka teha ilma erilise põhjuseta. Ja põhjuseta meeleparandamine pole muud kui lihtne argus. Aga mida võiksin lugupeetud daamidele pakkuda? Kohvi? Kooke? Nagu mäletan, olid sa plikana väga maias."

„Mulle ainult kohvi, kui tohin paluda," ütles Asse.

Ta häält oli tõepoolest raske kinni püüda. See ei tulnudki nagu ta suust, vaid kustki kurgu alt. See oli madal ning pehme, õige pisut segatud kähedusega.

„Ja sulle vähemalt kaks kooki juurde?" lõõpis Verner edasi.

„Tänan suure lahkuse eest!" vastas Ally samal toonil.

Siis tuli Meedi. Ma ei julgenud pilku otse temale tõsta, nagu oleksin milleski süüdlane. Aga ta ilmes polnud vähematki imestust ega muud, mida ei tohiks ühe kohvikupreili ilmes olla. Saanud tellimise, kadus ta kiiresti. Lauda aga tekkis vaikus. Et ma ei tundnud end sugugi kohustatud olevat seltskondlikku jutuajamist üleval hoidma, vaikisin samuti.

Verner vaatas lauale, ta näol oli kelmikas naeratus, nagu tahaks ta järgmisel silmapilgul mõne lõbusa looga lagedale tulla. Aga ta ei öelnud siiski midagi ja aeg läks. Ally nihutas end rahutult, tundes ilmselt piinlikkust vaikuse pärast.

Piilusin silmanurgast Asse poole. Ta oli end vastu tooli seljatuge kallutanud ja lõua ette sirutanud. Tal oli energiline profiil, millega olin juba tuttav. Ta kohevad juuksed langesid ilusas joones seljale. Ta naeratas vaikselt enda ette.

Ally oli omakorda silmad Verneri poole pööranud, aga see vaikis ikka veel ja vaatas lauale. See oli nagu mõnes näidendis, kus näitlejate hoiaku ja liigutuste taga peitub midagi, mida vaatajad veel ei tea, mis aga äkki võib valla pahvatada dramaatiliseks sõnatulvaks.

Kuid midagi säärast ei juhtunud. Ally pööras pilgu Vernerilt ära, et minusse otsekui kinni imeda.

„Eks ole, kaasvõitleja... tänavu sügisel ei tahaks sugugi raamatute taga istuda ja tuupida," ütles ta mulle.

„Ei tohikski seda teha," vastan. „On alles suvi ja üldse..."

„Just, just," lööb ta nägu naerule. Näen ta heledaid, veidi nagu rahutuid silmi. „Mul on ikka tunne, nagu oleksin veel Tallinnas, jalutaksin Kadriorus või Pirita teel. Kas olete seal käinud?"

„Ei kunagi kahjuks. Ma pole üldse Tallinnas käinud."

„Pole käinudki! Kuulge, ma ei usu seda. Kas leidub vabariigis inimesi, kes pole pealinnas käinud?"

„Siin kohtate tõesti säärast haruldast eksemplari," muutun julgemaks. Näen, kuidas mu jutukaaslane aeg-ajalt kõrvalpilke Verneri poole heidab.

„Siis peate kindlasti tulema. Kind-las-ti! Eks ole Kadriorg praegusel aastaajal kaunis, Värts?"

„Kadriorg? Ma elasin Toompeal ja olen seal vähe käinud. Ei usu, et ta midagi erilist pakuks."

Näen, kuidas Ally Brikker suud maigutab, nagu tahaks ta midagi öelda, aga jätab siiski selle.

„Sõidan esimesel võimalusel Tallinna," olen mees lubama. Minus suureneb tunne, et see on tõesti näidend. „Piltide järgi on Tallinn väga ilus."

„Muidugi, eks ole!" on Ally nõus. „Tartu seevastu pole mulle kunagi eriti meeldinud."

„Ära räägi, Ally!" kuulen korraga Asse häält. „Tartu vastu ei saa miski. Eriti siis, kui siit eemal peab olema. Siis tunned, et annaksid kõik ära, kui üheks päevakski siia saaks."

„See on teine asi, kui ära olla ja siis. Aga siin elada, päevast päeva... Ma räägin siin elamisest."

„Just see ongi tore — päevast päeva."

„See on jälle teine asi," õiendab Ally.

„Mulle meeldib ka Tartu väga," lisan juurde. Tahaksin kuidagi Asset aidata.

„Ah meeldib tõesti või?" küsib Asse ja ma tunnen, kuidas ta minu poole pöördub. Kuid ma ei julge talle vastu vaadata. Vahin lauale. Näen, kuidas ta käsi võtab tooli külgtoest kinni. Aiman ta pilku enesel. Mul tuleb korraga meelde tänahommikune unenägu, kus seisime Sõõrumäel ja vaatasime üle Rimmusoo Tartu poole. Ma ei saa kohe vastata, vaid Ally Brikker ütleb selle asemel:

„Kui Tallinnas pole olnud ega tea, siis on see ju... arusaadav. Ma ei ütle sugugi, et Tartu poleks tore, ta on seda muidugi."

„Lapsed, ärge minge sentimentaalseks!" hüüab Asse äkki.

See on nii ootamatu, et nüüd talle otsa vaatan. Aga ma ei näe enam ta silmi.

„Inimene muutub siis sentimentaalseks, kui tal jalad märjaks saavad," ütleb Verner.

„Kas sul on jalad praegu märjad?" küsib Ally nöökavalt.

„Jah, just on," vastab Verner kähku.

„Lapsed!" kordab Asse uuesti. „Kui jalad on märjad, siis tuleb jalanõusid vahetada."

Ma ei suuda nende lausete tagamõttesse tungida, kui seda seal üldse on. Aga mind hämmastab Asse kõnelemisviis. See on minu arvates kuidagi vastuolus kujutlusega temast, mis mul on tekkinud.

„Asse, kallis!" hüüatab Ally Brikker.

Ma ei taipa ka seda, kas on see etteheide või midagi muud.

„Ükstapuha," vastab Asse. Ja ma ei saa ka sellest aru, mis ta sellega öelda tahab.

„Kas teie ei usu, et on võimalik mõtteid lugeda?" küsin, kui keegi midagi ei ütle. „Kujutame ette, et üks võõras inimene istub teie vastas ja teab — ütleme tagasihoidlikult —, aimab kõik, mis te mõtlete."

„Jah," vastab Ally Brikker. Ta pole nähtavasti mu küsimust kuulnud. „Kuidas seda võtta — mida ma mõtlen?"

„Oo, see oleks küll hirmus, kujuta ette! Ei, ei!" ütleb Asse ja pöördub minu poole.

Vaatan talle nüüd vastu ja taban enesele suunatud rahutu pilgu. Ta vaade libiseb kohe mu silmist ära, kuhugi madalamale, ja ma märkan, et tal on, hoolimata sõnade uljast toonist, väsinud

ilme. Selles on veidi lapselikku abitust ning trotsi segamini, kui ta uuesti silmad üles tõstab ja lisab: „Teie teete ainult nalja, see pole tõsi."

„Muidugi teen ma ainult nalja," annan järele. Mulle meenuvad jälle Tiigi tänava trepid ja hommikune unenägu. Juba teist korda kohtan seda unenägu ja mind haarab äkki mingi ebamäärane ärevus, nagu seisaks keegi mu seljataga ja loeks minu mõtteid. Ometi olin ma Allyle küsimuse esitanud ilma ühegi tagamõtteta. Oli see siiski ainult juhuslik kokkusattumus?

„Tore!" ütleb Asse. Naer teeb ta ilme hoopis rõõmsaks, ta muutub otsekui teiseks inimeseks. Ta silmad tõmbuvad kitsasteks piludeks ja ta laskub seljakile vastu toolikorju. „Kui ma vanasti väike olin, mängisin vennaga seda mängu: Ütle, mis mul seljataga on? Vend oli küll minust noorem, aga ta ütles alati ära, mis mul seljataga oli peidetud. Sellest ajast saadik on mul hirm, nagu võiks keegi ka mõtetega sedasama teha."

„Aga kas teie ka selle ära ütlesite, mis venna seljataga oli?" küsis Verner.

„Muidugi. Aga mul polnud vaja mõistatada. Ta oli veel nii väike, et ei osanud minu eest midagi varjata."

„Kes ütleb, et ka tema samuti ei näinud, nagu teie nägite?" ütlen. Tahan kindlasti uuesti ta nägu näha.

„Oh ei," on ta eneses kindel. „Tema ei näinud midagi, teda oli nii kerge petta."

„Ja muudkui petsite, preili Jairus?" kuuldus Verneri poolt.

„Mis jäi siis mul muud üle? Ta võitis niikuinii mind." Ta ütles seda lapselikkust teeseldes, ta pöördus ka minu poole ja küsis: „Mis teie oleksite teinud, härra Üirike?"

„Niisama muidugi."

„Jah, eks ole," ütles Asse tuttavlikult naeratades.

„Räägi midagi Tallinnast, sa tulid sealt hiljuti," pöördus Ally Verneri poole.

„Mul kahjuks ei ole venda, aga ma oleksin teinud kindlasti niisama," kinnitasin veel kord.

„Seisab niisama nagu vanastigi veel ikka merekaldal," vastas Verner.

„Teie tuletasite mulle kuidagi minu venda alguses meelde," ütles Asse. „Ei, mitte väliselt, vaid... mul oli säärane tunne."

„Värts, kallis, ära nüüd ole okkaline!"

„Säärane tunne? Kuidas see tunne siis oli? Millest see nii suur au mulle?" katsusin kerget tooni võtta.

„Ega mu vend mulle nii väga ei meeldigi," tunnistas Asse.

„Kahju küll siis."

„Okkad, kallis Ally, on vajalikud rõivatusesemed tänapäeval," vaidles Verner vastu. „Ma pole sind ilma okasteta näinud enam tükil ajal."

„Fuihh!" kuuldus Ally poolt.

„Ma ütlesin, et alguses," õiendas Asse. „Hiljem see mulje kadus täiesti ja ma ei teagi, kust mul äkki säärane tuli."

„Esimene mulje on määrav," ütlen, „see on kõige õigem. Mul näiteks oli teist esimene mulje, nagu... oleksite õitsev sirelipõõsas."

„Õitsev sirelipõõsas! Oh, kui tore! Ally, kuuled sa! Härra Üirikese esimene mulje on olnud minust, et olen õitsev sirelipõõsas. kas pole tore, lapsed? Õitsev sirelipõõsas, nii pole mind keegi tundnud."

„Jah, aga mul on see mulje veel praegugi," ütlen. „Päris tõesti on."

„Ja mina pole mitte kunagi sirelilõhna kasutanud, nuusutage, kui teie ei usu. Sähke, nuusutage ja öelge siis!" Asse naeris ja ulatas mulle oma küünarnuki.

Kummardusin üle selle ja nuusutasin.

„Tõepoolest tõsi," ütlesin. „Olete küll õitsev sirelipõõsas, praegu ka veel."

Siis hakkasid ka teised naerma ja meie jutt läks edasi hoopis teistele teemadele. Mina aga jäin sellest peaaegu kõrvale. Olin veendunud, et lõhna suhtes oli mul siiski õigus.

10.

„Kallis Ch," alustas Verner Taklaja, „peaksin Sulle täna pika kirja kirjutama, aga aiman, et see kiri tuleb siiski lühike ning katkendlik. Ära imesta, kui ma selle ka koguni poolelt lauselt katki jätan. Ära pane pahaks, et käekirigi on vahel võib-olla ebaloetav.

On juba hiline öötund, seepärast on kirjaski rohkem öö kui päeva mõtteid. Aga olen otsustanud Sulle täna kõik pihtida ilma ilustamata. Seegi enesealanduse hoog — sest muuga säärast hingelist seisundit seletada ei saa — tuleb väsimusest ja sellest, et mul ei tule öösiti und. Võid seda võtta ka unenäona, õieti unevaheliste mõtetena.

Juba lapsepõlvest mäletan, et ärkasin vahel öösiti, ise üleni higine ja karjudes. Ma ei olevat osanud selgituseks muud öelda, kui et olevat näinud „musta und". Kui minult lähemalt järele küsiti, ei olevat saadud muud teada, kui et see olnud hobune, kes „on teises toas ja hüppab siia". Ise ma ei mäleta selle musta une sisust midagi ega tea, et mul oleks kunagi midagi tegemist olnud hobustega. Olin hobust näinud ainult voorimehetroska ees või suvitama sõites läbi vaguniakna. Vend Mardi jutustusest aga tean, et hobune oli teda korra taga ajanud. Venna jutustuses kasvas see hobune puukõrguseks ja tal olid kollased hambad...

Mõtlesin Mardile, et kus ta võiks praegu olla. Ta ei ole enesest ühtegi elumärki andnud, kuigi andsin talle Villi aadressi ja leppisime kokku, et ta kirjutab. Küllap tal läheb hästi, et mind enam meelde ei tule, võib-olla ka, et väga halvasti ja et ta üldse kirjutada ei saagi. Mardil oli kadestamisväärselt rahulik ning sügav uni. Ta võis uinuda pärast ükskõik millist seiklust peaaegu silmapilkselt, kui ta ainult tahtis. Näis tõesti, et mina nägin tema eest ta „mustad uned" ja kartsin tema kohatud hobuseid. Küllap minu tänanegi rahutus on üks tagasilangemine sellesse aega, mil veel koos elasime. Kell on praegu kakskümmend minutit üle kolme. Olen veidi juba maganud, aga pidin tõusma ja kirjutama hakkama, et aega mööda saata ja minema peletada vana tuntud „musta hobust". Kiri Sinule ei ole niisiis mitte meeldiv kohustus, vaid ka ebameeldiv paratamatus."

Verner tõusis toolilt, läks kummuti juurde ja võttis vanamoodi veekarahvini, millel suu juurest kild ära murdunud. Ta ei kallanud vett klaasi, vaid jõi otse. Vesi oli seiskunud ning leige. See ei kaotanud suust ebameeldivat maitset, aga Verner jõi sellest hoolimata mitu pikka sõõmu. Siis vaatas ta segiväherdatud sängile ja läks tagasi laua juurde.

„Peaksin iidamast-aadamast alustama, aga see on tegelikult vähetähtis. See, mis meis peidul on, püüab oma eesmärgile mitmesuguste kõrvaliste sündmuste kaudu. Võid uskuda ja rääkida mistahes, miski ei suuda takistada seda teoks saamast, mis saama peab. Seda kirjutades mõjub see fatalism literatuursena, tegelikkuses on see nii lihtne ning arusaadav. Et Asse Jairus ja mina ükskord üksteise saame, on paratamatu. Tundsin seda õhtul kohvikus juba alguses, kui ta Allyga meie laua juurde tuli, aga veel rohkem siis, kui ta meie lauda minu vastas istus ja oma rohekate, ütleksin, oma alasti silmadega mulle otsa vahtis. Niipalju kui ma ka katsusin seda tunnetust tagasi tõrjuda, niisama palju see ebaõnnestus. Tal poleks tarvis olnudki mu jalga laua all oma kinganinaga puudutada, kõik oli mulle niigi selge. Ta pidi ka ise selles selgusel olema, kui ta üldse naine on. Ja ta on naine igatahes rohkem kui ükski teine.

Niisiis ei olnud see enam mingi probleem kogu kohvikus viibimise kestel, vaid need olid pigemini taktikalised manöövrid ja väikesed luurekäigud, mida üks või teine ette võttis. See oli juba ainult sõjamäng, mitte sõda ise.

Võtan kogu olukorra lühidalt kokku.

Minu vastas istus Asse, teatud määral ebakindel ja mingi-

pärast häiritud. Ta pöördumised Naatani poole olid ilmselt mulle määratud, ta vahekord Allyga pingutatud ning ebaselge. Ta on nähtavasti inimene, kes külmalt oodata võib, aga ka ootamatuid samme võib astuda.

Tema kõrval sõber Naatan, roheline maapoisu, aga äärmiselt terava tähelepanuvõimega ja hea vaistuga. Täiesti hädaohutu harilikus olukorras nagu ikka need, kes visalt üles rühivad, aga hädaohtlik lootuseta situatsioonis. Ta tunneb ilmset huvi Asse Jairuse vastu, kuid see on üsna platooniline huvi ja paremal juhul romantilist laadi. Ta oli kogu õhtu kestel elevil ja vaimukas, mida ma ta üldise kinnisuse puhul poleks ette arvata võinud.

Siis Ally Brikker minu kõrval. Arusaadaval põhjusel sain tähelepanu temale kõige vähem pühendada. Ta istus minu kõrval, seega vaatevälja äärmisel paremal nurgal. Muidugi tunnen ma Allyt vanast ajast saadik, kuid ei tohi ülbeks minna, mingite mälestuste tõttu — inimene võib kasvada ja muutuda tundmatuseni. Ally käitumine kohvikus oli ühelt poolt mõõdetud, nagu seltskonnadaami oma, millena ta end vist juba kujutleb, teiselt poolt aga täiesti endist Kalaranna tüdruku laadi. Nii viskas ta Naatani nii-öelda üle parda, kui hakkasime kohvikust lahkuma. Seejuures oli ta nii rafineeritud ja enesekindel, et pani mu imestama, arvestades ta räpakat iseloomu. Ta peab olema siiski kõvasti muutunud.

Miks tõi ta aga Asse Jairuse välja, et mulle teda tutvustada? See algatus sai ju ainult temalt tulla, sest Assel polnud aimugi minu olemasolust. Ei ole usutav, et ta seda tegi ligimesearmastusest ja kaastundest. Pole ka võimalik, et see oleks olnud mingi täiesti juhuslik mõte. Mis see siis oli? Oletan, et tal oli üks sügavam põhjus, aga ma ei oska seda täna üles leida. Mulle sai selgeks, et see pole mitte ainult hirm oma mineviku ees, vaid veel midagi muud. Mis see on? Sentimentaalsus? On tal jalad märjad?

Ally ja Naatan istusid üksteise vastas, kuid kumbki oli teise vastu kaunis ükskõikne. Jälgisin vahel nende juttu. See oli huvitav ainult selle poolest, kuidas Ally end igati upitas ja mõista andis, mis ta kõik on olnud ja on. Naatan võttis seda huumoriga ja küllap kuulen tema muljeid, mis seda arvamist kinnitavad.

Nii olid vahekorrad kujunenud kohvikust lahkumisel üsna selgelt piiritletavaiks. On kummaline, kuidas inimesed võrdlemisi ükskõiksetest asjadest lobisedes või lihtsalt lööpides võivad kaasa

mängida ühes teises näidendis, kus neil on hoopis erinev roll täita. See teine pind, millel mäng käib, see jääb ja mõjustab inimeste saatust, jutud, mis räägitud, ununevad aga enne, kui on lahku mindud. Muidugi murduvad need kaks pinda vahete vahel segamini ja siis tehakse saatuslikult ekslikke järeldusi. Ma ei taha oma ülbuses väita, et mina neid vigu ei teeks. Just see ongi kõige huvitavam, kuidas lased vahel end sisse vedada ja lausa petta mõnel lausel, aga samas eitad kõige jõuga seda, mida sa ometi mingisuguse kuuenda meelega aimad. Inimene on nii mitmest kihist tehtud. Kalduvused, harjumused ja kasvatus, mõistus, mis ürgsete tungidega sageli tülis... Kes neid jõuab analüüsida, neist ei saa vist jagu isegi Villi Oona. Meie õhtune kohvikus istumine on ometi siiski nii selge mitmes küsimuses, aga segane veel palju rohkemais."

Verner pani sulepea hoolikalt lauale ja läks, avas akna. Värske ööõhk lõi vastu ja kiskus aknalauale rinnutama.

Väljas oli vaikne ning kuski pidi paistma juba äärest kahanev kuu, mis heitis puudele ja katusele ebamäärast helki. Kuud polnud näha, kuid kuski pidi ta ometi olema. Linnast kuuldus aeg-ajalt mõne sõiduki häält või mõne hilise mineja sammude tüminat, kustki kaugelt aga laulukaja. Kuuvalgus, mis vastu kelbaakent paistis, ei suutnud sinna sisse tungida, siniste purjedega laeva Verner ei näinud, nii teravalt kui ta ka vaadata katsus. Lõpuks sulges ta uuesti akna ja läks laua juurde.

„Ära minna — see on ikkagi lihtsam kui jääda. Kui ma Mardile mõtlen (ma ei tea, miks ta nii sageli mul meelde tuleb), siis lahendas ta oma küsimused lihtsalt, nagu see tema viis: ta ainult läks ära, küsimata millestki muust või kellestki teisest. Mina, kes ma pean nägema ta „musta und", olen jäänud, olen pidanud jääma, et katta ta minekut. Kodu — see on ju jäämine lapsepõlve olukorda. Emale kirjutatud kirjad pole muud kui suuliste valede jätk kirjalikult. Olulist vahet sellel pole, aga koorem kasvab. Küll see kuhjub ükskord nii kõrgeks, et ümber läheb ja võib-olla mitu inimest enda alla matab. See on jäämine.

Ja mina jään esialgu.

Öö on värvinud sellel mängulaevukesel, mis vastasmaja pööninguaknal vedeleb, helesinised purjed mustaks. Ma mõtlen musti mõtteid ka ärkvel olles, mitte unes. Või magan ma ka praegu edasi ja näen und?

Ma oleksin võinud minna samuti nagu Mart või kaduda hoopis tema asemel. Miks ma seda ei teinud? Miks ma ikka edasi kirjutan neid kirju emale, teades ise, et see kõik on teesklemine? Teen ma seda tema või lõpuks ikkagi iseenese pärast? Olen ma nii olenev rahast, mis ma kodunt saan ülikoolis käimiseks? Suudaksin ma ilma selleta Tartus püsida ja siin läbi lüüa? Eile Õnne tänavalt tulles kuulsin Pärdijaagult, et Naatan Üirike on siin üsna väikese rahaga või koguni ilma. Olen ma temast halvem ning nõrgem? Kui see on temal võimalik, on see siis mul võimatu?

Aga jätame täna selle arvepidamise. Pärast seda, kui olen vaadelnud neid kolme seal ümber väikese lauakese, tekib küsimus minust enesest. Ennast vaadelda aga on ainult teataval määral võimalik.

Kohvikust lahkudes mul mingit erilist üksikasjalist plaani polnud, vaid ainult tunne, et eesriie langes alla pärast esimest vaatust. Liikusime raekoja suunas, tüdrukud ees kõrvuti, mina enamasti taga, vastutulijate poolt alatasa kõrvale surutud. Nii ma ei kuulnud nende omavahelist juttu. Suurturu nurgal jäid nad seisma.

„Kas tohiksin lugupeetud daame paluda kuhugi... näiteks väikesele õhtusöögile? „Sinimandriasse"?" „Vanemuisesse"?"

„Oh ei, täname väga!" vastas Ally kiiresti. „Ei, täname väga pakkumise eest! Me peame Assega konventi minema, olemegi juba hilinenud. Head õhtut siis ja palju tänu kõige eest!"

See läks nii lihtsalt ja nii haledalt mulle. Mul ei sobinud end pakkuda konvendini saatjaks. Ally tegi lihtsalt minuga sama nupuvõtte nagu kohvikus Naataniga. Jumalaga ja valmis! Säärane madu!

Kuid teine vaatus tuli ometi.

Läksin tagasi kohvikusse. Ruttasin pooljoostes, et veel Naatanit tabada. Sain ta kätte, kui ta eesruumis seisis ja ootas. Keda? küsisin, kuid ta vastas, et ei kedagi. See jäigi mulle mõistatuseks, keda ta ootas ja kas ta ootas, sest ta tuli minuga kaasa. Arvan, et ta valetas, et ta ei oodanud. Vahest ootas ta seda ettekandjat, sest kohvik oli külastajaist juba üsna tühi ja sulgemis-

aeg lähedal. Aga ma aktsepteerin ta vaikimise ega taha tungida ta saladustesse.

Läksime üle tee Segerlini juurde.

Kõige ilusam silmapilk on, kui viinakarahvin on lauale toodud ja soojas ruumis uduseks tõmbub. Siis sirutad aeglaselt käe ja sõrmed puutuvad vastu jahedat klaasi. Vedelik klugiseb klaasi voolates, tunned nõrka lõhna... Ja kui siis paar esimest klaasi on võetud, lööb meelekohtadel kuumaks, kõik muutub lihtsaks ning selgeks. Maailma mõistatused hakkavad lahenema, esialgu küll pikkamisi, aga lahendus on siinsamas käeulatuses. Tunned äkki seda võõrast nägu, kes kuski naaberlauas istub. Ja see naine tumesinises kleidis, avara kaeluselõikega, on nagu vana tuttav, oota nüüd, keda ta meelde tuletab, kes see ükskord oli, kes mulle teda tutvustas... Siis libiseb kahvel näppude vahelt täiesti omapead, taldrik kerkib üles silmade ette ja klaasidel on kalduvus ümber minna. Siis on just vaja seda või teist asja selgeks teha, siis tuleb tahtmine tõusta ja minna ja unustad hoopis, kuhu sa minema pidid...

Ei, viinajoomises pole mingit romantikat! Kui me ise seda sinna juurde ei mõtle, oleksime sellest ilma. Olen näinud joodikuid, kes viina ja joomist vihkavad, kõike, mis sellega ühenduses, otse kiruvad. See on variserlik ja pole neist ilus. Mulle on viin tegelikult pisut vastumeelne alati, aga esineb mu elus ikka säärastel kordadel, kui saatus mingi käänaku teeb.

Millise käänaku tegi saatus siis eile õhtul Segerlini juures?

Kui me maha istusime ja õhtusöögi tellisime, ei tahtnud jutt Naatan Üirikesega alguses sugugi sobida. Me ei puudutanud poole sõnagagi äsjast kohvikus istumist ega Asse Jairust, aga teadsime kahtlemata mõlemad, et mõtleme kumbki peamiselt ainult temale. Iga klaasitäiega lahtus ometi pinge ja me muidu siit-sealt otsitud jutt muutus vabamaks. Naatan rääkis oma isast ja ma sain väga hästi aru temast. See oli mulle hoopis ootamatu, et tal oli säärane isa olnud. Kogu ta rääkimisviis ja vaated ei sisaldanud midagi sellist, ta pidi olema täiesti oma emasse, nagu ta ka ise naeratades arvas. Ta kirjeldas oma lapsepõlvekodu — väikest majakest suure soo serval — nii selgelt, et mul on tunne, nagu oleksin ise seal viibinud. Ta rääkis allikatest, mis neil mäenõlvakul maa seest päevavalgele tulevad, mis suviti vaevalt nirisevad, kuid talvel, ka kõige kangema külmaga, suuri jäävoolmeid

välja suruvad. Naatan nimetas neid oma lõunamurrakus jääläteteks ja kirjeldas neid nii üksikasjaliselt, et minagi neid praegu silma ees võin näha. Külmadel vaiksetel talvehommikutel, kui kõik on nii valge ja surnud, kui taevas läbi härmatanud kaseokste nagu tulikahju veretab, kui kõik on nagu igavesti liikumatuks tardunud, immitseb mäe seest, maakihtide alt, vahetpidamata vett välja. Kohe tõmbub see jääks, kiht tekib kihi peale, lade lademe otsa, kuid vesi ei lakka voolamast... Tunnen praegu oma sõõrmetes karget külma õhku, näen lume valendust, idataeva punetust...

Keset seda juttu ütles Naatan äkki: „Kas sa usud või mitte, et tema, Asse Jairus, on üks õnnetu inimene?"

„Kuidas nii — õnnetu? Ma ei saa aru, mis sa mõtled."

„Noh, nii — seesmiselt," seletas Naatan. „Võib-olla ei saa ta ise aru, et ta seda on. Ma ei oska ka sulle lähemalt seletada. Ta näeb ju nii rõõmus ja bravuurne välja, aga kõige selle all... ma ei tea, mis see õieti on. Kas sa tundsid ka nii?"

„Ei," ütlen. Ma ei tea isegi, miks see väide mind nii erutavalt puudutab. „Mulle ei jäänud küll säärast muljet, et ta õnnetu on, aga..." Mu lause jääb lõpetamata, sest Naatan ei näi üldse mind kuulavat. Ta vahib nagu tardunud pilgul kuhugi kaugele. Täidan klaasid uuesti ja jätkan: „Vanad eestlased... jõid selle peale."

Ta käsi võtab mehhaaniliselt klaasi ja tõstab suu juurde. „Me ei peaks enam nii palju jooma," ütleb ta täiesti ootamatult ning asjalikult. „On juba küllalt võetud ka ja ma ei ole harjunud nii palju korraga... süda läheb pahaks."

„On sul halb?"

„Oh, ei ole viga veel," ütleb ta virilalt naeratades.

Ja äkki, kui ma seal talle üle laua otsa vaatan, tekib mul tunne, nagu oleks ta mu noorem vend Artur, kes üsna pisikesena suri, ja nagu peaksin ma tema eest hoolitsema, et tal midagi ei juhtuks.

„Võime siis ehk minna," panen ette.

„Mul ükskõik," vastab ta vaikselt.

Tasun arve ja me tuleme ära.

Verner pani sulepea uuesti lauale ja kõndis mõned korrad toa ühest otsast teise. Korraks litsus ta lauba vastu aknaklaasi ja vaatas välja. Kuu oli vahepeal vaateväljale nihkunud. Kahvatuna, ebamäärase poolsõõrina upitas ta end katuste tagant nähtavale. Verner läks tagasi laua juurde.

„Kallis Ch, kõik, mis siin üles märgitud, on öösi kirjutatud. Võib-olla paistab päevavalguses paljugi teistsugusena. Ometi ei taha ma sellest, mis siin on, midagi maha kustutada. Võib-olla kirjutan juurde, kui midagi unes näen. Kahjuks näen aga selgeid unenägusid harva. Unenäod öeldakse olevat meie alateadvus, mis kontrollimatult valla pääseb, sümboliteks moondub. Miks ei moondu aga minu alateadvus sümboliteks? Või polegi mul täitumatuid soove, mahasurutud ihasid?

Kallis Ch, lõpetan seekord ja soovin Sulle ilusaid unenägusid. Võib olla oled Sa siiski olemas ja pole mitte minu välja mõeldud. Vahest oled koguni Sina minu välja mõelnud, mitte vastupidi. Armastus — see on, kui meie oma tahe enam midagi ei maksa, kui me tingimusteta ja jäägitult alistume. On see liiga palju öeldud?

Head ööd!"

Teine osa

Usun, et mõnedki romaanikirjanikud on sattunud kimbatuslikku olukorda, kus nende endi loodud kujud on autori vastu mässu tõstnud. Nii on see ka minuga. Minu kangelased süüdistavad mind ebatäielikkuses. Ma vaidlen neile vastu, et senikirjutatu on liigagi täielik ja seal on koguni palju ülearust. Nad ei ole aga rahul sellega, et autor on iseenese kõrvale jätnud, lubades enesele ainult mõningaid iroonilisi märkusi või romantilisi kommentaare, mis oma otstarvet ei täitvat. Nii ei tohtivat vastutusest kõrvale hiilida ja end oma loodud kujude taha peita.

Kui aus tahan olla, siis on neil täiesti õigus.

Nad süüdistavad mind, et ma olevat Asse Jairust tundnud juba aastaid ja teeselnud, et ma teda üldse ei tunne või ainult pealiskaudsest huvist aetuna temaga tegelen, jättes ta täiesti ülekohtuselt vaatluspiirist välja. See polevat ei õiglane ega otstarbekohane. Kuigi ma olevat neid teadmatuses hoidnud, ei tohtivat seda ometi teha lugejatega. Lugejad pidid nimelt selle triki kergesti läbi nägema ja neil olevat juba märksa raskem mulle andeks anda.

Muidugi ei ole ma nõus viimase väitega. Lugejad võivad ma triki küll kergesti läbi näha, aga nad andestavad mulle siis veelgi vähem, kui nad mind läbi ei näe ja lasevad endid sisse vedada. Pealegi pole siin küsimus mingist trikist, vaid hoopis tõsisematest asjadest.

See on vana tuntud küsimus kirjanduse ja elu segamisest.

Kui ma oleksin üles kirjutanud kõik, mis ma tean Asse Jairusest, siis poleks see sugugi vastanud tegelikule olukorrale, sest ma ei kõnelnud midagi oma sõpradele Asse minevikust. Ka oleksid lugejad enneaegselt liiga palju teada saanud ja kõik oleksid lihtsalt öelnud: „Ah-haa, siis nii oli temaga!“ Me teame aga, kui

palju me tunneme üht või teist oma headki tuttavat, oma parimatki sõpra. Ja sageli me ei tahagi temast kõike teada. Just üks säärane inimlik põhjus mul esialgu vaikimiseks ja kõrvalejäämiseks oligi — ma ei tahtnud oma kogemustega ette rutata elust enesest. Veelgi suuremaks põhjuseks oli, et ma siiski ei tundnud Asset küllalt põhjalikult, et teda mõista. Ja lõpuks polnud minul ka kerge end sündmustikku segada sel ajal, kui ma tegelikult sellega otseselt seotud polnud.

Aga ma ei pääsenud oma saatusest. Nii nagu Asse Jairus enda ümber ühel või teisel moel hoidis selle ootamatult tekkinud sõprusringi, nii tõmbas ta ka minu enda tegevuse sekka ilma minu tahtmata. Nii ma pean alistuma mitte ainult mu kangelaste soovidele, vaid ka elule enesele, mille haardest ma tahtsin kõrvale põigelda.

Sellega ühenduses pean romaani järgnevas osas tegema mõningaid väikesi muudatusi. Ma pean Naatan Üirikeselt ajutiselt võtma ta mina-silma ja varuma selle enda jaoks isiklikult. Aga ma mõtlen lohutuseks, et sellest ei ole ehk kuigi palju kahju, sest lugeja on Naatan Üirikesega juba niivõrd tuttav, et ta selle lühiaegse kaugenemisega lepib. Oleks liiga uudne, kui ma enesest kirjutaksin kolmandas isikus. Et vältida kursiivkirja lugemist ja et ma kuulun nüüdsest peale ka romaani sündmustikku otseselt, siis paigutan ka ennast käsitlevad peatükid teistega ühele ja samale tasapinnale. Ja ma loodan, et lugeja mind mõistab, kui ta järgneva osa on läbi lugenud.

1.

Pean alustama üsna kaugelt ning ettevaatlikult, et umbsõlmi lahti harutada. Uisapäisa rapsides läheb lõng veel rohkem virpi ja me ei jõua kunagi tõeni. Kuigi ka see, mis mina tean, võib olla päristõde pole.

Põrtuse oli suur ning põline talu, juba praeguse peremehe Peetri ehk Põrtuse Kõva poolt jõukale järjele viidud. Niihästi

Peeter kui ka isa põlvnesid igivanast talupoegade suguvõsast. Peetri naise Triinu kaudu oli sugukonda tulnud annus nõrka, kuid rõõmsat verd — Põrtuse kaks last, tütar ja poeg, olid koolis andekad, aga hooletud. Neist jõudis ainult tütar Asse ülikoolini, poeg Immi pidi leppima kuueklassilise algkooli vaevase lõpetamisega.

Meie suhted Põrtusega olid teistsugused kui popsitare ja suurtalu omad. Nimelt oli praeguse Põrtuse asemel seisnud kunagi kaks talu, ahervareme asegi oli märgata ja selle juures hingitses veel igivana poolkuivanud õunapuu. See kadunud Põrtuse oli kuulunud kunagi minu vanaisale, seepärast ei vaadatud meil tol ajal, kui isa veel elas, sugugi sõbralikult üles talutare poole. Nii olid ka minu vahekorrad Põrtuse lastega juba ette ära määratud. Asse aga oli mulle kujunenud sallimatu, kuid salapärase ning ihaldatava tüdruku prototüübiks eelpuberteedi ajastul. Tema suhtus tol ajal minusse kui pisipojusse, kes ma tegelikult ju olingi. Ta ei pidanud aga paljuks minuga vahel mängida ja nii mulle tuska valmistada. Puutusime hiljem harva kokku, just eriti Tartus, kuhu ta tuli üks aasta enne mind. Et ma viimastel aastatel olin suviti maal ainult väga lühikest aega, Asse aga tavatses sel ajal liikuda kuski mujal, siis läks vahel hulk aega mööda, kui jälle juhuslikult kohtusime.

Möödunud suvel enne välismaamatka läksin maale varakult enne jaanipäeva, et puhata nädalapäevad kodus ja jalutada lapsepõlve rohtunud teedel. Raudna soojärv, raba, metsad ja niidud olid mulle ikka armsaks jäänud ka pärast linnaelu.

Siis ühel laupäeva õhtupoolel ilmus Asse meile Alatare juurde. Olin emalt kuulnud, et ta oli pikemat aega haige olnud, põdenud mingit imelikku tõbe, nii et ta ei püsinud hästi jalgadel. Olevat teda arstitud mitmes haigemajas ja oli olnud viimase talve päris kodus. Ma ei pööranud sellele erilist tähelepanu ega küsinud emalt midagi selgitavat. Haigused on inimese jaoks, kes ise on terve, üsna ebahuvitavad, pealegi oli mul palju mõelda oma eelseisvale reisile. Nii olid mul väga ebamäärased teadmised temast, kui ta ootamatult üle aiamulge õue astus.

Ta oli veidi täidlasemaks muutunud, mis talle veel rohkem sobis, ja ta mõjus tervena ning värskena, isegi nooremana, kui ta tegelikult oli. Igatahes ei paistnud mulle esimesel pilgul midagi erilist silma, mis oleks viidanud ta pikale haigusele. Ja ilus ning uhke nagu noor sälg oli ta endiselt.

Ta sõnad olid alguses niisama lõõgivalmis nagu vanastigi, kuid peagi märkasin teatud muutust. Ta kõne oli ühest teise visklev, nagu oleks tal kuhugi rutt.

„Ah, Benno," ütles ta pärast sihitult kulgevat vestlust juba teist korda, „oled suvatsenud laiast maailmast siia meie vaeste juurde tulla."

„Mis nüüd seda rääkida, et vaeste!" vastasin.

„Et ka Põrtusele vanu sõpru oleks vaatama tulnud, seda ei ole. Oota või halliks, ei midagi. Siis tulin ise, kujuta ette, tulin ise!"

„Ma ei teadnud, et Põrtusel on veel... vanu sõpru alles. Mul polnud aimugi, et sa oled üldse kodus."

„Noo-noo!" ähvardas ta mind nimetissõrmega, nagu ta vahel vanasti tavatses teha. „Kes sind usub, see on päris loll."

„Oleks ju tore, kui ilmas oleks lolle palju," ütlesin ebamääraselt.

„Ja sina selleks mind peadki!"

„Kallis Asse, tsirgulinnukene," võtsin naljatooni, sest ta viimane lause mõjus liiga tõsisena. „Kallis linnupojakene..." Aga ma ise tundsin, kuidas need sõnad nagu maa peale maha langesid. Asse seisis otse mu lähedal, kuhu ta oli jäänud peale käeandmist; ta vahtis mulle otsa ja pani käe mu käsivarrele, nagu tahaks ta mu juttu katkestada. „Mäletad veel, kui sa ükskord minu juurde tulid, kui ma Raudna Suures käärus lehmi hoidsin, ja mind oma peigmeheks nimetasid? Sa muidugi ei mäleta, aga mina küll, sest... sest ma olin see loll, kes uskus..."

Asse hakkas naerma. Surus oma käega mu käsivarrele ja naeris kõigest jõust. See aga oli teeseldud naer või vähemalt ma polnud varem kunagi tema säärast naeru kuulnud. Ja see tegi minu ettevaatlikuks.

„Aga ma rääkisin ju tookord tõtt," ütles ta läbi naeru. „Rääkisin päris tõtt, kallis Benno. Ah kui lõbus — peigmees! Päris peigmees ikka!"

Kuigi see kõik polnud muud kui nali, puudutas mind ometi tema naer ja jutt. „Ütlesid peigmees ja läksid teise kaenlasse," jätkasin mängu.

„Said sa pahaseks või? Vaeseke!"

„Mis sa siis arvad! See lõikas mu hinge nagu kreissaega. Oleksin või järve joosnud."

Äkki muutus Asse tõsiseks, naer nagu lõigati ta näolt. Ta võttis kiiresti käe mu käsivarrelt ja toetus seljaga vastu õueaeda. Tükil ajal ei lausunud me kumbki sõna. Mul hakkas piinlik, et olin säärasel kombel nalja teinud, aga ma ei osanud kuidagi minna mõnele teisele teemale. Viimaks ütlesin: „Oleksin tõesti sind vaatama tulnud, kui oleksin teadnud, et sa kodus oled. Pidin nimelt ühe reisi tegema. Sain väikese stipendiumi. Tahtsin enne minekut vana kodu põhjalikult järele vaadata, sest mine tea," naljatasin, „mine tea, sõidab mõni rong rööbastelt välja, auto põrutab vastu seina, laev läheb koos minuga põhja või juhtub võõrsil midagi muud. Kunagi ei või teada, armun mõnesse prantslannasse või veel hullem — hispaanlannasse..."

Asse kuulas mind hajameelselt, olles hakanud varbaga teerajale kriipse tõmbama ja neid maha kustutama. Kui ma lõpuks vaikisin, vaatas ta naeratades üles, oli jälle endine Asse ja ütles:

„Benno, sa oled tore nagu vanasti."

„Olin vanasti tore küll, aga sa jätsid mu ometi maha," norisin edasi. Oli juba kord nii, et Assega kõneldes kippus jutt viltu vedama.

„Oo!" hüüatas Asse. „Arm on mõnikord pime, nagu sa isegi tead."

Ta silmaterad olid kitsaks tõmbunud eeljaanipäevases heledas päikeses. Kohevil juuksed langesid kahel pool ta päevitunud põski paljastele õlgadele. Ta kandis kollast, mustade ringikestega kleiti, mis jättis õlad paljaks, surus end aga kitsalt ümber piha, laienedes alt kellukana. Tal olid paljad jalad, varbaküüned helepunaseks lakitud.

„Arm on alati pime," vastasin.

„Jah, eks ole, Benno, sa mõtled küll minust jumal teab mida."

„Ma ei mõtle midagi erilist. Lobisen niisama. Kas mul oleks põhjust midagi mõelda?"

„Ma ei tea, võib-olla olekski." Asse naeris jälle, kuid see ei tulnud mulle enam nii ootamatult.

„Ma näen, et sul on midagi südamel."

„Oh ei!" ehmatas ta. „Tulin hoopis teise asja pärast."

„Teise pärast ikka ka, aga rääkida võiksid siiski."

„Tahtsin õieti järve äärde jalutama minna. Praegu on niidud nii ilusad, homme hommikul lubati vikat sisse lüüa, siis on kõik see ilu läbi, lilled otsas ja sügis käes. Kui kuulsin, et peigmees

kodus, mõtlesin, et kutsun tema ka kaasa, seltsis on parem minna. Ja kui sa teada tahad — ka mul on see viimane suvi Põrtusel, jätan ka jumalaga..."

„Mul pole midagi jalutuskäigu vastu. Oota, ütlen ainult emale, muidu ta ei tea ja hakkab otsima." Viimaseid sõnu öeldes olin juba teel üle õue tuppa. Mind haaras mingi kummaline õhin ja ärevus. Märkasin seda, kui toas uue särgi üle kulunud trikoo heitsin, mis mul seljas oli. Ema vaatas mind pisut imestunult, aga kiitis selle heaks ja lisas: „Ära sa siis kauaks jää, laupäeva õhtu."

Asse oli vahepeal üle aia roninud ja seisis karjatanuma otsal, mis viis alla Raudna äärde ja niitudele.

Eelmise päeva vihmast oli maapind pehme ja täis loomade sõrajälgi. Rohi varbaia ääres oli värske ning heleroheline vastu kiirgavalt musta maad ja halli aeda. Asse oma kollases kleidis seisis nagu kullerkupp selle kõige keskel. Pärastlõuna päike lõõmas pilvitust taevast, õhk virvendas kaugemal, tuuleõhkugi polnud tunda.

Ruttasin kiiresti Assele järele. Mu paljad jalad vajusid niiskesse mulda ja otsekui selle kaudu kerkis heaolutunne mulle pähe koos mingi lille lõhnaga, mis kuski läheduses arvatavasti õitses, kuid mille otsimiseks mul mahti polnud. Just säärasena olin kujutlenud suve maal, tuli mul meelde, just niisuguse kuuma eeljaanipäevase pärastlõunana.

Asse sirutas mulle käe ja me hakkasime üle mudalannete hüplema, nagu oleks meil kuhugi rutt.

Siis lõppes karjatee hõreda lepiku ääres ja algas karjamaa, mis taamal läks üle niiduks. Leppade ümber oli maa täiesti mudale tambitud, põõsaste ümber olevatel mätastel õitsesid juba punalillad kurerehad või lehitsesid angervaksad. Siin kasvas igipõline kuusk, mille ümber rõugukärbised ja roovikud toetatud. Märkasin, et puu oli ladvast kuivama hakanud, osa oksi oli juba nõelad maha visanud, osa veretas rebasekarvaliselt. See kärbistealune oli vana armastatud mängukoht.

„Näe, on kuivama hakanud," ei saanud ma ütlemata jätta. „Minu meelest oli mullu veel täiesti terve."

„Mullu oli terve," möönis ka Asse.

Olime käest lahti lasknud, vaatasime nüüd vaikides kuuse latva.

Kuuse taga algas mätlik lohk, mis viis alla Raudna Suurde

käärdu. Kraavikaldal olid siin vanasti lepad ja tihedad pajupõõsad kasvanud, need olid nüüd välja roogitud. Raudna vesi vilkus, sinnapoole vaadates, ja üle selle paistis raba. Vastassuunas aga viis rööbastee nurmede poole läbi kõrgeneva kunnumaa. Selle taga paistis lausjas nõlvak nagu määratu suure liua aeglaselt kõrgenev kumerus, mille ümber poolkaares talud oma katuste, aedade ja õuepuudega olid ometi pisitillukesed vastu taeva lagedat äärt. See vaade siit ja see tee oli olnud mu lapsepõlve perspektiiv, siit olin vaadanud unistades üle laia maailma poole. Otse ees aga lookles kitsas jalgrada läbi niitude Raudna Väikesse käärdu, mille ääres seisis suur kivimürakas ja mis oli supelkohaks olnud nii kaua kui mäletan. Niidud õitsesid tõepoolest kaunilt.

„Mine sina ees!" palus Asse seisma jäädes.

Hakkasin astuma kunagi sügavale tallatud, nüüd nagu juba rohtunud rada mööda. Niit kahel pool kollendas tulililledest ja lillatas tõrvalilledest kõrgematel kohtadel. Kõik see aga otsekui hõljus kasteheinte, väriheinte, soomadarate, seebilillede ja tuhandete teiste ühtesulavas rohekashallis meres. Päikesevirvendus üle selle, kaugemal helendav järvepind ja uduhämune raba selle taga haarasid mu otsekui sülle. Tuhandete putukatiibade sumin, lillede kohal lipendavad liblikad ja niiske maapinna ning rohu lõhn, segatud raba ja järve poolt tuleva hingusega, sundisid unustama, et taga kõndival Assel oli midagi südamel. See kõik oli siin all heinamaade keskel nagu kuhugi kaugele vajunud. Kui keegi seal taga kõndis, siis oli see minu kujutluses endine Asse hoopis vanast ajast ja mina ise samal ajal poisike, samal ajal mees, kes tuli oma noorusmaaga jumalaga jätma.

Nii jõudsime Väikesse käärdu välja. Siin kaldus kallas äkiliselt järve poole, maapind muutus kunnuseks. Traatheinamättad leeteliivasel ahtral pinnal tegid selle iseenesest kõlbmatuks niidu jaoks. Madalad pajupõõsad olid siia pesakondi loonud, aga väikeseks nad jäid siin eluajaks.

Teerada lõppes. Jäin seisma ja lasksin Asse enda kõrvale.

„Kas sa kuulsid, kui ma taga tulin?" küsis Asse.

„Kuulsin küll. Mis siis?"

„Kas sul ei tulnud mõtet, et... et seljataga kõnnib keegi teine, mitte mina?"

„Ei. Kust sa sellele imelikule küsimusele tuled? Kes oleks siis pidanud minu taga kõndima?"

„Ma niisama. Mul on vahel niisugune imelik tunne, kui keegi seljataga kõnnib, et see ei olegi see, keda arvan. Et kui äkki ümber pöörduksin, siis astub otse mu seljataga näiteks... näiteks... luukere, hambad irevil."

Küllap tegin ehmunud näo, sest Asse purskus jälle naerma ja lisas:

„Ära nüüd ehmata, ega ma hulluks ole läinud. Võib-olla taht sin sind lihtsalt seljatagant vaadata, kui sa muud ei usu..."

Astusime vaikides edasi. Seal põõsaste taga kitsal liivasel ribal paistiski suur lame kivi ja selle taga Raudna vesi. Läksime kivini ja istusime selle nukile, sinna, kus oli vanastigi istutud. Vesi meie jalgade ees oli kollakaspruun ja läikles kohati nagu hangunud metall. Tömpide hammastega oli vesi purenud rabedat soomaad ja turbakihti, moodustades lõukaid, soppe ja lahekesi. Ainult kitsa ribana vastu järve ulatuv liivaseljandik moodustas supelkoha.

Kaugemal rabal, üle järve, hõljus sinkjas vine nagu tolm, mis rabapealsed teeb salapäraseks ning ilusaks, kuigi nad muidu on tühjad ning mahajäetud paigad.

„Kes siia liiga kauaks istuma jääb, selle tõmbab kord näkk sisse," ütlen viimaks.

„Usud sa seda?" küsib Asse lapselikult. Ta õlg puutub vastu mu õlga ja kuumab läbi õhukese särgi.

„Muidugi usun," kinnitan. „Kui ainult liiga kaua istuda."

„Aga meie pole veel liiga kaua istunud, eks ole? Või oleme juba?"

„Ei, meie veel ei ole."

„Olen viimasel ajal siin sageli konutanud. Ja nii kaua, et näkk võiks mu juba sisse tõmmanud ollagi."

„Ah nii kohe? Aga miks sa siis siin istud?"

„Kas sa pole siis midagi minust kuulnud?"

„Ei midagi. Ütle, mida siis."

„Benno, sa oled tore!" kordab ta äsjast lauset. „Sa oled ju kuulnud, et olin kaua aega haige?"

„Ema nagu oleks midagi sinnapoole öelnud. Aga nüüd oled sa ju päris terve?"

„Oo-jaa! Aga sa ei kujutle, mis ma olen pidanud läbi tegema. Ühest haiglast teise, ühe arsti juurest teise juurde. Olen isegi Jaesche juures patsient olnud. Kuude kaupa on uuritud ja... Kui

sa teaksid, mis see kõik mulle on tähendanud! Mina, kes ma nii terve olin ja kõige muu kui selle jaoks loodud. Ja inimesed on õelad... igal pool... siin... Tartus... Mul on vahel nii kõrini, et ei tea, mis ära teeksin. Kõik jätta selle... selle... sellesama pärast. See on hullem kui surm vahel, pikaldane ja igav, põrgulikult igav. Päevad otsa, ööd läbi, ikka üks ja sama, valla ei saa, kuhugi ei pääse... Ütle, mis ma peaksin tegema?"

„Jah, aga see oli haiguse ajal. See kõik on nüüd ju möödas."

„Haigus on küll möödas, kuid ega seepärast kõik muu möödas ole. Haigeks jääda oli kole, aga terveks saades tagasi tulla pole ka... kerge. Ma pole enam see, kes ma varem olin. Ma ei saa enam endisest elust nagu osa võtta."

„Siis tuleb elu muuta."

„Muuta! Muuta, Benno! Seda mõtlen minagi. Aga kuidas ma muudan, milleks ma muudan? Ma olen ikka mina, mul ei ole võimalik teine olla kui Asse Jairus. Juba teised ei lase mul muutuda, nad arvavad ikka, et olen endine. Ja siis olengi."

„Mis tähendab siin teiste arvamine! Ja küll siis muudavad arvamist, kui nad näevad."

„Oh, sa ei tea, sa ei tea midagi. Olin kevadel haiglas järelevaatusel ja siis mõned päevad linnas pärast aastapikkust haigust. Kuis seal kõik teisiti oli! Ja aga kuidas ma siiski sinna tagasi igatsesin, kui koju olin jõudnud! Saad aru — põgened linnast ülepeakaela, et siis hiljem sinna tagasi igatseda kas või surnuks. Oled sa midagi säärast kuulnud? Oskad sa seda kujutleda?"

„Katsun kujutleda. Aga miks sa siis Tartusse tagasi ei läinud?"

„Kui ma sulle nüüd õige põhjuse ära ütlen, siis sa ehk küll imestad — mul ei ole raha. Ei ole jah, pole raha selle jaoks. Ja siin ma nüüd kükitan järve ääres."

„Ma ei saa sellest aru. Põrtuse oli vanasti rikas talu..."

„Rikas! Ega ta vaene ole nüüdki, aga... Isa on meil nii vanaks jäänud, teda pole enam kauaks. Ja ta on testamendi ära teinud: talu Immile tervenisti, sest tema arvates ei tohi talu koormata. Ja Immil tulevad varsti pulmad. Minu osa aga olevat koolitamisega juba ära kulutatud, arvab isa. Kujuta sa ette, juba ära ku-lu-ta-tud! Nii et mul ei ole sentigi enam saada. Isa tegi selle testamendi talvel, kui ma haige olin, ja ta on määranud mulle ainult moona. Moona nagu karjaplikale või nagu mõnele vanale lesknaisele, kes talu köögi tagakambris hingitseb. Ja moon on:

kuus vakka kartuleid, kolm vakka rukkeid, kaks otri, kolm puuda liha, kolmkümmend naela rasva, sada pead kapsaid... Ah, Benno, mulle kipub nutt peale, kui ma sellele mõtlen. Ma peaksin siin Põrtuse tagakambris elama, Immi tulevaselt naiselt moona vastu võtma... eluaeg. Mul ei ole ühtegi võimalust..."

„Isa ehk mõtles hästi," katsun Põrtuse Peetrit kaitsta. Kogu testamendi lugu kõlab aga nii tema moodi.

„Hästi! Ta ehk mõtles, et mul... et mul seda moona kunagi välja võtta ei tule, et kärvan juba varsti. Seda ta mõtles... hästi, seda küll hästi!"

„Kas siis nüüd, kui ta ñäeb... kas nüüd ei saa testamenti muuta?"

„Seda ma olen öelnud ka, aga ei saa, näed. Ta lihtsalt ei muuda. Kõnele nagu seinale, mitte midagi ei tule vastu."

„Ehk on võimalik mõni kokkulepe?"

„Mis kokkulepe siin võimalik on? Ta lihtsalt ei saa aru, et ma siin Põrtusel elada ei saa, et ma siin hulluks lähen või targa peaga järve hüppan."

„Suvi on ees, ega sa enne sügist ju Tartusse taha minna," lohutan Asset. „Suve jooksul võib kõik muutuda, kõik võib veel heaks pöörduda. Lahendus võib tulla hoopis mujalt ja teisiti. Kunagi me ei tea, mis saatus meiega teeb."

„Mul pole mingit saatust enam. See on lõpp ja muud midagi."

„No-noh, ära nüüd nii!" võtan ta käe ja silitan käeselga. See on ilusavormiline sale käsi, tööga ei ole ta tõepoolest ennast vaevanud, midagi pole see lapsest saadik teinud. Asse ise vahib järvele, aga kätt ta ära ei tõmba. „Küll leiame sügiseni mõne nõu," lisan veel.

Äkki vaatab Asse mulle otsa. Taban ainult hetkeks ta pilgu. See on otsekui äkiline välgatus. Ta tõmbab kiiresti käe ära.

„Ei, ei!" hüüab ta peaaegu. „Sa ei tohi niiviisi kõnelda, mind lihtsalt lohutusega petta, tühja lootust äratada."

„Ma ei peta, ma arvan nii," ütlen tõsiselt. „Olen veendunud, et küll see küsimus juba kuidagi laheneb."

„Benno," ütleb ta äkki muutunud toonil ja hüppab kivilt maha. „Kas mäletad, kuidas sa ükskord põõsa taga piilusid, kui me siin suplesime?"

„Ma ei piilunud sugugi," õiendan mina. „Ma lihtsalt tulin suplema ja jäin seisma, kui nägin, et teie seal olite."

„Kolm näkki. Ära salga, Benno, et sa ikka vaatasid ka, kui sa juba seal seisid."

„Muidugi vaatasin," tunnistan. „Seda ma ei salga, aga et ma piilunud oleksin, seda pole. Vaatama ja piiluma, see on kaks ise asja."

Asse seisab all kivi kõrval ja vahib üles minu poole. Ta naerab ja raputab pead, nii et juuksed lendlevad. Temas ei ole enam jälgegi sellest Assest, kes nüüdsama oma saatust kurtis.

„Ükskõik kumb, olgu sul õigus," ütleb ta naerdes. „Mu koolióed olid pärast seda sinust väga huvitatud. Oh-jaa, nad olid koguni väga uhked selle peale, et sina neid vahtisid."

„Ma ei vahtinud ju."

Ma ei taipa, miks Asse seda nüüd äkki hakkas rääkima. Mul oli see vahejuhtum ununenud, aga kui ta kõnelema hakkas, tuli see mul selgesti meelde. See oli sel suvel, kui Asse oli gümnaasiumi viimases klassis. Ma ei saanud aru, mis assotsiatsiooniside talle selle loo meelde tõi.

„Hea küll, Benno, hea küll!" ütleb Asse viimaks. „Kobi nüüd kivi otsast alla, muidu jääd liiga kauaks ja näkk tõmbab su sisse."

Hüppan alla ja me läheme vee äärde. Asse pistab jala vette.

„Kui soe! Peaks suplema minema."

„Eks sa mine!" vastan.

„Mul pole trikood kaasas."

„Tol korral olite ju, nagu mäletan, ka ilma trikoodeta."

„Benno!" hüüab Asse ja viskab mulle peoga vett.

Vett satub mulle näole. See on tõepoolest soe. Põgenen eemale. Mu uue särgi rinnaesisele on jäänud tumedad plekid. Lähen kivi taha ja vaatan kaugemale järvele. Pööran siis pilgu üle niitude küla poole. Kuski ei liigu hingelistki.

Asse tuleb järve äärest üles ja ütleb:

„Lähme parem tagasi, su ema hakkab viimati arvama, et meelitan ta pojukese ära."

Päike on tõepoolest tüki teed allapoole jõudnud vajuda. „Hakkame pealegi minema, mul saunaahi küdema panna."

„Õigus jah, just seda ma küsima tulingi. Saun muidugi. Ema saatis kuulama, et kas meie rahvas võib ka sauna tulla. Seda just küsima tulingi ja ununes ära. Meil ehitavad sauna ümber, ehitavad ja ehitavad, aga valmis ei saa. Ema ütles, et kui teil köetakse..."

„Aga muidugi, palun kõiki tulla."

Hakkasime tuldud teed tagasi kõndima ja nüüd astus Asse minu ees ja lobises tühjast-tähjast ega kartnud sugugi, et luukere oleks võinud ta seljataga kõndida. Ta vaatas korduvalt tagasi ega näinud seal arvatavasti mitte kedagi muud kui mind.

Ruttasin kohe ahju kütma, et õigeks ajaks valmis saada.

Õhtul juhtus siiski nii, et sauna tuli Asse üksi. Ema oli veidi puudutatud, et Põrtuse perenaine polnud heaks arvanud tulla, aga kui nad koos Assega saunast tulid, ajasid nad sõbralikult juttu.

Asse tuli pärast minu tuppa, et end veidi jahutada, puhata ja klaas vett juua, kuigi Põrtuse oli meilt paari kiviviske kaugusel.

Jäime hämarasse istuma meie vanale diivanile. Väljas oli soe ning valge suveöö, aknad olid pärani lahti ja öõhääled tungisid tuppa. Oli kuum seeski, kuum ning valge.

Asse istus alguses diivani teises otsas, aga nihkus varsti keskele, ja supelmantel, mis tal seljas, libises ära. Tundsin ta märgade juuste ja lahtunud saunaleili iseloomulikku lõhna. Nägin läbi hämaruse Asse ligi pead kammitud märgi juukseid ja ta hämaruses valendavaid põlvi. Kuulsin ta kiiret ning katkendlikku hingamist otse oma kõrva lähedal.

Mulle meenus Asse äsjane jutt järve ääres tollest kunagisest suplemisest ja ma ei saanud sellest enam lahti.

„Kui sa äsja rääkisid nondest kooliõdedest, kes tookord suplesid, mis siis sina mõtlesid, kui nemad...?"

„Mina... mina olin veel uhkem... kui nemad," sosistas Asse, kummardudes mulle nii lähedale, et ta huuled peaaegu vastu mu põske puutusid.

Kallutasin oma pea kaugemale ja tõmbasin ühe ropsuga ta mantlisiilu kõrvale. Läbi hämaruse nägin, et ta oli mantli all alasti. Paar silmapilku olime mõlemad liikumatult, siis kuulsin ta sosinat:

„Mitte siin... tule... pärast..."

Ma ei märganud enne, kui olin sohvalt püsti ja ukse juures.

„Oota nüüd..." arvasin Asse häält kuulvat, aga ma pole kindel, kas ma kuulsin õieti.

Tormasin välja. Ma ei oodanud. Aga küllap ta läks vist kohe pärast mind koju. Uks seisis igatahes ristseliti lahti, kui tuppa tagasi tulin.

2.

Sügisene udu on kõige trööstitum hommikuti. Akna taga hoiab öö end otsekui kätega kinni ega taha lahkuda. Päev saabub poolhämaruses, aeg kaotab oma kindla mõiste ja me allume nagu mingile välisele paratamatusele. Säärastel hommikutel ei laabu töö, ei taha kuhugi välja minna, miski ei huvita ja pooleldi riietatuna vedeled ühelt istmelt teisele. Niisugustel udustel hommikutel võib sinuga juhtuda mistahes.

Ühel säärasel hommikul helises uksekell. Kui avama läksin, loobusin oletamisestki, kes see varajane segaja võiks olla, sest niikuinii poleks võinud arvata, kas see on mõni veel eilsest õhtust järele jäänud sõber koju minemas, mõni, kes soovib üht krooni laenata, või kerjus, kel moe pärast kirves kaenlas ja otsib ettekäändeks puulõhkumise tööd. Suur aga oli mu üllatus, kui ukse taga seisis Asse.

„Tere, Benno!" alustas ta hoogsalt. „Tulin nii jube vara, ega sul mõnd tütarlast sees pole?"

„Mis sa mõtled?" vastasin talle niisama häälekalt. „Kas sa mõtled, et pärast nooruse õnnetut armastust mu süda veel mõnele teisele tuksuda saab kui mineviku mälestusele? Luba, et sind aitan."

„Ära aja mulle täna udujuttu!" ütleb Asse tuppa astudes. „Sul on nii kena siin, tumeroheline tapeet, just minu maitse, aga kummipuid ma ei salli, tead sa..."

„Hoian seda just sinu mälestuseks."

„Aga mina olen kummipuu peale vihane. Kodus võis ta mu hulluks teha — alati sama, mitte mingit muutust nädalate ega kuude jooksul... Ah! Aga ma tulin siia asja pärast. Sa pead mind aitama, Benno. Sa *p e a d* mind aitama!"

Panen ta oma ainsasse tugitooli istuma. „Kui see minu võimuses on," vastan. „Räägi siis, kuidas sa oled nüüd hätta jäänud. Ja üldse, kuidas sul viimasel ajal läinud? Nägin sind juba ammu kuski loengul. Kas polnud tõsi, mis ma ütlesin, et kõik lõpeb hästi?"

„Kõik pole lõppenud hästi. Seepärast tulingi. Kas võib ühe suitsu teha?"

„Aga muidugi, palun! Kõnele siis otsast peale!"

Asse võttis paberossi, ta käed värisesid tunduvalt, ja kui ma tuld ulatasin, liikus pabeross ta huulte vahel, nagu võdiseks ta üleni. Kohe, kui ta esimese sõõmu oli tõmmanud, pani ta käe mu käsivarrele ja kummardus ettepoole.

„Isa on nüüd haiglas," ütles ta vaikse häälega.

„Tõesti? Mis tal siis viga on? Ega mitte midagi tõsist?"

„Arstid arvavad, et ei, aga ta on otsa jäänud. Midagi seesmist on. Erakliinikus. Lubatakse varsti koju."

„Siis on ju kõik korras, kui koju lubatakse."

„Ei," ütleb Asse ägedalt. „Just enne, kui ta koju läheb, tuleb juhust kasutada. Ta on jonnakas nagu vana oinas, vintske kas või mis. Ta võib hulluks teha."

Põrtuse Peeter oli tõepoolest vintske vanamees, ega teda asjata „Kõvaks" ei kutsutud. Aimasin juba, et küsimus on testamendis. „Mis plaan sul on?" küsisin.

„Kutsusin tänaseks notari kohale."

„Noh, mis siis enam, kui nii kaugel!"

„Ta on nii kangekaelne ega usu, mis talle kõneldakse. See plaan võib ilusti vett vedama minna. Aga kui sina räägiksid, sind ta usub. Sind ta usub rohkem kui omi inimesi."

„Meil pole viimastel aastatel suurt kokkupuutumist olnud."

„Mis sellest! Ta on mitu korda öelnud, et sina oled ainuke, keda ta usub. Ainult sina võid aidata, sina üksi."

„Kas mu abi on siis vajagi, kui ta teab juba, et notar tuleb ja kõik? See võib veel ainult segada."

„Ei, ta ei teagi, et notar tuleb. Ma pole julgenud talle öelda. Peame mängima nii, et notar on juhuslikult seal, et sa soovitad nüüd võimalust kasutada, et nii teha ja nii."

„Ma ei tea," ütlesin.

„Meie vana lapsepõlvesõpruse nimel," palus Asse.

„Ei tahaks tõesti..." Aga ma sain aru, et see lause oli juba

varjatud nõusolek. Ma ei teadnud isegi, mis see oli, mis mind keelas kindlalt ära ütlemast.

„Nõua tasuks, mis sa tahad, ma olen kõigega nõus." Asse surus käe mu põlvele ja vahtis alt üles minu poole. Ta kohevad juuksed langesid õlgadele laiali, ta oli nii tütarlapse moodi ja ajas huuled paluvalt prunti.

„Mis tasust sa räägid? Ära nüüd ometi!"

Asse kummardus alla, juuksed jäid rippuma, ma ei näinud ta nägu.

„Ma tean ju küll, et... et sa... et sa mind ei taha, aga... aga siiski, kui..."

Hüppasin püsti ja läksin akna juurde. Udu oli väljas veelgi tihenenud, otsekui hall vormitu olend surus ta end vastu akent. Udu oli läbi klaaside tuppagi imbunud ja mul polnud pääsu kuhugi. Miski ümbritses mind nagu kleepja limase massina. See mõttekäik, mis oli Asse sõnade taga, halvas mu tahet. Ma toetasin lauba vastu jahedat klaasi ja sulgesin silmad. Ei, ei, mõtlesin habisedes, ma pean talle näitama, et ma mitte midagi *selle* pärast ei tee!

„Olen nõus," ütlesin kiiresti ümber pöördudes.

„Benno, kallis!" Asse tõusis püsti ja tuli mu juurde. „Ma teadsin, et sa oled tore, nagu ikka. Ma kahtlesin kõvasti, enne kui tulin, aadresslauas käisin juba mitu päeva tagasi. Kartsin, et jooksed minema või... Ära arva, et see kerge oli."

„Kunas me läheme?" Kõndisin Assest mööda toa sisemusse.

„Kas või kohe. Notarile saab helistada, ta on viie minutiga kohal. Palatis pole ka ühtegi teist haiget praegu."

„Ja missugused sinu soovid siis on? Mis ma pean välja kauplema?"

Asse istus uuesti, süütas järgmise paberossi ja viskas jala üle teise. See liigutus oli juba nagu ühe teise inimese oma, samuti viis, kuidas ta ühe sõrmega tuhka koputas. „Nelisada tuhat poleks palju säärase talu osana nagu Põrtuse," ütles ta asjalikult.

„Arvad, et su isa sellega nõustuks?" kahtlesin. Hakkas jälle ängistama.

„Kindlasti mitte."

„Mis su miinimumnõudeks siis on?"

„Alla kahesaja pole ju mõtet."

„Ja moon siis? Kartulid, kapsapead, liha, odravakad?"

„Võivad sisse soolata."

„Kui ettevaatlik olla ja kui pakutakse?"

„Sandileiba ma oma isatalus süüa ei taha, ennem lähen vaestemajja."

„Selge siis! Sinu soov on puhas raha, ei midagi muud. Raha ei jätku sul kauaks."

„Minu eluks jätkub küll, see pole pikk," ütles Asse kindlalt ja surus pooleldi suitsetatud paberossi tuhatoosi kägarasse. „Ja mida rutem kätte saan, seda parem."

Hakkasin end kiiresti minekuks valmis seadma. Asse seisis sel ajal akna all ja vaatas välja. Nägin, kuidas ta aeg-ajalt jalalt jalale tammus, kuid ta vaikis kogu aja, mis oli kaunis ebaharilik.

Kui valmis olin ja Asse mu hüüde peale ümber pöördus, nägin, et tal olid silmad veekalkvel ja üle põskede pisarate jäljed. Kõike muud oleksin võinud Assest oodata, aga mitte seda, et ta nuttis. See näitas mulle selgesti mu inimesetundmise puudulikkust ja tegi mu pehmeks. Ma võtsin tagasi kõvad sõnad, mis ma mõttes Asse kohta olin tarvitanud, pisarate nägemine on mind ikka rööpast välja löönud. Tal pole kerge, mõtlesin, ja mul hakkas temast kahju.

Väljas võttis meid udu vastu. See oli ebaharilikult rõhuv udu, nii et raske oli hingata. Ilm oli niiske, soe ning umbne. Kõnelesime teel kõigest muust, aga mitte sellest, millest kumbki kahtlemata mõtles. Mina ise kaalusin, kuidas oma ülesannet täita, millega katsuda Põrtuse peremeest mõjustada, kui ta vastu peaks panema. Kuulsin vaevalt, mis Asse kõneles oma plaanidest nüüd ülikoolis õppima hakata. Pealegi olin nende suhtes skeptiline, olin liiga palju sääraseid jutte kuulnud ja nende kavade liivajooksmist näinud. Aga see oli mulle ka ükskõik.

Jõudsime Erakliinikuni ja läksime üles. Põrtuse Peeter lamas ühes väikeses ruumis, kus oli ainult kolm voodit, millest kaks tühjad, nähtavasti ajutiselt tühjendatud. Haige sängijalutsi juurde oli asetatud laud, mis seal arvatavasti esialgu puudus. Mul tärkas kohe meelde, et see oli pandud notari jaoks. Asetasin oma portfelli sinna. Haige ise lamas selili, käed teki peal. Ta jume oli kollakas ja ilme võõras, nii et ma teda poleks ära tundnud, kui ma poleks

teadnud, kes ta oli. Tema aga tundis mu kohe ära ja ajas enda istukile. Ta käsi oli kõhn, kuigi veel endiselt töömehekäsi.

„Tõin sulle külalise, isa. Kas tunned veel ära?" ütles Asse. „Ära üles tule, sa väsitad ennast, isa. Benno võib su lähedale istuda."

Asse hääl oli rahulik ning hoolitsev. See oli täiesti uus toon ta kõnes. Ta nihutas toole, tõmbas lina laual sirgu, kohendas haige vaipa ja silitas möödaminnes sõrmedega üle Peetri käe. Kui ma poleks teda tundnud, oleksin uskuma jäänud, et hellalt armastav tütar teeb kõik oma haige isa heaks. Jah, aga, tärkas mul samas mõte, kust ma üldse tean, et see nii ei olegi?

Minu tulekus oli Peetrile siiski arvatavasti palju üllatavat ja ta nägu omandas varsti selle poolkavala ilme, mida tundsin juba lapsest saadik. Ta näis nagu alati küsivat midagi muud, mida suu rääkis, ja ta ei tundnud sugugi uskuvat seda, mis teine kõneles. See tuttav ilme aitas mul rahuneda ja juttu kerida kõigest, mis säärastel kordadel jahvatatakse: tervisest, ilmadest, kallist ajast ja muust tühjast-tähjast. Asse jäi seejuures üha rohkem jutuvoolust kõrvale ja ütles lõpuks, et ta peab natukeseks ajaks kuhugi ära jooksma, ja lubas varsti tagasi tulla. Minnes jättis ta ukse veidi paokile ja ma olin kindel, et ta koridoris asjade arengut ootama jäi. See tähendas mulle, et pidin peaasja juurde asuma.

Mu esialgsed kaudsed katsed ei andnud tagajärgi, Peeter läks mu silmustest puutumatult läbi. Siis küsisin naljatades otse risti peale, et kas ta ka testamendi peale on mõelnud, kui ta juba arstide kätte on antud. Küsitav noogutas pead, ta ei olnud valmis enne rääkima, kui otse välja ütlesin, et kas moon ongi tänapäeval, kui kõike raha eest osta saab, enam otstarbekohane.

„Aga mis sellel moonal siis viga on? Kust ta muidu süüa saab? Ta ju midagi ei tee."

„Seep see asi ongi, tal oleks vaja mõni amet õppida, vaja oleks ülikool läbi teha..."

„Miks ta seda siis ei lõpetanud, kui ta mitmed aastad selle peal oli?"

Olin säärast küsimust kartnud.

„Ta oli ehk vale ala valinud. Seal ei meeldinud talle."

„Ah ei meeldinud või? Kas mulle meeldib heina niita, sõnnikut tõsta või maad kraapida? Mis ta sinna enam tükib, kui ei meel-

dinud? Ei siis ei ja asi nudi. Ja see haigus, ega see õhust tulnud. See on inimese enda elu haigus, mis noorel tuleb. Ei meeldi!"

„See on jälle teine asi, teistre isa," alustasin uuest küljest. „Ütleme, et noor inimene, oli veidi laisk. Aga kas poleks õige tal lubada uuesti õnne katsuda?"

„Õnne katsuda! No katsugu, kes seda keelab, ega see minu asi ole, see tema enda teha."

„Vaja oleks majanduslikku abi, ma mõtlen selgelt välja öeldes rahalist toetust."

Peeter ajas enda istukile. Ta hingeldas kuuldavalt, põsesarnadele ilmusid punased laigud. „Ei!" ütles ta siis ja laskus jälle tagasi asemele.

Istusin tüki aega vaikselt ja lasksin tal rahuneda. Mulle näis, et olime kõigest hoolimata ometi pöördekohale või asja endu juurde jõudnud. Ta polekski olnud Põrtuse Kõva, kui ta ilma pikemata oleks nõus olnud ja järele kiitnud. Katki polnud iga tahes veel siiamaani mitte midagi. Tõusin siis ja kõndisin mõned sammud. Läksin ukse juurde ja tõmbasin selle koomale. Nägin, et ta jälgis mind silmanurgast. See oli hea märk. Tulin akna alla.

„Ega sa veel ära taha minna?" küsis ta.

„Oleks ikka aeg minna ka, igaühel oma tegemised." Istusin tagasi toolile ja ootasin.

Peeter liigutas paar korda ägedasti pead, nagu ajaks ta tüütut kärbest eemale. „Sa siis arvad, et seda moona on vähe?" küsis ta viimaks.

„Jah."

„Võib ju ümber teha, võib juurde panna. Ütleme, et liha ja rasva juurde, see kulub ikka ära. Ja piima olime hoopis unustanud. Kaks toopi piima päevas..."

„Teistre isa," ütlesin tõsiselt. „See on ju kõik hea, aga seda on ikkagi vähe ja Asse ei saa seda nii kasutada, nagu ta tahaks. Ta mõtleb ju kord ka oma elu alustada, egas ta igavesti üksinda Põrtuse toanurka saa jääda."

„Elu alustada... elu... alustada..." kordas Peeter. „Kas sa arvad siis, et..."

„Et see võimalik on?" lõpetasin ta lause. „Miks see siis ei peaks olema, ta on noor inimene."

Peeter tõstis pea padjalt. Midagi endise naeratuse taolist ilmus

ta näkku, mis vahepeal oli tõsiseks muutunud. „Siis võib piima veel ühe liitri juurde panna," ütles ta.

Oleksin peaaegu tõusnud ja ära tulnud, kuid sundisin siiski end jääma. Peetri viimane lause oli nii tema moodi, et see tahtmatult naeratuse välja kutsus. Selle saatel ütlesingi:

„Ega me kaua enam üks aiast, teine aiaaugust rääkida ei saa. Lähme parem mehejutu peale üle. Assele on vaja talust väljamaksu, millega ta saaks ülikoolis käia. Osa sellest võib muidugi sisse jääda. Moonast võiks ta sel puhul täiesti loobuda."

„Raha väljamaksu, ütled," tõusis Peeter jälle istukile. „Missugune see talu on, mis võiks seda praegusel vaesel ajal teha?"

„Arvasin, et Põrtuse on põline rikas talu, mitte mõni popsikõnn."

„Ega seda ole küll, popsikõnn ta ei ole, aga ajad on halvad. Omal ajal oleks see olnud... kukepea, aga nüüd on raskusi..."

„Sedap minagi arvasin, et Põrtuse võiks näiteks veerand miljonit ilma kõmmeldamata peo peale laduda," teesklesin, nagu poleks ma ta vahepealset juttu kuulnud. „Põrtuse on vana kuulus talu, krediitkassa võlg ammu unustatudki, maaparanduslaenu ja obligatsioone peal pole. Teine pool summast jääks siis oraste peale."

Nüüd oli see öeldud ja ma ootasin reaktsiooni. Arvasin, et tuleb äge eitamine, aga ei tulnud. Peeter jäi vaikseks, ta ilme oli mittemidagiütlev.

„Jah, ajad on säärased, nüüd on popsil rohkem raha kui peremehel," lisasin veel.

Peeter vaikis veel natuke aega, siis ütles mõtlikult:

„Ei noh, Põrtuse küll veel nii kaugel pole, kui ohjad minu käes on. Seda nüüd võiks veel välja panna ka ikka."

„Vaata nüüd, see on juba mehejutt! Talu saab pärijast vabaks ja võib rahulikult elada. Raha muutub iga päevaga odavamaks, võib-olla ei maksa mõne aasta pärast enam poolt seda, mis täna. Assel aga on seda just praegu vaja."

„Aga kuidas seda kõike...?" kahtles Peeter. „Vallamajas on testament tehtud, seal raudkapis, allkirjad all."

„Oh, see on väike asi. Siin linnas on notarid, kes neid asju teavad. Küsime nõu. Kutsume ühe asjamehe siia, las ta räägib."

Mulle tundus Peetri järeleandmine küll liiga kiire, kuid olin juba paaril korral valesti arvestanud. Kindlam oli vist nüüd

juhust kasutada ja notar asjasse lülitada. „Kutsume mõne niisuguse mehe siia," lisasin valjusti.

Valesti polnud ma arvestanud Asse suhtes. Ta oli tõesti ukse taga valmis ja tuli sisse, ise kustki kaugemalt kiiret tulekut teeseldes.

„Kas sa saaksid mõne notari kätte?" ütlesin talle kohe, enne kui ta suu lahti sai teha. „Tahame mõne asja üle nõu pidada."

Asse kadus ja ma läksin voodi juurde tagasi.

„Peaksime veel arutama, kuni notar kohale jõuab."

„Notaarius kohale jõuab?" küsis Peeter arusaamatuses. „Aga mis ta siiski praegu siia jookseb? Ega ma teda ei kutsunud ju."

„Aga meil oli ju, et peame nõu, ja kui asi küps, miks siis mitte."

„Nõu võib ju küsida," oli Peeter nõus. „Aga niisugused mehed tahavad iga sõna eest raha – kes selle maksab?"

„Küll sellega juba hakkama saab," rahustasin teda. „Kui minu selle ettepaneku tegin, siis muidugi mina maksan."

„Sina? Mis huvi sul on teise eest maksta?" nõudis Peeter.

„Naabritevaheline asi, kuule nüüd!"

Peeter jäi vaikseks. Ma ei tahtnud teda segada, tõusin ja läksin akna juurde.

Väljas oli endiselt udune, kuigi ilm näis pisut valgem. Viibisime kolmandal majakorral. Mitte kaugel meist kerkis kunagi punaseist, aga nüüd rohekaks tõmbunud kividest katus. Selles oli kaks küünrakõrgust katuseakent nagu mõne ürgaegse looma kaks tardunud silma. Mida rohkem ma neid vaatasin, seda enam nad sarnanesid tõeliste silmadega, mis jõllitasid läbi märja, otsekui kleepuva udu. Mulle meenus suur kõrgraba Raudna taga, kuhu kord poisikesena eksisin samasugusel udusel päeval. Sumpasin mätastel niikaua, kuni olin surmani väsinud, murakakorvike vangupidi pihku pigistatud. Hüppasin ühelt õtkupõndalt teisele... Tundsin, et olen niisama väsinud nagu tookord. Mu selg vajus looka, käe mõhnad muutusid tundetuks vastu aknalauda surudes. Unustasin hetkeks Põrtuse Peetri, Asse, varsti saabuva notari ja selle, miks ma ise seal olin. Siis tuli see kõik mul endise teravusega meelde ja ma märkasin, et mu suu oli kuiv, nagu oleksin kriiti söönud. Ja ma ei tahtnud enam midagi rääkida, midagi teha. Aga minna ma ei saanud veel.

Asse oli nobe, sest kohe tuli ka notar.

Väike kõhn mees, suured mustaraamilised prillid, pruun ülikond, portfell ühte nurka pidi peos. Tuttavlikult astus ta haigevoodi juurde ja torkas Peetrile käe pihku. „Notar Andreller," ütles ta naeratust näole kiskudes. Ta laskus kaksiratsi samale toolile, kus olin äsja istunud. Asse hoidus notari kõrvale. Ta pilk minule oli põgus ning ärev. Sain aru, et mul pole siin enam midagi teha, nihkusin hääletult välja ja tõmbasin ukse enda taga kinni. Ma ei märganud, et mu portfell jäi lauale voodijalutsis.

Mulle näib, et kõik haiglate koridorid on pikad, trööstitud, petrilõhnalised ja ruuduliste põrandatega. Aga see siin ei olnud nende sarnane, hoolimata sellest, et siin õdesid liikus ja vahel mõnest uksest mõni patsientki vilksatas. Algul oli mõte olnud nii kiiresti kui võimalik kaduda, aga kohe tulin teisele mõttele. Toetusin koridori kaugemas otsas akna all asetsevale puupingile ja seadsin enda pikemaks ootamiseks sisse. Ma ei soovinud näha Asset, aga ma poleks saanud minna Põrtuse Peetriga jumalaga jätmata, kui ma ka oma portfelligi oleksin sinna jätnud ja sellele alles hiljem järele oleksin tulnud. Sirutasin jalad kaugele välja, toetasin kukla vastu pingiseljatuge ja pigistasin silmad kinni. Katsusin kujutleda, mis praegu palatis toimub, aga loobusin sellest kohe, nagu sünniks seal midagi säärast, mida ei peaks sündima. Ometi olin ma ise ju selle korraldanud. Katsusin mõelda sellele, kuhu ma läheksin pärast siit lahkumist. Ja nii, kuidas ma ka katsusin midagi leida, ei õnnestunud mul meenutada ühtegi kohta, kus oleks mind oodatud. Jah, kuhu, kuhu ma peaksin minema? Korraga näis mulle, nagu oleks elu rööbastest välja joosnud ja lõppenud kuski umbteel, rohtunud raudteevalli all... Olin üksi, täiesti üksi, pidin enesele tunnistama.

Keset säärast süvenevat norutunnet ei märganudki ma, kuidas palatiuks oli avanenud. Nägin ainult notarit tulevat, portfell nurkapidi peos, ja Asset tema kõrval sibamas. Nad kadusid käänaku taha, kust trepp alla viis. Kuulsin veel trepilt nende samme ja kõnehäält.

Kui ruttasin palati poole, süvenes minus aimus, et midagi on korrast ära. Nad olid liiga ruttu ja liiga ägedalt lahkunud. Surusin ettevaatlikult ukselingi alla ja astusin sisse.

Peeter toetus endiselt poolistukil vastu peatsilauda. Ta põskedel olid punased laigud ja ta hakkas kohe kõnelema:

„Näed nüüd, sa läksid ära, mis tüdruk sel ajal tegi! Vedas siia selle linnavurle. Notaarius, mis notaarius niisugune ka on! Tahtsid kahekesi minu käest ühele paberile allkirja välja petta."

„Ah niimoodi! Ja sina ei andnud?"

„Egas ma päris põrunud ole, et allkirja!" Seejuures ta naeratas kavalalt. „Ütlesin sellele mehele, et kobi aga, poeg, minema, ei ole mul su nõu ega pabereid vaja, ei anna ma ühtegi all kirja."

„See oli siis küll arusaamatus. Notar oli ta küll ja ta tahtis sind ainult aidata testamendi tegemisel."

„Tunnen neid krantse juba ammust ajast, rahapetjad, muud midagi. Ja testamendi asi tahab veel kaalumist. Meil jäi nagu pooleli. Lubasin piima juurde, et kui pere peaks kasvama, siis on rohkem vaja. Võib muudki suurendada, Põrtusel kraami jätkub."

Kõik näis olevat mahavisatud vaev. Peeter oli kas kaval või oli ta aru juba hakanud hõrenema. Pidime siis otsast peale uuesti alustama? Tundsin, kuidas mu kaelas hakkas pigistama ja kuklasse tekkis nagu võõras klump.

„Kahju siis küll," ütlesin. „Ma mõtlesin, et sa tead, milleks see vajalik on, et testament Asse osas tuleks ümber teha."

„Ah nii!" ütles Peeter mõtlikult. „Siis ma vist küll ei saanud aru. Need kaks ajasid mu segi, Asse on ju nagu... Kui sina ise seda arvad, siis on teine asi, siis ma saan aru." Ta nägu tõmbus väga pikkamisi endisele kelmikale naerule. Nägin ometi, kui kahvatuks ta oli jäänud ja kuidas puna ta põskedelt oli nii ruttu kadunud. „Aga jäta veidike maha, neljasada tuhandet on palju."

„Noh," ütlesin samuti naerdes, „üks on küsija, teine pakkuja. Ja pakkuja-sõna jääb peale. Mis sina ise oled arvanud?"

„Arvan, et kolmest aitab küll."

Otsustasin veel kaubelda, kuigi ettevaatlikult. „See on õige sõna, aga vahe on tervelt sada tuhat. Kui lööme selle pooleks ja anname käed?"

Peetri näolt hakkas naer pikkamisi otsekui maha kuluma. „Ei oleks uskunudki, et sa oled nii kõva majandusmees. Su kadunud isa oli teisest puust mees."

„Noh," tegin ebamäärase käeliigutuse ja läksin, võtsin laualt mapi, otsisin sellest mõned paberilehed lagedale. „Kirjutame

selle kõik lihtsalt ning täpselt üles, siis ei ole enam vaja sellele mõelda. Palju sa arvad siis, et Põrtuse võib kohe välja panna? Kas lööb kahesaja viiekümne juures värisema?"

„Ära nüüd ole nii torm!"

Jäin ootama, siis jätkasin:

„Seni kuni sa mõtled, kirjutame alguse üles. Kas nii? Mina, Peeter Jakobi poeg Jairus, Põrtuse nr. 124 ja 125 omanik, määran tänasel päeval... Kas siis kirjutame kolmsada viiskümmend ja kakssada viiskümmend?"

„Mis sinuga siis teha!" ohkas Peeter. „Kirjuta pealegi kolmsada viiskümmend, aga kohe peo peale ei saa rohkem kui suure hädaga ehk kakssada, ütleme siis kakssada..."

Kui kogu tekst valmis, lugesin selle veel kord aeglaselt ette ja ulatasin temale. Otsisin ühe raamatu toeks alla ja andsin sulepea tema pihku.

Peeter uuris kaua aega paberit ja ütles siis:

„Virvendab ja tantsib silmade ees, aga numbrid on õiged küll. Ja ega sa mind, vana inimest, ju petma tule?"

„Muidugi ei tule."

Siis pani Põrtuse nr. 124 ja 125, mis oli õieti meie endine talu, omanik oma käe testamendile alla. See oli pikaldane ning pidulik toiming. Täht tekkis tähe kõrvale ja kuigi need seisid üksteisest eraldi, moodustasid nad ometi loetava allkirja. Lisasin alla oma nime tunnistajana.

Kui kõik oli valmis, panin paberi ümbrikku, kleepisin ümbriku kinni, kirjutasin Asse nime peale ja asetasin lauale. Seejuures kasvas minus senitundmatu harras tunne, nagu oleks siin nüüdsama tõesti midagi pidulikku ning otsustavat toimunud.

Kui uuesti voodi poole pöördusin, oli Peeter oma peaaluse madalaks teinud ja lamas hingeldades.

„Mis on? Kas väsisid ära?"

„Oh ei!" ütles ta vaikselt. „Ära ei väsinud, aga su sulg on halb, poeg." Ta naeratas nõrgalt, silmadesse ilmus läiget. „Selle peaksid sa endale kõigepealt uue ostma."

Naeratasin talle tahtmatult kaasa, aga mind haaras peaaegu hirm.

„Ega sul halb pole?" usutlesin uuesti.

„Ei ole, ütlesin ju."

„Sulg on halb jah, halb igas mõttes. Aga ma näen, et sa

oled tõepoolest väsinud. Kas poleks mõistlikum, kui nüüd pisut puhkaksid?"

„Väsinud ka ei ole, aga on nii... imelik. Mis kell on? Ah keskpäev juba möödas. Iga päev enne seda aega pannakse meid magama, see on sellest. Aga mine siis pealegi, kui sul minemist on, ega ma kinni pea. Ei tea, kuhu see tüdruk jooksis, oleks sind ilusti ära saatnud."

„Mis nüüd sellest, leian tee välja isegi. Kui arvad, siis puhka pealegi natuke, küll ta tuleb. Jah, mis siis ikka. Nägemiseni seekord!"

„Nägemiseni jah, väimeespoeg!" Peeter hoidis mu kätt pihus. „Vaata siis, kuidas sa saad." Aga ta ei lasknud mind veel, ta tahtis vist veel midagi öelda. „Siin ei tule vahel ööseti und, oled ju puhta laisklemise peal, ja siis mõtled kõike kokku. Vahel pärast ise naerad suure häälega. See vana talude lugu nüüd, see tuleb vahel meelde. Kui mu kadunud isa surema hakkas, ütles ta: „Poeg, selle asja pead sa ära õiendama!" Jah, nii imelik see elu on, alles nüüd sain ta soovi kuidagi täita. Kui sa ainult sellega rahul oled. Aga läks aega mis läks, lõpuks ma sain aru, et sina võtad kogu värgi enda kätte. Siis Asse... temaga pole sul vist kerge. Jah, nägemiseni, nägemiseni ainult!"

Ma ei teadnudki õieti, kuidas sealt tulema sain. Alles all tänaval kahetsesin, et jätsin lepingu ümbrikuga lauale. Milline saatuslik väär arusaamine oli Põrtuse Kõva vastupanu murdnud! Millise väljavaate ees ma seisin!

Aga udu oli veidi hõrenenud, märkasin, kui juba alla linna olin jõudnud.

Meie isiksus pole mitte mingi muutumatu ning kindel suurus, vaid jätkuv protsess, oli Villibald Oona väitnud. Seda omaks võtta tähendab kõik senised saavutused isikukujutuses käest anda ja iga peatüki alguses täiesti otsekui alasti seista. Kas läheb selle filosoofilise alusega üldse korda mingi ehitus valmis saada? Kas kõik ei libise lugeja ja ka kirjaniku käes ükskord viltu ega pöördu hoopis pea peale? Kas on võimalik, kui viimsete konsekventsideni minna, ühele romaanitegelasele näiteks tema endist nimegi alles jätta?

Võib-olla oleks parem vahetada isikuid, alles jätta ainult idee ja intriig? Võib-olla saavutaks sellega elu ja kirjanduse viimse segamise, sest ka elus ei tunne me sageli ära endisi tuttavaid ja — mis veel hirmsam — mõnikord iseennastki. Kas ei ole aus lugeja mõnikord säärases olukorras viibinud? Kui ta on, kas ta ei lubaks siis ka kirjanikule konventsionaalsusest kõrvalekaldumist? Ja kui ta usub, et ta alati oma nimele on truuks jäänud, kas poleks siis korraks õpetlik vaadata neid, kes on muutunud ja alati muutuvad?

Aga ma esitan ainult võimalusi, ma ei kasuta neid täiel määral. Ma jätan tegelastele nende endised nimed alles, näod pähe ja sõnad suhu. Aga ma tahan nende tegutsemismotiivide taga vahetevahel näha igavest muutlikkust.

Neile, kes ka vormitust massist tahavad vägisi kuju luua, olgu lohutuseks öeldud, et seda keegi ei keela, vaid et see on koguni soovitav. Sest saladuse võti on selles, et ka muutlikkusel on oma seadused, mida võime näha, kui meil huvi jätkub.

Oleme elu siiamaani näinud ainult läbi tegelikkust organiseerivate, seega moonutavate prillide? Liigume veelgi meie väi-

keses ringis kobades nagu pimedad ega julge kätt välja sirutada ja öelda: Ennäe, säärane see on!? Kus on tõde? küsib lugeja. Jah, kus see on? küsin minagi.

3.

Notar Andreller lahkus mitte eriti sügava, aga siiski viisaka kummardusega. Asse Jairus, ta õnnetu klient, astus Tähe tänavat mööda edasi. Tal polnud siinkandis midagi asja ja tal poleks tarvis olnud notar Andrelleriga kaasa tulla. Aga ta lihtsalt ei suutnud üksi jääda, ta vajas kedagi, olgu see kas või ainult jurist. Viimaks oli ka see nõrk niidike katkenud ja ta oli üksi tänaval.

Ta astus samas taktis, nagu nad äsja notariga olid tulnud. Ta mõtted ei kihutanud enam nii meeletult kui alguses. Notar oli suutnud oma asjaliku ning kuiva kõnetooniga teda veidi rahustada. Nüüd aga, kui ta oli läinud, jäi Asse üksi pale palge vastu ülepääsmatu, ahastama paneva olukorraga: mitte midagi, mitte kuhugi pääsu Põrtuselt, vähemalt mitte selle Asse Jairusena, kellena ta oli siiamaani elanud! Mitte mingit võimalust alaliselt Tartusse jääda peale isa haiglast väljakirjutamist!

Asse astus edasi lämbes niiskes udus, märkamata, kuidas puude otsast vett tilkus, kuidas kõnnitee oli ligane, kuidas munakivitänaval vanker raske kõrinaga sõitis või kuidas mõni mööduja talle külge müksas. Ta nägi ainult seda, mis teda maal kodus ootas.

Oi, ta kujutles seda hirmutava selgusega! Kõigepealt vihastamapanevalt suur kummipuu, mida ei lubatud mingil tingimusel välja visata, kuigi see oli inetu ning vastik; valgeks lubjatud kamber, mustaks lakitud raudplekist ahi, roheline kulunud diivan, logisev grammofon kähisema kulunud nootidega, pleekunud värvitekkel ja kimp paelu naela otsas, teisest toast kostev seinakella tirisev löömine, vaade läbi akna soisele heinamaale, rabale ja metsale. Aga üle selle kõige kohutav igavus, täieline liikumatus, seisak, mida sümboliseerisid vana kummipuu ja silmakivi värvi lehemustrid seinte ülaäärtes, oskamatult maalitud, inetud...

Ja nüüd, kui kõik juba nii saavutatav näis, kui kodunt juba ärägi oli tuldud, pidi tagasi minema sel narril põhjusel, et ei olnud lihtsalt raha. Raha! Raha! Asse kordas seda sõna põlguse

ja vastikusega. See raha, millest polnud seni mingit suuremat puudust tuntud, mille väärtusestki päriselt teadlik ei oldud, sest seda tuli kodunt järele, kui aga vaja oli, seesama raha pani nüüd äkki käe kõigele ette.

Parem oleks olnud, kui seda väljapääsu võimalustki iialgi poleks avanenud. Nüüd näis kodus viidetud aeg siiski kuidagi talutavana, sest siis oli olnud ikkagi lootus. Nüüd enam polnud ka lootust. See Benno, see ennast täis poisinolk, see igavene kööbits, see kehkenpüks, keda Asse oli alati vihanud! Et ta veel kord ennast alandas ja teda paluma läks! Olgu sada korda neetud see õnnetu mõte teda appi kutsuda! Võib-olla oleks isa kuidagi ise oma arvamist muutnud, võib-olla oleks järele andnud, kui ilusti oleks palunud. Aga nüüd on see juba võimatu, kui isa arvab, et tegu on kokkumängu ja pettusega. Asse tundis niipalju oma isa, et ta kohe selle mõtte kõrvale heitis, et veel kord katset teha. See eputis, see... konn, see... see... säärane!

Asse tabas end viimaseid sõnu tasase häälega pomisemast. Aga ta ei hoolinud sellest. Ta oleks valju häälega tahtnud karjuda, peksta, tappa... Aga see kõik ei aidanud midagi. Ta võis ainult edasi minna ja parata polnud midagi, pääsemist polnud kuhugi.

Vahel mõtles ta, et miks just mina? Miks just mina, kes ma olin määratud rikka ning toreda elu jaoks, millegi parema jaoks, pean seda kõike läbi tegema nagu viimane vaene, nagu viimane näru? Kas ma pole küllalt huvitav, küllalt tark ning juba sündinud ning kasvanud millekski muuks? Kas mul pole õigus selleks, mis minu jaoks oli ammu määratud? Miks just mina, miks just mina pean kõige rohkem kannatama?

Kui Asse oli jõudnud alla Pargi tänava otsa juurde, jäi ta peatuma. Kuhu ma lähen? Kuhu ma, narr, jooksen? Kuski pole ju kedagi ootamas. Mis ma otsin siit? Pole mitte ühte säärastki, kellele rääkida ja kaevata.

Kibedusega mõtles ta sellele, et alles paar aastat tagasi oli kogu linn sõpru ja tuttavaid täis olnud. Nüüd, nende päevade jooksul, mil ta linnas oli viibinud, oli ta märganud muutust. Paljud temaaegsed olid ülikooli lõpetanud ja kuhugi tundmatusse kadunud. Uued näod konvendiski olid teistsugused kui vanasti, neist ei olnud kellelegi abi. Ja needki vähesed, kes endistest alles olid,

õppisid või tegid midagi, mis Assele võõraks jäi, rääkisidki teisiti kui vanasti. Ta oli pettunud olnud, kuid see kõik polnud teda siiski mitte kuigi palju puudutanud, ta oli ju alles sisse elamata, alles ajutine.

Asse vaatas üle Lootuse tänavale ja hakkas siis seda mööda astuma. Ükskõik kuhu, sest kuhugi pole minna. Ja koju tahaks ta kõige vähem, kohvikusse poleks meeleolu minna. Ma ei tohiks nii ärrituda, mõtles ta. Peaksin muudele asjadele mõtlema. Samas tundis ta äkilist väsimust ja toetas selja vastu aiaplanku. Ta sulges vaistuliselt silmad, et mitte näha, kuidas majad üle tänava külili kalduvad, peaaegu pea peale pöörduvad. Ta toetas selja kõvasti vastu planku ja ootas.

Vähekese aja pärast oli see siiski möödas ja ta võis silmad avada. Ta nägi udust tänavat ja imestas, et ta varem polnud märganud, milline udu see oli, endiselt tihe nagu hommikulgi. Kas pole imelik, et see udu on nii tuttav, nagu oleksin ma ikka ainult uduse ilmaga elanud, ainult seda näinud? Või ei olegi see päris udu, vaid midagi muud, midagi koledamat?

Asse hakkas kiiresti edasi minema. Ei, nii ei tohi! Alla ei tohi anda, siis oled läbi, siis ei päästa enam miski! Kui kõik teised ka ilma rahata Tartus võivad elada, miks siis mitte mina? Kui otsiks mingit tööd? Aga mida? Mida ma oskan? Mitte midagi! Ah, küll juba midagi leiaks! Kui otsiks üles mõne vana tuttava?

Asse tundis kergendust selle mõttega mängimisest, kuigi ta palju peale ei oskaks hakata, kui ta midagi säärast leiaks, mis talle ei sobi, sest iga asi ei sobi ju. Äkki tuli tal meelde oma akadeemiline ema Renate Pärlin. Kas tema just ei elanud Lootuse tänaval, just siinsamas kuski? Kas mitte sellest uksest sisse minna? Asse katsus välisust. See avanes, kuid eeskotta vaadates tundis ta ometi, et see oli võõras. Oli siis ehk järgmine maja? Siin käänaku kohal kuski see oli... Nüüd oli Renate Pärlin Tallinnas. Ta oli mehel ja tal oli väike poeg. Ja kirjad olid temalt viimasel ajal harvad ning lühikesed. Ta kutsus ju alati Tallinna külla. Kui nüüd läheks? Kui istuks rongile kas või täna ja sõidaks ja ütleks, et siin ma olen? Siin ma olen ja tee minuga mistahes. Su mehel on palju sõpru, otsigu ta mulle mõni koht, jään siia elama... Aga samas viskas ta selle mõtte kõrvale kibedalt muiates. Ta ometi tundis Renatet. Vaevalt, et ta on muutunud. „Minu mees!" hüüaks Renate Pärlin-Põlla. „Minu mees ei saa sind küll aidata!

See olekski imelik, Assekene, töö ei sobi ju sulle. Mine mehele, otsi mõni hea partii välja, seda ma sulle soovitan. Minu pool võid sa muidugi homseni peatuda, kuigi minu mehele ei meeldi, kui võõraid on majas, minu mees..."

Asse raputas pead: ei, ei, sinna mitte! Aga kas see siin, number viisteist, kas see polnud mitte see vaikne poiss, Naatan, kes oli öelnud, et ta siin elas? Talle oli see meelde jäänud, sest Renate Pärlin elas just number üksteist. Kas see polnud tema, kes teda ühel loengul sääraste silmadega vahtis, et...?

Assel jooksis praegugi võdin läbi selja. Ta ruttas kiirustades viieteistkümnendast mööda, nagu kardaks, et keegi väljub sealt ja tabab ta ühelt kujutluselt, mida ei sobi mõelda, kuid mis sellegipärast olematu ei ole. Ja Asse mäletas äkki selgesti loengult ja hiljem kohvikus istumisest ta küsivaid pilke. „See poiss on sinusse armunud," oli Ally talle kohe kuulutanud, aga see oli Ally enese huvides, sest ta peigmees oli Assele tookord silmi teinud ja see polnud Allyle tähelepanematuks jäänud. Asse muigas tigedalt, kui see tal meelde tuli. Ta ei sallinud Allyt, kuigi see oli ta akadeemiline tütar ja vanematest kaasvõitlejatest ainuke, kellega tal tihedam läbikäimine oli püsinud.

Naatan, mõtles Asse. Kuidas ta istus seal loengul surmtõsise näoga! Kuidas ta ehmus, kui ta märkas, et teda vaadeldi! Kuidas poiss teda ahnelt vahtis! Ja kuidas saatus lõpuks oli nad tuttavaks teinud varem, kui ta arvata oskas. Ainult et see testamendi asi ebaõnnestus, et see kõik nii läks, nagu ta läks! Et kõik temaga nii on, nagu on! Naatan, milline ebaharilik nimi, Naatan Üirike! Ja kuidas ta oli öelnud, et Assel on sirelilõhn juures! Ja just, et tal seda ei olnud, et ta mitte iialgi seda lõhna tarvitanud polnud. Oli väga kena temast niiviisi öelda, sirelid meeldisid ka Assele, nende lopsakad kobarad kevaditi Põrtuse suure aia ääres olid meeles veel praegugi ja nad olid õitsenud ka viimasel kevadel. Aga sirelilõhnalist odööri ta polnud tarvitanud, seda ei. Kuid miks mitte seda nüüd proovida?

Asse oli Võru tänavale välja jõudnud ja hakkas linna poole tulema. Ta oli vahepeal rahunenud ja kui ta nüüd uuesti sellele mõtles, mis haiglas oli juhtunud, võis ta seda juba külmemalt võtta. Oma kogemustest teadis ta, et norutundele järgneb imelik

hoolimatu tuju, ja esimesed säärased märgid andsid endid juba tunda. Ma pole veel sugugi otsas, kordas ta enesele. Asse Jairus pole veel kaugeltki läbi, ta alles näitab... Asse vahtis vastutulevatele meestele otsa ja märkas rahuloluga, et mitte ükski ei jätnud talle lahkelt vastu naeratamata. Mõned vahtisid talle veel järelegi.

Alla linna jõudes ostis ta pudelikese sirelilõhnalist kölnivett, poetas mõne tilgakese käistele ja niisutas lõuaalust. Nii, mõtles ta ise seejuures, olen nüüd tõesti nagu sirelipõõsas. Nüüd võib igaüks nuusutada, kui tahab.

Endaga rahul olles läks ta siiski „Ateeni". Ta vajas igaks juhuks veidi puhkust, kohvi ja aega arupidamiseks, mis ette võtta. Ta oli raskemast üle, aga midagi päästvat polnud ka veel välja jõudnud haududa.

Kohvik oli pooltühi. Lõunane hooaeg oli möödas. Seinte ääres astangul istusid mõned paarid, paar laudkonda värvikandjaid olid kuski elavas jutuajamises. Kuigi ta neist mõndagi tundis, ei märganud keegi teda. See äratas veidi meelehärmi, kuid teiseltpoolt poleks ta täna tahtnudki mingit tähelepanu. Ta valis ühe kõrvalise laua ja jäi kannatlikult kohvi ootama. Ta vaatas mõtliku pilguga, millega ta vanasti oli paljusid võlunud. Talle tuli veider ette, et kohvik oli nii tühi. Ta polnud sellele kunagi mõelnud, et kohvik on vahel ka tühi. Seni oli ta ainult täies kohvikus istunud ja polnud iialgi märganud, et ümberringi võis ka vaikne olla.

Viimaks avas ta ridiküli ja süütas paberossi. See oli esimene pärast Benno juurest tulekut, tuli tal meelde. Aga Benno meeldetulek ei teinud talle enam haiget nagu äsja. Korraks raputas ta ainult pead ja suitsetas pikkade sõõmudega.

See on siis nii, mõtles ta, nüüd tuleb panna kõik teistele kaartidele. Tuleb esiteks üles otsida doktor Karrus. Ta on vana tuttav ja saab asjast aru, kui paluda, et ta isa nii pea välja ei kirjutaks. Samal ajal tuleb kasutada võimalusi, katsuda vanu tuttavaid üles otsida, proovida, ehk hakkab mõni ots pihku, kas või töö... Aga samal ajal tuleb elust võtta, mis võtta annab, et vähemalt mälestuski jääks, et tõesti siis, kui tuleb Põrtusele tagasi minna, oleks millelegi mõelda, millestki unistada. Ja aega ei tohiks kaotada, vaid kasutada. Ja tegutseda tuleks kainelt ning kaalutult ning mitte midagi muud arvestada kui ainult seda üht, kõige tähtsamat.

Asse meeleolu paranes, ta muutus järjest enesekindlamaks. Ta oligi liiga palju aega kaotanud nende päevade jooksul, ta oli lootnud testamendi ümbertegemisele nagu narr, kuigi ta oleks võinud ette arvata, et sellest midagi välja ei tule. Nüüd siis tegutsema ja kohe! Aga mida, mida peaks ta täna, just nüüd tegema? Ta laskis peast kõik tuttavad läbi, keda viimasel ajal oli kohanud või mitte veel kohanud, aga ta mõte ei jäänud kellegi juures peatuma. Mitte ühegagi vanadest tuttavatest ei tahtnud ta rääkida just täna. Aga kellega siis? Mida siis teha?

Mõned külastajad lahkusid kohvikust, mõni üksik tuli juurde, aga kokku oli siin kõik säärane, et enam poleks tahtnud edasi istuda. Pidi minema kuhugi mujale. Aga kuhu?

Siis meenus talle jälle Naatan Üirike. Niipea kui Naatan meelde tuli, otsustas ta kohe, et too oleks ainus, kellega ehk tänases meeleolus kõnelda võiks, kes kuidagi ei ärritanud, keda võis sallida ja võib-olla vaadata, mis mees ta üldse on. Asse surus paberossiotsa tuhatoosi ja tõusis. Ta vaatas kella, see oli varsti neli.

Kiirustades lahkus ta kohvikust ja siirdus peahoone poole. Loengulisi tuli uksel vastu, kell oli neli veerandit löönud. Suure kella alune börs oli peaaegu tühi. Paar posserites poissi ootasid, mõned ruttasid, üleriided hõlmas, ühest auditooriumist teise, kolmneli värvikandjat seisid kella all ja takseerisid iga möödujat ülbelt. Assel hakkas ebamugav, ta läks loengutahvli alla ja hakkas lugema. Kas seal polnud, et Samuel Särmil oli loeng kolmest neljani? Muidugi. Ja täna oligi neljapäev. Viies auditoorium, toosama, kus ta tookordki istus... Asse pöördus kiiresti paremale poole koridori. Esimene uks oli pärani; ei, viies oli teine uks. Loeng pidi olema lõppenud. Seal aga avanes uks ja tuligi professor, pruun ning veidi kühmus mehike. Õigus, tema ju luges alati üle aja, seal hakkasidki loengulised välja voorima.

Asse taganes ahju juurde nurka ja surus enda sinna võimalikult nähtamatuks. Ta jälgis ärevalt möödujaid.

Kõige esimesed tulijad olid naisüliõpilased, neil oli kõige kiirem. Siis jooksid mõned paljaste peadega poisid neist mööda ja siis hakkasid tulema ka mehed ja kõige lõpuks need, kes käisid paarikaupa või jõugus. Kõige lõpuks tuli siiski Naatan. Asse tundis ta kohe ära, pööras silmad maha ja vaatas ainult, kuidas jalad mööda läksid. Mitte keegi ei peatunud tema kohal, mitte keegi

ei märganud, et ta seal seisis. Asse oli rõõmus, aga ühtlasi ka pettunud. Naatan tuli suure kambaga, nende hulgas oli ta silmanud ka Verner Taklajat.

Kohe, kui minejad olid kadunud, pöördus Asse neile järele. Ta nägi neid pöörduvat üliõpilasmaja suunas ja järgnes neile. Seal olid nad seisma jäänud, tema aga pidi paratamatult edasi minema. Ta läks nii aeglaselt kui võimalik.

Aga siis ometi oli sel õnnetul päeval Assel ka õnne. Teised kadusid üliõpilasmaja raudväravatest sisse ja Naatan pöördus Gildi tänavale.

Asse hoidus Naatani taha, kui see läks üle Rüütli tänava ja pöördus „Ko-Ko-Ko" poole, ilma et oleks endast Naatanile märku andnud.

Läheb ta tõesti kohvikusse? Sel kellaajal? Kui ta sel ajal läheb, siis peaks tal olema säärast aega, mida ta kuhugi panna ei oska. Asse astus tema taga trepist alla. Nüüd pidi teesklema juhuslikku kohtumist. Asse lootis riidehoiule, aga Naatan ei võtnud mantlit maha, vaid küsis ainult midagi riidehoidjaneiult. Nüüd saabus hädaohtlik silmapilk — Naatan võis kedagi otsida ja siis selle juurde minna. Ta jäigi juba seisma ja vaatas ringi. Nüüd!

„Ooo-ooo, keda ma näen!"

Asse nägi, kuidas Naatan ta hüüde peale kiiresti ümber pöördus ja kohmetus, kui nende pilgud kohtusid. Algus polnud paha. „Härra Üirike, tõepoolest ei tundnud teid ära." Asse ulatas käe, ta hoidus võimalikult poisi lähedale. Sirelilõhn, mõtles ta, kui tark minust, et ma selle võtsin.

Keegi trügis neist mööda kitsas käigus ja see võimaldas Assel end veel lähemale suruda ning Naatani käsivarrest kinni haarata, nagu oleks ta komistanud. „Oih!" pääses ta suust.

„Ei ole midagi!" lohutas Naatan.

Siis tõmbus Asse jälle viisakasse kaugusse. See kuulus reeglite juurde. See oli ju kogemata. Kes mõtleb, et siin midagi muud võis olla! Aga sirelilõhna pidi ta nüüd küll tundma, kui tundis seda isegi siis, kui tal seda üldsegi polnud.

„Rääkige siis, kuidas läheb. Kas teil aega on natuke? Käite usinasti loengutel, nagu näen. Kas istume kuhugi?" ründas Asse.

„Ei... tea," pomises Naatan. Ta näis kohtumisest või millestki muust segadusse olevat viidud. Tuli talle veidi aega anda enda kogumiseks, nüüd polnud enam hädaohtu, et ta niisama minema

saaks lipsata.

„Pidin siin üht sõbrannat otsima," valetas Asse. Ta ei teadnud isegi, kust talle see suurepärane idee tuli nii-öelda.

Kohvik oli tühjavõitu. Paar malemängijat tagaseinas, leti ees suur laudkond vaikivaid mehi, paar paarikest kuski, mõni üksik lehelugeja.

„Jäin hiljaks, küllap ta on juba läinud," kahetses Asse. Tal oli hea meel, et kohvikus kedagi selletaolist ei istunud, keda oleks võinud ta sõbrannaks pidada. „Pidin talle appi ärisse ostma minema. Aga ma polekski viitsinud praegu. Uh, kui istuda veidikeseks siiski?"

Naatani ilme oli kinnine, ta silmad püsisid ühel kindlal punktil. „Otsite ka kedagi?" pillas Asse.

„Ei, ei otsi kedagi," vastas Naatan kiiresti. „Ma niisama, et kas ainult on mõni tuttav. Kedagi erilist... ei."

Asse, olles juba kindel, liikus veidi edasi. Aga Naatan ei järgnenud talle. „Mis nüüd?"

„Pidin kuhugi sööma minema," ütles Naatan.

Asse muutus tähelepanelikuks. Oli see ainult häbelikkus või varjas Naatan siiski midagi? Alles nüüdsama oli ta ju teistest üliõpilasköögi ees lahkunud. „Kus te tavaliselt söömas käite?"

„Nii kuidas juhtub. Üliõpilasköögis, „Koidus"..."

„Üliõpilasköök ja „Koit"," ütles Asse põlglikult. „Neis võib ju ka, kui pole aega mujale minna ja tahad lihtsamalt läbi ajada. Mulle ei meeldi seal, liiga paksult rahvast. Teate mis! Täna on säärane päev, et tahaks istuda kuski, kus saaks rahulikult juttu ajada ja kuulaks ka veidi muusikat. Ei, ärge öelge midagi! Kui läheksime kuhugi mujale täna? Näiteks kas või „Sinimandriasse"? Seal on kella viiest alates muusika. See ilm täna... nii udune... nii hall... vahel vajab inimene... eks ole?"

Asse märkas Naatani kahtlevat, siia-sinna ekslevat pilku. Teda haaras otse ebaharilik soov just nüüd Naataniga kuhugi minna. See oli üks neid inimeste salajasi ajesid, mis eelnevad või järgnevad sisemistele otsustele, millele pole veel selget kuju antud.

„Ma ei tea... aega ka nii vähe ja..." kogeles Naatan.

„Tulge!" võttis Asse Naatani käest kinni. „Ütlen teile pärast, miks täna säärane eriline päev on ja miks ma teid kaasa palun tulla. Ärge öelge enam, et teie ei tea! Ärge öelge, et te minuga tulla ei taha! Või ei taha te tõesti minuga ühes tulla?"

„Ei, muidugi tahan!"

„Noh, mis siis veel? Ja aega, aega peab võtma, kui seda ei ole. Mul poleks ka mitte sugugi aega. Aga kui ma teid nägin... Ärge pange pahaks, härra Üirike! Teil luban sealt ära minna, millal aga ise tahate, niipea kui teil aeg täis saab. Eks ole?"

Naatan tuli kuulekalt Assel taga. Nad lahkusid kohvikust ja hakkasid liikuma Suurturu poole.

Asse riputas enda korraks Naatani käevangu, aga laskis siis käe jälle lahti ja küsis:

„Ega teil midagi selle vastu pole täna minu... sünnipäeva pühitseda?"

„Oh, soovin õnne siis!" Naatani käepigistus oli südamlik ja naeratus siiras.

Asse võttis õnnesoovi vastu, ilma et tal meeldegi oleks tulnud oma vale pärast punastada.

„Ega te ometi ei pahanda, et teid laiale teele vedasin?" küsis ta.

„Ei," raputas Naatan pead. Ta vaatas nüüd Asse poole. Ta õhukeste huultega suu tõmbus naerule, aga ta silmad olid endiselt tõsised.

„Siis on tore!" ütles Asse ja võttis uuesti Naatani käe alt kinni.

Nad jõudsid varsti „Sinimandriani".

Olles pealisriietest vabanenud, astusid nad laiast trepist üles saali. Siin põlesid juba lambid, mis tegid ruumi suureks ning soojaks. Asse valis laua, mis asetses teistest veidi kõrval, kust aga oli vaba vaade orkestrile. Heites pilku üle noobli saali, tundis Asse, et tänastest kaotustest hoolimata oli ta ometi midagi ka võitnud. Naatan ta vastas istus küll tõsisena, peaaegu murelikuna ja vahtis üksisilmi klaasidele ja taldrikutele laual, aga Asse oli kindel, et ta poisile varsti elu sisse ajab.

„Teate mis," ütles ta. „Hakkan teid peaaegu kartma. Näete nii hädaohtlik välja."

„Kuidas nii?" imestas Naatan.

Vastuseks hakkas Asse naerma ja sirutas käe üle laua Naatani poole. „Kas tunnete nüüd?" küsis ta.

„Mida?"

„Sirelilõhna."

Äkki haaras Naatan ta käest kinni ja ütles üle selle kummardudes:

„Jah. Rohkem kui kunagi muidu."

See oleksin võinud ju olla ka mina ise. Ma oleksin õigusega pälvinud õhtusöögi „Sinimandrias". Aga elus ei lähe nii, nagu sellest tavaliselt raamatutes kirjutatakse. Elul ei ole loogikat.

Erakliinikust ära tulles oli minus järjest süvenenud süütunne. Kuigi ma petsin kogemata, oleksin siiski pidanud Peetrile ütlema, et ta eksib, kui ta mind oma väimeheks peab. Miks ma ei teinud seda? Miks ma hiljem linnast tagasi ei pöördunud? Miks ma „Werneris" istusin, selle asemel, et asi talle ära seletada ja testament kaasa võtta?

Enesesüüdistus, olgu kuitahes siiras, kui see ei vii vastavatele tegudele, pole lõpuks muud midagi kui kaudne eneseõigustus, vilets alibi. Miks ma üldse võtsin enda peale selle ülesande? Tegin ma seda kaastundmusest või ligimesearmastusest, edevusest või vanast vimmast Põrtuse vastu, või peitus selles siiski ka kübeke nooreea mälestustest?

Meie mõtleme vahel küll, et meie arutlused on kained, täpsed ning karmilt asjalikud. Aga nad pole iga kord sugugi seda. Oleme pigemini nagu metsa eksinud lapsed, käime jälgi mööda, mis metshaldjad meile ette tallanud, ja me ei tunne tuttavaid paiku ära.

Ma istusin sel ajal „Werneris", kui „Sinimandrias" orkester mängis ja Asse kaasa ümises:

„Liebe war es nie,
nur ein Liebelein..."

Ma rüüpasin üksi oma kohvi ja mõtlesin Raudna järvele, milles vesi on kollakaspruun, nii et kui sukeldud, siis keegi ei näe, kuhu kadusid.

4.

Mul oli mingipärast tunne, et lahkume liiga vara. Aga see oli Asse tahtmine. Olin pikapeale kohanenud ja nüüd aimasin, et sellel kõigel on äkki lõpp. Mulle meenus järsku, kes ma olin, ja ma kainenesin selle vähese aja jooksul, mis kulus minekule seadmiseks. Muinasjutul oli lõpp. Naeratasin vist endamisi kibedalt, sest Asse taipas, silitas sõrmega üle mu käeselja ja ütles:

„Olen juba nii väsinud."

„Jah, muidugi," olin nõus. Mul hakkas piinlik. Tõepoolest, hilja oli kindlasti, olime tulnud ainult vähekeseks. Ja mis siin üldse m i n u l tahta oli!

Asse näis tõepoolest väsinuna. Hellushoog, mis minus kerkis, tegi mulle peaaegu valu.

„Aga kui sa tahad, siis istume veel," ütles Asse. „Kahju on tõesti, siin oli nii kena. Kuid ükskord peab ikka minema."

Ta ei tõusnud aga veel ja minagi ei liigutanud end.

Algul me vaikisime. Siis küsis Asse:

„Tead sa seda, et ma lähen varsti Tartust ära?"

Ei, seda ma ei teadnud. Mul polnud pähegi tulnud, et Asse võiks kuhugi ära minna. Ta oli kogu õhtu plaane teinud, kuidas ta õppima hakkab, kuski mingi kohagi vastu võtab. Ei, mis see nüüd oli?

„Ah, Naatan, sa ei tea, sa ei tea mitte midagi."

Ometi arvasin ma temast kõike teadvat. Peale selle, mis ma ise teadsin, oli ta ju rääkinud oma haigusest, maal olemisest ja kõigest. Aga ma sain aru ka ta sellest meeleolust. See polnud kindlasti mitte midagi muud kui väsimus ja hirm, et kõik nii ei lähe, nagu kavatsetud. Selleks olin ometi mina, kes teda aitaks.

„Kuule!" ütlesin.

„Jah?" Asse ilme oli küsiv.

„Kas sa mind ei usalda?"

Asse hakkas rõõmsalt naerma. See oli nakatav, see oli säärane, mis kõige kurva unustama pani. „Kallis poisu," ütles ta viimaks, „sa oled nii tore. Aga lähme siiski nüüd!"

Tõusime, et minna.

Uksest väljudes võttis Asse mu käe alt kinni. Poleks teisiti mõeldavgi olnud, tundus mulle. Surusin küünarnuki kõvasti vastu oma külge ja meie sõrmed haakusid üksteisesse. Astusin selle kalli koormaga ilma küsimata, kuhu, ümbrusest midagi märkamata. Sest selles kõiges oli midagi suurt ning olulist: tema oli minu juures, siinsamas, otsekui mu enda sees...

„Udu," tähendas Asse, kui olime veidi aega kõndinud.

Ka mina märkasin nüüd, et oli udune, et tuled tinedalt, ainult vaevalt kumendasid. „Udu," kordasin rõõmsalt. Udu oli mind alati erutanud, juba lapsena; kui ta määratu suure pilvena Rimmusoolt lähenes, tükkisin vägisi ta sisse jooksma. „Kas sulle meeldib udu?"

„Puhh, meeldib, säärane!" vastas Asse. „Ma lihtsalt ei või kannatada, lausa hulluks teeb. Kas sõidame voorimehega?"

„Muidugi, kui sa tahad."

Olime raekojaesise voorimeeste seisukoha lähedal. Läksime ühe juurde neist.

„Papi, kas sõitu tahad teha?"

„Miks ei, härrased!"

Istusime peale. Asse külg surus vastu mind. Ta oli oma käegi minu peode vahele jätnud. Tõepoolest, udu, ega see midagi asi siin linnas olnudki! Ja ma ei julgenud end liigutada, et lind mu peost minema ei lendaks. Voorimees sipsis piitsaga hobust ja kummirehvide nahisedes, vedrude öötsudes ja hobusekapjade laginal liikus troska edasi.

Mul oli, nagu oleks mu oma pea troskakummide all kaasa kumisenud. Kõikusime sõidu taktis kord ette, kord taha. Ma poleks iialgi uskunud, et üks voorimehesõit nii tore on. Mulle näis, nagu istuksime meie paigal ja libiseksid tuled, majaseinad ja inimesed meile vastu.

Siis äkki oli see lõpul, täiesti ootamatult. Voorimees pidas hobuse kinni. Astusime maha, udu oli siin hästi tihedam kui all linnas, kus tuled olid heledamad. Saanud oma raha, nõõtas voorimees hobust, puki kõrvale kinnitatud vilkuv latern hakkas edasi liikuma ja varsti kadusid kabjalöögid lähima nurga taha.

Pöördusin Asse poole. Ta seisis kõnniteel, täpselt minu pikkune. Nägin ta silmi otse minu omade vastas, nägin ta valendavat

nägu ja tumedat suud. Seisime nii vastamisi mõne silmapilgu. Mu parem käsi hoidis ta randmest kinni. Kas ei või jaa?

Siis kuulsin nõrka ohet ja tundsin hingeõhu puhangut oma näol. Ta vabastas käe ja otsis ridikülist suure, nagu mõne vana taluaida võtme. Seda mulle ulatades ütles ta:

„Kaks korda, vasakule."

Kõrges plangus, kahe suure maja vahel, asetses kitsas rautatud värav. Võti minu käes polnud veel selge jaa, kuid ta polnud kindlasti mitte ei. Lukk ei läinud nii hõlpsasti lahti, lõgistasin selle kallal.

„Need vanatüdrukud kardavad, et keegi nad veel ära varastab," seletas Asse. „Värav pannakse lukku iga õhtu, kui aga hämaraks läheb. Jumala eest, siin olen ma hästi hoitud nagu... nagu mõnes nõiutud aias, seitsme luku ja taba taga. Ei, ei, keera teisele poole! Nii! Veel üks kord!"

Värav avanes hingede kriiksudes.

Seespool paistsid ainult puutüved vastu. Hoidsin ühe käega väravat, mis ähvardas kokku joosta, teisega tõmbasin Asse lähemale. Minust möödudes riivas ta suuga mu põske. Selles on vastus, et tohin temaga koos sisse tulla, mõtlesin. Tohin näha, kuidas ta elab, veidi istuda enne tagasiminekut. Lasksin värava ettevaatlikult tagasi kokku ja leidsin käsikaudu kobades lukuaugu üles. Keerasin võtit jälle kaks korda ringi. Seespool oli kõrge plangu taga täiesti pime, tänavalatern paistis üle selle kaugemale puuvõradele.

„Kas keeran lukku?" küsisin, kuigi värav oli juba lukus.

„Ära keera!" vastas Asse pimedusest.

Samal ajal võttis ta mu käest kinni ja tõmbas enesega kaasa. Hakkasime aeglaselt väravast kaugemale liikuma.

Jalge all tundus kruusatatud tee, mis aegamisi allapoole laskus. Puud kahel pool varjasid peagi viimsegi valguskuma, mis tänavalt tuli, ja me viibisime peaaegu pilkases pimeduses. Liikusime kobades ja järjest aeglasemalt. Maapind oli ebatasane ja alanes viltuste astangutena. Järjest süvenes tunne, et rada lõpeb järsku ja me langeme alla kuristikku. Samal ajal, kui see oli hädaohu tunnetus, oli see ka meeldiv ärevus. Mis siis, kui langeme! Langeme siis juba koos. Aga ühtlasi ma teadsin, et me kuhugi ei lange, et me varsti pärale jõuame.

Asse käsi oli pehme ning soe. Mu kujutlus jooksis ta käsivart

mööda üles õlani, kaenlaalusteni, kaelani, rindadeni, seljani... Värin raputas mind, nagu oleks mul külm. Aga ometi oli mul soe, täiesti kuum, ja süda peksles ärevalt. Ma ei julgenud veel loota ega unistada, aga ma ei saanud midagi parata, kui ma kujutlustes käe ümber Asse kaela panin ja ta enda vastu tõmbasin. Ajab ta tõesti mu minema niisama, pärast seda, kui olen istunud natuke aega ta toas? Aga miks ta minu siis üldse kaasa tõi? Miks ta minu „Sinimandriasse" kutsus? Miks ta minu käest nii kõvasti kinni hoiab?

Meie teekond kestis minu arvates liiga kaua. Oli see tõesti üks nõiutud aed, nagu Asse ütles? Vedas ta mind lihtsalt pimedas ringi, et mu usku proovida?

„Kuhu sa mu viid?" küsisin.

„Kas kardad juba?" sosistas Asse vastu. „Kui kardad, mine tagasi."

„Ei, ma ei karda midagi."

Kas see kahekõne meie vahel tõesti tegelikult aset leidis või ainult mõtlesin ma seda?

Ei, ma ei kartnud midagi. Ma ainult läksin, ma ainult lasksin ennast viia ja mul oli ükskõik, kuhu. Nii oli hea minna, Asse käsi peos. Nii võiksin igavikuni talle järgneda.

Lahked lugejad andestagu, et ma peatüki keskel jutulõnga katkestan ja vahele segan.

Teie olete kahtlemata märganud, et mu süda tuksub kaasa Naatan Üirikesega rohkem, kui see hea on. Olen hakanud peaaegu kujutlema, nagu oleksin see mina ise, kes selles ürgses pimeduses nõlvakust alla laskub ja järjest kaugemale ja allapoole läheb. Oleksin nagu unustanud, et ma seda teekonda kaasa ei tahtnud teha, kuigi mul see võimalus oli.

See ei ole siiski mitte mina.

Võib-olla olin ma liiga skeptiline ja juba liiga vana, et end kaotada. Võib-olla ma polekski saanud seda nii läbi elada, nagu seda tundis Naatan Üirike. Võib-olla ma pole iialgi saanud üle astuda sellest piirist, mille taga ootab teiseks muutumine, jäägitult kadumine ühe teise kuju sisse. Ma tean küll, et seda nimetatakse armastuseks ja väidetakse, et seda on iga inimene võimeline tundma. Ma usun, et selles meelekujutlused ja tõelisus segune-

vad ühes protsessis, mis meid täiesti vallutab, hoolimata meie vastuseisust. Ma ainult tean seda, ma pole seda niiviisi ise kogenud.

Olen korduvalt väitnud, et armastuse kõikvõimsus esineb ainult kirjanduses ja et tänapäeva skeptiline ja intellektuaalne inimene ei ole võimeline üheski säärases protsessis päriselt sulama. Aga ometi näen nüüd, et see on võimalik, et see oli võimalik isegi Naatan Üirikesega, kes on samuti enda arvates skeptik ja mõistuseinimene.

Pean ausalt tunnistama, et mul oli siiski veidi kahju, et kõik polnud nii, nagu Põrtuse Peeter oli uskuma jäänud või vähemalt... nagu oleks võinud minna.

Aga — ah, taganege, vanad varjud! Nüüd on see nii ja nüüd otsivad Naatani ja Asse kobavad sammud pimeduses üksteise juurde teed. Ärgem segagem seda kahetsuse või nukrusega, sest need tulevad paratamatult hiljem!

Ma loodan, et arusaajad lugejad mind mõistavad, kui ma Naatani edaspidisel jälgimisel selles peatükis oma mina-silma temalt tagasi võtan. Ma kardan, et ma ei saaks küllalt erapooletuks jääda ja segaksin end sündmustikku, nagu seda praegu tegin. Ja mis arvaksid lugejad, kui ma selle hoopis maha salgaksin, mis tõeliselt juhtus, ja asendaksin ühe teise variandiga, mis oleks mulle meelepärasem?

Elu, mida me kõik elame, mida me p e a m e läbi elama, on paratamatult üksteisele järgnevate tõsiasjade käik. Aga meie ei tea iialgi midagi kindlat ette. See ongi elu müsteerium.

Varsti jõudsid nad vastu tumedat seina. Seda võis pigemini aimata kui näha.

Siin oli kivist trepp, libedad kulunud astmed ja raske, vaskplekiga löödud uks. Selle võtmeauku tuli otsida, see tuli avada.

Seespool ust sosistas Asse:

„Tuld ei või süüdata, tule niisama! Ja ole hästi tasa! Siin on veel üks uks ja siis veel üks."

Asse laskis Naatani käe lahti ja tasane snepri klõbin kuulutas, et lukuauk oli leitud.

Seesmisest koridorist lõi soe ning umbne õhk vastu. Tee oli kitsas ning keeruline. Tuli küljega vastu nurki põrgata, vastu seina nühkida ja lävepakkudele komistada. Asse vedas Naatanit kättpidi järel. Siis jäid nad jällegi seisma.

Kõik oli vaikne. Naatan kuulis Asse katkendlikku hingamist, või oli see tema enese oma? Siis hakkas kell kuski ülakorrusel lööma. Siis avanes viimne uks ja käsi vedas Naatani üle läve sisse. Siis sulgus uks seljataga tasase kriginaga ja siis olid nad lõpuks kahekesi.

Naatan kuulatas ja ootas. Oli pilkaselt pime ja vaikne. Asse käsi oli liikumatu, peaaegu lõtv, kui ta seda pigistas, ta ise oli korraga nagu olematuks muutunud. Kus ta oli? Oligi see tõelisus või juba uni? Või polnud see iialgi tõelisus olnud ja kõik oli uni, mida ta nägi Jakob Tedderi väikeses toakeses Lootuse tänaval?

Naatan pidas hinge kinni. Kõrvus kumises, süda peksles. Hetkeks oli tunne, nagu tahaks ta kukkuda. Ta rabas teise käega õhku ja sai Asse käsivarrest kinni.

„Asse?"

„Jah."

„Kus sa oled?"

„Siin."

Naatani käsi liikus Asse käsivart mööda kõrgemale. Õlg, rind, kael, lõug, põsk, kukal... Aga Asse pea ei paindunud tema poole, kui ta tõmbas. Ta tundis nüüd teise hingeõhku oma näol, aga pimedus jäi nagu tihe sein vahele.

Naatani käsi langes tagasi, langes alla, jäi pimeduses üksi rippuma. Ei, ei!

„Kuule!" sosistas Asse. Ta hääl tuli nagu lõpmata kaugelt.

„Mis on?"

„See kõik ei olnud vist... õige, et... et ma sinu... siia meelitasin?"

„Ma tulin ju ise."

Asse oli kaugemale taganenud, toetus seljaga vastu ust. Siis lõksatas linki.

„Ma võin ju... kohe minna."

„Ei, ei, istume ikka natuke. Puhka jalgu! Oota, ma panen tule põlema. Oota veidike, siin."

„Ei, pole sugugi vaja," keelas Naatan ja otsis Asse käed üles. Ta oli tõesti valmis minema, kohe, nüüdsama. Tuld ta ei tahtnud, ta tahtis sellest pimedusest midagi kaasa võtta. Ta polnud ei pahane, ei solvunud ega kurb. Ta oli, nagu ta ütles, et ta läheb. „Kui sa mind jälle saadad," ütles ta vaikselt.

Aga Asse ei liigutanud end. Ta ei öelnud midagi. Naatan seisis ja ootas. Ta oli päris kaine, päris harilik. Ta oli, nagu ta ikka oli, kui kõik oli nii, nagu olema pidi. Ainult et silmade ees tantsisid väikesed lillad hernesuurused täpid, kui ta pimedust vaadata tahtis. Ja ta tahtis pimedust vaadata. Seda aga ei saanud, täpid olid ees, täpid mitmes reas, mis liikusid edasi, kui silmi pöörasid. Ei, nii polnud mõtet, ei.

„Pane pealegi tuli põlema siis!" ütles ta viimaks.

„Kallis, kas sa saad minust aru?" küsis Asse vastu.

„Saan küll."

Äkki haarasid Asse käed ümber ta põskede ja muljusid neid. Siis oli suu vastu suud. Pimedusest, olematusest, mõtles Naatan. Niikaua kuni ta hingetuks jäi.

Pimedus ta ümber oli äkki teistsugune, kui nüüdsama oli olnud. Ruum ta ümber oli üks ammune tuttav, selge ning kindel tuba, mida ta küllalt oli näinud. Ainult sirutada käsi, vajutada nupule, ja tuba täitub pehme, kollaka valgusega. Selle südamik langeb padjale, millel on kaks põske üksteise vastu surutud...

On see uni jätkuvalt? On ta uuesti uinunud ja nüüd näeb, et ta lamab selili ja käsi otsib lambilülitit? Käsi ei leia, ta kobab lauakesel. Siin on laua serv, siin on sahtel, veidi veel lahti, siin lambijalg, aga lülitit pole.

„Ära mängi tulega!" keelab Asse.

„Las ma mängin," vastab Naatan. „Ainult natukeseks."

Naatan tundis, kuidas Asse käed seljatagant ümber ta kaela ulatusid, ja ta laskus tagasi. Tuli jäi süütamata.

„Natukeseks ka mitte."

Aga need olid ainult sõnad, mis kuhugi ei viinud, ei pidanudki viima. Nad ei tähendanud ju kunagi seda, mis nad oleksid pidanud tähendama. Ikka peitus neis miski muu, mida seal enne polnud, ikka olid nad kuidagi uued.

Naatan raputas Asse käed oma juustest välja ja asetas nad ümber oma põskede. See oli, nagu tunda teda paremini enda juures, nagu tunda enda sees. Naatan laskus selili. Nüüd olid

nende põsed kõvasti üksteise vastu surutud, nii võis aina lamada, ükskõik kui kaua.

Äkki küsis Asse:

„Mis sa siis teed, kui ma... lapse saan?"

„Kuidas lapse?"

„Noh, lapse, lihtsalt lapse, nagu ikka saadakse."

„Aga kuidas nii? Kas siis...? Ma arvasin..."

Naatan ei teadnud isegi, mis ta arvas. Ta ei arvanudki ju midagi, tal ei tulnud meelde midagi arvata. Ja mis olekski see tähendanud, kui tal mingi arvamine olekski olnud? Nüüd oli tal äkki tunne, nagu oleks tugev traat risti üle tee tõmmatud ja nagu oleks tema jooksnud kõigest jõust rinnaga selle vastu. Ta hingeldas, hing oli kinni löödud.

„Kas sa siis arvad, et ma last ei saagi või?" Asse hääl oli peaaegu imestav, veidi nagu solvunud.

Muidugi, lapsed ju sünnivad maailma, naised neid ju sünnitavad. See oli siiski üks teoreetiline võimalus. See oli ometi midagi muud kui Assega! Aga siiski, ikkagi oli seegi ju sama!

„Ma ei arvagi, et sa ei saa," ütles Naatan tasa. See on siis nii, mõtles ta samal ajal. See on võimalik ju, nagu ikka.

„See on meie laps, kui me ta saame." Asse hääl oli asjalik, liiga asjalik, et olla tõsi. Ja pealegi ta ütles, et „kui me ta saame..." Ta kõneles siis ikka ainult võimalusest.

Naatan lamas endiselt selili, nii nagu ta oli kukkunud. Vahel oli tal tunne, nagu jookseks ta endiselt edasi ja nagu poleks ta vastu toda salalikku traati põrganud. Aga samal ajal imbus ristluudesse imelik jahedus, nagu lamaks ta paljal külmal maal, mitte soojas voodis.

„Kas me saame?" küsis ta.

„Ma ei tea."

Sellest vastusest sõltus ju kõik. Oli see „ma ei tea" tõesti „ei tea" või miski muu, mingi võimaluse tõenäosus?

„Kas sa seda siis ei tea... ise... üldse...?"

„Kust ma võiksin teada?" küsis Asse vastu.

„Ma mõtlesin küll, et..." alustas Naatan.

„Mida sa mõtlesid?" lõikas Asse ta lause katki.

„Ei midagi..."

„Kui see nii on..."

„Mul pole midagi, ei tööd, ei raha, ei mitte midagi..." Naa-

11 B. Kaugre

tanile tundus, nagu oleks keegi teine seda öelnud. Sel polnud ju mingit tähtsust, kas tal oli midagi või mitte, keegi ei küsinudki temalt seda.

„Ma tean, et ei ole. Minul ka pole midagi. Mul on veel vähem kui sinul. Mul ei ole homseks päevakski, täna läks kõik lendu."

„Mis me siis teeme?"

„Ma ei tea."

„Oh," ütles Naatan viimaks. „Küll me leiame ikka... midagi. Hakkan otsima, saan ehk mõne tööotsa kätte. Inimesed ju elavad igal pool, vaesemad veel..."

„Ah, sina!" ütles Asse. „Sa oleksid valmis... sa teeksid seda... minu pärast?"

„Meie pärast."

See on siis nii, see on otsustatud, mõtles Naatan. Kui see nii on, siis... pole midagi parata... siis tuleb vastu võtta, mis tulemas on. Aga sinna on veel aega, tohutu palju aega. Ja võib-olla see siiski polegi kõik veel nii. Ja kui ongi, mis sellest!

Naatan lamas liikumatult. Pimedus ta kohal oli absoluutne. Ei olnud kuski ühtki valguskiirt. Ka mitte ühtki häält kuski.

„Ma ei usu, et see siiski nii on," kuulis ta viimaks Asset ütlevat. Aga see läks ta kõrvust nagu mööda, ta ei taibanud selle sisu ja ta ei liigutanud end. Ta mõtles oma isale, kui see ühel kevadel sirelipuhma juures seisis, kui ta kustki kaugelt oli tulnud ja kui üks tüdruk õuevärava vahel ootas. Nüüd oli ring täis saanud, nüüd seisis ka tema kuski ja aimas, et ta peab sinna jääma. Nüüd ei olnud enam edasiminekut siit nii pea. Ta ei teadnud korraga, kas selle üle kurvastada või rõõmustada. Äkki tuli tal meelde sirelite lõhn ja ta tõmbas ettevaatlikult õhku ninasse. Aga ta ei tundnud midagi.

„Asse," sosistas ta. „Kus sul see sirelilõhn jäi? Ma ei tunne seda enam."

„Ah, sina! Nuusuta, küll siis tunned. Nuusuta aga!"

Tõepoolest, iga öö järel koidab kunagi ikka hommik. Päev tuli ka tolle öö järel.

Asse toal oli kaks akent. Luugid suleti seal alati pimeduse saabudes ja hommiku tulles avas passija Marie nad väljastpoolt.

„Mine nüüd!" ütles Asse. „Tulen eeskotta kaasa, sa eksid muidu

ära. Ja hoovivärava võti — too see kaasa, kui „Ateeni" tuled."

Assel oli pehme hommikumantel üll. Käed libisesid sellest üle. Nägemiseni! Siis läksid nad jälle, Asse ees, Naatan taga. Koridorid olid pimedad ja vaiksed, aga esik, mille ukse peal oli kaks kitsast ruutu, hahetas juba. Siis tundus Asse raske ta käte vahel ja ta põsk pehme. Ja siis klõpsatas välisuks tasa lukku ja Naatan seisis väljas kivitrepil.

Oli juba suur hommikuhahetus. Oli nii valge, et puude alt üles väravani võis selgesti näha. Puutüved seisid märgadena ning tõsistena kahel pool kitsast kruusatatud teed. Ja see tee polnudki nii pikk, nagu ta õhtul näis, ega olnud kaugeltki nii kallak.

Naatan hakkas astuma üle kruusa. Liiga kõvasti krabises see ta jalgade all ja ta nihutas end puude alla murule, läks üle muru. Saapad said märjaks leheprügis, mis kõikjal koristamatult vedeles, aga mis sellest! See siin polnud kellegi nõiduslik rohtaed, vaid nagu vana unustatud mõisapark. Tagasi vaadates nägi Naatan tumedat, mahakoordunud värviga kahekordset hoonet, mille ülemise rõduni punased viinamarjaväädid põimunud. Rohelised, tublisti pleekunud luugid olid tõepoolest suletud kogu majal, Marie polnud niisiis veel kohale jõudnud.

Naatan hoidis võtit käes. See oli suur ning roostetanud. See krigises valjusti, kui seda lukus ringi pööras.

Siis seisis ta tänaval. Ta tõmbas värava tagantkätt kokku, kuid lukku ei hakanud ta seda enam keerama. Las olla Mariel vaeva vähem, mõtles ta muiates. Las arvab, et öösi on vargad aias käinud ja värava lahti jätnud.

Naatan seisis tänaval, ta ei jõudnud veel minema hakata, kui ta silmas üsna enese lähedal maja ees üht inimest. See oli pikk kõhn naisterahvas maani ulatuvas ürbis. Tal oli ühes käes suur must nahast käekott, teises pika varrega vihmavari, ja ta liikus peaaegu hääletult lähemale.

Kui ta Naatani juurde oli jõudnud, ütles ta oma kortsulist nägu tema poole tõstes:

„Noorehärra on unustanud mütsi tagurpidi pähe."

Naatan kohmas pea järele ja leidis, et mütsisirm oli tõepoolest kuklas. Kuidas see võimalik oli? Ta ei mäletanud, et ta selle vööriti pähe oleks pannud. Või oli see Asse tegu, kui ta teda välja saatis?

„Oh jah," kohmas ta vastuseks ja naeratas süüdlaselt.

„Tuleb ette, ega sellest ole midagi," lohutas naisterahvas.

11*

Ta otsis taskust suure võtme, just samasuguse nagu Naatanil, ja pistis selle lukuauku.

„Kas ma aitan?“ oli Naatan talle abiks.

„Noorehärra on isegi väsinud,“ naeratas naine.

Siiski sirutas Naatan käe ja pööras võtit ringi. Korra ühele poole, siis jälle teisele tagasi ja lükkas värava lahti.

„Head tervist, Marie!“ ütles ta minema hakates.

„Head tervist jah, head tervist muudkui!“ kuulis ta veel seljatagant.

See oli kummaline tunne. Naatanile tundus, nagu ei puutuks ta varbad maa külge, nagu kõnniks ta ainult kandadel. Ta tõmbus ettepoole vimma, et ta selili ei kukuks. Siis äkki raputas jahedusvärin ta keha ja ta kiirendas sammu. Ta vaatas ainult jalgade ette kõnniteele. Ta märkas, et paljud tsementplaadid olid pragunenud ja kulunud ja et rentslites vedeles määrdunud ning ligaseks sõtkutud leheprügi.

Asse, kerkis korraga temas selge kujutlus, kuidas ta lamab ehk praegu voodis selili, käed laiali. Ja seal kuski pimeduses uidab veel miski ringi, otsib veel teed... Ei, ma ei karda, mõtles Naatan nagu üht poolelijäänud mõtet, vastamata jäänud vastust. Ma ei karda, aga... Äkki selgus talle, mis see tähendab. See tähendab, et jumalaga õppimine ja ülikool, jumalaga Tartu, mille kuma ta oli talveõhtutel Söörumäelt vahtinud...

Ja äkki pistis ta jooksma, katsudes veel käega, kas müts on õigetpidi peas või mitte.

5.

Niipea kui Asse silmad kinni pigistas, nägi ta kummipuud. See seisis akna all oma laia rohelise puupotiga, kolmeharuline, üks oks ulatumas kaugele toa keskele. Suured nahkjad lehed läikisid tuhmilt, otsekui salalikult. Liikumatult ning visalt püsisid pruunid varred püsti. Selles kõiges oli midagi ärritavat, otsekui ähvardavat ning julma.

Asse vaatas kummipuud, lamades ise külili voodis ja vahtides pimedusse. Ta ei imestanud sugugi, et ta seda pimedas nägi, see oli ju tuttav kummipuu. See oli ainult kujutlus, kuid nii selge, et oli tõelisem kui kummipuu ise. Ta oli täpselt säärane nagu Põrtuse tagakambris. Ja niisama väljapääsmatu ja ängistav oli õhkki selle ümber.

Asse oli ärkvel, see polnud mingi uni. Tal oli alles teadmine, et ta pole praegu Põrtusel, vaid Tartus, kuid ta ei imestanud sugugi, et Põrtuse kummipuu oli siin toas. See pidi tema arvates nii olema, et kummipuu on selge ning tõeline ka siin ja kõik muu on juhuslik selle kõrval.

See oli ükskõik, kas Asse silmad kinni pigistas või neid pärani hoidis, kummipuu oli ikkagi seal. Lõpuks pöördus ta selili ja vahtis lakke. Seal oli ainult pimedus ja kummipuu sinna ei tõusnud, vaid jäi põrandale maha. Pikkamisi, üsna pikkamisi kadus ta koguni silme eest. Viimaks oli ta üksi enesega, viimaks sai ta vabaks ja uinus magama.

Aga see oli ainult silmapilguks. Ta ärkas uuesti. Ta teadvus tuli tagasi ühes teises vormis, mis ei ole päriselt unenäoteadvus, aga ka mitte täielik ärkvelolu.

Unustas Marie tõesti Asse toa aknaluugid avamata või jättis

ta need meelega ette, et preili saaks kauemini puhata? Sai ta aru, et preili peaks nüüd hästi palju magama, et ta oleks ilus nagu õis, kui ta ükskord tõuseb ja kohtama läheb? Mõtles ta, et teeb sellega heateo noorele inimesele, kes ise ei tea, mis tal vaja? Kes teab. Luugid aga jäid suletuks ja südamekujulistest väljalõigetest sirpas ainult napilt valguskuma tuppa. Seespool olid veel eesriided ja nii võis Asse tõepoolest segamatult olla ja ta poolunes uitlev teadvus võis läbi käia maid ja paiku, kuhu need päevavalguses kunagi poleks ulatunud. See elu, mida ta elas sel ajal, oli üks teistlaadi olemasolu, aga see polnud seepärast võib-olla mitte vähem tõeline.

Minevik ja olevik olid segamini, aja ja ruumi mõisted olid pea peale pööratud ja pahupidi, nii et raske oli neid üksteisest lahutada. Kõik oli nii lähedal ja korraga olemas ja samal ajal püsis kindel tunnetus, et see kõik on nii, et see pole mingi uni, millest võid ärgata ja mida võib teisiti seletada. Selles ei leidunud kübetki lepitavat võimalikkust, mida meile unenäod kingivad või mida tegelikus elus saame seletada hoopis teisiti, kui oleme läbi elanud. See oli lähedane, tõeline, selge viimse kui pisiasjani. Meie, kes oleme ärkvel päeval ja magame öösi, tavaliselt mäletame ainult nõrgalt seda erilist vahepealset seisukorda, milles aga alaliselt viibivad vist palavikus sonijad ja hullumeelsed.

Asse oli samal ajal väike laps ja suur inimene, oma muljetega mõlemast ajast segunenud üheksainsaks tunnetuseks — seda ei tohi! Aga ühtlasi oli ka kõik võimalik, ei eksisteerinud mingit keeldu, mingit harjumuse või mõistuse pidurit. Valusalt näppudele langenud vitsalöögid olid ühel ja samal ajal karistus ja õigustus, aga ka vabaks ostmine selle jaoks, mida ta tahtis kätte saada. Vahel see moondus selgeks pildiks, nii et ta tundis näpuotstes valu või elas üle naudingut, mis oli keelatud. Vahel tõusid käed ja sirutusid millegi poole, mis paistis ees nii ahvatlevana, kuid mis osutus ainult iiveldusеks, ülimaks vastumeelsuseks, kui see kätte jõudis. Aga ikka, ükskõik, mis ta ka tundis, tundis ta seda üksi ja oli üksi, kuigi vahel kirblesid inimesed ta ümber kui tulesädemed hämaruses.

Siis hakkas pikkamisi sellest välja kooruma mingi kindel, mingi teatud olukord, millel olid oma piirid. Selles oli midagi korduvat, mis ilmus ja kadus ja tuli jälle uuesti ja uuesti veidi teisel kujul.

Kui Asse katsus seda lähemalt tabada, kadus see hoopis ja järele ei jäänud muud kui väsimus, raske maharutjuv väsimus, mis litsus ta selja kõvasti vastu madratsit, nii ängistav ning suruv, nagu oleksid tema peale langenud vormitud, ilma peata ja käteta inimkehad, tundmatud, aga siiski samal ajal ka kuidagi tuttavad. Asse jäi selle lademe all üha vaiksemaks, ta liigutused aeglasemaks ning jõuetumaks. See kehade virn tungis otsekui tema sisse ja vajus seal õhukeseks, vormituks setteks.

Ei, ei, protesteeris ta viimse jõuga vastu. Ma ei taha! Ma ei ta-haa!

Ja siis äkki oli ta neist vabanenud. Ta lamas nagu kuski siledal ning külmal laual ja silmade ees välkusid punased tähed WR WR WR WR... lõpmatus reas. „Tõuske üles, teie olete terve!" ütles keegi ja Asse tõusis kuulekalt istukile. Ta imestas, et ta polnud sugugi mitte haiglas, vaid nende omas heinaküünis mulluse tulitanud heinakihi otsas ja väljast paistis päike läbi laudseina pragude ta paljastele jalgadele, kõhule ja rindadele. Tal oli jahe ja ta rebis särki peale, kuid see ei tahtnud ega tahtnud tulla, oli selja alla rutsakusse jäänud ja nagu kinni kleepunud. Ta haistis kopitanud heinte lõhna ja tundis, kuidas need ta käsivarsi ja reisi torkisid. Aga see ei olnud mingil moel vastumeelne lõhn, see ärritas, kuid selles oli midagi, mis pea ringi käima pani, ja see polnud halb tunne. Viimaks sai ta riided ilusti alla ja hüppas heinakihilt maha. Küünipõrandal heinapeprede lademel istus keegi, küünarnukid põlvedel, õlad alla kummardunud... See polnud keegi muu kui ta ise.

Otsekohe vaheldus see pilt ühe teisega, õieti libises nähtamatult üle teiseks. Suvine lämmatav keskpäev, tuuletu leitsak, soo lõhn, üle järve sinkjas põuasomp, milles tukkusid rabapedakate ladvad, nagu irdunud hallidest tüvedest. Aga vesi, leige, pruunikas vesi oli ümber jalgade, selja ja rindade, surus vastu kaela ja põski. See oli vesi ja päikesepaiste samal ajal ja nõrgestav väsimus ja äärmine virgsus üheaegselt. Asse lamas kivi kõrval, alasti, hingetuna, ootavana. Kustki kaugelt kuuldus teiste hääli, hüüdeid ja veesulinat. Midagi oleks nagu vahetpidamatult üle keha paitanud, see polnud tuul ega vesi, vaid miski ebamaine, ennenähtamatu.

Kaua aega lamas ta nii seal. Vahel kadus ta nagu oma kehast kuhugi eemale, siis aga oli ta jälle tema ise. Aga siis äkki polnud enam midagi muud, kui et päike põletas, õhk oli väljakannatamatult umbne, higi kirvendas vöökohal ja ta läks üksi üle lageda niidu. Teeraja kõrval olid rohuladvad maha sõtkutud ja tolmused. Kõik inimesed olid vihastamapanevalt rumalad ning õelad. Kaugel niidul jooksis pikk poisivolask, kollane särgiselg hüples virvenduses üles ja alla, tõustes aeg-ajalt kõrgele õhku. Rindade all oli paha tunne, ajas iiveldama ja kaelale juuste alla tekkis higi. Ta kõndis ja kõndis, aga kollane laik jooksis eest kiiremini ära, mida kiiremini ta astuma hakkas.

„Ei lähe ka sinuga mängima," kuulis ta end ütlevat. Tal oli pikk karjavits käes ja ta peksis sellega vastu kellegi paljaid jalgu. Aga jalad jäid liikumatuks, ükskõik kui palju ta neid ka nüpeldas. Jalad paisusid suuremaks ja pleekusid valgemaks. „Ma ei taha enam," ütles keegi. See polnud tema enese hääl, kuigi ta kuulis, et ta ise räägib. „Ma ei taha ega ole kunagi tahtnudki sind. Oled nagu rajakas mu kannul, ajad mu jälgi taga. Mine ära, mine siit minu maa pealt ära! See on minu kivi ja minu vesi. Mine ära! Kui tahan, siis uputan enda siia, kui ei taha, siis ei uputa üldse. Mis see sinu asi on? Ma võin enesega teha, mis tahan, näed nüüd, teen enesega, mis ma tahan. See on mu oma järv ja oma keha ja oma hing..."

Siis haihtus see nagu õhku ja nad marssisid tänaval reas, käe alt kinni, ja laulsid: „Lehtedes kahin, salalik sahin... Õil-metes seisis võsa ja niit... Öö-bik, see laulis lustilist viit..." Keegi küsis kõrva juures: „Kas võin sind koju saata?" — „Ei, mulle ei ole seda vaja, saada minupärast, keda sa tahad."

Grammofon hakkas mängima. See oli kähisev ning moondunud hääl. Kõver roheline toru ulatus aknast sisse. Toru siseküljel olid valkjad triibud, hääl tuli just nende triipude kohalt: „Auch du muss mich einmal betrügen, auch du... auch du... auch du... auch du..."

„Ma ei ole su mängukive võtnud. Oled ise ära kaotanud." — „Ei ole ise." — „Oled jah ise." — „Ei ole." — „Ise tahtsid, et ma tulgu su peenraid vaatama, ise tahtsid." — „Ise oled ralsku läinud, mitte mina, ise..." — „...muss mich einmal betrügen..." jätkas grammofon. Nõel kragises plaadil, kahinat ja kärinat paiskus tuppa. Asse oli valges kleidis, punane pael ümber keha. Pael oli

märg ja värvi andnud. Roosad jooned valgusid mööda külge alla. Las minna, mõtles Asse, kõik on niikuinii otsas! Ükskõik, kas täna või homme, ükskõik! Parem siis juba täna kui homme, parem siis kohe!

Äkki seisis ta Raudna ääres Väikeses käärus. Ta tundis hästi seda kohta, kuigi ta muud ei näinud kui vett enda ees. Ta hakkas pikkamisi järve astuma. Põhi oli pehme ning mudane, jalad vajusid sügavale sisse. Vesi tõusis kõrgemale. Juba olid puusad sees, juba tõusis raudkülm viirg üle kõhu, üle rindade... Siis ei jõudnud ta enam, ta kükitas alla ja tõmbas suu mustjaspruuni vett täis...

Asse ärkas rapsatades. Teda oleks nagu õlgadest tõugatud. Ta tõusis ruttu istukile ja vahtis ümberringi. Ta ei näinud pimedas midagi. Jõuetult laskis ta pea tagasi padjale. Ta sai aru, et see oli olnud uni ja ta polnud mitte Raudna järves, vaid Tartus. Ta oli magama jäänud, kuigi ta nüüdsama oli ärkvel. Ta oli ainult silmapilguks uinunud. Aga samas meenus talle Naatan ja ta hüppas ehmudes üles. Olin ma tõesti temaga täna siin? Oli see uni või ei olnud? Nägin ma unes, et ta siia tuli ja... siit nüüdsama läks? Oli see tema või siiski mõni muu? Oli see tõesti tema?

Asse tõusis uuesti istukile ja libistas jalad üle sängiserva alla. Paljad tallad puudutasid jahedat põrandat. See oli palju kindlam kui ükski mõte ta peas ja ta rahunes. Olgu see pealegi tema, mõtles ta. Ükskõik, parem veel, et tema ja mitte mõni muu, ükskõik, ükskõik! Äkki meenus talle Benno oma toa akna all seismas, selg tema poole. Tal oli kollane särk seljas. Milline kokkusattumus! Või kandis ta alati kollaseid särke, ka vanasti juba? Benno? küsis Asse. Võib-olla siiski ta tahtis, aga ei tihanud, ei julgenud seda öelda. Võib-olla ta jonni pärastki oleks kaasa tulnud, nalja pärast...

Asse toetas põsed kahe peopesa vahele ja hakkas naerma. Ta naeris nii, et selg vappus, nii et ta kummuli tagasi voodile vajus ja sinna jäigi. Tal oli tunne, nagu oleks ta kõiki ninapidi vedanud, kõiki millegagi petnud ja võib nüüd rahuldatult vaadata, kuidas nad põrmus vingerdavad ja paluvad: Asse, ära mine ära! Aga tema läheb ega hooli kõige vähematki, sest ükski mees polegi seda väärt, et temast vähematki hoolida. Lollid, lollid, lollid, kordas ta ja luksus naerda.

Aga siis korraga oli ka naer otsas. Ta oli enda tühjaks ja täiesti ärkvele naernud. Ei olnud enam mingit varju selle ees, mis päev tõi. Kogu eilne õhtu ja öö tulid meelde, selgelt, nagu mingis kangastuses, mingi nägemusena. Ei, ei, see pole võimalik, kordas ta enesele ja tõusis üles. Nüüd tuleb teha, nagu otsustatud, enne kui on hilja. Ma neile veel näitan, Asse Jairus näitab veel, et ta pole otsas.

Asse ei hakanud otsima toatuhvleid, ta läks palja jalu üle külma põranda akna juurde. Ta keeras aknalingi lahti ja tõmbas akna valla. Siis surus ta peoga vastu luuki, teise käega luugi kinnitusrauda alla litsudes. Luuk avanes ja hele valgus lõi vastu silmi. Väljas polnud enam mingi hommik, vaid keskpäev. Marie polnud luuke avanud; ta oli maha maganud kogu pika hommikupooliku.

Asjalikult korjas ta siia-sinna laialipillatud rõivad kokku ja asetas need toolileenile ja öölauakesele. Siis võttis ta ning ronis jalgadega üles vanasse tugitooli, kerides jalad särgi alla. Aeglaselt süütas ta paberossi ja puhus esimese sõõmu enesest kaugemale. See maitses mõrkjana ning jahedana. Suu tundus nagu kuiva vatti täis tulevat.

Kas ma saan nüüd lapse või ei? asetas ta enesele otsese küsimuse ja pigistas silmad pilukile.

Toal olid tumedad, pruuni ja rohekat joont tapeedid, ebamäärased kuldsed laigud sees. Kuld oli täiesti tuhmunud, kunagi võisid need olla ilusad. Vastasseinal rippus tume vanaaegne õlimaal, arvatavasti mõni vanameistri oskamatult tehtud koopia. Maal kujutas üksikut suurt puud, mis kerkis peaaegu madala, tinahallis pilves taevani. Puu all istus räbalais laps ja nuttis, pea alla kummardatud.

Kui halvasti läheb, võin ka selle saada, konstateeris ta kainelt. Ei ole küll kindel, aga ei või kunagi teada, ei või teada... On olnud päris kindlaid juhtumeid, aga ikka on need osutunud ebakindlaiks. Kaks-kolm nädalat, enne ei tea midagi, arvestas ta.

Pabeross põles kiiresti, otsekui vajus lühemaks. Oleksin võinud... kindluse mõttes... oleksin võib-olla... pidanud... siiski ootama... mitte veel... Aga nüüd oli kõik hilja, nüüd tuli ainult oodata ja vaadata, mis siis saab.

Asse katsus kujutleda Naatan Üirikese nägu, aga imelik küll, see ei tulnud tal kuidagi selgemalt meelde. Talle meenus ainult, et tal oli teine kõrv teist moodi ja et tal oli terav luine lõug. Tal tuli

meelde, et ta alles eile teda selgesti mäletas, milline ta oli, aga nüüd oli see pilt asendunud ühe teise tunnetusega temast. Ta katsus esile manada kujutlust tema käehaardest, ta põlvedest, ta raskusest ja lõpuks ta maitsest. Selles kõiges oli äkki midagi vastikut, iiveldama ajavat, ilget. Ta surus paberossiotsa laual asuvasse tuhatoosi. See oli suur tinast anum, tuhmunud ja kohati tahmaseks põlenud. See oli kaine ja asjalik, ükskõikne ning peaaegu halastamatu tuhatoos. Asse vaatas, kuidas valge, lossi litsutud paberossiots sinna abitult lamama jäi, ja ohkas tahtmatult. Niisiis lõpp seks korraks, mõtles ta mõrult. Ta ei teadnud isegi, kas käis see suitsu või tema enese kohta.

Ta tõusis ja hakkas end väljaminekuks valmis seadma. Ta liigutused olid aeglased ning mõõdetud. Ta mõtted olid kained, aga seejuures siiski ootamatud talle eneselegi. Kunagi varem ei olnud ta sellega vastamisi seisnud, mis nüüd oli. Oleksin siiski tahtnud teada sel silmapilgul, kui see juhtus, mõtles ta. Oleksin tahtnud teada ja ikkagi ka siis oleks võinud minna, nagu läks. Aga samas vaidles ta enesele vastu: mis mõtet oleks olnud sel teadmisel, kui kõik oleks ikkagi nii läinud, nagu ta läks? Ja kuidas see nii läks? Millal see algas? Kas siis, kui nad pimedas toas seisid, või siis, kui nad sisse tulid, või siis, kui nad voorimehega sõitsid, või siis, kui nad „Sinimandrias" istusid? Või juba siis, kui ta „Ko-Ko-Kos" Naatanit kõnetas? Võib-olla juba varemini, juba siis, kui ta Lootuse tänavast mööda läks? Või veelgi varemini? Millal ta selle saatusliku sammu oli teinud?

Ah, lõi Asse viimaks käega. Ükskõik. Ta oli valmis väljaminekuks. Ta nägi küll, et kell oli juba praegu veerand tundi üle selle aja, kui nad Naataniga pidid „Ateenis" kokku saama, aga ta ei rutanud seepärast sugugi. Ta arvestas juba võimalust, et ta Naatanit kätte ei saa, ja küsis välja minnes perenaiselt teise väravavõtme, valetades, et jättis oma võtme koos mapiga eile kogemata ühe kaasvõitleja poole. Võti oli ju nii suur, seda ei saanud ridikülis kanda.

Võib-olla tahtis ta ainult aega võita ja järele mõelda, kui ta viivitades linna poole hakkas astuma. Võib-olla oligi see otsus, mida ta ise veel selgelt ei teadnud. Ta läks Vallikraavi tänavat mööda, see tänav meeldis talle mingipärast. Ta pani jala jala ette ja vahtis maha, nagu otsiks ta sealt vastust millelegi, millele ta ise vastata ei suutnud.

Ei, ta ei kahetsenud lõpuks siiski mitte midagi. Ta oli põhjas niikuinii ja sügavamale ei saaks enam laskuda. Tal ei olnud teist valikut ja lõppude lõpuks hakkas ta uskuma, et ta oli selle valiku ise vabatahtlikult teinud.

Kui ta Tiigi treppide kohale oli jõudnud, tuli talle veider küsimus: Mis ütleks tema, Benno, kui ta kuuleks, et...? Aga ta ei mõelnud seda mõtet lõpuni. Mis on *temal* sellega asja?

Naataniga kohtamisele ta ei läinud.

6.

Kui Asse palati uksest sisse astus, heitis ta pilgu kõigepealt üle naabervoodite. Need olid endiselt tühjad ja isa vaatas talle vastu, nagu ta ikka oli teinud. Ta oli arvestanud, et nad kahekesi ei jää, siis oleks tal kergem olnud. Nüüd tuli seista silm silma vastu isaga ja esimest korda paljude aastate jooksul kartis ta teda.

Aga see oli ainult esimene aje, Asse sai enesest kohe võitu — ükskõik lõppude lõpuks. Teel kliinikusse oli ta otsustanud testamendiküsimusest vaikides mööda minna, isegi siis, kui isa jutu sellele viiks.

„Tere, isa!" hüüdis ta reipust teeseldes ja voodi ette astudes. „Noh, kuidas sul siis nüüd täna on? Parem, nagu näost näha?"

Peeter vaatas oma väikeste silmadega teravalt tütrele otsa. Ta lohkuvajunud põskedel punetasid roosad laigud, ta käed lamasid algul liikumatult teki peal, aga hakkasid siis kõnele kaasa aitama.

„Kadusid nagu konn lompi," alustas Peeter. „Ootasin ja ootasin, et tulete. Aga ei midagi, ei kihku ega kahku kellestki. Aga noh..." Peetri näole ilmus ta tavaline kaval naeratus. „Saan ka ju asjast aru. Ja egas siin midagi häda polnud. Haigemaja asi ikka haigemaja asi. Üksi oled küll toas, aga ega nad siin lase rahulikult surragi, kui see tunnike just käes on. Lendavad ühtepuhku nagu pääsukesed ümber."

Peeter upitas end istukile, kiskus padja seljataha ja toetas end peatsi vastu. „Peaks juba ära koju minema," ütles ta seejuures. „Siin jääd pikapeale haigeks kah. Istu siis sina ka, mis sa seisad, und mul niikuinii öösiti vähe. Näh, tooligi juba ära viinud. Tohter siin nüüdsama istus. Võta nüüd ise sealt!"

Asse tõi kuulekalt tooli. Ta oli oimetu isa ebaharilikult pikast jutust. Nii polnud ta kunagi kõnelnud. Mis see tähendas?

„Kas arst käis? Mis ta ütles?"

„Käis, käis. Mis ta ikka ütles! Koju, mis muud! Koju ja rihm peale ja tööle! Ega keegi haigemajas terveks saa. Tegi nalja, istus veel õhtul siin. Küsis sinugi järele."

„Mis ta minust tahtis?"

„Mis ta siis ikka tahtis! Ju ta sind tunneb. Küsis, mis sa teed, kuidas sul nüüd tervis on ja nii."

„Mis tervise küsija tema on?" sai Asse tigedaks.

„Noh, see ta leib," arvas Peeter rahulikult. „Haigused ju ta leivalaud. Ta ütles, et tunneb su haigust küll ja teab..."

„Mis tema teab? Säärane! Professorgi ei teadnud midagi öelda. Mis siis tema veel! Mul õige asjamees väljas!"

„Mis sa nüüd, tütrekene!" keelas Peeter. „Ega tema halva pärast. Haiged tulevad ja lähevad, kes neid teab. Ütles kah, et arstidki alati ei tea, ega nemadki jumalad ole. Istu nüüd tagasi ja kõnele, mis te tegite selle aja. Tema ütles ka, et aega väga vähe, tegemist ja õiendamist palju. Muidugi, muidugi, kellel see aega on! Ei kellelgi."

Asse istus toolil ja oli rahunenud. Ah, egas doktor Karrus nii loll ka ole, et kõike isale lobiseb. Aga mis see isa seal räägib? Missugune tema? Kes see? Assel oli tunne, nagu oleks ta isa jutust ühe jupi ära unustanud. Ta ei taibanud, kellest isa kõneles.

„Noh, tema ikka, Benno. Kes siis veel muu?"

„Benno?" ei suutnud Asse üllatust varjata. „Mis temast siis?"

„Läks siit suure ajuga minema. Ütles, et kiire. Kuidas siis, kas sa kokku pole saanud? Ta on suur töömees. Ei oleks uskunudki. Ja sina jooksid enneaegu minema selle notaariusega. Kas ta sulle siis ei rääkinud?"

„Mida? Ei, ma pole teda enam üldse näinud."

„Ei ole üldse näinudki?" Peeter näis ärritatuna.

„Ei ole jah. Aga mis siis? Mis mul temast või tema nägemisest!"

„Tütrekene," lausus Peeter tõsiselt. „Ära nüüd jälle jantima hakka, nagu sa seni oled..."

„Mis jantima?"

„Noh, või mina, rumal vanainimene, nüüd selle ilma noorte

asju tean, aga kui on nii, et... pikk elu tuleb ühes elada, siis peaks ikka teisiti."

„Mis... elu?" kogeles Asse. Oli isa tõesti juba segi ja sonis?

„Noh, abielu ikka, mis muud teil siis mõeldud on."

„Aga isa..." alustas Asse, ent jättis pooleli. Talle näis nüüd, et tema on mõistust kaotamas, sest isa jutt oli rahulik ning loogiline. Mis põhjust oli tal abielust kõnelda ja kust ta selle jutu üldse võttis? Talle meenus küll, et nad olid väikeste lastena korra abielulisi mänginud. Aga see kõik oli hoopis midagi muud. Isa ei kõnele ometi mitte sellest. Siin pidi mingi arusaamatus olema.

Asse vaatas isa naeru peale üles. Oli see kõik ilmsi? Ja samal ajal meenusid talle alles tänahommikused unenäod ja kujutlused.

„Benno kõneles mulle kõik ära. Mis sa enam salgad? Mina juba tean!"

„Kuule nüüd!"

„Asjalugu on nii, et kui sa ära jooksid, tuli ta ilusti tagasi ja siis ütleski ära, et... et lihtsalt teist saab paar, ja mis siis enam minul veel..."

„Kuidas ta seda küll?"

„Egas mina tea, kuidas ta," muheles Peeter. „Aga nii see oli ja nii see välja tuli. Küllap see testamendi pärast oli, et ta viimaks välja ütles. Ma olin vastu just nagu raud alguses. Ma just vaatasin, et kui on ikka mehe pea ka kuski juures, siis on kindel. Muidu naisterahvas suure rahaga, petavad käest ära. Kust minas teadsin, et asjad sedapidi on? Kui aga välja tuli, et see just tema huvi on, ja üldse, et teil nii on plaanitsetud, siis on juba teine tubakas. Mis siis mina enam vastu? Ja pealegi kõige õigem see ongi, kõige mõistlikum samm minu meelest, mis sa, tütar, oled teinud. Kirjutasime siis testamendigi ümber ja kõik. Pani kirja, mis tarvis, ja oli rahul ja mis siis enam! Muudkui elage! Kauaks ehk mindki enam on, mine tea. Loksin ka mõne aja, aastaid juba küllalt turjal. Ja Immi ka täismees omajagu. Võtke asi kõik endi kätte..."

Asse kuulas kannatamatult isa juttu. Talle näis see pika keerutamisena, enne kui tuum välja koorus. Testament oli siis tehtud. Benno, truu hing, oli selle siiski ausalt läbi viinud. Oli nähtavasti vanal suud-silmad täis valetanud, lihtsalt näinud, et muidu edasi ei saa. Ei, aga seegi on veider, et ta just s e d a läks kasutama. Niipalju kui ta Bennot tundis, oli ta alati olnud just

vastupidi. Kust ta tuli sellele mõttelegi? Abielluda! Ei, Bennol oli nuppu ja taipu, kuidas vanameest mõrda ajada.

Aga testament? mõtles ta äkki. Kus see siis on? Milline see lõpuks on? Kunagi ei või teada. Ja kui ta Benno kätte jäi, siis ei tea ju veel, mis mõte tal on. Kui ta viimati... Asse põsed lõid korraga õhetama. Mööda selga jooksis nagu külm juga alla ja jäi ristluudesse peatuma. Äkki tulvasid üles mingid vanad, juba ammu tagasisurutud pildid kustki hoopis kaugest unustusest. Nagu kuum päikeselõõsk põletas vastu nägu, silmad olid kinni, aga päike ikka torkis terava valgusega. Keha aga ujus nagu leiges vees, nagu järve põhjas... Mis? Mis? nõelus nagu herilane kuski kukla taga. Mis ta tahab? Ja nüüd! Nüüd!

Ükskõik, ajas Asse enda sirgu. Kui see nii peab olema... kui ta juba säärane on, nagu ta on! Eks olgu siis, olgu! Ja äkki pahvatas suur seletamatu rõõm temas valla. Ta tõusis püsti ja tegi seda, mida ta enam lapsest saadik polnud teinud — haaras isal ümber kaela kinni ja surus põse vastu ta habemetüükais põske.

Peeter oli samuti sellest ootamatust puhangust tummaks löödud. „Mis sa nüüd... mis sa nüüd..." sai ta alles tüki aja pärast kogelda. „Lapsekene... olgu nüüd... pealegi..."

Asse ei saanud enam paigal püsida, ta tantsis voodi ees. Ta hakkas alles iga sekundiga aru saama, mis testament tema elus tähendab. Kõik muu, mis puutus Bennosse, vajus kaugemale, see oli nagu kõrvalküsimus praegu. Küll see selgub või laheneb, mõtles ta õhinal, praegu oli ainult üks asi tähtis: milline see siiski on, kus see on?

„Isa, sa oled tore!" ei osanud, ta siiski mitte midagi muud öelda kui seda, mis talle sisse oli harjunud ja mis tegelikult mitte midagi ei tähendanud. Ta oli valmis isale uuesti kaela langema.

Peeter, kes sellega harjunud polnud, ruttas teda takistama. „Oota nüüd, oota, vaata ikka paber enne läbi. Kas ongi nii, nagu... Sa ei ole ju näinudki, ei teagi ju, kui sa temaga kokku pole saanud ja ikka mulle selles punktis õigust räägid."

„Kus see siis on lõpuks?"

„Seal laual. Sinna ümbrikku ta oma käega selle enne äraminekut pani. Imestasin ka, et ta selle sinna jättis. Aga noh..."

Asse astus laua juurde. Tõepoolest lebas seal suur pruun ümbrik, millel tema nimi oli selgete suurte tähtedega.

Asse rebis ümbriku kiiresti lahti. Valged paberilehed, täidetud

korraliku käekirjaga ja all isa tuntud varesejalad. Ahnelt hakkas ta lugema. Tõepoolest, see oli ju... see oli ju... Asse pidas hinge kinni. See oli rohkem kui iialgi oodatud. Ta peitis testamendi oma ridiküli ja läks tagasi voodi juurde.

„Noh, kas ei ole rahul või?"

„Oh, miks ma rahul ei ole. See on ju n i i tore. Ma ei saa arugi, kui rõõmus ma olen. Kujuta ette! Ah!"

„Ma nägin, et sa oled veidi nagu mossis," muheles Peeter.

„Hästi on, muidugi hästi," kiitis Asse. Ta silitas sõrmedega üle isa käeselja.

„Mis siis muud," alustas Peeter, „muud kui koju ja tööle."

Asse jäi rahulikumaks. See oli siis käes ja korras. Ta pea hakkas kainelt ja täpselt töötama.

„Millal sa tahad sõita? Millal nad sind lubasid?"

„Noh, homme, ülehomme kindlasti, kui tahan, arvas arst. Tema poolt takistusi pole. Jõudu, seda ütles küll ka, et on vähe, kuid küll see tagasi tuleb, kui liikuma hakkan. Täna käisin juba paaril korral üleval. Jalad on kangeks jäänud sängis koogutamisest. Paari päeva pärast, siis olen harjunud, siis muudkui istun rongile ja sõidan. Aur veab ja mina istun, jaama tuleb hobune vastu."

„Tulen ju kaasa sinuga, kus sa üksi saad."

„Kui sul õppimine lubab..."

„Küll ma... õpin järele," neelatas Asse. Teda puudutas äkki selle meeldetuletamine ja ta polnud kindel, kas isa sellesse lausesse oma tagamõtet sisse polnud pistnud.

„Arvasin, et saan üksi ka hakkama, mis siin ikka, oma maa ja oma keel suus, inimesed aitavad ka, kui vaja."

„Ei tule kõne allagi, et üksi sõidad," kinnitas Asse. Kui ta alles nüüdsama oli kartnud, et Benno testamendi enda kätte oli jätnud, siis nüüd puudutas see teda, et ta testamendi oli siia jätnud ja isegi mitte teda üles polnud otsinud. Vähemalt hoiatanud, et ta juttudega kuidagi isa ees sisse ei kukuks ja kogu asja veel nüüd nurja ei ajaks. Jah, paljukese siis puudus, et ta oleks võinud seda tehagi. Kui isa oleks olnud kaval või milleski kahelnud. Asse leidis, et Benno oli siiski veidike ka... viisakusetu, et ta ei hoiatanud. Nagu mõnele võõrale oli ta ümbrikule kirjutanud „Preili Asse Jairus". Ta oleks võinud siiski kuidagi teisiti. Aga kuidas? Ta oli oma ülesande täitnud ja muud mitte midagi. Mitte midagi muud, mitte mingit tahtmist teda kohata, et ta võiks aitähki

öelda. Miski pistis Asse hinges. Miski oli kõiges selles ikkagi nagu viltu. Bennol ei ole kas nii palju huvi, et teda üles otsida, või on ta pahane, et ta pidi käima säärast teed ülesande täitmisel.

Asse ei teadnud, mida öelda või teha. Kas minema mõne ettekäändega või veel jääma? Kas doktor Karrus üles otsida või mitte? Kas Bennot katsuda kätte saada või üldse mitte väljagi teha?

Nad olid tükikese aega vaikinud, siis hakkas Peeter uuesti kõnelema. Ta rääkis nüüd tasakesi ja ajuti peatudes, nagu hingeldades raskel teekonnal.

„Õieti oli see pettus, et mu kadunud isa kogu Põrtuse enda kätte sai ja nad alla Alatarre ajas. See oleks pidanud kuuluma Benno isale, kui õiglane olla. Pettus ei ole ilmas õige, see on selge küll, aga oli nii läinud sel ajal, kui talusid osteti. Nad olid lubanud pärast omavahel õiendada. Aga jäi see, tülid tulid vahele ja — kelle nimel, selle talu, muud midagi. Õigus see ei olnud. Seepärast oleks kõige õigem, kui Alatare maad, mis on ju ainult popsimaad, saaksid korraliku juurdelõike. Kui ükskord niikaugel on, et lapsi tuleb, ega maatükk ole põlata. Ka linnamehel on maad vahel vaja ja vahel on lõbu pärast maatükk hea. Lastel on tore suvel maal olla, järve äär...“

„Lastel?“ küsis Asse mõtetest äratatuna. Tema kõrvadest oli see maajutt niisama mööda läinud. Ah tema ja Benno lapsi mõtles isa? Aga alles täna... alles täna öösi...

„Lapsi jah, mis sa häbened! Sain Bennostki nii aru, et ta... neid juba ootabki.“

„Ütles ta, et ta... ootab lapsi?“

„Ei noh, ega säärast asja siis just keegi nii selgelt välja ütle, aga kõigest oli näha ja sinna ta ääri-veeri sihtis ikka ka. Ja see on ju loomulik elu seadus, et lapsed. Ega te nii noored enam ole.“

„Isa, mis sa ajad!“ Asse tõusis toolilt.

„Kuidas ma ajan, tütrekene! Aga eks see ole ju teie oma asi. Ma niisama ajan nalja. Aga see juurdelõikamise plaan on tõsine asi. Aega selle kõigega muidugi on. Ainult ma siin olen vahel öösiti üleval ja siis tulevad igasugu mõtted.“

Ei, ära siit, ära, kuhugi välja! Siin on kitsas, siin ei saa. Kuhugi, kus võib rahulikult kõige üle järele mõelda, kainelt kaaluda, mis teha. Assel oli tunne, nagu võiks midagi juhtuda,

midagi arusaamatut veel viimasel silmapilgul. Benno võib äkki siia sattuda, tulla lihtsalt isaga hüvasti ütlema või vaatama, kuidas on. Mis siis? Mis näo ta teeks? Kas ta suudaks siin isa silma all kõike välja kannatada, mis võiks juhtuda? Ja kui isa peaks midagi aimama, mis siis saab? Parem kohe ära siit!

Asse surus pea kahe peo vahele. Ei leidnud mingit mõistlikku ettekäänet.

„Ma pean nüüd minema,“ ütles ta viimaks poolsosinal. „Ma tulen varsti jälle tagasi. Sa saad minust aru, mul kipub nutt ja naer korraga peale ja ma võin töinama pista. Parem on, kui ma üldse homme tulen. Ma otsin Benno üles. Homme, siis peame nõu, millal me sõidame, kui sa sõita tahad.“

„Tee nii, tütrekene, nagu sul parem, mis sa minust küsid.“

„Siis ma nüüd lähen. Nägemiseni, ja ma tulen siis.“

Asse sundis oma sammud kuni ukseni aeglaseks, vaatas veel tagasi ja viipas haigevoodi poole. Aga niipea kui ta ukse oli sulgenud, hakkas ta jooksusammul minema.

Alles tänaval vaatas ta ringi ja jättis sammu aeglaseks. Ta oli kindel, et ta oli väljas ja üksi.

Võõrad inimesed tulid vastu ja see rahustas. Ta hakkas Riia mäest alla minema. Ta ei teadnud veel, kuhu minna, ta läks esialgu inertsi mõjul.

Ma pean temaga ikkagi kõnelema, mõtles ta. Saagu, mis saab!

Kui ta juba alla linna jõudis, oli ta täiesti rahunenud ja oma plaani välja mõelnud. Ta *pidi* nüüd rahulikult toimima, ta *pidi* vastu pidama. Kui ta kohvik „Ateeni“ ette oli jõudnud, tuli talle korraga Naatan meelde. Ta ehmus ja pöördus ukselt tagasi, nagu oleks võinud Naatan seal veel istuda ja teda oodata. Kus võiks Benno praegu olla? mõtles ta.

Osavõtlik lugeja märkab, millisesse silmusesse ma olen sattunud, ega hakkagi lootma, et ma kõike kirjeldaksin pikalt-laialt, mis ma tundsin. Need, kes nõuavad sügavloodimist, ei ole rahul selle lihtsa üleminekuvormeliga.

Aga kui ma pääseksingi kirjanduslikkude kohtumõistjate käest, ei säästaks mind ometi elu ise. Minu ja Asse Jairuse tutvus polnud mitte lihtne naabritutvus, vaid sisaldas oma põhjas salahaudu, leeteseljakuid ja rampetükke, nagu neid leidus Raudna järves, mis meie üht elujärku piiras. Ma ei saa midagi salata ega olematuks muuta.

Mulle on selgesti üks sügis meelde jäänud. See oli tol aastal, kui lõpetasin gümnaasiumi ja talveks pidin koju jääma, sest raha polnud Tartusse pääsemiseks. Oli veelgi soe, peaaegu suvine päikesepaiste, mida septembri algus vahel meile teenimatult kingib. Mulle polnud see kink, vaid kahekordselt valus kaotus. Kurekolmnurgad pleekunud taeva all, nende kurblikud kluugutused, rehemasinate kauged undamised ja kollendavad metsad olid raamiks mu ängistusele.

Sompasin Raudna ääres ja vahtisin rööbasteele, mida mööda sõitis Põrtuse punane hobune ja kollane vedruvanker. Üks lahkuja oli läinud ilma hüvasti ütlemata. Võõrad kuredki taeva all häälitsesid lahkumiseks, kuigi nad lendasid ainult talveks Egiptimaale, et varakevadel jälle tagasi tulla. Asse reisis Tartusse ja ma mõtlesin, et ta sealt enam iialgi tagasi ei tule.

Aga ajad ja olukorrad muutuvad. Läbi kaotuse ja valu päevade paistavad teised, heledamad ajad. Kunagi vaatasin ka mina ära minnes tagasi Raudna poole, kuidas see suure kõrgraba käärus läikis nagu puruks murtud peegel...

Ma ei ole siiski täna mitte ülbe ega kahjurõõmus, vaid pigemini tolle kauge sügispäeva meeleolus.

7.

Hall, valusalt silmadesse lõikuv suits võtab mind „Werneris" vastu. On parajasti lõunase sesooni haripunkt, näen palju tuttavaid nägusid, aga ruttan kõigist kiiresti mööda. Juba aastaid olen siin käinud, aga kunagi pole ma märganud, et siin on nii suitsune ning umbne ja näod nii pikast tutvusest hoolimata siiski võõrad. Mul on tunne, et täpselt nii, nagu ma neid täna näen, istusid nad eile ja tunaeile ja nädala, kuu ja aasta eest. Kindlasti on siin jutuainegi sama, naljadki samad, klatš ja filosoofiagi sama, ainult mõnes uues variatsioonis, mis põhiliselt asja ei muuda. Ja äkki ma ei saa aru, mis ma üldse siin otsin.

Ma vaatan üle läve tagumisse ruumigi, kus suits on veel teravam ümber malemängijate peade, ja leian siis keskmises ruumis ehk „omnibuses" ühe tühja aknaaluse laua. Laskun toolile ja võtan laual leiduva ajalehe kätte.

Ma ei loe tavaliselt „Õnnetusi ja kuritöid", aga seekord seisab seal üle kahe veeru: „Naine hüppas Kivisillalt Emajõkke" ja selle all väiksema kirjaga: „Traagiline enesetapp. Päästmiskatsed ei andnud tagajärgi".

„Eile öösi umbes kella $^1/_2$ 12 ajal nägid hilised jalutajad, kuidas keegi naine Kivisilla sadamapoolsele sillabarjäärile ronis ja vette hüppas." Hakkan lugema. Mind haarab ärevus, nagu oleks tegu isikliku tuttavaga, aga sõnumist selgub, et jutt on avalikust naisest, keda tunti Musta Mahta nime all. Rahunen ja panen lehe kõrvale.

Kõnesumin, klaaside ja tasside kõlin ning ventilaatori surin moodustavad koos kirbe suitsuvinguga mingi kooriku inimese ümber. Siin võib hulga keskel istudes olla täiesti üksi.

Kui olen kohvi tellinud ja selle saanud, siis alles hakkavad mõtted jooksma vanades rööbastes.

Aga kuidas leidis Asse minu üles, kust tuli ta mõttele, et just mina olen paras mees ta isa mõjustama? Meie viimane kohtumine ühel jaanieelsel laupäevaõhtul pidi talle ometi vastupidise

mulje jätma. Või polnud see siiski nii? Kui katsusin seda stseeni mälus esile kutsuda, märkasin, et see tuli mulle meelde vähimagi pisiasjani, kuigi ma polnud hiljem sellele kuigi sageli mõelnud. Miks? Olen ma päris rangelt aus, kui ma väidan, et see pole mitte midagi muud kui tookordne äge reaktsioon, mis selle juhtumi minu mälus nii ehedana oli säilitanud? Kas ma ikkagi kõigest hoolimata polnud Assest huvitatud? Ja kas Asse ei tundnud seda oma naiseliku vaistuga palju kindlamini kui mina oma skeptilise analüüsiga? Ja kas viimaks vanal Põrtuse Kõval polnud õigus nii arvata, kui ta nägi mu raugematut indu testamendi ümbertegemise taotlemisel?

Kui olin sinna välja jõudnud, ärkasin otsekui unest ja hõõrusin silmi. Olin ju ometi „Werneris", ma ei maganud ega näinud und, olin selge mõistuse juures, mitte peast põrunud!

Tõusin, et otsida üles mõnd tuttavat, kuulda vahepealseid uudiseid või mängida partii malet, et mõtteid mujale saada. Kõndisin läbi kohviku ja märkasin, et külaliste hulgas polnud ühtegi säärast, kelle selts oleks meelitanud.

Siis nägin Juku Leebramit läbi kohviku tulevat. Ta hall kaamelikarvust ning suurte luunööpidega mantel, mis oli vist ainuke Tartus, paistis juba kaugelt silma. Ta nägi samuti mind ja tuli juurde. Ta vabandas üleliia palju ja arvas, et ma kedagi ootan, enne kui suure sundimise peale istus.

„Täna kell pool seitse ülikooli kirikus," ütles ta silma pilgutades.

„Mis asi?"

„Minu tuleproov, proovijutlus. Tule kah, kui viitsid!"

„Oh, miks ei, mul just ongi vaba õhtu, pidin kinno minema, tulen siis parem sinna. Pool seitse, ütlesid?"

„Pool seitse täpselt. See on õieti homileetilis-katehheetiline seminar, mis peetakse kirikus."

„Ah nii! Aga millest sa seal siis jutlustad, kas see on ette teada?"

„Oh jaa, see on seminaris juba läbi arutatud kõik. Igaühele antakse kirjasõna kätte. Minu jutluse aluseks on Markuse viies peatükk, salm nelikümmend üks ja kaks ehk „Talita kuumi!" — „Neitsikene, tõuse üles!"

„Talita kuumi!" kordan. „See kõlab ilusti."

Juku Leebrami nägu on väsinud, ta pilk hajevil, sõrmed plõksutavad pruuni portsigari kinni ja lahti. Aeg ajalt pöördub ta ringi, et seljataha vaadata.

„Ootad sa kedagi?"

„Oh ei, kedas ma ikka!"

„Mis vahepeal uudist on? Mis kõik teised teevad?"

„Oo, uudiseid on palju," näitab Juku oma valgeid hambaid. „Olime läinud nädalal Villi pool koos. Ta pidi oma filosoofilise traktaadi esimese peatüki ette lugema."

„Kuidas see siis oli?"

„Pealkiri oli: „Kõnelused koeraga". See on nagu mõni Platoni dialoog inimese ürgsest olemusest. Räägivad tema ise ja koer ja jõuavad otsusele, et põhiolemust ei olegi. On ainult liikumine, üksikud arengufaasid. See algab juba paradiisiaiast, maost ja hea ja kurja tundmise puust. Sellega sai hirmsasti nalja. Villi ise naeris vahel kaasa, vahel läks turri ka, eriti minu peale."

„Mis teised arvasid?"

„Verner kippus kõige rohkem irvitama, muidugi, see tema mood. Naatan katsus Villit kaitsta, siis läksidki omavahel õiendama."

„Aga kuidas siis sellega jääb täna õhtul — „Talita kuumi!"?"

„Jutlus on üles ehitatud kirjasõnale, kindlate põhimõtete järgi, mis on püsivad. Ise aga oled, noh, ütleme, üks protsess, nagu Villi tõendab. Täna ei usu, homme võib-olla usud."

„Aga jutlus on sul täna," katsun asja naljaks pöörata.

„Ah!" lööb Juku käega. „Täna või homme, ükstakõik!"

„Kas on midagi juhtunud?"

„See Villi koeratarkus on nii idiootlik, aga viimati õige. Kui ma eile koju tulin, hakkasin otsima, et kus ma siis olen. Ei kuski, Juku Leebramit ei olegi. Kui midagi veel olemas on, siis on see alateadvus, sundkujutelmad, takistused, kompleksid, unenäod. Meie ise oleme selle kõige keskel ammu surnud."

„Sul on õigus, analüüs viib pankrotini, kui puudub seesmine jõud, mis seda valitseb," ütlen Jukule, aga mul endal on kõhe tunne, et minulgi pole seda.

„Mõtlesin ka suitsetamise maha jätta, viina olen juba unustanudki," ütleb Juku uuele teemale üle minnes. „See siin on viimne. Kui selle olen lõpuni tõmmanud, on see ka ühtlasi lõpp. Ja vaata! Võta see endale, tõenduseks minupoolt, et oma lubadust pean."

„Ma ei suitseta ju üldse." Võtan pakutud portsigari vastu.

Selle pruun nahk on kulunud, metallraam paindunud ja lukk ei tööta enam hästi. „Olen liigutatud usaldusest," ütlen. „Ma ise ei suuda endast vahel võitu saada. Loodan, et see kinnitab ka mind." Peidan eseme põuetaskusse.

„Peame ise uskuma, ainult siis on midagi võimalik," kinnitab Juku. „Usk, see üksi..."

„Näen, et oled süvenenud oma jutlusse ja katsud elada oma õpetuse järgi," tähendan, kui ta vait jääb.

„Ainult see ehk päästab maailma veel, muidu on ta kadunud."

„Aga kas ka see pole paljas illusioon, samasugune pettus nagu kõik siin maailmas?"

„Sa arvad siis, et Villi koeraeksistents on ainus, mis jääb?" küsib Juku ägedalt.

Mind raputab ta innukus nagu tardumusest üles. Tõepoolest, me peaksime enestele selle põhjalikult selgeks tegema! Me peaksime siin viimsete konsekventsideni minema. „Ma ei arva seda, olen skeptik..."

„Oled skeptik!" ründab mind Juku. „Kuhu see tarklemine on meid kõiki koos viinud? Tühjusse! Kõige jõulise, normaalse ja ilusa äralõrtsimisele. Parem pattu teha julgelt, kahetseda julgelt, kannatuskarikas põhjani juua nagu mees, kui et niimoodi *pooleldi* olla."

Ma ei vaidle talle vastu, aga ma ei kiida ka järele. Tõde peaks olema kuski mujal. Kas ongi üldisi tõdesid või on ainult isiklikud realiteedid? Ja kas see Jukul polegi ta isikliku realiteedi õpetus? Me ei saa välja oma munakoorest, kuhu oleme igaveseks suletud.

„Igal on võib-olla oma tõde," lausun. Näen samal ajal, kuidas Villi Oona piki kohvikut meie suunas tuleb. Ta välgutab oma prille siia ja sinna, nagu otsiks ta kedagi. Esimesel pilgul rõõmustan tema tuleku üle, aga siis hakkab mul miski vastu. Oona läheneb meie lauale ja märkab meid viimasel silmapilgul.

„Pagana pihta!" ütleb ta Jukule seljatagant õlale laksatades. „Otsisin sind juba mitu päeva. Meil jäi tol õhtul Verneri jama tõttu mõttevahetus pooleli."

Teeme talle laua juures ruumi. Ta silitab peoga üle habeme ja välgutab prilliklaase. Näen, et ta silmad on suured ning rahutud tugevate prilliklaaside taga, ta pupillid hüplevad ühest silmanurgast teise.

Juku ei vasta, ta veab sõrmega kriipse lauaplaadile. Ta pikad

ripsmed on üle silmade langetatud. Tal on ilme, nagu ei tunneks ta Oona tulekust sugugi heameelt. „Mis siin pooleli või," kohmab ta vastuseks.

„No tuhat ja tuline!" on Oona agar. „Kas usumehed siis nii kergesti taganevad?"

„Asi sai selgeks tehtud," ütleb Juku. „Mis siin enam pooleli!"

Oona mökitab naerda. Ta nägu tõmbub lapselikuks süütuks naeruks, ta näib ülimal määral lõbustatuna. „Või nii siis!" ütleb ta vahele. „Või nii siis — selgeks — öh-öh-höö!"

„Küsi oma koera käest!" viskab Juku vahele. „Küsi temalt, ta ütleb. Talle vähemalt sai selgeks."

Oona jääb äkki tõsiseks. Koguni ta silmad seisatavad pisut, aga hakkavad siis veelgi ägedamalt võnkuma. „Äärmine tunnustus ühele olemasolu põhiprintsiibile," ütleb ta tõsiselt. „Nii tarka sõna ei ole seni küll sinu huultelt pudenenud. Peale väänatud piiblitõdede ja tagurpidi pööratud sofistika ei ole sealt mõisast palju viljakoormaid välja sõitnud. Nüüd pime kana leiab ka terakese. Ja õige pealegi. See on just, mis ma kogu aja olen tahtnud näidata oma dialoogides — printsiipi, olemasolu taandatud põhiteesi, olgu see kas või koera kujul. Enne me ei *saa* kindlale pinnale, kui me *seda* põhja jalgade all ei tunne..."

„Ah, koerakuudi põhja!" viskab Juku vahele.

Oona naeratab süütult vastuseks ja pöördub minu poole:

„Eks ole, Benno, sa oled veidi vanem kui need kollanokad siin, kas sa tunnetad ühtlast olemasolu printsiipi kõige elava, seega õieti kõige oleva jaoks? Vasta mulle ei või jaa."

Tunnetan? Oona filosoofiline aluspõhi kogu selle rägu põhjalt viirastub mulle sel silmapilgul, kui äkki näen Asset kohvikusse tulevat. Mul on just käes vastus, mida peaksin Oonale ütlema, kuid see ununeb enne, kui ta sõnades väljenduse leiab.

Asse tuleb meie poole ja on juba meie laua kohal. Näen ta pilgust, mis end minu omasse haagib, et nüüd see tuleb, see oodatud kohtumine. Mul on äkki ebakindel tunne, nagu kaoks põhi jalgade alt. Ilmudes selles kinnises suitsuses ning hämaras ruumis oma õhetavate põskede ja läikivate silmadega, mõjub ta nagu ilmutus, nagu mingi teine olend kustki teisest maailmast. Näen ta naeratust ja see meenutab mulle üht kauget-kauget ilmet ajast, kui

me kahekesi meie väikeses linnakeses koolis käisime. Aga see on ainult viivuks, ainult sekundi murdosaks. Asse on juba meie laua juures. Tõusen püsti ja kummardan.

Asse ulatab mulle kiiresti käe ja surub seda tugevasti. „Tere, Benno!" ütleb ta ainult. Aga ma tunnen, et ta tahab sellega ka nagu midagi muud väljendada. Ta silmad on nüüd väga lähedal, aga ta naeratus on laienenud ebamääraseks pingutatud grimassiks.

„Ole hea!" ütlen. „Istu siia ivakeseks meie seltsi, kui aega on."

Asse heidab kõrvalpilgu Jukule ja Oonale. Üks hetk on ta näol kohkunud ilme, siis astub selle asemele seltskondlikult viisakas naeratus. Ta pöördub mu kaaslaste poole, kes on endid kiiresti püsti ajanud, ja ütleb Jukule kätt andes:

„Teid ma olen ju kuski kohanud, eks ole?"

„Jah, muidugi, vähemalt mõttes," vastab Juku kummardades. „Olen teid näinud selle klaasmäe otsas, kuhu karjapoisid sõitsid, et kuningatütart saada."

„Oo, kui luuleline!" imestab Asse.

Juku Leebram on äkki nagu teiseks muutunud. Üle ta kitsa näo lehvib särav poisikeselik naeratus. Ta teeb käega laia kaare, nagu tahaks mõõta selle klaasmäe suurust, mille otsa ta katsus ratsutada.

„Aga ma ei saanud sinna mäe otsa," ütleb ta, kui Asse ka Oonaga tuttavaks on tehtud ja kõik oleme istunud. Asse saab koha Oona kõrvale, Juku toob enesele tooli minu poolele. Nihutan oma istme kaugemale, nurgeti vastu seina, et oleks kergem neid kõiki näha. Mul on hea meel, et Juku kaasas on, tema seltsis ei tule jutust kunagi puudu.

Hetkeks valitsebki lauas vaikus. Igaüks ootab, nagu peaks keegi alustama. Ma ei saa lahti ärevusest, mis sunnib mind käsi kõvasti laua serva varjus kokku suruma. Samal ajal ütleb Asse:

„Ma vist segasin teid tähtsas jutuajamises?"

„Oh ei!" ruttab just Oona kõige esimesena kinnitama. „Preilit just ootasime siia."

„Kuidas nii?" imestab Asse. Näen, et ta alles nüüd nagu esmakordselt märkab Oonat ja vaatab talle otsa. Assel on juba vanast ajast saadik komme inimesele kohe täisi näkku vaadata ja teda lausa alguses otsekui ära kohutada. See on säärane vaade, mille kohta tarvitatakse vahel väljendit „alasti" või ka „siiras", mina aga ütleksin, et Asse selles tuntud pilgus ei ole kumbagi

neist. Oona aga ei satu sellest vaatest sugugi segadusse, nagu tavaliselt satutakse. Ta vaatab Assele vastu, nii et isegi ta võnkuvad silmaterad paigal püsivad.

„Otsisime inimese põhiprintsiipi," ütleb Oona pärast väikest pausi.

Asse vaatab nüüd küsivalt minule otsa. Ilmselt ei saa ta aru. Aga ma ei jõua veel suudki avada, kui Juku ütleb:

„Sõber Oona mõtleb, et inimese põhiprintsiip oletegi — teie."

„Palun väga!" hüüab Oona kohe. „Meie pastorist sõber on harjunud kõike ühte patta viskama. Ma vastasin ainult preili otsesele küsimusele ja punkt. Muud ma ei öelnud. Mis ma m õ t - l e s i n, see on juba teine asi, mida peab lahus hoidma."

„Kui huvitav! Mis te siis m õ t l e s i t e?" küsib Asse Oona poole pöördudes.

„Mõtlesin just, et hea, et tulite. Kui paradiisiaias oleks olnud palju Aadamaid, oleksid ka nemad istunud vaikselt hea ja kurja tundmise puu all ja kellelgi poleks pähe tulnud sealt vilju maitseda. Kui Eeva tuli, alles siis said nad sellest puust teadlikuks. Eks ole?"

Asse naeris talle vastu. „Arvate siis, ühesõnaga, et mul on õunad ridikülis?"

Juku hakkas naerma. See nakatas ka minu ja lõpuks naersid kõik. Vaevalt küll, et nad naersid ühel ja samal põhjusel, kahtlane, kas nad üldse teadsid, miks nad naersid.

Edasi sujus jutt säärasel mõistamisi ja vaimukuste ütlemise tahte tähe all, nii et keegi ei tarvitsenud midagi ära öelda ega ka midagi ütlemata jätta. Oona oli lõbus ja pildus vaimukusi nagu käisest. Juku polnud muidugi samuti suu peale kukkunud. Asse nende vahel saatis mulle vahel küsivaid pilke, kuid nakatus ka ise järjest rohkem sellest ühest teise vooklevast lobisemisest. Ta näis unustavat rahutuse ja rasked küsimused, mis tal südamel, ja aeg läks kiiresti. Siis korraga tõusis Asse püsti ja ütles:

„Pean nüüd minema. Olengi juba hiljaks jäänud. Oli väga tore."

Ta pistis Oonale ja Jukule käe pihku, ilma et need toibudagi oleksid saanud, ja ütles mulle:

„Benno, palun, tule minuga kliinikusse kaasa, isa kutsus vaatama."

See oli meisterlikult ükskõikselt öeldud, kuid sisaldas siiski

midagi, mis minu kohe tagasi tõi olukorda, milles Assega viibisime. Pean tunnistama, et lasksin end petta ja tõepoolest uskusin alguses, et Põrtuse Peetrus mind kutsus.

Oona ja Juku jäid laua juurde istuma, meie ruttasime läbi kohviku välja, Asse ees, mina kuulekalt taga.

Tänavale jõudnud, hakkas Asse sõna lausumata minema ja mina hoidsin end ta kõrval. Mul oli kummaline tunne, nagu seisaksin mingi saladuse avanemise ees, nagu peaks keegi just nüüdsama midagi ütlema, mis annaks vastuse millelegi, mis juba kaua umbe ajanud. Aga Asse vaikis ja astus kiiresti edasi. Tahtis ta tõesti niimoodi vaikides Erakliinikuni minna?

Aga me ei saanud kaugele. „Centrali" ees pöördus Asse minu poole ja ütles: „Astume vähekeseks siia sisse, praegu pole siin palju publikut. Tahan sinuga, Benno, rääkida. On sul aega, eks ole?"

„On küll."

Leidsime varjulise koha kuski taganurgas. Kohvik oli peaaegu tühi. Kui ettekandja oli tellimise saanud, jäime vaikselt teine teisele poole lauda istuma. Asse oli toetunud vastu seina ja vaikis. Muidugi ei alustanud ka mina juttu. Ta näolt oli kogu ennistine elevus kadunud, ta mõjus siin tuhmis valguses nukrana ning väsinuna.

Ta ei ole ehk rahul testamendiga, katsun selle oletusega iseennast petta. Või sai Peeter trikist aru ja tühistas paberi? Või tuli asi välja ja Asse ise selgitas talle asjaolu ära? Aga samal ajal teadsin väga hästi, et küsimus ei olę selles. Asse oleks siis juba ammu rääkima hakanud, nördinud või vihane olnud või nalja teinud. Ta oli ainult nukker. Ja mul ei jäänud muud üle kui oodata.

Siis toodi kohvi ja me jõime seda vaikides, vahetades ainult paar sõna suhkru ja koore pakkumisel. Mul hakkas temast kahju. See oli peaaegu samasugune meeleolu, kui ta eile hommikul minu toa akna all seisis ja nuttis.

„Benno, kas tead, sa oled julm," ütles ta viimaks pikkamisi.

Säärane algus oli mulle ootamatu. Ma ei vastanud talle midagi.

„Sa korraldad selle testamendi ilusti ära, nii soodsalt, nagu veel olla võib, ja..."

„Ja siis?"

„Ja siis — ei midagi. Mitte ühte sõnagi! Mitte teadetki, et kuis see läks."

„Arvasin, et sa ise lähed ja näed, kuidas asi on. Mul oli nii vähe aega," valetan. Mul pole kunagi nii palju aega, eriti ülearust aega olnud kui nüüd. Aga mis ma pidin siis tegema?

„Ma saan ju aru, aga julm on see ikkagi — niimoodi vähemagi informatsioonita jätta. Ma oleksin võinud näiteks enda vahepeal ära tappa, Emajõkke uputada."

„Nooh! Aga sa ei tapnud ju," katsun kergemat tooni jutuajamisse tuua. „See oli keegi teine."

„Võib-olla tapsingi," ütleb ta traagiliselt. „Mis hoolid sina sellest!"

„Aga sa oled ju siin, elusuuruses."

„See ei loe, et olen veel siin. Võib-olla ei olegi mind siin."

„See on juba nagu sõber Oona olemasolu mitmesugused vormid — oled ja ei ole kah," proovin ikka veel kõneainet mujale juhtida.

„Benno, sa oled julm!" kordab ta uuesti. „Sa oled juba poisikesest peale halastamatu ja hoolimatu olnud. Alati, alati!"

Olen hämmastunud. Ma ei usu, et ma tõesti seda olen olnud. Ma palun tal seletada. Aga ta ei vasta mu küsimusele, vaid ütleb:

„Ja haigele isale, kes võib-olla varsti sureb, sa valetasid."

„Valetasin sinu pärast," kaitsen ennast. „Ega minul polnud seda testamenti vaja." Minus hakkab vimm tõusma. Tunnen, kuidas see pikkamisi kustki üles hakkab kerkima. „Sa tead ju väga hästi, et sa ise mind p a l u s i d."

„Mina palusin!" hüüab Asse äkki vihaselt. „Kunas ma sind palusin?"

Vaatan üle laua ta õhetavasse näkku ja mul on äkki tunne, et temaga on midagi juhtunud. Ta peaks olema peast segi läinud. Ta ju ometi alles eile hommikul helistas mu ukse taga. Aga ma ei ütle midagi niisugust.

„Hea küll," rahustan teda, „olgu, kuidas oli. Väike vale — mis see loeb. Ja pealegi võib ju Peetrile asja ära seletada, siis on kõik, nagu enne oli."

Asse jäi seepeale vaikseks ja ütles siis tasakesi:

„Seda ma arvasin, et niisugune sa oled. Sa pressid minult sellega välja, mis sa iganes tahad. Sinu käes on see kuratlik

võimalus — et ma ütlen ära ja testament läheb tühjaks. Seda ma kartsin."

„Aga ma ei pressi ju midagi välja. Ma ei soovi ju midagi. Mul ei ole ühtki nõudmist. Ja ma ei ole sind kuidagi ähvardanud."

„Just see vihastabki, et sul nõudmisi ei ole. Just s e e s a m a." Asse on kummardunud üle laua ja vaatab mulle silma. Ma ei pööra pilku ära. Mul on tunne, et see on nüüd otsustav küsimus. Ma ei tohi sellele järele anda! Ei, ma ei tohi!

„Tookord siis... vanasti sa jooksid ära... lihtsalt panid minema. Sa ei tea, kuidas ma sind siis vihkasin."

„Ma... ma tahtsin... sind... hoida..."

„Hoida... hoida... hoida..." kordab Asse.

„Aga see oli kõik nii ammu. Nii ammu, et... Me olime alles lapsed tookord."

„Jah," ütleb Asse äkki ohates. „Sul on õigus, olime lapsed siis. Lapsed... lapsed..." Ta näole ilmub mingi viril naerujume. Olen seda kohanud inimeste näol, kui nad on nutma puhkemas. Kuid Asse ei hakka nutma, vaid ütleb:

„Isa rääkis, sa öelnud talle, et ootad lapsi... minuga."

„Sinu vana tegi küll nalja. Ta on suur naljahammas, nagu ma vanast ajast mäletan. Ta viskab midagi ette ja muigab ja vaatab siis, mis teised teevad. See on tema mood. Ta vaatas siis, mis sa ütled. Võib-olla lihtsalt ka proovis, kas kogu lugu üldse klapib. See oli küll nali, muud ei midagi... Tore mees, see naabrimees ikka, tore mees."

Seletan kiirustades, et ta midagi vahele öelda ei saaks. Ma kardan, et ta veel midagi ütleb, ma ei lase vahele rääkida. „Ta tahtis vist värsket noorpaari aidata, neid häbelikkusest üle upitada. Vahest tahtis ka sind ennast proovida, et kui kaugel meie pruudi-peigmehe vahekord üldse on ja kas seda ongi. Mis sa talle vastasid siis? Ega sa end selle kavala küsimusega üllatada ei lasknud?"

„Ütlesin, et tahan sinuga küll last."

„See oli õige, et nii ütlesid. Oled ikka tore tüdruk, oskad end välja keerutada vanamehe kahtlustest. Nii just pidigi üks korralik pruut vastama. See kõlas väga tõepäraselt. Nii et ta ei aimanud valest midagi ja kõik on testamendiga korras?"

„Praegu küll korras," vastab Asse. Temast ei saa enam aru, on see nüüd nali, on see olnudki kogu aja üks paroodia ja mitte midagi muud, sest ma näen, kuidas ta suunurgad tukslevad, nagu kipuks tal naer peale. „Aga mis siis saab, kui... last ei tule?" Asse juba naerab lausa.

Vabanen otsekui mingi painaja alt, nagu mingi hädaoht on möödunud.

„Noh, eks siis otsid kustki," ütlen.

„Arvad?"

„Mis seal arvata — kui vaja, siis vaja."

„Benno!" ähvardab Asse mind sõrmega. „Sa oled tore, sa oled tore nagu ikka." Ta peatub ja paneb siis käe üle laua mu käsivarrele. See on nii tuntud Asse liigutus. Ta hakkab naerma. Ta naerab nii, et silmad löövad läikima. Naeran algul kaasa, siis aga ei suuda ma seda enam teha.

See on just samasugune naer, mis mind üllatas kevadel meie koduõuel ja mis mind ängistas.

Kannatamatu lugeja tahab ehk teada, mis minust ja Assest sai. — Ei saanud midagi, nagu juba varemini mõista olen andnud. Ja meie raamat ei jutustagi sellest, mis saab minust endast, vaid sellest, mis juhtub peamiselt teistega. Olen pidanud korduvalt sekka astuma seepärast, et paratamatu sündmuste käik seda nõuab ja et ma ei tihka midagi salata. Peetagu mind pealegi lihtsameelseks, ma usun ikka veel, et meie saatus on taevatähtedes üles märgitud, ja et kirjutan ära ainult seda, mis juhtub, mitte seda, mida me ootame kõigest hingest, et see sünniks.

Igal inimesel on oma nõrkused, nii ka minul. Ma ei saa sinna midagi parata. Ma olin peaaegu sealmaal, et sirutan käe Assele vastu. Aga ma jäin siiski oma olemusele truuks ja viisin selle malepartii enda arvates õnneliku viigini. Kas see oli nii? Kas ma ei kaotanud siiski?

Kõige eest peame maksma, ütles kunagi Friedebert Tuglas. Ka kõige tähtsusetum samm ei möödu meist jälgi jätmata. Ei möödunud minust ka see kohvikus istumine. Aga ma ei lähe paraku seda jälgima, nagu ülemal tähendasin, mul on ette võetud teine ülesanne. Ja ma olen kindel, et kui see seadus on kehtiv minu kohta, siis on see kehtiv ka Asse kohta, ja ka temast ei möödunud see pooltund „Ateenis" märkamatult.

Järgnevates peatükkides ei segagi ma enam vahele, vaid vaatame, mis juhtus pärast seda, kui me Assega tänavanurgal lahku läksime, nagu oleksime olnud ainult teretuttavad, juhuslikult kokku saanud ja tassi kohvi juures lobisenud ühest-teisest.

Mina tegin tiiru linnas, harmi kistud ning rahutu. Lõpuks märkasin, et olin jõudnud ülikooli kiriku juurde ja et see oli valge ning uks lahti. Astusin sisse. Õigus jah, seal käis ju Juku Leebrami proovijutlus teemal: „Talita kuumi!" ehk „Neitsikene, tõuse üles, sinu usk on sind aidanud!"

Oma imestuseks nägin väheste pealtkuulajate hulgas ka Villi Oonat. Ta oli otse kantsli all aset võtnud ja jälgis jutlust peaga kaasa noogutades. Arvasin nägevat ta pupillide võnkumist ühest silmanurgast teise. Mis tema küll siit otsis või leidis? Oli ta uudishimust aetuna tulnud või juhuslikult sisse astunud nagu mina? Või maitses ka tema vilja hea ja kurja tundmise puust, kui Asse äsja seda kardetavat õuna pakkus?

Tulevane õpetaja Juku Leebram mõjus talaaris liiga kahvatuna ning kõhnana. Must rüü oli talle liiga suur ja langes liiga lontis ta õlgadelt alla. Aga vististi tundis ta end seal sees kindlana, sest ta paisutas häält, nii et haige oleks võinud tõepoolest kuulda, üles tõusta ja minema kõndida.

Mul oli siiski hea meel, et siia sattusin, kuigi ma alguses skeptilise muigega kuulasin. Ma surusin taskus üht kulunud portsigari ja mõtlesin inimestest head. Seda on rahustav mõelda, kui iseendaga rahul ei ole.

8.

„Ülimalt armastatud Ch!" alustas Verner oma kirja. Ta vahtis veidi aega välja katmata aknast, mis läikivmusta sõepaberina vastu plinkis, enne kui jätkas:

„Hommik ei peaks enam kaugel olema, kuid väljas on siiski veel öiselt pime. Istun siin ja valvan, ootan puhtetundi, sest ei raatsi magama minna. Ööde näol on meie elust niikuinii määratu palju ilusat aega ära lõigatud. Elu on nii lühike ja mulle ei ole antud näha ilusaid unenägusid nagu teistele. Seepärast ma peangi katsuma ärkvel olla, niipalju kui saab.

Elu on imepärane, aega peab kasutama! Mõtlen Horatiuse üheteistkümnendale laulule, mida just praegu läbi võtame. Kunagi varemini pole ma selgemini mõistnud, mis tähendavad selle laulu lõppread:

„Dum loquimur, fugerit invida
Aetas: carpe diem quam minimum credula postero."

Sel ajal, kui kõneleme, põgeneb kitsi eluiga käest: kasuta päeva, usaldades tulevikku nii vähe kui võimalik!

Mõtlen veel kord Mardile ja kadestan teda. Tema võis siiraimat rõõmu tunda ka seal, kus ma õlgu kehitama jäin. Tema võis elada ainult käesolevale silmapilgule, millestki muust hoolimata, mida aga mina sageligi ei suuda. Käesolev hetk, Suur Praegu, on ainuke tõeline, muu kõik on aseaine. Muu kõik on ainult kujutlus, kahvatu vari sellest, mis on olnud.

Kallis Ch, kui sa veel mäletad mu kirju semestri algusest, siis on Sul kindlasti meeles mu virkus Sulle kirjutamisel ja suur siirus selle juures. Ära usu, et see oli vale, vale, nagu Sulle oma edevuses kirjutasin. Olen nii palju pidanud valelama, et ma siirust ülimalt hindan, seda ainukeseks võimalikuks hoiakuks pean elamisel. Ja ka nende kirjutamisel Sulle.

Võib-olla on ülearune veel kord kinnitada, et nõuan siirust ka teistelt. See on juba paratamatu ja kui see nii ei ole, siis parem ärgu olgu üldse. See, kelle vastu olen otsekohene, peab ka samaga vastama või muidu... Jah, mis muidu! Sa ei vasta ju mulle. Kui väga ma ootan, et Sa mu tänasele kirjale vastaksid. Ma tean ju küll, et Sind ei ole tavalises maises kujus ja et kujuteldud olendid ei ole võimelised kirju kirjutama, sulepead peos hoidma, aapeid paberile vedama. Aga siiski — kui see võimalik oleks!

Hea küll, täna tahan Sulle jutustada sellest, mis tänase öö jooksul juhtus. Mul ei ole aga kavatsust seda ajavahemikku eile õhtust praeguseni läbi käia tund-tunnilt, vaid haarata üht-teist läbisegi, nii kuidas juhtub. Ma polekski võimeline kogu öö sündmusi mälus restaureerima ega tahagi seda teha, et Sind mitte koormata ebaoluliste pisiasjadega ja tähtsusetu kõrvalkäikudega. Palun, võta mu tänast kirja niisiis ainult ühe katsena näha säärast, mida tavaliselt on raske endal näha. Ja arvesta ka siiralt seda, et kõige mu otsekohesuse juures on ka ikkagi vale võimalik.

Asse Jairus — olen Sulle temast mitmel korral kirjutanud — avaldas juba algusest saadik minule teatud imelikku mõju. Ta jäi esimesest nägemisest peale püsima mu mällu, kuigi ma seda tunnistada ei tahtnud. Ma koguni kirjutasin Sulle, et ta on „mitte midagi ütlev". See polnud täht-täheliselt tõsi. Nägin teiste meeste huvi tema vastu ega tahtnud tunnistada, et olen samasugune nagu nemadki. Tahtsin neist kogenum ning targem olla. Algul läkski mul korda oma huvi varjata ja seda eneselegi seletada psühholoogiliseks huviks. Mulle maksis palju enesevalitsust koos teistega kaasa teha seda „praktilise psühholoogia seminari" ja kuulata teiste rumalusi ja ka ise neid rääkida. Ma ei tea, mis teised arvasid, aga mulle näib, et see polnud mitte eksperiment temaga, vaid meie endiga. Oleme analüüsinud ja vaielnud ja seda kõike lapselikus usus, et see on viimane tõde. Näib aga, et need jutud on kõik kaugel tõest või, õrnalt öeldes, ei ole tabanud sugugi olulist, olgugi et analüüsijad on kõik tuntud tarkpead. Kas ma nüüdki olen selle päramise tõe jälil, on antud kogemusi arvestades siiski veel kahtlane. Mitu korda pean ma veel eksima?

Kallis Ch, Sa näed, et kuski peab viga olema. Aga kus või kelles?

Kui Asse eile õhtul „Ko-Ko-Kosse" tuli, kus ma Paul Sammetiga malet mängisin, muutusin kummaliselt rahutuks. Ta istus mitte kaugele minu lauast ja just nii, et nägin teda iga kord, kui silmad malenditelt üles tõstsin, hiljem ka siis, kui ma üldse pilku ei tõstnud. Miks ta seal istub? kerkis minus küsimus. Ootab ta kedagi? Ei, ta ei näinud ootavat. Ootab ta ehk mind? Ei, ta ei teinud minust peale tere vastuvõtmist eriti välja. Mida kauem teda aga vaatasin, seda ärevamaks muutusin. Temas oli midagi, mis mind erutas rohkem, kui see hea oli.

Ma kaotasin ühe malendi teise järel ja lasksin Paul Sammetil, keda ma muidu olen kergelt võitnud, vankri ja lipu hobuse kahvlisse võtta. Kaotasin kvalitee. Tegin ühe nõrga sammu teise järel, kuid ma ei alistunud siiski. Lootusetu lõpumängu ajal mõtlesin ainult Assele, ma ei saanud enam hetkekski temast lahti. Tõukasin viimaks kuninga külili alistumise märgiks. See oli sümboolne kapituleerimine ka Asse ees: ma pidin ta juurde minema.

Paul tahtis uut partiid alustada. Ta oli nii aus poiss, et ta nägi mu mõtete laokilolekut ja pakkus revanši, et ma järgmises voorus end paremini koguda saaksin. „Mis sul täna viga on?" küsis ta, kui ka järgmine partii mul viltu hakkas vedama. Ta pakkus koguni käiku tagasi, mida ma muidugi ei kasutanud. Katsusin end kokku võtta ja üldsegi mitte Asse poole vaadata. Aga see ei aidanud palju, kaotasin sellest hoolimata. „Ajame niisama juttu," pani Paul ette. Ma polnud ka jutuajamiseks võimeline, ütlesin: „Anna andeks, üks tuttav daam kutsub mind, pean minema."

Asse näis ülimalt imestunud, kui luba palusin ta lauda istuda. Meie jutt hüples algul siia ja sinna, kuski peatumata või kuhugi välja jõudmata. Asse oli eksalteeritud tujus. Ta võis rõõmsalt naerda ja lobiseda, aga samas nukralt vaikseks jääda.

„Kas usute saatust?" küsis ta viimaks dramaatilise tooniga. Säärane märgitseb tavaliselt kas halba maitset või pihtimise sissejuhatust. Oletasin Asse puhul viimast.

„Saatuseusk on tänapäeval juba aegunud," ütlesin targalt. „Aga daamid võivad seda ikka ja alati küsida, sest see on küsimus armastusest. Lubage uudishimulik olla: kas see on õnnelik või õnnetu?"

Asse vaikis.

„Arvan küll, et õnnetu," jätkasin, et siis juttu kuhugi mujale viia. „Iga armastus on juba oma olemuselt õnnetu."

„Olete küllalt häbematu," vastas Asse. „Teiega võiks tõepoolest juttu ajada. Aga ärge minge uhkeks, kui ütlen, et teil on õigus."

„Seda ma oletasin." Siiski! mõtlesin. „Neid liike on aga palju. Sakslased jaotavad kaheks suureks rühmaks: üks, mis kunagi ei kordu, teine, mis ikka ja jälle tagasi tuleb." Ma ei tea isegi, kust ma säärase lobisemise moe olen pärinud.

„See ei kordu iialgi, iialgi."

„Kuidas siis?" üritan küsida. Näen Asse silmi enda vastas. Ta on küünarnuki lauale toetanud. Märkan, et ta värvipael on keerdu läinud.

„Oo-jaa, kuidas!" Ta naeratab ja laskub nüüd seljaga vastu toolituge. Ta põsed roosatavad, silmades on läiget. Ta kohendab teklit peas, puudutab paela sõrmedega ja seab end sirgelt istuma. „Teie ei tunne mind lähemalt. Ma ei ole truu."

„On truudusel siis midagi armastusega tegemist? Truudus on aseaine."

Asse naerab mulle vastu. „Ja-jah," ütleb ta. „Nii need mehed on — kui armastavad, pole truud, kui truud on, pole mingit armastust. Aga Ally? Kas on armastus veel või juba truudus?"

„Mis meisse puutub, siis..." Mul on kõhe tunne ta muigava pilgu ees, ma ei tea, mis Ally talle seletanud võib olla. „Siis oleme ainult tuttavad. Ta on mu venna kunagine pruut, kui just välja lobiseda."

„Aga..."

„Aga?" Muutun veidi närviliseks.

„Aga kes seda usub!"

Kallis Ch, sa näed mu südame ja neerud läbi — kui mul kunagi, jah, veel mõne nädala eest oli mingi seesmine huvi Ally Brikkeri vastu, siis nüüd võisin panna küll käe ausalt vastu südant ja kinnitada, et see nii on, nagu ütlen. Arvan, et Assegi jäi lõpuks mind uskuma. Pealegi sain ta paarist tähendusest mulje, et talle ta akadeemiline tütar eriti ei meeldi. Jagasin ta seisukohta täiel määral.

Oli see siis, kui istusime veel „Ko-Ko-Kos" või olime juba üle tee Segerlini juurde kolinud õhtust sööma, ma ei mäleta, kui Asse rääkis, et ta varsti maale sõidab ja sinna võib-olla kauemaks, pole võimatu et hoopis kauaks jääb. Ta lubas mindki kevadel maale külla kutsuda ja nende järve, metsa, niitu ja raba näidata. Ja muidugi olin ma mees minema. Ta kirjeldas, kui tore neil maal olevat, eriti varakevadel, ja pani mind seega kaugemale igatsema. Ja kui ma kujutlesin, kui igavaks elu Tartus tema ära olles võib muutuda, haaras mind tõepoolest tahtmine kuhugi minna.

Tunnetest on sentimentaalsus ainuke, mis läbi mu hingekooriku suudab tungida. Kiusasin, kuni ta minuga „Vanemuisesse" kaasa tuli, kuigi oli värvides. Ma poleks seda tohtinud teha. Aga osaline vastutus langes ka temale enesele. Ta ütles, et tal on lõpuks ükskõik, et ta on säärases „hullus tujus". See tuju oli vist nakkav, sest ka mina muutusin veidi teiseks, kui ma olin siis, kui ma Paul Sammetiga malet mängisin. Seda muutust on võimatu tagantjärele kirjeldada, seda tundsin selgelt, kui tantsima läksin ja käe ümber ta piha panin. Et ma seda märkasin just sel silmapilgul, siis ei saa ma väita, et mu tunne oleks olnud täiesti vaba puhtfüüsilisest poolest. Kuid nii palju kui ma ka analüüsin, ei põhjenenud mu uuesti ärganud huvi mitte ainult sellel. Asse oli võluv, aga sellest üksi oleks olnud vähe. Mis oli see siis veel?

Kogu õhtu jooksul, kuuldes ta juttu, lisades sinna meie omavahel avaldatud arvamusi, tekkis mul Assest pistu teine pilt, kui see oli olnud äsja. See oli nagu kuski teisel pool piiri — salapärane, hoolimatu, hukutav. Ta oli mulle vareminigi viirastunud, kuid kunagi mitte nii selgelt. Säärast naist ei saa hoida kauaks,

ta pole oma. Aga just see ongi, mis ligi tõmbab. Selles on seletamatut võlujõudu, mille olemasolu mõistusega eitad, kuid mis siiski seepärast olematu pole. Selles on seda, mis mind ahvatles oma ettekujutuses Sind looma, kallis Ch.

On ju selge, et ma targutan sellest praegu tagantjärele. Sel ajal, kui me „Vanemuises" istusime, ei mõelnud ma loomulikult mitte sellele, mul ei tulnud meeldegi analüüsida. Nüüd tagantjärele — jah, kas seegi pole ülearune ja lõpuks vale?

Olime õhtu jooksul muidugi üht-teist ka joonud. Ka see aitas mu tunnete mitmesuunalisele arengule kaasa. Tean seda kogemustest, et siis muutub kõik hästi lahtiseks ning vabaks, ja see tunne juba üksi on tore. Otse põnev on, kuidas mälestused, mõtted ja kujutlused võivad lühikese aja jooksul läbi kogu maailma liikuda ja kuidas seejuures aeg saab otsekui teise sisu ja tähenduse. Mis kõik sai kõneldud ja kus sai ära käidud! Kui praegu tahaksin seda refereerida, kuluks hulk aega laua taga istumist. Aga ma ei koorma Sind sellega, kallis Ch, Sa tead ju isegi, kuidas see on. Jutustan Sulle ainult ühe lühikese katkendi, mis mu mällu teravalt püsima on jäänud.

„Sa oled tore poiss, kahju, et ma sind eile ei tundnud," ütles Asse, kui olime tantsimast tagasi lauda tulnud.

„Ma arvan, et tundsime üksteist juba ammu enne seda, kui meid juhus kokku viis. Vähemalt mina tundsin."

„Oh ei, oh ei!" ütles Asse pead raputades. „Eile oli see kõik veel teisiti. Eile ma ei teadnud midagi. Vahepeal on nii palju juhtunud, nii palju, et... et ei usugi. Ja kui imelik..." Ta vaade eksis kuski kaugemal. Katsusin ta pilku jälgida, aga ei suutnud. Häälekaks muutunud laudkonnad, orkester, tantsijad, kelnerid... kõik see oli nagu sein vahel. Ja mina ise samuti, mina ise seisin seal ja mõtlesin: Ta hakkab nüüd sentimentaalseks muutuma. See on hädaohtlik talle, võib-olla mullegi. „Ja imelik," jätkas ta, „täna ei ole miski nagu vanasti. Kõik on teisiti... kõik on hoopis teisiti, kui ma seda kujutlesin."

„Oled sa pettunud?"

„Jah ning ei." Asse pööras pilgu minule. „Ah, sa ei tea, mis ma sellega mõtlen. Sa oled tore poiss, Verner! Aga see kõik ei ole ometi see."

„Mis siis puudub?"

„Ei puudu midagi, ainult ma ise... puudun."

„Kas sul on jalad märjad, kallim?" küsisin naljatades. „Kui jalad on märjad, tuleb jalanõusid vahetada. Kas mäletad?"

Siis hakkas orkester mängima ja keegi ilmus Asse ette teda tantsima paluma. Kui ta minu poole kummardas, nägin, et see oli pikk poiss, pikem ja tüsedam kui mina. Asse keeldus. Kuid ta oli kohkunud, peaaegu hirmunud näoga. Mulle selgus kohe, et see kavaler polnud talle võõras. Jälgisin pilguga korvisaajat. Meist mitte kaugel pidutses suur ning kärarikas laudkond, kõik tõenäoliselt värvikandjad. Märkasin, et nad rääkisid meist, kui mees tagasi lauda istus. Kohe peale seda tõusis samast lauast üks teine tegelane ja tuli kutset kordama.

Asse heitis mulle abiotsiva pilgu: „Me pidime just ise minema," oli rohkem mulle kui temale öeldud. Ta tõusis ja jätsime mehe vihaselt meile järele põrnitsema.

„Verner, kallis, lähme ära!" palus Asse.

„Ei mõtlegi!" vastasin. Minus lõi üles see, mis oli juba nagu kuhugi kaugele maha jäänud siin Tartus. Oli ju tore kas või kakelda, kui seda vaja oleks.

„Nad on... tunnen neid... nad on tuntud riiukuked. Kütsin, Hugo Kütsin see väiksem, teise nimi on Piispea. „Ugandia" poisid on üldse... tülikad... norivad."

„Oh, ma olen harjunud säärastega."

„Sa oled rebane, nemad on värvikandjad, kuldrebased juba vist ammu. Kütsin olevat kõva mensurant, ta katsub alati provotseerida. Ole ettevaatlik, kallis!"

„Oh-hoo," hakkasin naerma. „Olen juba Sõjakoolis vehklemist õppinud ja magister paucandi on meil priima..."

„Lähme siiski, olen nii väsinud."

„See on juba teine asi, siis muidugi."

Aga seal oli üks saatuslik viis minutit vahel sel ajal, kui arvet õiendasin. Ilma selleta ehk oleks teisiti läinud, kui see läks.

Ei hakka siin pikalt meenutama seda stseeni. Kõrtsikakluses pole midagi uut ega kangelaslikku. Seal on vastamisi kaks irriteeritud poolt, kes teistes oludes ehk istuksid sõbralikult koos. Pean tunnistama, et Assel oli õigus — need olid toorevõitu sellid ja parem oleks olnud, kui see kõik oleks ära jäänud.

Neid tuli kaks meie laua juurde, mõlemad korvisaajad — kätte tasuma, norima, mind minema peletama, oma haavatud eneseTunnet leevendama. Rapiiriarmiga, keda Asse Hugo Kütsiniks oli

nimetanud, oli ekspeditsiooni juht. Neil oli nähtavasti teada, et kuulun „Kalevensisesse".

„Rebane, soovitan varvast visata!" ütles ta mulle.

Varemini olin säärasel juhul kohe esimesena vastu torni põrutanud. Mul on hea käsi lõuahaagiks. Aga siin Tartus aeti neid asju teisiti. Kui nii, siis olgu. Jäin äraootavale seisukohale.

Teine meestest, too Piispea nimeline, pikem, pöördus Asse poole ja kõikus talle lähedale. Ta oli ilmselt rohkem purjus kui kaaslane ja ta sõnadest ei saanud ma aru.

Siis pöödus ka Kütsin Asse poole. „Lasti sind ka... lõpuks sealt välja, tips!" lällutas ta. „Ära mine seepärast... uhkeks... kollane... hõkk..."

See oli paras moment, seda tuli kasutada. Ta oli just poolviltu mu käe ees, nähtavasti täiesti kindel, et olen hädaohutu noor nolk. See viimane mõte oligi, mis asja otsustas. Pealegi tungiti siin daamile kallale, siin polnud enam teist valikut.

Mu lõuahaak oli kiire ning raske. Ta vajus esiteks vastu tooli ja siis kaldus küljega lauale. Klirinaga lendasid taldrikud ja pudelid põrandale, laud libises eest ära ja mees vajus maha.

Millal, seda ma ei näinud, aga juba oli Asse üles hüpanud ja vedas mind kättpidi eemale. Teine mees oli kaugemale tõmbunud ja katsus lauda eest ära lükata, et meile juurde pääseda.

„Lähme, lähme!" kiskus Asse mind käest.

Inimesed olid kõrvallaudadest tõusnud, kelnerid ruttasid juurde. „Ärge laske, ärge laske!" karjus keegi. Nägin, kuidas „Ugandia" lauast paar meest juurde ruttasid. Andsin Assele järele ja paari silmapilgu pärast olime kuski kaitseva ukse taga. Kuulsin veel seljatagant hääli. „Siit, siit!" juhatas keegi. Ja siis olime võitluspiirkonnast väljas.

Mis oleks juhtunud, kui oleksin sinna jäänud? Vaevalt oleksin suutnud nii ränga ülevõimu vastu. Sellest hoolimata kippusin tagasi. Asse aga vedas mind endaga kaasa.

Sa näed, kallis Ch., et minul polnud selles vähematki süüd. Talitasin nii, nagu ma pidin, välja arvatud see, et jalga lasksin. Aga ka selle juures ei saa mind süüdistada, ma poleks tohtinud Asset üksi jätta.

Istun praegu, vastu hommikut, oma laua juures. „Vanemuine"

on juba kuski kaugel, paksu klaasseina taga. See on juba minevik, kuigi ma arvan, et kogu asi siiski nii ei jää — mul tuleb varem või hiljem nende meestega tegemist, ükskõik siis millises olukorras. Aga see kõik ei huvita mind täna.

Tulime jala, Asse ei tahtnud oodata, ja ta elab „Vanemuisele" nii lähedal. Öö oli siiski jahe ja pani meid võdisema. Kõndisime tõtates ja vaikides.

Maarja kiriku taga ühe kitsa värava juures ütles Asse:

„Ma ei saa praegu üksi olla. Tule natukeseks sisse!"

Nii me läksime. Kobasime läbi pimeda hoovi või aia, läbi mitme koridori, kuni ta viimaks ühe kollase varjuga lambi süütas. Olime tema toas.

Kui ma peaksin kirjeldama ta tuba, sisseastumisel umbsena tunduvat, tumedate tapeetidega ruumi, satuksin juba selle suuruse määramisel vastuoludesse. Tuba näis ebaloomulikult suurena, kui ma sinna sisse astusin, ja täiesti pisikesena, kui ma vastu hommikut sealt ära tulin. Mis oli vahepeal juhtunud? Mis põhjustas sellise ruumitaju muutuse?

Jalgsi kojutulek oli kahtlemata mu uimast pead selgitanud, kuid seal oli — vähemalt alguses Asse pool — teatud jääk alles. Olen kindel, et ainuüksi see ei põhjustanud mu erinevat hinnangut Asse toa suuruse kohta. Kas aga hingelised elamused võivad üht suurena näivat ruumi väikeseks suruda? Ei jää muud üle kui vastata jaatavalt. See tunnete skaala, mille läbi käisin, on küllaltki lai, et seda teha.

Pärast seda liigagi pikka sissejuhatust katsun meenutada, kuidas meie alguses petlik mäng muutus siiraimaks tõsiduseks ja vastastikku pihtimiseks. Jälgisin hämmastusega ta jutustust ene sest, ta lõppkokkuvõtet: „Ma ei anna siiski alla. Neil ei ole õigus, neil ei s a a õigus olla!"

Aga alustame siis juba päris algusest.

„Ma tean küll, mis sa tahad," ütles Asse irooniliselt muiates, kui olime kõrvuti diivanile istunud ja mina ta käe võtsin ja randme vastu oma suud surusin.

Ta rabas mind tõepoolest selle avameelsusega. Ma polnud, tõesõna, mitte seda mõelnud, millele Asse viitas. Ma olin küll ausalt öeldes takseerinud ta laia voodit toa tagaseinas, aga mu

ajeks oli tegelikult lihtne ning tagamõtteta inimlik hellus, mis tabab inimest sageli, kui ta on joonud ja kui uim hakkab lahtuma. See on veidi väsinud tahe pead tüdruku sülle panna ja olla kujutlustes väike poiss, kes ise veel hoolitsust vajab.

„Sul on pärast seda kõike õigus niimoodi mõelda," jätkas Asse.

„Ma ei mõelnud seda siiski mitte nii, usu mind!" kinnitasin talle ja silitasin ta kätt. Tal olid ilusad saledad sõrmed, kitsas peopesa ja äärmiselt liikuv ranne.

„Ma ei usu sind," ütles ta. „Ma ei usu kedagi, kõik aina valetavad."

„Mina ei valeta," kinnitasin. „Mina mitte!"

„Sa oled tore!" ütles Asse ja tõmbas oma käe tagasi.

„Miks sa mind uskuda ei taha?" küsisin. Mulle tundus solvamisena, et Asse mu kinnitust ei uskunud. Võtsin ta mõlemast käest kinni ja katsusin ta silmi vaadata. Ta ei põigelnud mu vaate eest kõrvale, vaid kannatas selle vapralt välja. Ta silmalaud värisesid, nagu oleks ta nutma puhkemas.

„Ütle, kas sa tõesti ei vaadanud mu voodile, kui me sisse tulime, ja kas sa ei mõelnud, et... Ütle mulle: kas mul muud midagi pole kui ainult see? Ja kas seegi... kas ma olen nii inetu, et... Ah, ma ei tea, see on nii rumal minust seda kõnelda. Aga mulle on nii palju vastu nägu löödud, et ma enam välja ei kannata. Ma ei saa enam! Ma ei saa, kas kuuled!"

„Armas laps," ütlesin ja tõmbasin ta pooleldi sülle. Väikese vastutõrkumisega laskis ta seda sündida ja toetas pea vastu mu õlga. Ma ei öelnud midagi, lasksin tal rahuneda. Arvasin selgesti nägevat ta hingehäda põhjusi ja minus ärkas soe kaastundehoog, nii et surusin suu ta juustele.

See vist oligi saatuslik. Ma ei või kannatada naisejuuste lõhna. See teeb mu hulluks, ma ei saa selle vastu. Tunnen veel praegu oma sõõrmetes seda lõhna, tunnen oma käte ja riiete küljes... Juba niigi kaua tagasi hoitud, juba kaua tammi taga hoitud vesi murrab ikka ükskord lüüsid maha, seal ei aita miski. Hing ja keha — mis vahet seal on! Üksainus tuli sulatab nad kokku. Kas uueks metalliks või väärtuseta räbuks, kes seda teab, kes seda küsib!

Võtsin ta viimaks sülle ja viisin voodile. Ta ise avas esimese nööbi...

Kustutan järgmised leheküljed Verner Taklaja kirjast maha, kuigi ka mina armastan siirust rohkem kui midagi muud. Ma pole ka mingi moraalitseja, kes seda, mis järgnevas kirjeldatakse, ei julgeks edasi anda. Aga ma ei taha õrnahingelist lugejat kurvastada, näidates talle inimeselaste seotust oma loomusunni külge. Et ma ei ole saanud sellest, mis järgnes, seekord kõrvalt ringi minna, siis otsustasin sündmuste tuumast teid ise läbi viia ja mitte Verner Taklaja ülestähendusi kasutada.

Nagu ta ise mitmel korral tähendas, on ta äärmiste konsekventsideni otsekohene ning siiras. See siirus, mis temal juba kompleksiks oli muutunud nende paljude valede pärast, mida ta elus on valetanud, on normaalsele inimesele pisut liiga — õrnalt öeldes — talumatu. Ja kui veelgi viimse rajani minna: kas see üldse oligi tõde? Skeptikuna tean, kui relatiivne on kõik, kui ettevaatlikud peame olema asjaosaliste eneste tunnistustega.

Kuidas me ka püüaksime — viimset tõde ei saaks me kunagi teada. Ja viibides tõe enese keskpunktis näeme teda ehk väga ebatõelisena. Et Verner Taklaja, see kogenud ja skeptiline kõünik, oma pea kaotas just sääraseс situatsioonis, pole huvituseta märkida. Teatud lapselikkus on kogu ta olemusele omane. Ja et see ka ükskord kuhugi mujale välja viib, selle õiguse võib lugejale aimata anda.

Aga Asse Jairus? — küsivad, ma arvan, ainult vähesed lugejatest, nagu oleks tema käitumine enesestmõistetav. Kes aga vaatab peeglisse, see näeb seal oma näo peegeldust, mis paistab olevat peegli taga. Me kõik teame ju, et see on petlik, peeglitagune on t ü h i. Ja me näeme just iseennast sealt tühjusest vaadates

Ma ei taha midagi öelda Asse kohta enne, kui ta oma tee on käinud selle käänakuni, kuhu ta kord niikuinii jõuab. Ärgu lahke lugeja oma otsuses põhjusetult karm olgu! Kes on õige, see visaku esimene kivi.

„Akna taga muutub järjest valgemaks. Uus päev on tulnud. Mis Sa arvad, kallis Ch, kas mul oli õigus kõike seda Sulle jutustada, kui ma ei lisaks, et armastus võib tähendada ka lunastust.

Võib-olla ma ainult sonin väsinud peaga pärast pikka-pikka ööd. Võib-olla ma homme sellele kõigele ainult muigan ja vaatan kui lapsemängule. Igatahes muutun kainemaks ja väsinumaks iga minutiga koos aknaruutude valgenemisega. Ööl on omad mõtted ja oma elu.

Kui tore oleks siiski, kui Sa seekord mulle vastaksid. Aga ma tean, et Sa ei saa vastata, sest Sinagi ei tea.

Kõike head!

Sinu Verner."

Verner peitis paberid kirjutuslaua sahtlisse, tõmbas aknakatte alla ja heitis hommikumantlis, nagu ta oli, voodile. Natukese aja pärast vajus ta raskesse unenägudeta unne.

9.

„Oled rukitud seitsmeks aastaks," ütles Ally Brikker. Ta seisis akna all, selg vastu valgust, seepärast ei näinud Asse ta nägu, vaid kuulis ainult häält. Ally häälest polnud palju välja lugeda, see oli tavalisest ainult pisut rohkem pingutatud.

„Rukitud," kordas Asse, „rukitud, ütled sina, seitsmeks aastaks." Hääl tundus kõlatuna hämarduvas toas. Väljas oli sadama hakanud. Vihmajooned läikisid poolviltu aknal. Marie polnud veel luuke kinni pannud. Kuhu jääb Marie nii kauaks? mõtles Asse, nagu oleks see mõni oluline küsimus just nüüd.

Sekundid möödusid, nagu tiksusid mööda. Asse käsi lebas tugitooli seljatoel. Ta ise oli ettepoole kummardunud ja ootas. Mida? Mida veel? Kõik oli juba öeldud, midagi polnud enam oodata. Vahest ainult seda, millal Marie luugid suleb.

Siis nii, et polnud võimalustki... Aga mis tähtsust sellel enam on!

Ally liigutas end, vahetas jalga. Ta pea liikus kardinate vahel. Asse märkas teklit ta peas. Ah nii, tuli tal meelde. Ta on tulnud just nii, just värvides, et mulle näidata. Nad oleksid võinud seda ka kirjalikult teha, must valgel, ametlikul paberil. Miks ta pidi isiklikult tulema? Miks sa tulid, Ally Brikker?

Asse katsus uurida oma kunagise akadeemilise tütre ilmet. Aga oli juba nii pime, et ta võis näha ainult ta siluetti. Meelsasti oleks Asse tõusnud ja tule süüdanud, aga ta ei tahtnud end alandada. Nüüd veel vastu pidada kuni lõpuni!

„Seda sa tulidki mulle ütlema," katkestas ta viimaks vaikuse.

„Seda ka ja..."

„Ja?" Asse hääl oli rahulik. „Sul poleks tarvitsenud tulla."

„Olen su akadeemiline tütar."

„Oled? Tahtsid vist öelda, et olid? Jah, olid küll kunagi aastate eest. Aga see oli ammu, väga ammu."

Vihm hakkas peksma vastu klaasi. Väljas läks veelgi hämaramaks.

„Saadeti sind ofitsiaalselt?"

„Tulin ise." Ally toon oli veidi kindlam. „Nagu sa isegi tead..."

Ta tuli siiski ainult seepärast, et ise näha, mis ma teen, mõtles Asse. Ta tuli tigeduse, mitte sõpruse pärast. „See oli kena sinust ise tulla," ütles Asse valjusti.

Asse astus ühe sammu toa suunas, aga ta jäi siiski seisma.

„See oli sinust väga tore, et ise tulid, päris ise." Ärevus hakkas Asses tõusma. „Ma poleks uskunud, et mul on nii armas tütar..." Assel oli tunne, nagu peaks ta nüüd lööma, peksma, peksma, kuni käsi haiget saab. „Mõtle ometi, kujutle: ise tuled suu ette seda teatama ja vaatama, seda, mida ise oled aidanud läbi viia. See on juba midagi väärt... see on juba..." Asse hääl jäi siiski kurku kinni.

Vihm peksis nüüd rabinal vastu akent. Või oli see päris rahe ja jäätükid? Toas oli veelgi pimenenud. Mõte tormas, mõte kappas nagu hobune ilma valjasteta.

„See ei ole kõik nii... nii, nagu sa mõtled," kuulis Asse Ally häält.

See kuuldus lähedal, nagu kõrva juures, kuigi Ally seisis oma endisel kohal. Asse arvas selles kuulvat üleolekut ja häbematust, mida ta tundis endisest ajast. Oo, ta ei uskunud ühtegi sõna tema juttu, pealegi säärase tooniga räägitud juttu.

„Kuidas see siis oli, kui see n i i ei olnud?"

„Sa tead isegi meie põhimõtteid. Oled neid mullegi pähe tuupinud. Kui üks kaasvõitleja niimoodi käitub avalikus kohas, värvides, nagu sina, siis kahjustab ta konvendi head nime. Sa saad ju isegi aru, et see nii ei lähe. Sa oleksid pidanud teadma seda juba ammu. Kõik su endised... Sind on pehmelt koheldud, läbi sõrmede vaadatud, ka andeks antud, olgugi, et see kahjustab meie noorte kasvatamist, meie konvendi elu. Senised karistused olid sinule vist liiga kerged. Kõike arvesse võttes oleks pidanud..."

„Ah soo! Kõike arvesse võttes oleks pidanud mind juba ammu rukki löödama, eks ole?"

„Ma ei salga, et seda arvamist on avaldanud mõned kaasvõitlejad. Ja seda juba siis, kui teatavaks sai... Jah, mis me sellest enam kõneleme. Nüüd oli see juba paratamatu, p a r a t a m a t u, peaksid ise aru saama."

„Paratamatu nüüd... kui..." kordas Asse. Ta sulges silmad. Tal oli tunne, nagu oleks kõrge must sein vastu ta nägu puutunud. Siit ei saanud enam edasi, siia tuli jääda. Ta kobas vaistlikult kätega, nagu otsiks ust välja.

„Ära siis nii, ära nüüd!" kuulis ta Ally häält kustki kaugelt. See hääl tõi ta tagasi reaalsusse. See oli ainult silmapilkne nõrkus. Ah ei, ta ei nuta sugugi, t e m a ei nuta, ei!

Ally seisis ta ees, aga ta nägi teda ainult ähmaselt.

„Sinu ees ulguda! Oh ei! Oh-oh-hoo! Mis sa endast kujutad?"

Asse tõusis ja läks vankuval sammul üle toa. Lüliti naksatas ja vanaaegne lühter lõi laes põlema. Valgus oli alguses nii terav, et sundis pilgu põrandale.

„Ole hea, istu!" ütles ta diivanile näidates.

Ally ei istunud, ta seisis laua juures.

„Kas ei julge enam istudagi?" küsis Asse pilkavalt. „On ju keelatud rukitutega läbi käia, kas sa seda ei tea?"

„Ma ei karda seda."

„Miks sa siis seisad, kui sa ei karda?"

Ally istus. „Noh?" küsis ta pilku otse Assele tõstes. „Mis sul siis öelda on?"

„Mind huvitaks, mis s i n u l on m u l l e öelda."

„Olen sulle olulise juba öelnud," ütles Ally silmi maha lüües.

„Ah soo! Oled oma olulise töö juba teinud ja tagajärjed ära näinud ja võid minna. Närul Sina!"

Ally tõusis pikkamisi. „Ma soovitan sul mitte niisuguseid väljendeid kasutada." Ally näo üle käis tõmblus, nagu tahaks ta naerma hakata.

„Sina! Ära arva, et ma kardan sinu variserlikku nägu, et ma sind küllalt ei tunne, et ma aru ei saa. Ah, kaasvõitleja Ally Brikker, näen sind läbi viimse kui sopini. Aga kui sa teada tahad, siis pole mul temast külma ega sooja."

„Mis sa temast siis tahad?" Ally ei teinud katset minekuks.

„Ei midagi. Aga mis s i n a temast tahad? Juba plikana jooksid sa tal järel." Asse tõusis püsti. „Just sina olid see, kes ta

ära rikkus. Ah, see kõik ei huvitagi mind enam. Missugune lollus — mina tahan!“

Asse läks akna juurde. Luugid olid kinni panemata. Mariet polnud järelikult tulnud. Vihma sadas endiselt, väljas oli täiesti pime juba. Asse avas akna ja tõmbas luugid kokku. Vihm lõi seejuures talle näkku ja sadas kätele. Asse viivitas, laskis vihmal sadada. Siis lõpuks sulges ta akna.

Ally seadis end minekule.

„Istu siiski veel natukeseks!“ palus Asse. „Me ei näe üksteist enne kui seitsme aasta pärast.“

„Usu, Asseke, see ei olnud minu tahtmine. Aga nüüd on see läinud, nagu ta on.“

„Sul on koguni... minust kahju,“ ütles Asse ja laskus diivanile. Ta oli ääretu väsinud ja kõik oli äkki väga ükskõik. Tal oli ka ükskõik, kas Ally oleks läinud või jäänud.

Aga Ally ei läinud. Ta tuli ukse juurest tagasi ja istus toolile Asse vastu. „Ega mul ei tarvitse sellest kinni pidada... sisemiselt...“

„Kui suuremeelne!“ ütles Asse. Kuid see polnud pilgates öeldud. „Sul ei tarvitse minu pärast ka riskida. Tulen niisama ka toime.“ Asse võttis laualt portsigari. „Kas tohin pakkuda?“

„Ei, tänan! Olen nüüd maha jätnud.“

„Olin ka korra maha jätnud,“ ütles Asse paberossi võttes. Ta käed värisesid, kui ta suitsu süütas. See oli ka ainuke väline märk sellest, mis siin nüüdsama oli juhtunud. Asse laskus seljakile vastu diivanit ja kõneles suitsu õhku puhudes:

„Kui ma sulle õieti ütlen, Ally, siis ei kurvastagi see rukk mind nii väga. Ootasin seda juba ammu. Tõtt-öelda nüüd enam nagu ei oodanud ja see üllataski alguses. Kui aga oled seisukorras, nagu mina olen, siis palju enam seegi ei liiguta. Vaatad kõrvalt ja... muigad. Laste mäng, mida vahel kaasa teed...“ Asse nägi Allyt teisel pool lauda. Kui võõras oli äkki see tüdruk! Kunagi oli ehk nende vahel midagi olnud. Akadeemiline ema... ta oli teda õpetanud, tema eest vastutanud, teda vorminud oma näo järgi. Oli tema oma nägu siis säärane? See jahe, külm, kaalutlev, peaaegu hingeta olend, kes tegi ainult seda, mis talle kasuks tuli, ja mitte midagi muud — ons see tema kätetöö?

„Mäletan, kui sa esmakordselt konventi tulid,“ hakkas Asse uuesti kõnelema. „Istusid meie diivanil, selg kramplikult sirge,

käed viisakalt rüpes, huuled kokku pigistatud, silmad rändasid piiludes ringi. Vaatlesin sind tüki aega, enne kui su juurde kõnelema läksin. Tundsin, et oled parajast materjalist, valmis võitlema enese eest. Ja sa tuletasid mulle mu enese esimest külaskäiku meelde. Siis ma mõtlesin, et vaatan, mis sa õieti oled. Sa olid erakordselt sõnakuulelik, täiesti priima materjal, aga seestpoolt halastamatu, nagu sinutaoline olema peab. Sa tegid mulle palju rõõmu vahel, aga päris armastanud pole ma sind iialgi. Olen sind põhjalikult välja õpetada tahtnud, aga see jäi kahjuks pooleli. Jaa, kaasvõitleja Ally Brikker, sa jõuad ehk kaugele, kui endist viisi jätkad. Aga ära unusta, et ükskord kukud samasse auku, mida teistele kaevad.“

Asse vaatas läbi pooleldi suletud laugude Ally poole. See istus tõepoolest sirgelt, käed rüpes kokku surutud, silmad liikusid rahutult siia-sinna. Nii oli ta teda esmakordselt näinud, nii nägi ta teda ka viimast korda.

„Sa oled siiski tore, nii ühest tükist,“ lisas ta veel. „Ja sinna on nii hirmus palju aega tagasi. Värvid istuvad sul hästi peas, meie värvid, mis mullegi ükskord nii väga meeldisid. Ausus, hoolsus, truudus... Ära arva, et ma olen sentimentaalne, olen lihtsalt teisel pool juba ja vaatan üle õla tagasi.“

Asse surus juba ammu kustunud paberossi tuhatoosi. „Ei, ei, ära ütle midagi! Ma tean, mis sa öelda tahad. See kokkulepitud teesklemine, mida minagi kaasa tegin, on minu jaoks oma külgetõmbe kaotanud. Ja mulle on selle avalikkuse poolt juba ammu suur must rist peale tõmmatud, tean seda väga hästi. Ma ei vaidle vastu, et rikkusin mängureegleid. Tegin seda teadlikult. Kaasvõitlejad „Ehavast“, see endid tähtsaks upitavate hanekeste kari, võivad nüüd rõõmu ja rahuldust tunda. Vuih, milline skandaal! Mul on hea meel, et mul pole vaja neid ühtegi enam tunda. Olen nüüd vaba.“

Asse läks garderoobi ja tõi värvitekli, asetas selle lauale. „Kui ma veel armastaksin teatrit nagu vanasti, saadaksin selle sinuga konventi tagasi — vabatahtlikult. Ma jätan selle enese kätte, vähemalt esialgu. Millal see tähtis otsus tehti? Täna? Erakoosolek... Asi oli niikuinii selge... Polnudki mõtet mind ette kutsuda. Oli nii, eks ole?“

Kui Ally ei vastanud, ütles Asse:

„Tänan, et sa tulid.“

„Ma lähen nüüd," ütles Ally vaikselt.

„Kui sa nii väga tahad — ma ei pea sind kinni. Oled oma viimse kohustuse täitnud. Ütle neile... Ah, ära ütle midagi, ära lausu sõnagi, et sa siin olid. See ei sobi, see pole sulle kasulik. Las läheb, nagu läheb. Ma teadsin küll, et oleksin võinud lahkumis palve saata. Aga ma ei teinud seda. Isegi siis ei teeks, kui mulle veel võimalus antaks, isegi siis, kui sa ütleksid, et kõik, mis sa rääkisid rukist, oli enneaegne, oli ainult üks võimalus. Isegi siis, kui sa oleksid tulnud enne koosolekut. Mine nüüd ja ole vait, nagu sa seni oled olnud. Ja õnn kaasa!"

Ally seisis uksel, valmis minema.

„On sul ehk mõni soov, mingi asi, mida võiksin õiendada?" küsis ta.

„Tänan, ei! Mul ei ole mitte mingit soovi, mitte mingit asja ei ole mul enam õiendada. Ole terve abi pakkumise eest!"

Allyl oli ukselink peos. Aga ta viivitas veel. Ta oli kurva ning löödud näoga.

„Kui sa just tahad," Asse naeratas nagu väikesele lapsele. „Kui sa just tahad midagi teha, siis too valgeid liiliaid, kui... kui ükskord vaja on. Tead küll, valgeid liiliaid, mitte midagi muud."

„Jumalaga!" ütles Ally ja taganes uksest välja.

„Hüvasti!"

Asse kuulas, kuidas aeglased sammud läbi koridori läksid. Siis langes uks kinni. Siis ei olnud enam midagi peale vihma rabina kuulda, mis vastu luuke peksis. Tuul oli veelgi rohkem vastu aknaid pöördunud.

Asse ootas, kuni Ally oli üle õue välja jõudnud, ja läks siis akna juurde. Ta avas akna ja tõukas luugi lahti. Tuul ja vihm lõid vastu nägu. See oli rahustav ning hea.

Kolmas osa

Ettekujutuse ja tõeluse segunemist olen rohkem kui ühel korral puudutanud. See pole mitte paljast juhusest tingitud. Elame kõik suuremal või väiksemal määral oma eluvalede ringis, ka tõeotsijad kaasa arvatud.

Raudna salaliku soojärve mustav vesi, rabalaugaste kohal hõljuv udu, pimedad tuulised sügisööd ja talvise lume sinkjas lagedus on minusse alles jäänud ka sealt ära olles. Olen ühes peergyntlikus nõiakoopas kujuteldud nägusid taga ajanud ka päisi päeval. Olen läinud maailma vallutama ilusamate unistuste nimel, mis pole ju ka muud kui olematud kangastused. Mu mälestused on täis vanu lahingupaiku ja kalmistuid, kuhu on maetud idealistlikud sõdurid, kellel pole lootust ülestõusuks Viimsel Kohtupäeval. See pole mitte ainult minu, vaid ka paljude teiste kaasaeglaste tee.

Peaksin haarama kaugemale ja laiemale, et iseloomustada seda eluvaadet, mis vormis meie sugupõlve vaimse palge. Kardan aga, et ka siis me ei saaks kätte päramist tõde. Kui ütleme, et need on ühes noores riigis üleskasvanud esimese generatsiooni valmimisvalud, siis üldistaksime probleemi lubamatult. Kui väidaksime, et tegu on erandnähtusega, siis läheksime küsimusest kaugelt mööda.

Ja lõppude lõpuks polegi romaan mingi üldkehtiv ajalooline traktaat, vaid subjektiivne kujutus, mis pealegi ei tarvitse tõsi olla. See võib olla just vastupidi-tõde, vahest peabki mõnede arvates seda olema. Kui ma eespool viitasin André Gide'i „Valerahategijatele“, siis oli mul ka oma irooniline kõrvalmõte — vale valerahategemine.

Nüüd olen ausat lugejat küllalt vintsutanud tumedate tähendustega, tema aga on võib-olla juba vaikselt imestanud, et raamatu viimase leheküljeni on veel oma paari tunni tee, romaan aga selle tavalises tähenduses on niisama hästi kui läbi. Sest mis siin veel üle jääb? Inimeste tee üksteise juurde oli eespool küllaltki pikk ning keeruline, koguni — jumal hoidku! — igavgi ja ilma tänapäeval nõutava põneva sündmustikuta, tahab siis autor näidata veel, kuidas need inimesed, kes seal vaevalt tuttavaks said, aegamisi jälle võõraks jäävad? Teades, et mul on see kavas, küsime, kas taandumine, tagasiminek sündmuste ja elu survel, mis on masendav teeosa, ongi üldse tingimata vajalik? Kas on mõtet seda läbi käia?

Jah, seda olen ka mina rohkem kui korra kaalunud. Kas peab alati teadma, „mis neist lõpuks sai"? Kas ei tuleks lugejale vabadus jätta endapoolseks rõõmsaks lahenduseks, ainult ebamääraselt sellele viidates? Lasta näiteks kujutleda, et Asse Jairus sõitis maale, hakkas usinaks ning vooruslikuks peretütreks, abiellus ühe toreda põllumajanduslikult haritud lokkispäise noormehega, kes teda oli kogu aja salaja austanud, ja lõpuks kasvas nende kodus üles ridakond lapsi — vooruslikke tüdrukuid ja vapraid poisse?

Mis kaasamõtlev lugeja arvaks sellisest asjade käigust? See oleks peale positiivsuse ja elulisuse veel ka kerge lugeda ning aitaks unustada elu viltuvedamisi.

Jah, taganemine elu karmuse ees, allaandmine ja kaotus ei ole meeldiv ei kirjutajale ega lugejale. „Happy end", õnnelik lõpp on juba igivana inimlik nõue, mitte ainult ajaviitekirjanduse ja filmi ajal leiutatud. See oleks vastuvõetav ka mulle, kellel samuti on selles loos oma väike osa.

Ometi ei saa ma siin seda õilsat traditsiooni jälgida, reetmata oma noori tõeotsijaid ja murdmata truudust iseenesele. Ka teekonna lõpuosa tuleb paratamatult läbi käia. Kahju, et karmid jumalad on Asse Jairusele mõistnud selle saatuse, kinkimata temale muistsete kangelannade heroilisust. Või siiski, või siiski?

1.

Viimaks ometi ühel ööl aprilli alguses hakkasid sulatuuled puhuma. Tuli äkiline soojus ja hommikuks oli kevad saabunud. Valge paks lumekate vajus kiiresti kokku ja muutus hommikuks määrdinuks. Kunagi Toomemäe nõlvakutel käidud jalajäljed muutusid laiaks ning tumedaks, nagu oleks seal samal ööl salaja mõni nähtamatu hiiglane sammunud. Pihutas sooja vihma, siis surus tihe valge udu end puude ja majade vahele, seda tihedam, mida lähemale Emajõele. Keskpäeval hakkas päike läbi udukihtide teed murdma. Ta ei pääsenud täiesti võimule, kuski kõrgemal takistasid veel ebamäärased udupilved, aga see oli kevad, selles polnud enam kahtlust.

Veed ilmusid juba rentslitesse, Toomemäest alla mööda jalgteed ülikooli kiriku taha pääsesid need peale lõunat, kui veel hea sagar sooja vihma oli sadanud, alla voolama. Kahel pool teed vulisesid nad rõõmsalt ja kutsusid igaüht kaasa. Sellele võlule ei suutnudki Verner ja Pärdijaak vastu panna. Tulles ülikooli raamatukogust, jäid nad seisatama ja hakkasid siis paberlaevu alla laskma. Laevukesed olid rebitud Verneri loenguvihikust.

„Vaata, vaata nüüd!" hüüdsid nad teineteisele rõõmutsedes või pahandasid: „Oota sa! Jää sa nüüd seisma!" Möödakäijaist ei hoolinud keegi ja need ei pannud seda ka pahaks, kõigis ärkas väike poiss, kes ise kunagi samuti oli teinud.

Verneri palituhõlmad olid valla, oma värske värvimütsi oli ta ometi ettevaatlikult põuetaskusse peitnud. Pärdijaagu kaap oli kuklasse nihkunud ja ta nägu õhetas agarusest.

Ainuüksi Naatan astus nendega sammu kõnniteed mööda, hoides mõlema sõbra portfelle. Ta ei võtnud sellest lõbust osa ja ta näostki polnud näha, et ta seda oleks igatsenud.

Siis jõudsid nad alla Gustav Adolfi tänavale. Siin liputasid veenired trepist alla tuisates veel saba ja olidki läinud. Parvetajad trampisid poriseid jalgu puhtamaks ja elasid läbi veel järelnaudingut. „Ootame, kuni Emajõel jää minema hakkab, siis alles saame nalja. Ma olen tuntud jäätükkidel sõitja," suurustas Verner. „Las tulevad paadid välja, sõidame Peipsini," lubas Pärdijaak. Ununenud olid õppimine ja eksamid, mis ka kevadega koos tulevad. Ununenud olid portfellidki raamatutega Naatani käes, kes ikka vaikides seisis ja neid kaenlas ja käes hoidis.

Kui nad lõpuks Karskusliidu maja ees hakkasid üle tänava minema, tuli ülikooli õuest välja ei keegi muu kui Oona. Temas oli midagi nii ootamatut, et kõik senine ununes.

„Tohoo tont!" imestas Pärdijaak. „On see Villi või ei ole? Pressitud püksid, siidlips ees, kõva peas... ei-noh. Kuhu sa habeme oled kaotanud? Kuhu su habe, Ado Vabbe?"

„Jaa!" lõi Oona ise oma palituhõlmad valla. Tuliuus must ülikond, valge ilutaskurätik rinnataskus. „Härrasmees, eks ole? Just rhätsepmeister Huuseni phoolt thoodud." Ilma habemeta oli ta nägu rõõsk ning lapselik.

„Mis sinuga on juhtunud, kulla mees?" küsis Verner. „On sul katusekivi kolusse kukkunud?"

„Noh, mis sa arvad siis, kas ainult sina hästi riides võid käia ja teistel on see keelatud?" raius Oona vastu.

„Miks ei ole, muidugi on! Ja on eriti soovitavgi."

Oona andis kõigile kätt ja ütles Naatanile:

„Pagana pihta, oled pakikandjaks hakanud või?"

Nüüd alles märkasid teised, et Naatan oli ikka nende portfelle hoidnud, ja nad võtsid need tagasi.

„Sa seisad siin nagu peigmees meie ees," ei saanud Pärdijaak ikka veel Oona uut rõivastust jätta.

„Kui olengi peigmees," vastas Oona.

„Peigmees, köh-köh, sa ajad koerad kah naerma." Verner irvitas oma tavalist irvitamist ja kopsis saapaninaga jäätükke.

„Pagana pihta! Arvad, et sina üksi võid naisi taga ajada?" lööpis Oona vastu. Aga ta hääles oli väike irriteeritud varjund. Nad polnud ju muidu Verneriga rääkida saanudki kui sõnakooku vedades, aga viimasel ajal oli see eriti tigedaks vastastikku norimiseks läinud.

„Noh, sina ja naised, kas tead," naeris Verner laia lõuaga ja andis ühele kivikesele osava löögi. Virinal lendas see vastutulevate naisüliõpilaste jalgade ette. „Pardonks!" ütles Verner ja kummardas sügavalt. Tüdrukud naersid. Nagu tegelikuks näiteks, et ainult temal on monopol naiste suhtes, lisas Verner veel: „Sina tead niisama palju naistest nagu naised sinust."

„Mehed, kas teate," ruttas Pärdijaak vahele. Tal oli alati lepitaja osa. „Ärge tühja jamage, parem võtame midagi ette. Kuhu sa tahtsid minna, Villi? Ei-noh, näed tore välja."

„Ei olnud kindlat kava. Just olin väljas, et niisama... jalutada

või kohvipoes istuda. Ei viitsi täna midagi teha, ilmgi niisugune."

Nad seisid peahoone õuel. Aga siin oli kõik veel üsna talve moega. Kuid päike paistis kuski ja viskas kuldset paistet seintele. Oli soe ja õhku täitis seletamatu segu varakevade lõhnadest.

„Löö kampa! Meie ka just otsime, mida ette võtta. Selle ilmaga ei ole ju kellelgi võimalik õppida."

Verner tuli sõbralikult lähedale. „Kui sa just Uuseni poolt tulid, siis kuluksid liigud hädasti ära. Sel puhul, nagu öeldakse."

„Ega ma kitsi ka pole, tassi kohvi teen nina peale välja," vastas Oona.

„Noh, mis siis veel, läksime kõik see mees," hakkas Pärdijaak minema. „Mis sa veel ootad, Nanu?"

Nanu oli Naatani vana kooliaegne hüüdnimi, seda tarvitas ainult Pärdijaak vahel. Naatan tõrkus vastu. Tal olevat vaja see ja see raamat läbi vaadata. Aga ta tiriti poolvägisi kaasa, lubades tal kohe lahkuda, kui ta soovib. Mindi Toomkohvikusse, mille Oona ette pani ja kus ka harva oli käidud.

Kohvik oligi tühi ilusa ilma ja ebaharilikult aja tõttu, võtmehoidja kuju seisis nukralt, Verner ei saanud mööda minnes märkust tegemata jätta:

„Ah see su pruut siis ongi või?"

Aga Oona ei pahanenud selle märkuse peale, vaid ütles:

„Sina ehk ei tea, kus su pruudid seisavad, mina igatahes tean omi."

Kui kõik olid lauda istunud, tegi Pärdijaak tõsise näo ja alustas kõnepidamise tooni matkides:

„Tahame kõik teada, kus su häbelik pruut viibib. Tahame ta kätt katsuda ja õnne soovida. Ära peida teda mitte ära oma kodakondsete ning sõprade silma eest, vaid pane ta laua peale au kohale..."

„Pruuti näete pulmapäeval ja teps mitte enne, sest ükski ei või teid usaldada..."

Nii läks nali ja pila lahti Oona tundmatust pruudist ja kõigest muust, mis haardekaugusse ulatus. See „pruut" sai omamoodi väänatud sisu ja läks käibele uue mõistena, millel ei olnud algupärase tähendusega enam palju ühist.

„Mis Neero selle kohta ütleb?" küsis Pärdijaak jutu sees.

„Jah, kuidas on tema seisukoht?" toetas Verner teda. „Mis ütleb inimese ürgse põhiolemuse teooria?"

„Neero!“ osatas Ville. „Tema on juba vastanud viienda dialoogi kolmandas lõigus, et iga naine on juba oma põhiolemuselt — ütleme õrnalt — patune, sest ainult sel teel täidab ta oma missiooni, mis ta sai paradiisist väljaajamisel, see on, inimeseks saamisel. Naise ülesanne on meest petta ja hävitada niipalju kui võimalik.“

„Noo-noo!“ ähvardas Pärdijaak sõrmega. „Su filosoofia püsib siis ainult kaks nädalat eeldusel, et su pruut on nii inetu, et keegi teda ei vaata.“

„Mu pruut ei vajagi enam mingit erilist patustamist, ta on seda seni niikuinii küllalt teinud.“ Villist ei saanud keegi aru, kas ta ajas nalja või rääkis tõsiselt. Eriti nüüd, kui tal habet polnud ja ta ilme üsna lapselik oli, tundus kogu ta jutt naiivselt tõsisena.

„Oled siis endale ja oma filosoofiale täiesti vastava kaane leidnud. Olen huvitatud, kes see õnnetu on. Kas meil on au seda kõrgesti sündinud neitsikest tunda?“

„Ja muidugi,“ vastas Oona kiiresti. „Tunnete teda kõik väga hästi.“

„Oh-oh, tule siis juba nimega lagedale, mis sa muidu tembutad!“ oli Pärdijaak kannatamatu.

„Ära ole nii rabe! Filosoofil peab kannatust olema. Tahan teid enne veidi ette valmistada. Olen teile õpetanud tähelepanelikud olema. Soovitan seda ka käesoleval juhul. Näiteks — olen kindel, et peate seda kihluse lugu naljaks...“

Ootamatult hakkas Naatan naerma ja Oona jutt katkes. Naatan peksis peopesadega vastu põlvi ja naeris. Teised ühinesid temaga varsti, sest nii oli see juba kombeks — kui üks leidis midagi lõbusat, siis võisid ka teised sellest osa võtta. Naerust nakatus ka Oona. Tema aga andis sellele kohe endapoolse seletuse:

„See ajab tõesti südamest naerma, kui mõelda, et te ikkagi veel usute, et ma niisama pula ajan. See on tõesti lõbus.“

„Ei, jumala eest!“ hüüdis Verner silmi pühkides. „Kust sa tuled selle peale, et me seda naljaks peame? Me ei pea seda juba ammu mitte enam naljaks.“

Kes Vernerit tundis, see teadis väga hästi, et ta praalis niisama, see oli juba tema mood. Aga Naatan toetas teda seejuures: „Juba ammu oled sa mõista andnud ja uhke olnud...“

„Kruvid meie uudishimu üle vindi,“ hoiatas Pärdijaak. „Ja peale selle kiitled ehk mõne väikekodanliku kodukanakesega, mõne õmbluskooli mamsliga. See pole ilus sõpru niimoodi petta.“

„Kuidas petta?“ on Oona äkki solvunud. „Ma pole teid alt vedada proovinudki. See on ju ka muide imelihtne ega paku midagi tähelepandavat. Psühholoogilised vaatlused ja analüüs on tõsised asjad. Igatahes näen ma seda, mida ma juba ette arvasin: teie ei julge tõeks pidada seda, mida teile nalja kujul esitatakse. Te ei oska ebaolulist lahutada olulisest.“

„Kus see oluline sul siin on?“

„Mis sina arvad, Naatan?“ küsis Oona Vernerit tähele panemata jättes.

Naatan kehitas õlgu:

„Ei tea midagi arvata.“

„Kas sa ei usu, et see on tõsi, mida kõnelen?“

„Kogu su jutt on alati niisugune, et seal puudub vahe tõe ja ebatõe vahel,“ vastas Naatan. „Sel puhul ei saagi üldse küsida, et kas usud või mitte. See on ühel teisel pinnal. Küsimus on ainult selles, **mispärast** üht või teist asja on kõneldud. Tõde on seal, mitte asjades enestes. Nii ka seekord. Me ei tea, miks sa seda meile ette puhud...“

Kõik vaatasid küsivalt Naatanile otsa. Ta rääkis viimasel ajal väga vähe ja harva midagi pikemat. Ta oli talve jooksul kõhnaks ning kahvatuks jäänud, ta suu ümber olid sügavad vaod. Kõigil oli tunne, et midagi on ka tema sõnade **taga**.

„Arvad sa?“ katkestas Oona teda. Ta ninasõõrmed laienesid ja silmad võnkusid ärritatult.

„Mis seal arvata!“ viskas Naatan tagasi. „Kogu su jutt polegi muud kui üks paradokside ladumine. Ikka üks hullem ja sinu enda arvates sügavam kui teine. Alguses on see huvitav, kuulad ja mõtled, et mis seal taga on. Aga pärast...“

„Ah-haa!“ hüüdis Oona. „Ma näen, et olen sõrmega torganud valusale kohale. Esiteks ei suudeta end mõtlemise juures vabastada olemasolevatest kammitsatest, sellest see rabelemine. Teiseks ei taheta tõe kriteeriumi puhul ja üldse mitte mingit vastutust kanda — isiklikult.“

„Palun väga! Kes ei taha vastutust kanda?“

„Sina muidugi.“

Naatan tõusis ja ütles rahulikult: „Hea küll! Mul pole enam aega seda kuulata. Nägemiseni!“ Ja läks tagasi vaatamata.

Lauas valitses tükike aega vaikus. Oli tunne, nagu oleks midagi katki murdunud, mida keegi ei saaks ega tahakski enam

terveks teha.

„Ole lahke!" tähendas Verner viimaks. „Mis tal häda oli?"

„Häda!" osatas Oona. Ta prillid läigatasid siia ja sinna nagu midagi otsides. „Mehel läks kops üle maksa. Õrn, ei kannata midagi välja." Oona kõhnad käed nihutasid kohvitasse laual. „Muidugi, mees mõtleb, et saab teha, mis ta tahab, vastutamata tagajärgede eest."

„Ise oled just vastupidist jutlustanud. Ma ei saa aru, kus siin loogika on."

Oona pööras näo Verneri poole, kes ta kõrval istus. „Poiss on igatahes vähemalt südametunnistusega ja tunneb lõpuks ära. On teisi samasuguseid, kes ei kõssagi."

„Kas sa mõtled meid?"

„Sind spetsiaalselt. Kas sa arvad, et oled sellest süüst vaba?"

„Noh, mind sa juba minema ei aasi. Ma pole Naatan."

„Mul on siin arusaamatuks jäänud asja tuum," arvas Pärdijaak.

„Pagan võtaks, poisid, näen, et olen teid asjata pool aastat drillinud. Üks paneb minema nagu tuul, teised ei saa millestki aru. Ja metoodikast ei ole teil aimugi. Asja juures oleme ju kogu aja."

„Pühitseme sinu kihlust, kus see asi siin on? Asja ei ole välja pandud." Verner on lõikavalt irooniline, nagu ainult tema võis olla.

„Asi ongi umbes selles. Järeldused tehke juba ise."

„Ebatäielikkude premisside puhul pole võimalik ühtki kehtivat järeldust teha."

„Siin on juba säärane ebasiiras õhkkond, et..." ütles Verner.

„Ah tahate nii väga toda nime teada? Olgu siis! Jutt on preili Asse Jairusest."

„Asse Jairusest?" küsis Pärdijaak uskumatult. Ta kulmud tõusid kõrges kaares ja ta näis naljakas oma tõsiduses.

„Jah, sa kuulsid õieti küll. Just tema. Noh, kas oli pomm, mis lõhkes?"

„Oli küll päris pomm," möönis Pärdijaak.

„Mis sina arvad, Verner?" Oli näha, et Oona selle teate mõju nautis.

„Igatahes... mitte midagi erilist. Kui see on tõsi, siis... soovime aina õnne... mis muud. Palju õnne!"

„Pead siiski ausalt tunnistama, et olid rabatud."

„Pean tunnistama."

„Verner läheb just pühapäeval mensuurile Asse eest," leidis Pärdijaak. Tema oli ikka leidlik ja tuli mõttekäikudele, millele teised ei tulnud. „Kas poleks nüüd õigem, kui Villi ise rapiiri pihku haaraks?"

„Selle eest peab ta küll ise kaklema, see ei ole arvega kaasas."

„Oled tore mees," ütles Verner. „Oskad leiutada nalju, mida keegi välja ei mõtle. Kas need naljad iga kord ka sobivad või üldsegi naljad on, see on rohkem kui küsitav."

„Kas selle jaoks on vaja püsti tõusta?" nähvas Oona. „Ega sa oma konvendis ole, kus tõsiselt vaikida palud."

„Sa pole satisfaktsioonivõimeline ega saagi selleks kunagi. Tahtsin lahkelt tänada selle „kihluspeo" eest. Pulma ilmume igatahes galamundris."

Ka Verner ei vaadanud ukse juurest enam tagasi.

„Igatahes keevaverelised härrad," ütles Oona ukse poole viibates.

„Ei tea, mis see äkki tähendab? Viha oleks nagu kõikidesse pugenud," ütles Pärdijaak kurvalt. „Ma ei saa enam millestki aru. Naatan ja siis veel Verner takkajärele. Pidime koos sööma minema."

„Saan nende ähmist aru küll. Võib-olla nad ise ei taipa veel täiesti."

„Kuidas see õieti siis on? Räägi!"

Vastuseks tõmbas Oona põuetaskust kimbu kirju välja. Neid oli nähtavasti juba kaua kaasas kantud, mõned ümbrikud olid kulunud ning määrdinud. Oona pööras ühe Pärdijaagule vastu ja sealt võis lugeda: „Stj.: Asse Jairus, Põrtuse talu, Raudna p.-ag."

„Sul on kirjavahetus temaga! Ja nii palju kirju! Juba ammu siis? Näita!"

Oona peitis kirjad tagasi põuetaskusse. „Oo-jaa, kuidas siis muidu."

„Ma alguses arvasin, et ajad niisama puhu."

„Seda oli kõigist näha. Ütlesin, et kellelgi ei ole veel psühholoogi silma ega hoiakut."

„Jah, aga seleta, kuidas see algas? Kuidas sa sellele üldse tulid, et talle kirjutada?"

„Armastus on leidlik, eh-eh-hee!"

„Armastus!“ hüüatas Pärdijaak.

„Arvad, et ei või olla või? Arvad nagu Verner viimati, et ainult temal on monopol? Aga mina olen niisama olemas, mina olen täpselt samuti olemas!“ Oona koputas rusikaga vastu rinda. Tüseda Pärdijaagu kõrval paistis ta kleenuke kuju naljakana. See torkas silma ka Pärdijaagule ja tema peast käis korraga läbi veider mõte, et siin on midagi imelikku, siin on midagi korrast ära. Ta vaatas veel kord Oona poole. Ta ärev nägu ja läigatavad prilliklaasid tegid ta selles uues ülikonnas ja ilma habemeta täiesti võõraks. Pärdijaagule näis korraga, et tema vastas üle laua ei istugi enam nende endine habemik filosoof Villi, vaid üks häbelik nooruk, kes endale naljaka südidusega meheõigusi nõuab. See mulje oli nii rabav, et ta tükil ajal ei märganud midagi öelda.

„Sa ei lausunud sellest teistele sõnagi,“ sai ta viimaks öelda.

„Kas teised oma vahekordadest temaga mulle aru andsid?“

„Meie ju arutasime ühiselt kõike.“

„Ühiselt! Oled liiga sinisilmaline, nagu ma näen. Ühiselt küll, aga igaüks omaette. Mul maksis palju vaeva, et välja uurida. Aga näed,“ irvitas Oona võidurõõmsalt, „kätte sain! Teada puha need käigud ja asjad. Teada, ah-haa! Tüdruku haagid ka teada. Ta muidugi arvab, et pettus läheb endist viisi läbi. Aga ei lähe, minu juures ei lähe. Näen ka siis ära, kui kärbes istub seitsmenda seina peal. Jaah! Ja nüüd...“ Oona kummardus üle laua Pärdijaagu poole. „Ja nüüd võtan ta tangide vahele. Vaata, nii! Ma juba tean neid nõkse.“

Pärdijaagul hakkas Oona jutu kestel rohkem ja rohkem kitsas. Ta hõõrus lauaserva all pöidlaid vastastikku, nagu ta tavatses teha, kui ta oli ärritatud. See oli ju sadisti nägu.

„Ärgu nad arvaku — ää-hääą!“

„Ma ei saa ikkagi aru,“ jätkas Pärdijaak. „Said teada ja nii ja kirjutasid. Ja siis? Mis tema vastas?“

„Oo, andis imestada! Ei oleks iialgi uskunud kõige selle järel, mis ma teadsin. Oh-hoi, küsis näiteks, et kas hing on olemas. Kujuta ette: kas hing on olemas?“

„Ja mis sina vastasid?“

„Vastasin loomulikult, et on.“

Pärdijaagu kulmud jäid kõrgele ja ta sinised silmad pärani. Ta ei pärinud enam midagi.

2.

Mind vihastab juba iga väiksem kui asi. Vahel kõnnib mõni inimene mu ees tänaval ja hakkab mind järjest rohkem ärritama. Ta kõnnak, peahoid, kätega vehkimine tunduvad mulle ülbetena ning väljakutsuvatena. Ta kaaberdab just täpselt minu ees, kuigi tänav on igal pool tühi. Ta võiks kuhugi eest ära keerata, aga ei — ta pöördub just ümber ja naeratab lahkelt mulle vastu... See on talumatu. Virutaksin talle kas või telliskiviga vastu molu.

Mis see kõik tähendab? Ma pole ometi hull!

Niisama vihastasin ennist Toomkohvikus, asja ees, teist taga. Juba siis, kui Toomelt alla tulime ja Pärdijaak ja Verner nagu pisikesed poisiklutid veega mängisid, läks mul hing järjest rohkem täis. Kuidas saavad nad nii muretult endid unustada ja paberitükikesi ujutada, ise rõõmsad ning õnnelikud? Kuidas on see võimalik n e i l, aga m i n u l mitte? Kuidas ei saa mina silmapilgukski end unustada, kuidas ikka keegi ilgub mu kukla taga ja viimse kui raasu elust ära õgib? Miks mina midagi teha ei saa täie rõõmuga? Miks alati mingi mõte vahel kummitab, et vaata, mis ta nüüd teeb, vaata, kui loll ja naiivne ta on? Ma ei saa midagi vahenditult tunda, ikka jälgin end kõrvalt. Ja niipea kui seda teen, kaob igasugune otsene elamus, põgeneb nagu heitlik linnuke õhku, ja ma jään üksi oma mõru mõistusega.

Täna öösi, kui tuule lakkamatu ulgumine ja kolin ümber Jakob Tedderi vana majalobudiku minu üles äratas, kadus uni täiesti. Tulin üles. Kell oli neli. Istusin laua juurde, võtsin vana Windelbandi filosoofia ajaloo ette. Aga ma ei saanud lugeda. Ma aina kuulasin, kuidas tuul vuhises korstnajalas, kolistas katuseplekiga

ja viskas aeg-ajalt nagu liiva vastu seina. Trepp nagises ja kägises, nagu hiiliksid sealt paljad jalad alla. Aga ma ei tundnud selle pärast mingit hirmu ega müstilist tunnet, ei. Teadsin, et see oli lihtsalt tuul, väljas oli sulaks läinud, kevad hakkas tulema. Varemini oli alati just see aeg aastast, lumeminek, kõige toredam olnud. Just siis oli õhus ja igal pool midagi, mis nagu üles virgutas, mis rõõmsaid aimusi tekitas, lubadusi andis. Nüüd jäin ükskõikseks, peaaegu vihaseks tegi see, et kevad siiski tuli. Kevad — mis annab see mulle? Ja kui ta midagi head tookski, ei saaks ma seda niikuinii enam nautida. Ma ei saaks veenirekesest ja päikeselaigukesest, esimesest rohuninast või lehetupsust, linnusirinast või millestki muust rõõmu tunda. Ikka seisaks mu seljataga keegi ja konstateeriks: nüüd teeb ta seda ja seda. Analüüsiksin ja vaatleksin ennast. Ptüi, kurat! Analüüsiksin! See neetud sõna: a-na-lüü...! Panin kaks rusikat lauale Windelbandi peale ja surusin hambad vastu käsi. Kas ma veel valugi tunnen? Kas ma olen võimeline enam sedagi tundma ilma mõtlemata, et vaata, nüüd hammustab ta ise oma kätt ja mõtleb, et see midagi on?

Siis äkki kerkiski minus viha ootamatult Oona vastu. Mulle meenusid ta laiad värisevad ninasõõrmed, ta edasi-tagasi võnkuvad silmad, ta valged abitult siblivad käed... Kärbes, nagu kärbes, mõtlesin ma ja oleksin tahtnud ta sodiks litsuda nagu kärbse. See kujutlus sisaldas mulle kõige vastikuse kokkuvõtel, kõike säärast, mis kuski on ebameeldivat.

Kui seal olin nii hea tüki aega konutanud, tuli ikkagi end püsti ajada, sest ka seda olukorda hakkasin kõrvalt vaatama ja analüüsima: vastikustunne, mis see õieti on...?

Nii ma rabelesin hommikuni, Windelband jäi lugemata. Tõtt-öelda oli see ju Oona, kes selle analüüsimistõve meile külge pookis. Ja minule nakkas see kõige tugevamini. Olen teadlik ka selles, miks just minule. Mina olen kõige nõrgem, kõige üksikum. Igaühel on midagi või keegi, minul mitte midagi ega kedagi. Pärdijaak, Juku Leebram, Verner — kui erinev oli siiski nende olukord! Igaühel neist on kodu. Verner küll räägib, et ta kodustele aina valetab, Pärdijaak ei saa kodust muud kui pakke ja vahel mõne noomituskirja isalt, miks ta „elektrit õppima" ei lähe, sellega saaks hea koha hiljem, Juku ema ei olevat sugugi pojaga rahul... Aga ikka on neil keegi, minul aga pole absoluutselt kedagi omast. Ka sõpru mul pole. Ka tuttavad on enamasti

ainult need, kellega ühel esimesel Särmi loengul tuttavaks sain. Verner! Kuid kas see on sõprus, nagu see olema peaks?

Tema vastu tundsin sümpaatiat esimesest pilgust peale, aga selles on midagi ka vastukarva — sõprus temaga pole midagi rahulikku, usaldatavat, vaid on nagu üks alaline võitlus millegi eest, üks pidev pingulolek. Temaga saame kokku peaaegu iga päev, aga ikka ma pole temaga veel harjunud, ikka on see nagu esimestel päevadel. Temas on kõige ta heatahtlikkuse kõrval mingi ärritav kõrvaljoon, midagi ootamatut on tema puhul alati teoksil. Me ei sobi vist küll kokku, kuid meie ei saa ka üksteisest lahti. Tunnen ajuti, et temagi muutub minu juuresolekul kuidagi aktiivseks. Oleme üksteise vastu liialdatult avameelsed, tema veel eriti rõhutatult siiras. Usaldame üksteisele peaaegu kõik. Ütlen peaaegu, sest ühest ei ole ma talle mitte kõnelnud — Assest nimelt. Ja ka tema ei ole sõnakest Asse kohta poetanud, kuigi ma tean mujalt, et ta Assega oli „Vanemuises" sel õhtul, kui Asse „Ateeni" kohtama ei tulnud. Ta peab seda kõike hästi mäletama, sest see asi tõi talle aukohtu kaela ja see mõistis mensuuri välja, mis on veel tänaseni pidamata. See sündmus p e a b tal väga hästi meeles olema, seda olen mõnest kogemata kukkunud lausest märganud, aga iialgi pole ta mulle sellest avameelselt ja otseselt kõnelnud.

Alguses oli mul tegu tema majandusliku abi tagasitõrjumisega. Nagu teada, on ta isa kõrgem riigiametnik, ja tal on raha nähtavasti külluses kasutada. Imelik aga on, et ta seda ei pilla, et ta elab peaaegu spartalikult ja nälgib vahel koos minuga. Nii loobub ta vahel lõunast, kui minul raha pole sööma minna. Seegi on nagu mingi salajane vägipulgavedamine. Ta nagu tahaks ühelt poolt näidata, et ka tema võib ilma lõunata elada, teiselt poolt mind lohutada, et ega sina üksi tühja kõhtu kannata. Nagu oleks mu kõht sellest vähem tühi! Ta katsus mitmesuguste ettekäänete all mind toetada, ta ostis näiteks minult ühe vana tulemasina ära, mis üldse ei töötanud, viis selle Raekoja tänaval asuvasse „välgumihklikliinikusse", laskis ilusasti parandada ja kinkis mulle tagasi, tahtes seda veel teine kord uuesti minult ära osta... Olen vahel olnud selle lähedal, et küsida lihtsalt tema käest raha laenuks, anda talle nii-öelda šanss, hoida see summa puutumata ja mõne aja pärast tänuga tagasi maksta. Aga ma pole seda siiski teinud, pidades seda ebaausaks. Kui juba laenata, siis peaksin selle ka

15 B Kangro

ära kasutama, sest raha on mul äärmiselt vaja, peaksin ära kulutama ja üldse mitte tagasimaksmisele mõtlema. Mul on vahel tunne, et nii ta just soovibki. Olen ma tõeline sõber, kui ma talle selles asjas vastu ei tule? Aga ma ei ole tahtnud temast sõltuvaks jääda, see on mind tagasi hoidnud.

Täna öösi tegingi otsuse, et küsin temalt laenuks viiskümmend krooni. Aga siis, kui nad Pärdijaaguga laevukesi ujutasid, hakkasin uuesti kahtlema.

Ma ei tea, mis Oona jutus, mis ta Toomkohvikus rääkis, oli mulle nii ärritavat. Võib olla need olid ka ta uus ülikond ja hästi värviliselt sillerdav kaelaside, pressitud püksid ja uued kingad, mis mind lihtsalt kadedaks tegid. Ka tema olevat jõukate vanemate laps, kuigi ta riides käib muidu otsekui poolpätt, nagu „tõeline filosoof", nagu ta armastab praalida. Korra tuli ta näiteks sauna, lips kaelas, sest seda ei saanud sõlmest valla. Lükkas pesemise ajaks lipsu lihtsalt seljataha — ja see oli ka ju nii must, et vajas niikuinii pesemist. Pärast ajas särgi selga ja tõmbas lipsu jälle peale, küll ta ise seal ära kuivas... See vist ka mõjus kaasa, et mu hing täna täis kargas. Säärased vaesusega eputajad just kui irvitavad sulle näkku.

Muidugi, Oona jama kihlusest on üks ta järjekordseid „katseid". Kui seal tõesti midagi taga on, siis on see küll üks õnnetu hing, kes Oona taolisega punti satub. Ja see jutt vastutusest! Ah, nagu vastutaks ka t e m a millegi eest!

Olen Tartus püsinud, ime küll. Näib, et see on sellepärast, et mul kuhugi mujale ka minna pole. Ja kuski peab inimene olema. Võib-olla oleksin siit kadunud, kui oleksin teadnud, kus parem on. Juhuslikud tööotsad, mida vana Simonlatser, Maxi vend, EÜS „Sõpruse" vilistlane, on mulle võimaldanud bibliograafia tegemisel, on ka vastu kevadet otsa lõppenud ja nüüd pole kustki kinni haarata. Olen viimastel päevadel mõelnud Sootarele, et kui läheks sinna. Aga samas olen selle mõtte kui ebasobiva kõrvale heitnud —, mis teeksin ma seal? Kõige selle juures pole ma siiski silmist lasknud oma peamist eesmärki, milleks ma siia tulin. Olen ikkagi ka töötanud, nii kuidas võimalik. Tegime koos kõik jõuluks ladina keele eeleksami ära. Teisel semestril olen olnud rahvaluule ja filosoofia seminaris, mul on terve rida loenguid kuulatud ja kevadeks võiksin ette minna mitme väiksema eksamiga. Kui need õnnestuksid, siis võib ehk loota järgmisel semestril väikesele stipendiu-

mile. Ja kui veel sügisel saaks ka midagi teha... Neid on ka, kes teisel aastal juba on stipendiumi saanud.

See kõik on ju mu elu üks pool, argipäevane pool. Kunagi unistasin, et tudengielul on ka teine, romantiline külg. Olen sellest kuulnud ja lugenud, aga ma ei näe seda kuski. Ka teadus ja kõrged ning sügavad mõtted ja igavesed tõed — need oleksid nagu kaugemale taganenud, kui nad näiteks Samuel Särmi esimesel loengul olid. Võib-olla need eksisteerivadki kuski, aga need pole minutaoliste jaoks. Vahel vilksatab kuski nagu midagi, aga siis mattub see jälle pisiasjade rägu alla, nagu seda poleks olnudki. Jah, Särmi kirjanduse loengutel vahel, aga see kõik on veel nii peidetud arhiivide pimedikku ja kuhugi seletamatusse kaugusse, et mu innukus järgmiseks laupäevaks elu argipäevas juba lahtunud on. Mulle on nüüd selge see, mis alguses sugugi klaar polnud — tee teaduste allikaile on pikk ning vaevaline. Aga ometi paistab mulle heledamatel tundidel, mida küll on nii vähe, mulle paistab, et ma ükskord siiski sinna jõuan. Kas ma siis enam tahan, see on juba iseküsimus. Mulle meenuvad vahetevahel meie Sõõrumäe lätted ja see annab otsekui uut jõudu. Talvel, olgu kuitahes külm, olid ikka öösiti uued jääviirud mäekülge mööda alla voolanud. Ja just siis, kui pakane oli kõige kangem, olid need voolmed kõige valgemad ning puhtamad. Miski ei sulgenud neid veesooni. Sügaval, hästi sügaval mäe all asus jõud, mis järele ei andnud...

Säärastel, eriti hilistel õhtutundidel, kui Jakob Tedderi vigvam juba jahedaks tõmbub, on mul tunne, nagu külmuksin ise jääpurikaks, kuid siiski ei jätaks järele. Kas või mis — ei jätaks!

Vahel meenub mulle Asse ja siis ei saa ma sellest mitte nii kergesti lahti. Temast on siiski midagi nii sügavat järele jäänud, et kõik see oleks olnud nagu eile, kuigi sinna on juba tohutu palju aega tagasi, kui ta kadus. Kõik, mis temaga ühenduses, jäi kuidagi vägivaldselt pooleli. Aga samal ajal on mul tunne, et miski jooksis ka paratamatu lõpuni. Mul on selgesti meeles, kui ma hommikul tema poolt tulin ja kui Marie mulle ütles, et noorehärra, kübar on tagurpidi peas. Miski oleks siis ka nagu minus tagurpidi olnud. Miski meie vahekorras oli võõriti, midagi oli valesti. Nii nagu see läks, poleks pidanud minema. Asse, kes mulle algusest peale oli nii tuttav ning omane, otsekui kadus sel ööl käest. Ma ei oska seda kuidagi seletada, olgugi et olen selle üle palju

pead murdnud. Mul on tunne, et just sama tundega on ühenduses ka see, et Asse tookord „Ateeni" ei tulnud, kuigi ma kaua aega teda ootasin, et ta läks selle asemel Verneriga „Vanemuisesse". Tema pidi midagi umbes samataolist tundma, muidu oleks ta kohtumisele tulnud, muidu oleks ta enesest kuidagi teisiti elumärki andnud.

Teiselt poolt oli mul ka hea meel, et ta ei tulnud, et ta ei kirjutanud ka hiljem ja pole tänaseni endast vähimatki elumärki andnud. Niisiis ei olnud alust ka ta jutul lapse saamisest... See jutt oli järelikult kas ainult kahtlus või juba seesama, mis takistas teda „Ateeni" tulemast ja hiljem kirjutamast. Midagi oli katki juba siis. Juba siis äkki ei tundnud ma sirelilõhna... Olen sageli mõelnud oma isale. Kui tema rändas paigast paika ja talust tallu, kui ta kohtas mõnd tüdrukut õueväraval sirelite all, mida tundis ta siis pärast... pärast, kui ta jälle edasi läks? Kas tal ka vahel oli tunne, et müts istub tagurpidi peas, ja kas ka tema pidi vahel jooksma, enne kui jälle tagasi maanteele jõudis?

Olen mõnigi kord mõelnud oma vahekorrale Meediga. Temaga jalutades, kui tal on vaba aega, tema toakeses istudes, ta heegeldatud pitsikesi ja linakesi, padjakesi ja paelakesi vaadates painab mind vastupanematu tung pead tema pehmesse sülle panna ja tal lasta sõrmedega üle mu põskede silitada. Ta on kuldne hing, hea tüdruk, lapselik ning truu, usun, et ta pole sugugi ükskõikne minu vastu, aga... aga kui ma ausalt oma „südame läbi katsun" — ma ei armasta teda, ma pole valmis tema pärast riskima. Temaga jalutada, end veidi hellitada lasta —, kas on mul selleks õigust? Kas ma ei ärata temas põhjendamata lootusi, tundeid, millele ma vastata ei suuda? Kas ma ei peaks talle selgelt ütlema, et ärgu ta minu peale lootku? Kas see poleks kõige ausam, kui loobuksin sellest ainsast väikesest rõõmust ja rahust, mis mul vahel on, kui temaga linna äärtel jalutame või lihtsalt tema soojas toakeses istume sel ajal, kui ma tean, et mul kodus on külm? Ta on vahel mind ka sööta katsunud ja siis peletab-ta mind alati kõige rohkem eemale ja ta on siis õnnetu, endal peaaegu vesi silmas. Kas ma ei peaks juba täna talle ütlema, et otsigu enesele peigmees, nooruseaeg läheb mööda? Ei, ei, täna mitte, täna algab just kevad, lumi alustab just oma viimset teekonda! Just lumelagunemise päevil on mul alati hea ja lahtine olnud. Täna veel mitte! Täna ma ei suudaks.

Pöördusin tagasi „Ko-Ko-Ko" ukse eest, kuhu olin pärast pikka ringi õhtueelses linnas tähelepanematult välja jõudnud. Kõndisin piki Rüütlit Laia tänava poole. Rahvast oli rohkesti väljas, inimesed olid rõõmsad ja valjuhäälsed, kõigil oli üksteisele midagi hüüda, midagi selgeks teha, kuhugi kutsuda ja naerda.

Ainult mina üksi läksin nagu eksiläinud munk, meel mõru, kõht tühi ja rahutus keres. Ainult minul polnud kuhugi minna, ainult mind ei hõiganud keegi, mulle ei naeratanud ükski nägu vastu. Jõudsin Laiale tänavale, pöördusin Vabadussilla poole. Mida ma sinnagi? Mis sealgi paremat on? Päike vajub kuski linna taga juba madalamale ja varsti on seal valuline ehapaiste, kutsuv ning ühtlasi nukker. Siis süttivad esimesed arglikud tähed, siis tuleb päris öö. On soe, lumi sulab ka öö ajal, kevad rühib pikkade sammudega lähemale.

Nõjatun sillakaitsele ja vaatan piki Emajõge üles. Jõel on veel jää, keegi kõnnib veel mööda musta teerada, mis viib poolviltu ühest kaldast teise. Lähen ka alla, kõnnin ka sama rada mööda. Lumi on rabe, teerajal olev jääkoljak on libe. Jään seisma. Siit on imelik vaadata silla alt läbi ja jõge mööda edasi. Mulle tulevad ei tea kust meelde värsid:

„Nüüd rabad sulavad lahti
ja rõskust auravad ööd.
Kuula lindude kisavat jahti,
vaata punavat ehavööd."

Kordan neid ja hakkan vastaskalda poole minema. Mulle meenub, kuidas Rimmusool kevad tuli. Varesed lendasid kraaksudes, nende hääles oli midagi, mis nagu üles raputas. Katsun seda luuletust edasi meelde tuletada. Aga ei tule täpselt enam meelde. Kuski seal pidid ometi seisma read:

„Ümber nirede helisev kõla —
see kevade saabumisviis.
Sa õlale nõjatad õla
ja tõsiselt küsid siis..."

Proovin edasi lugeda. „Meil kahel on..." Ei, nii ei olnud see! Kuidas see siis käis? Jään seisma enne kaldast ülesminekut. Üks vanamees tuleb alla minu juurde ja ütleb:

„Noormees, ärge mängige eluga! See on lihtsalt hooletus, et linnavalitsus seda laseb teha. Jää on juba rabe, vesi õõnestab just siin enne silda jää mõnest kohast õhukeseks. Sulpsti! ja kadunud oledki. See pole naljaasi, jaa."

„Ah, mis!" löön käega. „Jää peab veel küll."

„Peab, peab, aga korraga enam ei pea ja sees ongi! Ma ei saa tänapäeva noortest inimestest aru — otsivad nagu soed surma." Vanal on vahakarva vurrud ja ta on tõsiselt nördinud. „Pidage seal!" hüüab ta, kui üks naine hakkab pervest alla tulema. „Jõgi on juba lahti, enam ei saa üle."

„Ei saa või?" imestab naine. „Aga kõik veel käivad."

„Kõik käivad, kõik käivad!" pahandab vana. „Mine sillast, kas sul ajast puudus on!"

Naine pöördub porisedes silla poole.

„Kas pole hull, temal ka aega vähe, muudkui üle tükkima," seletab vana mulle sõbralikumalt. „Inimesed on naljakad, muudkui kiirustavad. Kuhu? Kuhu? küsin ma. Kuhu, noorehärra? Kuhu nad kõik kipuvad?"

„Ma ei tea," ütlen.

„Sa ei tea. Muidugi sa ei tea. Aga ise tulid muudkui üle küll. Selle aja peale oleksid ka sillast tulles jõudnud."

„Oleksin küll," tunnistan. „Tulingi sillast enne üle, siis läksin tagasi, et teerada mööda tulla."

„Mh?" Vana suu jääb imestusest ammuli. Tal on väikesed vesised silmad ja punakas nina. See on väga sümpaatne vanamehenägu, märkan nüüd. „Tulid veel tagasi, et... Ma ei saa nüüd enam aru, olen vist peast sõredaks jäänud. Noorehärra ei ole ometi vipsis praegu päeva ajal?" Vana õiendab oma näo mulle lähedale, nagu tahaks ta nuusutada.

„Ei, seda ma küll ei ole, olen muidu... liimist lahti."

Vana vaatab mulle otsa, siis venib ta suu laiale naerule. „Noorehärrad teevad nalja," ütleb ta siis. „Noorehärra on vist tudeng. Tudengid teevad kõiksugu tükke. Mullu esimese mai hommikul pikutas üks siinsamas silla peal, oli kuue ja vestigi seljast võtnud, mütsi silla veerele pannud. Eh-eh-hee! Ajasin teise ilusti üles. Külmetab veel ära muidu."

Mul läks millegipärast meel heaks. Oli veel maailmas häid inimesi, kes teiste eest hoolitsevad. Vana ise oli õnnelik ja naeris, silmade ümber kortsude kimbud.

„Noorehärra ütles ilusti, et liimist lahti. Eh-eh-hee! Mina jälle olen vana tisler, tislermeister nii-öelda. Mul veel töökoda minu nimel siinsamas Lubja tänaval, Jänese nimel, väimees küll rohkem peab teda. Mis noorehärra arvaks, kui... eh-eh-hee!"

„Tänan väga hea nõu eest!" ütlen talle kätt andes. See on kõva töömehe käsi, küllap kogu eluaja höövlisarve ja peitlipead hoidnud.

„Noorehärra saab muidugi naljast aru, kui ta tudeng on. Aga kui midagi vaja, siis tule Lubja tänavale, nõu leiame ikka."

„Muidugi," luban, „küll pean meeles. Nägemiseni!"

Hakkan kiiresti linna poole astuma, Lubja tänava vana tislermeister jääb muheldes mulle järele vaatama. Pöördun veel tagasigi ja näen teda inimesi hoiatavat, kuigi minu arvates vesi veel jääd alt õhukeseks pole õõnestanud. Või kes teab siiski?

Ja siis ootamatult, just sillale jõudes tuleb mul meelde tolle luuletuse järgmine salm:

„Kuis oleks, kui üksteise süles
nüüd laukasse upume?
Suvel pinnale saadame üles
siis hälliva kupu me."

Ma mõtlen tühjale Sootarele ja Rimmusoole. See oleks nagu Asse, kellega seal käsikäes kõnnime. Aga ma naeratan siiski endamisi. Lubja tänava tislermeister juba juhatas sulle teed oma värkstuppa, kus kõik liimist lahti logisenud asjad uueks tehakse.

Pöödun Laia tänava nurgalt Vabaduse puiesteele ja helistan rätsepmeister Jamsi ukse taga. Ma ei usu oma silmi, kui Verner siiski kodus on. Ta on ka nüüdsama tulnud.

„Kas sa saad mulle laenata viiskümmend krooni?" küsin ilma sissejuhatuseta.

„Hea meelega! Tahtsin sulle juba ammu ise pakkuda, aga ei julgenud."

3.

Pühapäevaks oli lumi peaaegu kadunud, ainult aedades ja mäenõlvakutel vastu põhja losutasid veel määrdinud hanged. Ilm oli hallis pilves ning nõrgalt udune. Varakevade lõhn oli nii tugev, et see Verneri tahtmatult Emajõe äärde vedas.

Kalevipojast möödudes vaatas ta selle mõõgale. Rapiirile poleks sa saanud toetuda, vennas, mõtles ta ja ta tuju läks kergemaks. Kuude kaupa oli seda päeva ikka edasi ja edasi nihutatud, kord ühel, kord teisel ettekäändel, nüüd aga oli see lõpuks käes. Magister paucandi Ets Raukas oli üritanud mensuuri edasi lükata ettekäändel, et rebane Taklaja ei ole veel võimeline ning küps. Siis olid tulnud aastapäev ja komerss ja Verner oli vahepeal värvidki kätte saanud. Peaasi oli aga see, et Ets oli Vernerit eriti treeninud, pärast paukimistunde olid Verneri selg, rind ja käsivars sinilillad, rohelised ja kollased välja näinud. Verner oli põhjalikult ette valmistatud vastase oletavate nükete ja erakordsete ootamatute pealelöökide vastu. Oli teada, et Hugo Kütsin liikus kriidiringis harukordselt vilkalt ja laskis vastasel ennast väsitada, kuni leidis paraja hetke, ja siis vihises rapiir ja istuski sees. Tema smissid polnud tühised kriimustused, sageli tuli „abfuhr", arst nõudis mensuuri katkestamist. Ta püüdis ekstra neid, kes ta narrimise peale vihastusid, ja võttis neid siis õnneks ootamatu löögiga just sel ajal, kui teine tuli peale lööma. Temast oli teada, et ta ei jätnud kasutamata ka sekundat, ja häda sellele, kes kaenla alla sisse sai. Kõneldi, et ta on tegelikult nõrk kaitsja, kuid see võis olla tema enda ja ta sõprade levitatud jutt, et teisi pealetungile meelitada. Ühesõnaga, ta töötas nii öelda psühholoogiliste vahenditega ja ta oli oma kuldrebaseikka jõudmiseni suure hulga mensuure läbi teinud.

Polnud siis ime, et Verneri mensuur oli tähelepanu äratanud, ja arvata oli, et mehi koguneb rohkesti pealt vaatama. See omakorda oli ka Verneri pannud väikselt ärevust tundma, kuigi ta oli muidu julge ning vähemalt väliselt teeskles äärmist rahulikkust.

Veetõusu tõttu Emajões oli jää juba kallastest lahti kärisenud, kuid püsis veel kindlalt paigal. Mõnes kohas ulatus jääsupp aga kaugemale ja kaldaservades mulises mustjas veekeeris. Verner unustas seda vahtides hetkeks eelseisva mensuuri. Jääminek nimelt oli talle poisikesest peast meeldinud. Nüüdki kujutles ta, kuidas suured jäälahmakad kilisevad vastu sildade voolumurdjaid. Jäätükil alla sõita, vaat see oleks alles lõbu!

Kuid samas meenus talle, kuhu ta minemas oli, ja ta pöördus juba enne Kivisilda jõekaldalt ära.

Raekoja kell näitas veerand kaksteist, ta pidi juba ruttama, et mitte hiljaks jääda; aeg oli määratud veerand ühele.

Konventi jõudnud, nägi ta, et rahvast oli juba rohkesti kohal. Eeskojas oli varn tihedasti pealisriideid täis ja ruumidest kuuldus jutukõminat. Arno Semmel ja mõned tema *coetuse* mehed, uhked noormajad praegu, ootasid teda juba uksel.

„Tuled alati nii... karvapealt," noomis Arno teda.

„Aega on," rahustas Verner. „Kas „Ugandia" on kohal?"

„Peaaegu täies koosseisus."

„Tulid vaatama, kuidas sugeda saavad," pistis keegi.

Verner ei lausunud sõnagi, vaid ruttas paukimistuppa. Aeg oli tõesti juba veidi napp.

Siin oli kõik juba hakkamas. Ets Raukas, kes pidi sekundandiks olema, oli vastavas taklaažis, arst, rapiirikandjad ja sleppfuks kohal, rapiirid desinfitseeritud. Ei jäänud palju aega — kuub ja vest maha, lips eest minema, särk ära ja linane mensuurisärk selga, siis kaitsepüksid jalga ja taklaaž ümber. „Kalevensise" värve kandev seemisnahast taklaaž oli vana ning palju mensuure läbi teinud kate, rohked õmblused näitasid, et teda poldud paitatud. Rapiiride tagavara oli aegsasti uuendatud ja suurendatud.

Kõik läks Verneri meelest veidi nagu unes. Ta otsekui unustas teistega naljatades ja lööpides, et tema see peategelane ongi. Kõik aitasid talle selleks kaasa, nagu juba lipukirjas seisis, et kõik ühe eest. Ikka vormis, ikka tujus — nii pidi värvide ja oma au

kaitsema. Nali ja mäng see ju on, mõtles Verner, sest ta ei uskunud, et tal võiks kuidagi hullusti minna, kuigi vastane oli kardetud paukija. Mis sellest siis, kui saangi sisse, mõtles ta. Ja küllap ehk minagi...

Siis juba avanesidki saaliuksed pärani ja Verner nägi üht lõiku ruumist paljude seinte äärde kogunenud omade ja võõrastega. Uks söögituppa, mis oli määratud vastase jaoks, jäi siit vaadates nurga taha ega paistnud.

Siis astus esile erapooletu, kelleks oli vaiglanus Anton Paal. Aeg oli käes.

Koos Ets Raukasega astusid nad sisse, rapiirikandjad ja sleppfuks taga. Saali keskele tõmmatud kriidiringi astunud, nägi Verner, et vastane oli mõne sekundi võrra varem kohale jõudnud. Ta seisis juba ringi teises ääres, näides veidi nigelana oma paksus taklaažis. Ta näol oli väike muie, silmad olid nagu luuravalt kulmude alla põgenenud.

Siis võtsid mõlemad kontrahendid ühe korraga teklid maha ja erapooletu luges toolil seistes nimed ette:

„Väljakutsuja — ugandus Hugo Kütsin, tema sekundant Ervin Piispea..."

Verner viskas kõrvalpilgu Piispeale. Ah-ah, mõtles ta, ükskord annan sulle kah oma jao. Seda mõeldes kadus rambipalavik, mis oli piduliku sisseastumise ja suure publiku puhul teda puudutanud.

„Panen partedele ette leppida; tuletades meelde, et leppimine ei ole autu," kuulis ta Anton Paali häält.

Hugo Kütsin vaatas Vernerile seekord julgelt silma, muie ta suu ümber oli nüüd peaaegu naeratus.

Järgnes vaikus, nii nagu see kavakohaselt pidi olema.

„Palun takelduda!" kõlas erapooletu komando.

Sleppfuksid panid mensurantidele kaped pähe. Rapiir tundus Verneri peos ootamatult kerge, nii et see teda pisut häiris. Närv on vist ikka natuke sees, mõtles ta. Rahu nüüd, see on peaasi!

„*Silentium — mensur incipit!*"

Verner võttis asendi sisse. Ta tegi ka sõrmedega paar liigutust, et rapiiri tunda. Vasakut kätt kavatses ta hoida seljarihma taga.

Siis andis erapooletu sõna vastase sekundandile.

„Esimeseks käiguks rapiirid köita!" hüüdis see.

„Köidetud on," vastas Ets Raukas julgelt ning selgelt.

Verner nägi sekundantide rapiire silmade ees ristlevat. Siis kuuldus Etsi tasasem: „Vastane lööb." Nüüd seisiski ta Hugo Kütsini vastas. Otsustav silmapilk oli käes.

Aga vastane ei löönud kohe, nagu narritaks ta teist ja prooviks ta kannatust. Ta tegi paar lühikest sammu, nagu õiget asendit otsides, liikus veidi tagasi ja uuesti ette. Oli ilmne, et see oli ettekavatsetud manööver vastase ärevuse tõstmiseks. See oli nagu kassi mäng hiirega, et ma võin su kinni võtta nüüd või veidi hiljem. Väljakutsutu oli ju esimese löögi alune, süüdlane, kes vajas karistamist...

Siis tuli see äkki rabavalt. Alguses näis Vernerile, et see on kvart, kuid see oli tegelikult terts, mis pidi vastase turja ülevalpool taklaaži tabama. Verner sai selle vastu võtta. Ta märkas, et see polnud mitte kuigi tugev. Äärmiselt tugeva löögi puhul poleks see võimatu olnud, et ta kaitse poleks teda katnud. See tegi Verneri tähelepanelikuks, sest ta teadis, et Kütsini löögid pidid olema just tugevad. Järelikult oli see tehtud teise eksiteele viimiseks. Seda rohkem tuli valvel olla. Ja ta ei lähegi teist ise püüdma, vaid ootab.

Järgmine löök tulebki — algul nõrk terts ja siis väga raske kvart, mis oleks võinud lüüa vasakpoolse rinna pikalt lõhki. Verner suudab selle siiski vaevaga katta. Vastane taandub nüüd ja jääb otsekui pettunult vaatama, ta nagu ei näi uskuvat, et ta sisse ei saanud. Peaaegu lahtiselt seisab ta Verneri ees, seda otsekui ahvatledes, et kasuta nüüd võimalust. Kuid Verner ei kasuta.

Pealtvaatajate hulgas kuuldub mõminat. Nähtavasti ollakse pettunud ega olda rahul.

Siis otsustab Verner omakorda teist sama psühholoogilise tehnikaga hullutama hakata. Ta teeb jõuetu kvardi, mõeldes kogu aja kiirele kaitsele, kui seda vaja tuleks. Aga Kütsin ei tee sellest väljagi, ta kaitse on suurepärane, peaaegu nagu mänglev ning elegantne. Nüüd teeb Verner uuesti ühe ülikiire seeria, mida vastane samuti meisterlikult pareerib. See teeb Verneri veidi ebakindlaks. Kes ütleb, et ta kaitse on nõrk? käib kiire mõte läbi ta pea.

Kütsini seeriad on kõigiti tavalised ning mitte eriti tugevad. Ta nagu otsib kaitses nõrku kohti. Ta püsib peaaegu paigal, ei

kasuta üldse voltaaži, nagu polekski ta selle poolest tuntud. Ta polegi just kui tema ise, kardetud mees, kes tavaliselt esimesel käigul vastasele niisuguse löögi annab, et arstid mensuuri katkestama peavad. Ta on nähtavasti märganud, et Verner on niisama kaval vastane, ja varitseb arvatavasti paremat hetke.

Seda väikest vaheaega kasutabki Verner. Ta proovib sama võtet, mida vastanegi — minnes paraadist just kui kvarti lööma, aga lööb tertsi, mis tal alati hästi välja tuleb, ja paneb kogu oma jõu mängu. Kütsin ei ole ette valmistatud nii raskeks löögiks, ta saab ainult veidi lööki nõrgendada, aga ta ei pääse — rapiir paindub ja Verneri tera vahe-ots lõikab paraja jõuga vastase selga.

Sekundandid hüppavad vahele, esimene käik on läbi.

Arst vaatab haava järele. See on siiski kerge, kolm-neli sentimeetrit üleval abaluu kohal. See ei takista jätkamist.

Lastes sleppfuksil kätt toetada, märkab Verner, kuidas ta käsi võdiseb. Ta on nähtavasti kätt üle pingutanud. Ta peab rahulikumalt võtma, muidu ei pea ta järgnevat kuut käiku vastu. Vaistuliselt tunneb ta, et see on ainult algus, tõelise lahingu algus. See oli ainult pöörane õnn, et ta sai sama psühholoogilise skeemi alusel vastast sisse vedada, nagu see katsus temaga teha. Kui ta nüüd ettevaatlik saaks olla ja ainult kaitsta suudaks! See, mis käes, on küllalt hea saavutus. Ta märkab vastase juures väikest närvilisust, kui ta rapiiri pihus kohendab. See tähendab, et ta valmistub vastulöögile.

„Teiseks käiguks rapiirid köita!" kõlab uuesti. „Köidetud on." Ja siis tuleb Kütsini sekundandilt oodatud:

„Vastane lööb."

Verner tungib viivitamatult peale. Ta on kogu aja ofensiivis, kuid äärmiselt ettevaatlik. Samas märkab ta, et Kütsin on hakanud liikuma, ta kaob eest uskumata kiirelt. Nüüd see tuleb, nüüd ta varitseb parajat juhust, käib mõte läbi Verneri pea. Aga oota sa, seda sa ei näe!

Verner läheb üle samale liikuvale taktikale, mida ta on eriti paukimistundides harjutanud, taotledes sellega küll rohkem vastase ärritamist kui enese kaitset. Vahel seisavad nad mõlemad lahtiselt, üksteist peale lööma ahvatledes, samas põrkavad nende rapiirid kokku.

Äkki segab Kütsini sekundant vahele. „Valelöök!" hüüab ta. „Vastane ei löö paraadist."

„Kuidas nii? See polnud üldse löök, vaid kaitse," on Ets Raukas jaol.

Pealtvaatajate hulgas tõuseb jälle jõrin, ei olda rahul Kütsini sekundandiga. On ilmne, et see on tahtnud oma mehe kasuks vahele segades vastast ärritada.

Erapooletu annab Vernerile õiguse ja käik jätkub.

Nüüd teeb Kütsin terve rea ägedaid pealelööke, otsekui piirates vastast, otsekui ajades teda enese eest põgenema. Verner kaitseb mehiselt, aga kaugel pole ta tabamisest. Siis rapsabki terav rapiiriots taklaaži ta rinna kohal ja lööb just sinna, kus paljas osa algab, pika lõhe. Teine käik on läbi.

Jälle tuntud rapiiride köitmine kolmandaks käiguks ja „vastane lööb". Seekord lööb Kütsin kohe. Aga Verneril õnnestub see pareerida. Ta ei anna end enam Vernerile kätte, liikudes ise nobedalt. Tekib just sama, mis eelmisel käigul, ainult et osad on nüüd vahetatud. Aga Verner ei lasku ühelegi kergemeelsele võimalusele. Ta on valvsam kui kunagi muidu. Ta ärevus hakkab sellest juba tõusma.

See on tohutu pikk käik. On ilmne, et Kütsin varitseb oma suurt võimalust. Ta seab end otse kutsuvalt Verneri ette, et see lööks ja endakaitse unustaks. Siis tulebki see — kardetud äge seeria, mille lõpul võiks anda otsustava löögi.

„Piste!" karjub korraga Ets. „Valelöök!"

Kütsini mõned löögid on tõepoolest pistesarnased, kuid nad pole seda siiski. Kuid enne kui Ets oma hüüet lõpetadagi saab, raksab Kütsin vastu Verneri rapiirikorvi ja käik on iseenesest läbi. Erapooletu ei pea Kütsini lööki pisteks ja neljas käik algab oma tavaliste sõnade saatel.

Verneril on jälle algatusõigus. Ta peaaegu ei löögi, puudutab ainult õrnalt vastase rapiiri ja annab siis kiire tertsi. Kütsin püüab selle korviga ja neljas käik on möödas, enne kui see õieti alatagi sai.

Viiendal käigul läheb Kütsin välja ägedale ning pidevale pealetungile, kuid Verneri taklaaž saab tabamuse ja seegi käik on läbi.

Kuues on Verneri pealelöök. Ta on äärmiselt ettevaatlik. Sama on ka vastane. Ta varitseb oma võimalust, aga seda ei näi tulevat. Siis teeb ta ootamatult sekunda alt üles Verneri kaenla alla. See löök, mida nii harva tarvitatakse, pole üllatuseks Vernerile.

Ta katab selle kindaga, mis saab tabamuse. Eelviimane käik on läbi. Verner tunneb, kuidas käsi väsimusest väriseb, kui ta selle sleppfuksi käele toetab.

„Seitsmendaks käiguks rapiirid köita!“ — „Köidetud on.“ — „Vastane lööb.“

Kütsini esialgsetele ägedatele ning hästi sihitud löökidele järgnevad jälle varitsemisperiood, kiire liikumine ja vastastikused katsed teist üllatada. Aeg venib. Pinge kasvab. Verner tunneb, kuidas ta järjest rohkem väsib, kuidas ta reageerimine aeglasemaks jääb, kuidas käsi enam kiiresti ei tööta. Isegi mõte ei liigu nagu enam nii nobedalt. Millegi nagu olulise kordamine halvab tahet.

Aga lõppu ei tule. Kütsini pealetungid on peaaegu samas järjekorras nagu mõnes esimeses paukimistunnis: terts-kvart-terts-kvart... See tundub lõpmatuseni kestvat.

Kui annaks talle õige ühe! käib läbi Verneri pea. Ta silmade ees vilksatavad pealtvaatajad nagu värviline rõngas — teklid ja näod. Hetkeks on ta enda nagu unustanud. Ta ette ilmub Ets Raukase tõsine nägu. Samal silmapilgul hakkab vastase rapiir ta ees välkuma. Ta ei suuda enam taganeda, ta võtab viimse jõuga vastu. See kestab kaua, see võtab hinge kinni. Siis tuleb nagu väike paus.

Aga ei! vihastab ta äkki. Nüüd!

Verner võtab enda kokku. Terts on ta tugevam löök, säärane veidi kõrgemalt... Ta märkab vaevalt, et äkki polegi vastast ees. Ja samal silmapilgul tunneb ta tõuget vastu rinda.

Sekundantide rapiirid ta ees löövad risti: viimane käik on läbi. Ta on sisse saanud.

Vaevalt püsib ta jalul, nii väsinud ta on. See on peaaegu rõõmutunne, et see nüüd möödas on. Ta märkab vaevalt, kuidas ta kiiver peast võetakse. Siis seisab ta vastamisi Hugo Kütsiniga. Ta näeb selle laubal ja näol läikivat higi. Ta näeb sõbralikku naeratust ja tunneb teise tugevat käepigistust.

„*Mensur ex est!*“ kõlab veel ta kõrvus, aga see oleks nagu hüütud juba kunagi varemini. Mensuur on tõesti lõpul. Erapooletugi on toolilt maha astunud, arst kobab ta rinda.

„Lapiti,“ kuuleb ta. „Kui see oleks õieti istunud, siis oleks see olnud...“

Verner ei tunne muud, kui et nagu keegi suruks vastu ta rinda ja nagu peaks ta aina sügavamalt hingama.

Siis lahkub ta Etsi seltsis vapisaalist, teised mütsakus järel.

Kui taklaaž maas ja särk ära kistud, näeb ta poolviltu üle rinna pikka punast vorpi. See hakkab alles nüüd valutama. See on verivalla, kuid piiskagi verd pole siiski nahal. See oleks võinud tõesti olla alles löök, kui see oleks rapiiri otsaga tulnud.

Verner ajab end sirgu. Teised on ta ümber.

„Tubli, tubli!“ ütleb Ets Raukas mitmendat korda. Ta on higine ja näost punane, nagu oleks tema veelgi ägedama lahingu maha pidanud.

Verner naeratab talle vastu. „Tänan väga... kõige eest!“ ütleb ta ja alles nüüd saab ta otsekui lõplikult aru, et kõik see on seljataga.

„Lõid kohe esimesel käigul sisse, braavo! Hästi tehtud, poeg!“ kiidab Arno Semmel.

Siis pesema, siis särk selga, lips ette, tekkel uljalt pähe. Kõrvaltoast kostab kõvu hääli. Seal ootab kaetud laud.

Teadmatus meelitab meid vahel kummalisi oletusi tegema. Ja mida julgemad need on, seda tõenäosemad nad näivad. Aga lõpuks osutuvad nad ikkagi valeks. Meil on see õnn, et me unustame kiiresti omad eksikäigud, teiste omad aga püsivad hästi meeles.

Mina, kes ma ühe oma peategelase toona vaateväljalt kaotasin, pidin usaldama ainult oma aimusi. Kuigi ma Asset arvasin hästi tundvat ja teda peagi Tartusse tagasi ootasin, ei läinud see ometi täide. Mu mõtted tegelesid tol ajal temaga sageli ja mitte ainult ühel põhjusel. Mida aga päev edasi, seda ebakindlamaks muutusin ja seda rohkem kuivasid võimalused kokku mu oletuste tõeks osutumisel.

Olin ma unustanud mõne olulise mõjuteguri? Kui see nii on, et ma pole seda näinud, siis mis hakkaksin ma peale ühe valekujutlusega, mis mitte ainult ei sobi tegelikkusega, vaid ei anna ka mingit loomulikku lahendust „romaanile"?

Analüüsides Asse kolme viimase Tartus oleku päeva sündmusi, avastasin ühe motiivi, küll hapra ning varjatu, kuid siiski säärase, mis laseks seletada Asse käitumist. Inimene saab instinktide tööriistaks mõnikord päris pimesi. Aga... Jah, see aga, mis meile sageli ootamatult ette kerkib! Asse puhul olen korduvalt valesti arvestanud, vähemalt on mul säärane tunne.

Asse Jairuse väljapääsupüüetel Raudna soojärve äärest ja oma talupoeglikust päritolust oli üldiselt tuntud jooni, mis iseloomustasid meie kõrgemale ja linna pürgivat noorust. Tema ebaõnnestumine ei olenenud mitte ta tahte või võimete vähesusest, vaid mitmetest individuaalsetest teguritest. Paljudel ta kaasõdedel see hüpe õnnestus ja pälvis inimeste silmis ka õigustuse. Kaotaja poolt — teame ja — on kahjuks vähesed.

Peidetult arenesid sündmused ja kasvasid inimesed sel ajal, kui väliselt midagi märgata polnud. Sel ajal, kui kevadine lumelagunemine terve rea sündmusi Tartus vallandas, hoidsin ma siiski juba enese käes mõningaid andmeid Asse kohta. Hoidsin

neid esialgu saladuses, eriti veel seepärast, et edaspidine areng oli mullegi tume.

Nüüd on aeg nii kaugel, et pean veidi tagasi astuma ja jutustama sündmustest mitu kuud tagasi. Arvan, et see on siiski vajalik, ja loodan, et see ei sega palju. Kõnelen otse oma tähelepanekutest sel kujul, nagu ma neid tegin, oletades, et lugejal on mõningal määral huvi kõige muu kõrval ka ühe vana, näiliselt lõpetatud loo vastu.

4.

Rongiaknast vaadates on talv alati talvem ja lumi lumem. Ja kui sõidad oma vanasse kodukohta, on meeleolu hell-nukker ning rõõmus ühtlasi. Kõik, mis nüüdsama on olnud linnatõelus, jääb penikoormate kaupa seljataha juba siis, kui rong alles Tammelinnast mööda logistab.

Metsariba üle helendava lumise välja on kutsuv. Sinna kõnniks meelsasti uitlev jalg, metsapardal jääks silm peatuma ja mõõdaks, kuidas päike madalat kaart tehes taevaranna poole rühib. Jänesehaaagid üle tee, linnujäljed ja tiivakraapsud hangeharjal, orava visatud käbilibled, sirged reejalaste jooned üle lageda niidumaa, mahapudenenud heinapebred... Vana heinaküünikese uksest langeb kahvatukollane päikeselaik seinapalkidele, kelbakaitseks pistetud hagudel on veel rohelised lehed küljes, nagu oleksid nad äsja raiutud... Käte vahel jääkülmad põsed, kindakirjade taga neli peotäit sooje sõrmi, kaks paari jälgi lähevad üle niidu, pajupõõsad on kaelani lumes, aga sammuvad sõbralikult kaasa...

Jah, kuhu põgenevad mõtted ühest proosalisest raudteevagunist, mis rööpmejätkude kohal kolksub ning naksub? Milliseid vanu radu mööda käib sihitult uitlev kujutlus? Kunagi, kunagi! Kunagi ammu — see on nagu mingi nõiasõna, mis külma talvegi soojaks muudab. Väikeses käärus asetses Põrtuse vana küün, kuhu ainult viletsamat sooheina mõni saad sisse korjati. Seal oli imelik olla talvel — kõik oli seal siis hoopis teisiti, aga siiski nii tuttav. Ei tea, milline seal võiks olla praegu? Paistab päike niisama kahvatukuldselt pruunidele hirtele, on suvised lehed kelbaaugus samamoodi rohelised?

Olen mõtetega kodumail juba enne tegelikku kojujõudmist.

16 B Kangro

Ja kodus, seal katab jõulueelne lumi kõike. Lumekatte all olevat maad ei tule enam meelde. Ma ei mõtle käesolevale, kui vaatan tagasi oma lapsepõlvele nagu läbi ähmase aknaruudu: seal oli see ja seal oli see...

Käisin jälgi ümber kodu. Karjamaale, Raudna ääde, soole ja metsadesse Raudna taga, Suurde käärdu, Väikesse käärdu... Aga Põrtuse õuest sihtisin mööda. Emalt kuulsin, et Põrtuse Peeter oli igavesse rahupaika läinud varsti peale haiglast kojutulekut, jättes talu pojale ja raha tütrele. Tütar oli kodus esialgu, polnud veel otsustanud, mida ette võtta. Pärast mitmepäevast piiramist seisin jõulu teisel pühal viimaks Põrtuse õuel, seesmiselt enesega valmis.

Kahest suurest kivilahmakast oli nende köögitrepp. Läksin sealtkaudu, kust ikka olin harjunud vanasti käima. Suurtrepp otse Asse tuppa oli teisel pool maja, sealt ma ei läinud, mõtlesin, et sealt tulen lahkudes. Õuest viib uks otse kööki ja pruun turriskarvaline krants haugub seal nagu vanastigi.

Pliit ja köök, see on iga talu omapära andja. Põrtuse köök on avar ja hele, kaks akent, kaks ust. Aga ägedalt haukuv peni ei lase mälestustes sõrmitseda. Põrtuse perenaine Triinu ise tuleb. Ta on rõõmus ja kurb ühtlasi. „Vaata nüüd, Benno, meie isa ei ole enam..." See meeldetuletus tuleb läbi teha, koera leppimatu urisemine tuleb taluda, vastata tuleb oma elu kohta — kõike läbisegi. Põrtuse perenaine on vanaks jäänud, aga ta silmis ja hääles on kunagi olnud kelmikust; märkan esmakordselt, et tema on nii Asse moodi. Jah, oleme vanad, lapsepõlv on ammu möödas, aga ammu see siiski oli!

Seisame kaua köögis pliidi juures. Pliidil keeb visinal hiiglasuur alt lai, pealt kitsas kastrul. Usun mäletavat, et see kees seal alati.

„Oi-jah," leiab perenaine viimaks. „Tule ometi tuppa! Mis me siin seisame!"

Toas ripub otsaseinal vana, roosidega seinakell, selle all naelte otsas aidavõtmed. Pruuni raamiga peeglil märkan halle laike. Aeg on söönud pikkamisi peeglihõbeda, milles kord Triinu noorena end vaatas. Nüüd ta vahest ei vaatagi peeglisse ega märka, et see enam midagi ei näita...

„Tule tagatuppa, Asse seal," kutsub Triinu. Näen veel seinal

musta raami sees hõbedasi tähti: „Jehoova on meie trööstija". Aga needki tähed on kulunud, küllap on neid vaadatud viimasel ajal hästi sagedasti. Rohkem ma ei näe, selle viimse võtan kaasa, kui Triinu järel üle läve astun.

Asse tuleb vastu. Ta sirutab juba kaugelt käe. Ta on rõõmus. Ta käesurve on südamlik.

„Nägin, et oled kodus," ütleb ta lihtsalt. „Ja ootasin, et kunas sa tuled."

„Uskusid, et ma tulen?"

„Kindlasti uskusin. Oled alati tulnud."

„Alati siiski ei ole."

„Palun, võta ära! Sinna jah. Istume nüüd!"

„Ma lähen, vaatan..." oskab Triinu ruttu toast kaduda.

Võtame suurel rohelisel diivanil istet, teine teise otsa pool. Kohe puutub silma, et kummipuu puudub. Pole ka värviteklit ja paelu seinal naela otsas.

„Ootasin juba kõik need päevad, kui nägin, et sa olid koju tulnud. Ootasin juba nagu hull."

„Aga kui ma poleks tulnud?"

„Katsu sa!" ähvardab Asse mind sõrmega. See on endine Asse, mitu head aastat tagasi.

„Mis sa oleksid teinud siis?"

„Oleksin ehk ise järele tulnud. Juba täna õhtul." Asse on seda öeldes tõsine.

„Siis on hea, et tulin. Tahtsin enne kõik teised kohad läbi käia. Niidul hulkusin, siis metsas, vanas küünikeseski käisin. Mäletad sa seda, kui ükskord sinna sattusime? See oli just kolmekuningapäeval."

„Mäletan, mäletan."

„Ilusad jäljed jäid lumele."

„Jah." Asse hoiab kätega ümber põlve kinni, see oli ta armastatud hoiak juba plikana. „Tahtsin sinult midagi küsida."

„Küsi aga! Kas ma vastata oskan, see on teine asi."

„Hinge, ütle, kas seda on olemas?"

„Hinge? Mis sa selle all mõtled?" Kõike muud oleksin võinud oodata, aga mitte säärast küsimust.

„Inimese hinge, lihtsalt. Kas on või ei ole?"

Olin ummikusse aetud. Et tõsiselt vastata, tuleks teha kokkuvõte. Pime materialist, kes seda lihtsalt eitab, ma ju pole. Aga

olen ma siis tõsine kristlane, kes usub hinge surematusse? Ei ole. Mis võimalused veel on? Pean siiski katsuma midagi kokku võtta.

„Usun, et hing teatud tähenduses on olemas..." alustan.

„Jah, eks ole," ütleb Asse kiiresti. „Olen seda samuti leidnud, et on. Vanasti ei uskunud, et on, nüüd usun. Ta p e a b olema, teisiti ei saa."

„Räägi, kuidas sa seda ette kujutad."

„Kui keha sureb, ei tarvitse ju hing surra, eks ole? Ja kui hing kaob, võib keha ju edasi elada. Elab ilma hingeta, elab nagu ilma hingeta keha elada võib. Sealt see kõige selgemini välja tuleb, et hing on olemas, sest muidu ei tunneks ju vahet, eks ole?"

Kuulan ta juttu kasvava põnevusega ja ootan, millele see ükskord välja viib. Asse ei ole iialgi sääraste küsimuste vastu huvi tundnud. Mingi muutus peab temaga toimunud olema. Ega ta ometi usklikuks ole hakanud? Ega ta ole...? Asse aga jätkab, tähele panemata minu vaikimist:

„Kas sa mäletad, kui me sügisel „Centralis" istusime?"

„Väga hästi."

„Siis sul tuleb ehk meelde, et ma ütlesin, et võib-olla olengi surnud?"

„Sa süüdistasid mind veel, et olin su enesetapu põhjuseks."

„Sa ei uskunud tookord."

„Loomulikult mitte. Sa istusid ju kohvikus teisel pool lauda minu vastas."

„Ometi oli mul õigus."

Kuulates ta veendunud kinnitust, tekib mul tunne, nagu nihkuksid tõeluse piirid paigast ära ja inimestega oleksid võimalikud üleloomulikud sündmused. Või siis... Asse ei mõju ju hulluna.

„Millal sa siis surid?" küsin.

„Eelmisel ööl. Uputasin enda Emajõkke."

Mulle meenub korraga, et lugesin sel päeval „Postimehest" juhuslikult teadet ühest endamõrvast: keegi prostituut, vana süfiliitik, oli Kivisillalt alla hüpanud. Aga mis puutus see siia? „Hüppasid Kivisillalt alla?" lipsab mul kogemata küsimus suust.

„Jah, Kivisillalt."

Tõusin kiiresti püsti ja sammusin üle toa. Akna alla jäin seisma ja vaatasin välja. Lumine väli, taamal tume metsaviirg — silmadel oli valus. Mis s e l l e l on tegu Assega? Lugesin seda ajalehest sel korral „Werneris" istudes. Toda naist kutsuti Mustaks

Mahtaks, seisis veel ajalehes. Ei, küllap Asse teeb nalja või tahab midagi erilist öelda.

„Näen, et oled kummipuu välja visanud," ütlen.

„Jah. Vaene kummipuu! Olin siis nii närviline, kui koju tulin."

„Olid ju surnud siis," katsun kergemale toonile üle minna. Mind ängistab ikkagi see paralleelsus tolle enesetapmise juhtumiga. Mulle tundub, nagu oleksin midagi inetut korda saatnud. „Kas surnud ka veel närvilised on?"

„Olin siis peaaegu juba uue hinge laenuks saanud," vastab Asse mu tooni matkides.

„Taga paremaks! Leidub Tartus ka siis hingede laenutamispunkte?"

„Benno, sa oled häbematu, nagu sa ikka oled olnud. Aga ega ma seda sulle pahaks ei pane — ole pealegi! Nii oled sa just sina. Sa teed rumalat nalja, aga mina räägin tõsiselt." Asse enda kõnetoon on naljatlev, ta nägu naerul.

„Kallis Asse, ära nüüd solvu, ma ei tee rumalat nalja. Ma ei tee üldse nalja, teen ainult loogilisi järeldusi su jutust. Selleks peaks mul ju õigus olema."

„Sa kõneled alati väga targalt," vastab Asse. „Juba koolipoisipäevist saadik oled sa hirmus tark olnud. Mina pole kunagi jaganud, kus see loogika su jutus on. Ütled, et teed ainult järeldusi. Hea! Õigus sul ju on, sul on alati õigus olnud. Tarkus ja õigus, need kaks ongi sul alati näpu otsas seisnud. See on jäänud ikka meie vahele, sest mul pole tarkust ja õigust..."

„Tunnistan ennast... süüdi," ütlen kahetsust teeseldes. Taipan, et Assel võib nalja taga tõde peituda.

„Süüdi. Mis sest kasu on?"

„Küllap vist mitte."

„Benno, sa oled siiski tore!" hakkab Asse uuesti rääkima, aga ta nägu on nüüd tõsine. „Lõpuks olid ikka sina see, kes mulle appi ruttas heast peast, ilma ühegi vastutasu ja soovita. Muidugi, ma olin solvunud, et sa aru ei saanud, et sa... et sa mulle kõigest hoolimata meeldisid. Sellest olen nüüd üle ega pane sulle seda pahaks. Olin nagu jonnakas laps tookord, tahtsin üht kättesaamatut mänguasja endale — vaatamiseks ja lõpuks lõhkumiseks. Olen kõike nüüd põhjalikult järele mõelnud ja sinuga ära leppinud. Vaata, sellepärast ma sind just siia ootasin."

„Ah, on seda siis enam vaja?"

„Võib-olla polegi. Aga ma arvasin, et parem siiski ütlen. Ega me seepärast tülitsemist ei tarvitse jätta," lisab ta mulle lähemale liikudes ja kätt mu käsivarrele asetades. „Eks ole, Benno?"

„Muidugi," olen nõus. „Tülitsema peame ikkagi, sellega oleme harjunud lapsest saadik. Luba aga siiski üht asja küsida: kust saab hinge laenata, kui vana juhtub kaduma minema?"

„Võta naine, asuta perekond!"

„Tegid sa ise seda?"

„Esialgu võtsin ainult lapse," ütleb ta lihtsalt.

„Soovin õnne siis!"

„Oh, ära soovi! Olen ebausklik. Ja pealegi ei tea veel keegi, et see nii on. Ma pole veel tahtnud... julgenud veel emalegi öelda. Lapsega tüdruk — see ei kõla just nooblilt. M i n u l pole sellest hirmu, aga ema... Ükskord aga tuleb seda teha, laseme pühad ära pidada, siis enam ju ei saagi salata. Sina oled esimene, kellele ütlen."

Ma ei oska selle jutu puhul käituda. Katsun näole manada arusaava naeratuse.

„Sa küsid muidugi, miks ma lapse isale pole öelnud. Harilikult teatatakse ju isale, eks ole? Ja sina ei ole ju isa."

„Jah, miks sa siis pole talle öelnud?"

„Lugu on tõesti nii, et ma ei tea, miks... Sa arvad nüüd küll, et olen langenud naisterahvas?"

„Ei arva sugugi."

„Olengi. Ja pealegi kõnelen seda sulle punastamata. Kas see pole... ebasobiv? Kas sa seda ei arva? Aga sa oled ainuke inimene, keda ma usaldan, kes mu usaldust kurjasti ei kasuta. Ja sulle ma imelikul kombel saan rääkida. Kõnelen ja — tee siis, mis tahad. Sa ju ei pahanda, et sind koorman sellega?"

„Kui see sulle hea on... räägi aga."

„Mul polegi enam palju rääkida. Kui ma tookord notariga koos Erakliinikust ära tulin, oli mul selge, et ma enam edasi elada ei saa ega taha. Lõpp, see oli ainult ajaküsimus. Siis ma sain kokku Naatan Üirikesega, õieti ta jäi mulle jalgu. Mulle oli see noor poiss kuidagi silma paistnud. Tal olid nii kurvad penisilmad. Mul oli ju ükskõik, mis. Ja... võib-olla ta siiski meeldis mulle kah, kes teab. Ma ütlen: seekord. Ja siis äkki, kui temaga pimedas toas seisime, mina seljaga vastu ust, siis ma tundsin, et olen surnud, hing on kehast lahkunud, Emajõkke hüpanud just sel silmapilgul. Kell

võis pool kaksteist olla, olime just „Sinimandriast" tulnud. Sa ei oska seda vist ette kujutada. Kui ma oleksin sel silmapilgul Kivisillal seisnud, ma oleksin sealt ka tegelikult alla hüpanud. See oli säärane imelik imelik tunne, mida ma iialgi polnud tundnud. Ja siis ta võiski minuga teha, mis ta tahtis. Siis võis ükskõik kes minuga teha, mis ta tahtis. Ma koguni tahtsin, et oleks teinud. Mul ei olnud hinge, oli ainult keha ja seegi... ah, ma kardan, et ka sina ei saa sellest aru, mitte keegi maailmas ei saa sellest aru, kui keha on veel alles, aga hing on juba kadunud.

Nii see tuli. Ja mul oli esialgu ükskõik. Mul oli isegi siis üsna ükskõik, kui mind konvendist rukki löödi, kui ma siia koju tulin. Ma otsekui unustasin, et mul oleks võimalus Tartusse tagasi minna, uuesti minna, tänu sinule, Benno. Aga mind ei huvitanud enam miski. Aga siis, ühel hommikul, ärkasin südamepööritusega. Arvasin, et see on mingi juhuslik häire. Aga ei olnud. See ei kadunud ära. Siis tuli mul äkki meelde, siis otsekui ärkasin, nagu oleksin tõesti vahepealsed nädalad maganud. Mu aeg oli täis. Ma ei olnud enam... üksi. Läks veel mõni nädal, mille jooksul ebakindlus püsis. See oli raske nädal. Kahetsus, hirm, pahameel, enesesüüdistus ja sealjuures ka mingi kummaline rahu ja heameel, et see nii on. Selle kaksipidi mõtlemise kestel sai rõõmu pool ikka rohkem ja rohkem peale. Ma ei tarvitsenud nagu selle jaoks midagi tehagi, see tuli iseenesest. Ja siis ühel päeval, siis sain lõplikult aru, et... et nii see peabki olema, et olin juba tookord talitanud ilma enese teadmata õieti. Juba tol ööl oli mul selge olnud, mida ma tahtsin... Ja ma tundsin korraga, et mu kadunud hing tuli tagasi."

Olin sellest pikast pihtimusest nagu oimetuks jäänud. Mul oli tunne, nagu oleksin kuhugi salajasse ruumi sisse vaadanud ja — ometi mitte kõike näinud. Siiski aga paljugi mõistnud. Ma ei osanud midagi Assele öelda. Ma ei söandanud ta poole vaadatagi.

„Kardan aga," hakkas Asse uuesti kõnelema. „Kardan, et kõik ei lähe nii, nagu peaks. Olen haige olnud ja kes teab viimati, ehk oli see haigus ikkagi... säärane, mis tähendab... Viimati on midagi halvasti. On ju vahel nii, et laps sünnib igasuguste hirmsate vigadega või haigena või üldse... ei sünni. Mul on hirm, et see õnn võetakse minu käest siiski ära."

„Oled sa arsti juures käinud?"

„Arsti juures? Ei."

„Peaksid kindlasti minema ja nõu küsima."

„Ma ei julge."

„Arst peletaks su hirmud lihtsalt metsa. Usu mind, pead minema, nii on kõige parem."

„Aga kui... aga kui midagi juhtub, kui midagi halvasti on... Kui mu hing veel teist korda sureb, siis pole kehalgi... enam mõtet edasi elada."

„Oled ikka selle hingega hädas," katsun naljatada. „Ta on sul ju käes nüüd."

„Käes küll, aga kui kauaks! Arvesta seda, et kui midagi halba juhtub, siis... ära mind enam otsi, siis läheb ka keha hingele järele."

„Jäta nüüd see mure! Kas lapse nimi on valmis?"

„Nime otsib ristiisa. Ja ristiisaks tahtsin just sind kutsuda, see oli ka üks põhjusi, miks sind nii pikisilmi ootasin. Isaks sind ootasin, aga sa ei tulnud. Kas ristiisaks tuled?"

„Ristiisaks tulen kindlasti."

Kas elu ei sunni kaduvuse- ja surmamõtteid taganema? Kas valgus ei saa lõpuks võitu pimeduse üle? Sinnamaani olin jõudnud mõtetega, kui Põrtuselt lahkusin. Hämariku eel on lume värv kõige puhtam, varjude sirendus kõige kirkam. Taevas veretab nagu hiiglasuur vaskne kell, tähed hakkavad järjest julgemalt sirama, mida madalamaks vajub ehapaistus.

Tegin väikese ringi alla Raudna poole heinamaadele. Kõnelus Assega oli mind heldinuks teinud. Mu ebamäärane süütunnegi oli maha varisenud. Ma mõtlesin, et kui äkki Põrtuse Peeter seisaks mu ees keset lumelagendikku, ta poleks mulle kuri, et petsin teda testamendiga. Petsin teda õigeks otstarbeks.

Kuski eemal Väikeses käärus mustendas vastu lumevalendust vana kössivajunud küünikene. Läksin selle suunas. Mulle näis, nagu peaks seal seinapalkidel veel päikesekollendus alles olema.

Aga küüni lähedale jõudes nägin, et seal oli veel hämaram kui mujal. Pöördusin tuldud jäli tagasi. Siin sa oled, mõtlesin. Siin sa otsid üht ammu-ammu kadunud päikesekiirt. Vana narr, igavene narride narr!

Silmasin madalas lume ligi tinedat tulukest. See paistis meie koduaknast. Ema ootas mind koju. Tema arvates olin kindlasti liiga kauaks Põrtusele jäänud. Kiirendasin sammu.

Kui jõululapsemeeleolud kestaksid kogu aasta ringi, kogu elu läbi! Aga nad ei püsi, miski ei kesta igavesti! Saatus ei lase meid oma haardest lahti, kuigi me seda vahel usume. Paratamatus mõõdab oma mõõduga, hoolimata sellest, et on olnud jõulud, et on olnud ilusad lootused.

Osavõtlik lugeja on vahest koos minuga kurb seda kuuldes.

Ma ei tea, võib-olla lasksime kõik ühel petlikul soovunelmal endid pimestada, olime liiga naiivsed ning kergeusklikud. Jäime uskuma näilisust.

Kui talv tõmbas kaane Raudna tumedale veele ja ingelpuhas lumi langes selle peale, siis ei muutunud olematuks mudased veed selle all. Ma unustasin selle. Inimesed unustavad sageli selle, mis on valge ning puhta lume all.

See polnud veel viimne lepitav peatükk Asse Jairuse elus. Ta pidi veel mitmel korral kibeduse karikast jooma, enne kui... Aga ärgem rutakem liiga kaugele ette!

Järgnev peatükk puudutab ainult aimamisi seda, mis jäi varjule. Olen muutunud ettevaatlikuks, seepärast annan edasi ainult seda, mida ise kogesin ja mida võisin oma silmaga näha.

5.

„Kallis Benno! Kõik ei lähe nii, nagu loodad. Olen Toomemäel Naistekliinikus. Palat number 3. Telef. 1–45. Tule mind vaatama või vähemalt helista! Sinu Asse."

Kui sain selle kirja, haaras kuri aimus minul nagu külma

käega südamest kinni. „Kõik ei lähe nii, nagu loodad" — see kõlas halba ennustavalt. Ja üldse – midagi pidi olema korrast ära. Läksin muidugi, katsudes end siiski veel lohutada.

Palatisse jõudes märkasin juba esimesel pilgul, et mu pahad aimused on põhjendatud. Tundsin Asse vaevalt ära ebamäärast värvi haiglakitlis. Ta oli kõhnaks jäänud, põsed lohus, silmad augus ja suured.

Ta võttis mu vastu ükskõikse ilmega, jäädes lamama, kuigi ta liikus muidu nähtavasti üleval. Naistehaigla palat ei ole alati just meeldiv tagapõhi rõõmsatelegi jutuajamistele; hoolimata suhteliselt paljudest lilledest voodilauakestel, on siin alati midagi rahutut, ka õnnelikkudel nägudel.

„Hakkasin hiljem kahetsema, et sulle kirjutasin, et sind tülitasin..." ütles Asse.

„Oh, mis nüüd sellest! Mis tülitasid! Ära nüüd ole!"

„Inimesed muutuvad. Hakkasin kartma, et oled mu juba unustanud, et ei taha enam teadagi..."

„Jäta nüüd parem see jutt! Näen, et oled paranemisel. Käid juba üleval? Kas tuled varsti välja?"

„Näed isegi, mis on. Ei lastud... ei olnud minu jaoks seda määratud... Ei ole üldsegi... kunagi..."

Pööran näo akna poole, andes Assel võimalust end koguda. Ta voodi on akna all, kuid kõrvalasemelt piilub kaks uudishimulikku silma.

„Sul on siit ilus väljavaade Vallikraavile," ütlen tagasi pöördudes. Asse on enesest võitu saanud. Ta naeratab nõrgalt. See teeb ta näo veelgi võõramaks.

„Oh jah," ütleb ta. „Siin on hea. Varsti lubatakse mind koju. Olen siin olnud juba... tüki aega."

„Ja mulle ei lausunud sõnagi! Nii peetakse vanu tuttavaid meeles! Niipalju hoolitakse neist!" Mul on peaaegu kergem, et Asse naaber meid pealt kuulab. Mis olekski siin rääkida? Olukord näib olevat selge, rasedus on tulnud katkestada. Asse tookordsed halvad aimused olid juba siis nähtavasti põhjendatud, aga ta arvatavasti katsus end meelega petta. Seegi illusioon purunes ja nüüd on ta siin nõrgana ning haigena. Ta keha terveneb, aga...

„Aga ma arvan, et ma ei saa sellest üle, kui ma ka terveks saan," sosistab Asse.

Kummardun ta poole alla. Tahaksin üle ta põse ja juuste silitada, aga ma häbenen. Ja häbenen siis seda, et ma häbenen.

„Küll saad, küll saad," suudan ainult sõnu öelda. „Kui tahad, siis saad."

„Aga ma ei taha. Ma ei taha midagi enam."

Võtan siiski ta käe, seda ju võib. Ta käsi oli vanasti ilus ja sale. Nüüd on see kõhn, peaaegu läbipaistev. „Vaeseke," ütlen, „oled palju kannatanud. Sellest ometi peaks nüüd... aitama."

„Pärast seda," hakkab Asse viimaks jälle kõnelema, „pärast seda oli mul alguses imelikult hea olla. Olin nagu väike laps... oli nagu vanasti kodus. Siis hakkasid vaevad. Nad ütlesid, et kaotasin palju verd. Kui jälle veidi kosusin, siis alles põrgu algas. Ja siis sulle kirjutasingi. Arvasin, et... sa oled mind alati aidanud. Aga siin ei saa sa ju midagi aidata, mitte keegi ei saa aidata... Olen nii rumal, Benno. Sa ju tead, et ma olen eluaeg rumal olnud. Nüüd veel kutsun sinu siia..." Asse tegi palati poole vaevaltmärgatava liigutuse. Siis ütles ta õige vaikselt sosinal: „Nemad seal... ootasid, et kes tuleb. Naised on tigedad... sa tead... Ah, Benno, sa oled tore, et tulid," ütles ta kõvemini. „Juba aastaid pole sind kohanud."

Nägin, kuidas ta mind päästa katsus. See oli piinlik, aga ühtlasi liigutav. Mul poleks sel silmapilgul midagi selle vastu olnud kogu süü enda peale võtta. See, et ta mõttekäik säärane oli, andis siiski lootust, et ta oma õnnetusest üle saab, nagu ta ikka on saanud. See tegi mu pisut rõõmsamaks.

„Aastaid pole küll kohanud, aga ma olen ikka sinu peale mõelnud," ütlen valjusti. Mul on tunne, nagu ei valetaks ma seekord, nagu ei ütleks ma seda sugugi uudishimulikkude kõrvade jaoks.

„See on nii ilus sinust," mängib Asse mulle vastu.

Aga siis on meil korraga ka jutt otsas. Me ei oska kumbki enam midagi olulist öelda, isegi midagi leiutadagi, et lausuda.

„Oled sa väsinud?" küsin.

„Jah. Olen ikka nii väsinud veel."

„Lähen siis pealegi."

„Kui teine kord tuled, siis luban olla tragim. Ära sa, palun, tule enne, kui kirjutan. Ma ei taha, et sa mind enam nii viletsana näed, olen ju nii edev, nagu sa tead. Kirjutan sulle, siis... teine kord, siis..."

„Olgu nii, ole siis... ilusti!"

Annan kätt. Ta käesurves on isegi jõudu. Ta tahaks nagu veel midagi öelda, aga siiski ei ütle. Kui hakkan minema, hõikab ta uuesti mind tagasi ja tõmbab mu kõrva oma suu lähedale.

„Ära sa seda mitte kellelegi ütle... mitte ühelegi hingele!"

„Muidugi mitte," luban.

Siis tulen kiirel sammul ära.

Haiglast väljudes usun, et mu käigul oli ikkagi positiivne tagajärg Asse suhtes. Ise aga olen saanud jälle juurde ühe võõra murekoorma. Kestab see igavesti nii, et muretsen ainult teiste muresid? Minu omi aga ei võta mitte keegi enda kanda, keegi ei küsigi.

Ootan Asse kirja ja valmistan end selleks käiguks ette. Kirja ei tule, päevad mööduvad. Siis viimaks helistan kliinikusse, kartes, et Asse olukord on halvema pöörde võtnud. Vastatakse, et patsient on mõne päeva eest tervena lahkunud.

Kui nii, siis nii, olgu pealegi!

Nii pääsesin mina lähemate asjaolude teadasaamisest ja tõenäoselt uutest muredest. Nii pääseb ka pehmesüdameline lugeja kurbade asjade kuulmisest. Jätame ainult aimamisele ruumi, sest see, mida me täpselt teame, on ikkagi raskem kui see, mida me ainult oletame.

Asse jõudis eneses arvatavasti mingile otsusele. See võis olla üsna meeleheitlik mõttekäik. Meie ei tea, kuidas see kulges. Aga arvestades teatud labiilsust kogu ta olemuses, ei ole see ometi nii üllatav, nagu tundus siis, kui Villibald Oona taskust paki Asse kirju välja tõmbas.

Kui kujutleme Asset ja Villi Oonat ja usume, et see oli tõsi, mis ta kõneles kihlusest, siis saame ikkagi šoki, nagu Verner Taklaja ja Naatan Üirike said. Ja ikka ja jälle kerkib küsimus: „Kuidas see võimalik oli, siiski?"

Teatud kahtluste ja süümepiinadega, aga siiski arvates, et nii on kõige õigem, avame selle kirjapaki, mida Villi Oona Toomkohvikus Pärdijaagule näitas ja mida ta juba kaua oli taskus nühkinud. Hoiatan aga ette, et lugeja ei pettuks — need kirjad

ei sisalda siiski mitte midagi erilist. Ometi on neis minu arvates midagi säärast, mis tuletab meelde Raudna soojärve jääkaane all. Mõni võib isegi sellele tulla, et need kirjad on võltsitud, nad pole sugugi tolle Asse moodi, kes omal ajal Tartus ringi liikus. Aga meie ei tohi unustada, et Asse ei ole enam see, kes ta oli tookord.

Õieti peaksin neid kirju lähemalt kommenteerima, aga loobun siiski sellest ja jätan lugeja ta enda hooleks.

Põrtusel, 16. veebruaril.

V. a.

härra V. Oona!

Olin tõsiselt üllatatud Teie kirja saades. Alguses arvasin, et kirjutate kellegi teise ülesandel, aga siis selgus, et see nii pole. Katsun asjatult meenutada, kuidas võisin ma tol korral „Werneris" Teile nii „sügava" ja „erilise" mulje jätta, et võtsite vaevaks alles mitu kuud hiljem kirjutada. Vastupidi — teist endast on mul jäänud mulje kui vaimukast vestlejast. See pole mitte tühja komplimendina öeldud, vaid siiralt mõeldud. Kui see tõesti nii on, nagu kinnitate, et minust elus esmakordselt kuulsite, siis on see äärmine tähelepanelikkus, kui üht juhuslikult kohatud inimest veel nii palju aega hiljem mäletate.

Mul ei ole midagi selle vastu Teiega vahel mõnda kirja vahetada, sest siin maal on nii vähe midagi ette võtta. Kõik teed on siin umbe tuisanud sõna otseses ja kaudses mõttes.

Tänan Teid väga! Palun, kirjutage jälle mõnikord, kui Teil aega juhtub üle jääma! Siin kirja saada on suur sündmus.

Tervitustega
Teie Asse Jairus.

Põrtusel, 20/2.

V. a.

härra Oona!

Valmistasite mulle jälle üllatuse nii kiire ja pika kirja näol. Ma ei uskunud hästi oma silmi, kui täna Teie kiri toodi. Aitäh selle eest!

Olles veel selle mõju all, kirjutan Teile kohe, sest olen muidu laisavõitu ja vastus võib jääda viimati liiga kauaks venima. Ma ei tahaks tasuda Teie kiiret vastust liiga pika vaikimisega, sest siis poleks ju niipea Teie kirja oodata.

Olete enda suhtes liiga nõudlik, Teie kiri oli vastupidi Teie kartusele väga huvitav. See ajas mulle ka veidi hirmugi peale — ma ei suuda Teile samasugustega vastata. Ma ei oska õieti üldse millestki kirjutada, sest siin ei ole midagi, siin ei juhtu midagi. Nii ärge lootke, et ma Teile samaga saaksin vastata, kui ma ka tahaksin. Jätsin tookord kindlasti petliku mulje seal „Werneris", nagu ma hakkan aru saama. Ärge uskuge kõike, mida näete-kuulete! Olen harilik rumal tüdruk, õnnetu pealegi...

Mul ei tule sageli öösiti und, siis mõtlen kõiksugu asjadele. Aga peale enese ei ole siin palju midagi, millele mõelda. Nüüd võin mõelda kõigele sellele, mida kirjutate oma kirjas. Aga sellele vastata, see on ikkagi teine asi.

Vahel kahtlen, kas maksabki inimestel elust nii kramplikult kinni pidada. Kas elu on üldse seda väärt? Kirjutate, et otsite elu „ürgset olemust". Kas see on seesama, mis elu mõte? Aga elul pole ju mingit mõtet, elatakse ainult seepärast, et pole julgust surra.

Kirjutate, et räägite vahel oma koeraga ja et koer vastab Teile. See on väga huvitav. Saan sellest aru küll, et see nii võib olla, et on sääraseid koeri. Minule küll ei vasta meie talu koerad muidu kui urisemise või sabaliputamisega. Aga tihased, kes meie akna taga rasvatükikest nokivad, kõnelevad küll. Nad koputavad nimelt. Ja see koputamine ongi nende kõne. Nad koputasid nii ja nii mitu korda. Tegin maha, et kui koputavad paaris arvu, on nii, kui paaritu arvu, on teisiti. Nad koputasid enamasti ikka nii, nagu ma soovisin. Aga ikkagi läks teisiti...

Olen nüüd Teile liiga palju lobisenud ja lõpetan seekord. Jään jälle Teie kirja ootama. See on imelik, kui ruttu inimene mõne asjaga harjub, juba mõtlen, et see nii peabki olema, et kiri tuleb Tartust.

Parimate tervitustega
Teie Asse Jairus.

25. veebruaril.

Kallis härra Oona!

Ootasin salakesi Teie kirja ja tuligi. Ma ei julgenud tihaste käest küsida, kartsin, et nad vastavad jaa, ja siis on pettumus hiljem suur, kui kirja ei tule.

Aga seekord pean Teiega tõrelema. Teie ei tohi minu kirjade pärast oma tööd pooleli jätta. Ma ei julge Teile niimoodi enam vastata.

Ometi olen ma nõrk kiusatustele vastu panema. Oo, ma pole kunagi suutnud neile vastu panna! Seepoolest olen — nagu ütlete — ürgne inimene. Passin ka muidu Teie iseloomustusega kokku. Olen tõepoolest palju viimasel ajal muutunud. Vaatasin täna end peeglist. Olen ka väliselt muutunud, ei tea, kas tunneksite mind enam äragi. Milliseks aga ma lõpuks muutun, kes seda teab?

Küsite oma kirjas minult kõiksugu asju. Ei oska neile vastata. Võib-olla tõesti suuliselt, kui me kunagi kohtume. Aga teete mu uudishimulikuks. Olla katsejäneseks, see ei hirmuta mind sugugi. Pealegi on mul Teie vastu usaldus tekkinud. Ma ei mõtle, et arvaksite „midagi muud", kui „midagi teist" kirjutate.

Und näen võrdlemisi palju, aga mu uned on alati segased. Katsun Teile järgmiseks korraks mõne korraliku unenäo näha ja siis kirjutan üles ja saadan. See huvitab mind ennastki väga, mis sealt välja loete. Kui ma nüüd aga midagi näen!

Imelik, kui mõelda, et olen Teiega kirja teel juba nii tuttavaks saanud, et enam ei karda Teile kirjutada, ei ole enam tarvis iga sõna kaaluda nagu alguses. Vahest see ongi sõprus, millest Teie kirjutate. Varemini ma pole küll kuulnud, et sõprus mehe ja naise vahel oleks kaua aega võimalik. Või on siiski?

Täna julgesin tihastelt küsida, kas saan Teilt nelja päeva pärast kirja. Tihased vastasid jaa. Näis, kas neil on õigus või mitte.

Südamlikkude tervitustega
Asse Jairus

1. märtsil s. a.

Armas härra Oona!

Hurraa! Teie kiri tuli, tihased ei valetanud seekord. Teie kiri aga on täna hoopis — imelik. Näib, et Teiega on midagi juhtunud. Ma ei usu küll, et mina selleks põhjust olen andnud, nagu

arvate. Kuidas ma olen seda saanud teha? Ma peaaegu kohkusin Teie kirja lugedes. Kinnitan Teile, et ma pole kunagi elus säärast kirja saanud.

Meie aga oleme nii täiskasvanud, et võime endile lubada naljatamist sääraste asjadega. Kui Teie neid sõnu oleksite kirjutanud ühele noorele romantilisele tütarlapsele, ta oleks kohe pea kaotanud. Olete suur meelitaja, härra Oona. Kuid mina pole enam noor ega romantiline. Hoolimata sellest olge siiski ettevaatlik. Kui mina pea kaotan, mis siis teete? Kui ma Teie kutsele järgnen ja Tartusse sõidan Teiega kohtama, kas siis kohkute ära?

Aga arvan, et teete nalja ja tahate vaadata, mis ma vastan. Ma ei taha siiski Teie kirjavahetust kaotada, seepärast lähme tagasi oma endise tooni juurde. Mulle näib, et see sobib Teile paremini ja — mulle kah.

Sellega jumalaga ilma käe andmata jne.

Asse Jairus.

8. märtsil, Põrtusel.

Kulla inimene!

Tegite oma kirjaga minu tõepoolest õnnetuks. Mitu päeva käisin ringi ja kaalusin, mis Teile vastata. Ühelt poolt tahaksin muidugi korraks üle pea silitada, nagu ütlete, ja mured minema peletada, aga teiselt poolt öelda, et minu Tartusse sõidust ei tule midagi välja. Ei, praegu vähemalt mitte. Jätame selle kõik kaugema tuleviku hooleks. Ja pealegi pettuksite ehk rängalt: ma ei ole säärane, nagu kujutlete.

Andke andeks, et Teile niiviisi kirjutan. Seda teen ma alles pärast pikemat järelemõtlemist. Ja ärge pange pahaks, et olen otsekohene.

Et inimesed on õelad — oi, seda olen omal nahal nii palju tunda saanud ja saan kindlasti veelgi. Et keegi Teie vastu õel võiks olla, ei mahu hästi mu pähe. Vahest on see eksitus ja ettekujutus? Sooviksin nii väga seda.

Olen nii palju viimasel ajal elu üle järele mõelnud. Olen nii üksi. Inimesed on ikka ilmas üksi. Just siis, kui saad mõnega lähemalt sõbraks või kui arvad, et oled saanud, siis just selgub, et sul pole nendega midagi tegemist. Mul on nii palju sõpru ja

tuttavaid olnud. Kus on nad kõik nüüd? Miks neist keegi pole mulle siia kirjutanud?

Mulle näib, et meie vahekord on ühte teise, võib-olla hädaohtlikku järku jõudnud. Kas sellele ei järgne varsti jälle kaugenemine?

Palun, ärge mõistke mu siirust valesti! Need on mu tänased mõtted ja arvamised. Mis on homme, kes teab.

Kõige südamlikumate tervitustega

Asse J.

20. märtsil s. a.

Armas sõber!

Peaksin küll kirjutama „Väga Austatud Herra" või midagi sarnast. Leidsin pööningult ühe vana raamatukese, kuidas üks vooruslik neiu peaks vastama selletaolisele kirjale. See võiks alata umbes nii: „Olen kätte saanud Teie lugupeetud kirja, milles Teie mulle seda suurt au teete ja minu kätt ja südant palute..."

Ärge olge kuri, kui sellega nalja teen. Ma ei tee aga nalja midagi, mõtlen tõsiselt ja palun vastavalt õpetusele „ajapikendust", et „oma südamega üht tõsist nõu pidada".

Hommikul nägin Teid unes. See on esimest korda, kui Teid unes olen näinud. Teil oli kaks pead korraga — üks habemega, nagu Teid tookord nägin, teine aga ilma. See teine pea oli mulle hoopis võõras ja ma imestasin, kuidas see nii võib olla, imestasin ja sellega ärkasingi üles. Kas pole naljakas? Isegi — veidi jube?

Saadan selle kirja kohe teele, et Teie mind süüdistama ei hakkaks, et ma pole oma sõbra vastu küllalt tähelepanelik või et ma pole lugenud vastavat raamatukest „Hällist hauani".

Aupaklikult alla kirjutanud

Teie Asse Jairus.

P. S.

Vastake mulle kohe, kas hinge on olemas!

Sama.

3. aprillil.

Armas sõber!

Et tükil ajal Teie kirja ei tulnud, arvasin, et pahanesite mu viimase vastuse peale ära ega kirjuta enam kunagi. Kartsin, et solvasin Teid oma jutuga tollest väikesest vanast raamatust. Andke andeks, ma ei saanud teisiti, see raamat oli nii lõbus ja Teie kiri ise oli põhjuseks. On hädaohtlik sääraseid asju kirja teel ajada.

Nüüd, selle kirja saanud, on mul pilt palju segasem. Aga hoolimata sellest ei oska ma teie kirjale midagi vastata. Näite olevat kõigele põhjalikult mõelnud. See on liigutav. Kuid mina olen vist nii rikutud, et ma ikkagi kahtlen. Ma ei usu kedagi ega midagi, kuid... Lubage, et jätan kõik lahtiseks. Tulen nüüd selle kuu lõpul Tartusse, siis võime nõu pidada.

Nüüd on nimelt ka siin kevad peale hakanud. Paari päevaga on lumi peaaegu ära sulanud. Ainult järv on veel täiesti endine, jää on peal, nagu ei kavatseks see kesksuvenigi ära sulada. Käisin täna järve ääres kõndimas. Millal läheb ka sealt jää? Tunnen, nagu oleks tõesti kevad lähenemas ja talv päriselt möödas.

Niisugusel päeval nagu täna satub inimene unistama. Kas see pole siiski mitte kurjast? Kas see on mulle lubatud?

Nägemiseni!

Asse.

Kahju, et meil pole käepärast Villibald Oona kirju. Asse kirjade abil saame neist siiski ainult puuduliku pildi. Korduvalt on märgitud, et need olid pikad kirjad. Mida nad sisaldasid? Milles peitus see jõud, mis sundis Asset neid uskuma, nii umbusklik, nagu ta oli? Neis p i d i olema midagi nii veenvat ja osavat, et Asse hetkekski ei kahelnud nende siiruses.

Oona kirjad Assele ei ole säilinud. Nagu selgub ühest ta märkusest ühes hilisemas kirjas, on ta nad hävitanud enne Tartusse sõitu aprilli lõpus. Miks ta seda tegi, seegi jääb tumedaks. Samas kirjas palub ta ka oma kirjad kokku otsida ja esimesel kohtumisel talle kätte anda.

Kes muide tahaks järeldusi teha ainult ülaltoodud kirjade põhjal, eksiks siiski Asse meeleolude määramisel. Need pidid olema hoopis süngemad ning lootusetumad. Märkimisväärne on inimese mitmepalgelisus. Imestatav on, kuidas umbes samal ajal hoopis erinevad mõtted võivad ühes inimeses pesitseda. Või on siin veel üks hoopis erinev lahendusvõimalus, mida keegi ei märka?

6.

Alles mõne nädala eest oli lumi Toomemäe veerge katnud, nüüd olid puukroonid juba haljad, rohulibled olid kiiresti pikaks sirgunud, nagu oleksid nad kartnud hiljaks jääda. Aga polnud nad kuhugi hilinenud, käes oli alles viimane aprill, kevad algas kavakohaselt ööl vastu esimest maid.

Verner Taklaja oli pärast lõunat koju tulnud ja koju jäänud. See oli ebaharilik säärasel kellaajal ja nii ilusa ilmaga. Verner korraldas oma väheseid asju ja pakkis. Kuigi loengud lõppesid alles mai esimesel nädalal, millele järgnesid eksamid, ja semestri ametlik lõpp oli 1. juunil, seadis ta kõik lahkumiseks valmis. Ta lõi seejuures vilet ja tavaliste mõõdetud liigutuste asemel käisid ta käed vilkalt.

Tal polnud palju pakkida. Varsti seisid kohvrid voodi otsa taga riidas, välja jäetud ainult hädatarvilik, voodile valmis pandud see, mis hommikuseks väljasõiduks vajalik — soe kampsun, vanad nahkkindad, hall tekk ja toitu kaheks päevaks.

Olles kõigega valmis, tõukas ta mõlemad aknapooled pärani ja hingas täie rinnaga sisse väljast hoovavat mahedat kevadeõhku. See on siis korras, mõtles ta, nüüd võiksin minna. Aga ometi ta ei läinud, vaid otsis piibu välja, toppis täis ja süütas põlema. Imelik, konstateeris ta, piip ei maitse enam nagu vanasti, peaksin maha jätma... Ta puhus suitsu läbi akna välja ja tõmbas seejuures silmad vidukile. Hoovimaja pööninguaken oli varjus, madalale vajunud päike paistis teiselt poolt. Sellest hoolimata märkas Verner, et aken oli lahti ja seisis ristseliti vastu seina.

Verner muutus tähelepanelikuks, ta käsi piibuga jäi peatuma, ta vahtis üksisilmi aknale. Kuid aknalaual polnud midagi näha. Ei tea, kuhu nad mu laeva on pannud, sinise purjega laeva? mõtles ta. Minu laeva!

Siis koputas ta pooleni põlenud piibu tühjaks, otsis kohvrist tuttavad kaaned, mille vahel olid kirjad Ch-le, ja hakkas kirjutama.

„Mu petlik, aga siiski armastatud Ch!" alustas ta. „Uskusin toona, et see on viimane kiri, mille Sulle kirjutasin kunagi talvel enne konvendi aastapäeva. Nüüd ometi kavatsen Sulle läkitada veel ühe — nii-öelda postskriptumi. Nagu teatasin, olen tüdinud kirjadest, millele Sa ei vasta. Peale selle on lõpule jõudnud üks ajajärk mu elus. Olen väsinud kirjutamast seda päevikut kirjade kujul ja juba ammu enne seda on mulle tundunud, et minu eas on liiga lapsik teeselda, nagu usuksin, et on olemas keegi Ch. Jah, see oli sügisel, siis, kui kõik oli uudne ning värske, siis oli vaja kõike läbielatut üles märkida. Kõik näis siis huvitav ning tähtis, kõik, mis juhtus ja mida ise kujutlesid. Kui ma äsja selle raamatu

sahtlist leidsin ja lehitsesin, muigasin tahtmatult. Kui noor ning innukas olin siis!

Täna lõpeb talv ja kui kord juba on arvete klaarimine, siis olgu! On veel liiga vara konventi minna Aia tänavale kogunemiseks, niisama tänavale tilkuma minna pole mingit tahtmist. Olgu, mängin siis veel viimast korda kaasa seda kirja-mängu.

Kallis Ch, Sa oled tõepoolest petlik, nagu selle kirja alguses kirjutasin. Sa pole kaua aega enesest mingit elumärki andnud. Aga ma ei pane seda Sulle pahaks. Sa oled oma aja ära elanud ja kaod vaateväljalt. Sa sured, oledki juba surnud. Ainult täna ärkad Sa veel korraks, et vastu võtta seda viimast kirja — jumalagajätuks.

Mitte ainult, et tahan meie ühepoolsele kirjavahetusele pidulikult punkti panna, vaid ka, et lõpparvet pidada möödunuga, kirjutan Sulle. Ma kujutlen, kuidas Sa seda loed. Mida kaugemale Sa lugedes jõuad, seda rohkem Sa muutud olematuks, kuni lõpuks õhtupäikese kiired Sinust täiesti läbi paistavad nagu hajuvast suitsupilvest — sa oled mu teadvusest ja seega maailmast kadunud.

Ma ei tea, k u h u saatus minu lähemal ajal paiskab, aga s i i t puhub ta mu küll õige pea minema. Esiteks sõidame neljakesi – Pärdijaak, Juku Leebram, Naatan ja mina — homme hommikul sõudepaadiga allajõge, tagasijõudmise aeg teadmata, sihtkohaks Peipsi. Sealt naasnud, korraldan veel, mis tegemata jäänud, annan toa ära ja sõidan minema — sihtkoht teadmata, tagasituleku aeg samuti teadmata.

Paadisõit, see pole minu idee, teen selle kaasa ainult, et võtta endale aega sõpradega jumalagajätuks. Nemad mu minekust muidugi ei tea, keegi ei tea peale Mardi, ja ma ei kavatse seda ka kellelegi öelda. Neetud kord on ainult, et peavad olema passid ja viisad. Tänapäeval ei saa üks õige vagabund enam liikuda muidu kui kantseleide loal. See on kurb, kuid siiski paratamatu. Sellele tuleb alluda, muidu lõpeb reis liiga kiiresti ning kuulsuseta.

Olen ma siis muutnud oma kunagist otsust ülikool lõpetada ja suureks teadlaseks saada? Vastus on, et jätan selle olukordade otsustada. Miks ma õieti minema kipun? Sellele on veelgi raskem vastata. Ma ei tea. Aga arvan, et kartusest, et ma muidu iialgi oma sinise purjega purjetada ei saa, kui ma just nüüd ei lähe. Pealegi — on toimunud vahtkonna vahetus: Mart on tagasi. Mart

on oma suurelt seiklusreisilt tagasi ja nüüd on minu käes kord. Emal on oma lemmikpoeg käes, mina võin nüüd omakorda maa ilma minna.

Nagu Sa ehk mäletad, kirjutasin sügisel sageli Mardist. Ta läks ja kadus, andmata endast elumärki. Ainult mina mõtlesin temale, kuid iga päevaga järjest vähem. Lõpuks oli ta kevadeks juba peaaegu olematuks ununenud. Siis äkki ühel päeval ilmus ta korraga Tartusse.

See oli alles üllatus, kui ta koos Villiga siia ilmus. Tal oli Villi aadress meeles ja ta tuli otse lõuna poolt. Ta astus sisse ja lausus: „Servus, vennas!" ilma kätt andmata, nagu oleks ta eile siinsamas toas olnud. See kõik oli nii tema moodi, et minus kõik seni ununenu korraga üles purskus. Mart! Ta oli ikka veel tõesti olemas ja ta oli täpselt samasugune, nagu ta oli minnes.

Villi kadus varsti ja me jäime kahekesi.

„Kuidas läks?" küsisin.

„Nahkselt," vastas ta lakooniliselt.

Pikkamisi selgus, et ta oli Euroopat mööda ringi kolanud, oli Põhja-Aafrikaski ära käinud, kuid kaugemale, üle lombi ta polnud pääsenud. Suurema osa ajast oli ta olnud Itaalias ja Hispaanias. „Seal all pole küll õige koht," arvas ta. „Koju oli ka vaja vahel vaatama tulla, et mis siin tehakse. Sina ja ema ja isa ja Hertsi ja kõik tuttavad..."

„Sellepärast nüüd! Meil ei juhtu siin midagi uut."

Tema aga naeratas ja ütles:

„Käi ise ära, siis näed."

„Igatahes lähengi," lubasin.

„Suvi ees, kergem läbi tulla," arvas ta asjalikult. „Puuviljad vabamalt oma käega võtta."

Ma unistasin kõigest muust, aga mitte puuviljavargusest, kuid ma ei hakanud temaga vaidlema. Kui ma küsisin, mis tal siis siin lähemal ajal kiikris on, vastas ta:

„Mul jäi vist kool pooleli. Mõtlesin, et kui teeksin selle vahelduse mõttes läbi."

Kui ta mu imestust kuulis, lausus ta selgituseks: „Aga mis sa siis mõtled? Et ma hakkama ei saa või? Ja nalja saab igatahes, kui sinna lähen." Tal oli kombeks naeratada teise suunurgaga, teine püsis surmtõsine.

„Kas nad sind tagasi võtavad, tulid sealt kelladega ära."

„Küll vana selle juba korraldab," arvas ta muretult. „Kui sinna tagasi ei saa, siis „Videvikku" ikkagi näkkab. Ja ükskõik lõpuks, kust küpsustunnistuse saab."

„Mõtled siis kohe sellele?"

„Aga mida siis? Muidu poleks ju mõtet."

Plikad ütlesid ikka, et Mardil on melanhoolsed silmad. Vaatasin nüüd neisse. Ei, ta silmad olid rõõmsad, koguni lõbusad. Kadestasin Marti. Minna kodunt minema igasuguse süümepiinata, muretult, arvestamata isa ja ema, tagasi tulla niisama hea näoga, nagu poleks üldse kuski ära oldud, nagu poleks teistele vähimatki muret valmistatud. Astuda koguni kooli tagasi, see lõpetada, tulla ülikooli ja liikuda siin ringi, muie suunurgas, võib-olla „Kalevensise" tekkelgi kuklas...

Muutusin peast veidi kuumaks, kui sellele mõtlesin. Jälle kord oli ta oma matkaga selle teostanud, mida mina ainult kavatsesin. Nüüd aga, nüüd viin ma läbi vähemalt selle, mis tal korda ei läinud — kaon üle Atlandi enne teda!

Suureks teadlaseks tahtsid saada, pilkasin ennast. Kui sa niiviisi Tartus edasi seenetad, siis saad ükskord võib-olla kooliõpetajaks või väikeseks ametnikuks kuski Rakveres või Paides, Tõrvas või Tapal, võtad rikka naise — õnnetuseks, kui seejuures ka veel targa —, lükkad lapsevankrit pühapäeviti, kasvatad kõhukest ette, sind valitakse lõpuks linnavolikokku. Siis sõidad ehk vahel Tartusse konvendi aastapäevale, jood šoppeni õlut, jorised „Smollis!" ja mõtled „tormistele noorusрäevadele, mil kõik oli hoopis romantilisem kui tänapäeval", seejuures nurised, et „moraal on alla käinud", ja mõistad noori rangelt hukka... Ei, veel kord ei! Välja sellest suletud ringist! Ennem madruseks laevale, Võõrleegioni, Hiinasse misjonäriks või Hispaaniasse mässama. Ära siit!

Mu sisemised väljapursked jäid muidugi mu enda teada, Mardile ei lausunud ma silpigi. Kartsin, et ta mõne asjaliku sõnaga mu mõttelennul tiivad ära lõikab ja et sõidan ainult Kvistentali või Elvasse ja joon paar pudelit õlut. Ajasin asju vaikselt ning metoodiliselt, nagu Villi armastab öelda. Tegin ettevalmistusi, et saaksin oma kava teostada häireteta ning ilma ebaõnnestumise riskita.

Mart jäi Tartusse ringi-vaatama ja peatus „Grand Hotellis", sest minu tuba oli liiga tilluke, ja ta arvas, et vahelduseks heas

hotellis magada on midagi, mida ei tule põlata. Mina tagusin kulud muidugi kinni, sest sentigi tal taskus polnud. Ta on praegugi siin, keelas koguni oma saabumisest koju teatada, et mitte mutt viimati siia ei vudiks, nagu ta ütles. Muidugi ei tahtnud ka mina, et meie ema võiks sellele laiuskraadile ilmuda, ja vaikisin ja valetasin edasi, nagu ma ikka olin teinud.

Kallis Ch, sa näed, et mu sinise purje üleståmbamine ei ole mitte mõni romantiline pärituules merele purjetamine, kui merepind sillerdab päikeses ja taevas on valged pilvelambad. See on pigemini kompleks, kui Villi terminoloogiat kasutada. Võib-olla pole see tõesti muud midagi kui hilinenud lapsepõlv, nagu vahel olen mõelnud. Aga kui ta on lapsepõlv, siis on ta ikkagi minu oma lapsepõlv ja mul on üksi õigus sellele, mitte kellelgi teisel. Võib-olla pole see muud kui põgenemine. Aga kas mul pole õigust põgenemiseks?

Kallis Ch, sa näed, et kõik see oli juurdumas, kui veel midagi juhtus, millest Sulle jutustada tahan enne, kui aprilli viimne õhtu idast ruttab ja pimedusega maa katab, nagu kuulsad roomlased ütlesid.

See puutub t e m a s s e, Asse Jairusesse.

Et Sa mind mõistaksid, peatun paari reaga selle viimse kohtumise eellool. Katsun seda teha nii objektiivselt kui võimalik.

Tookord Toomkohvikus, kui Villi ajas segast juttu oma „kihlusest" ja „pruudist", puudutas see mind kummalisel kombel, kui tahan täiesti otsekohene olla. Olgugi, et ma Villi juttu võtsin järjekordse blufina ja katsena, märkasin, et tema jutt oli ometi unustustolmu, mis Asse näole korjunud, äkki lendu puhunud, nii et see mu läkastama ajas.

Olin oma sügisese „lühiromaani" matnud ladina keele ja paukimistundide alla. Olin kõigest hoolimata uskunud kõike, mis ta mulle tol ööl usaldas, ka seda, mis ta rääkis Hugo Kütsinist. Nii valmistusin tõelise Püha Jürina võitlema Kurjuse ja Keelepeksu Lohe vastu, olgu see võrdlus nalja pärast toodud, et sel mõttetul kaklusel oleks ka moraalseid aluseid. Siis tuli too pikale veninud mensuur, mille järel peolauas saime Hugo Kütsiniga headeks sõpradeks, ja ta tõendas hoopis vastupidist sellele, mis Asse oli rääkinud. Kui ma alguses ei uskunud, oli ta valmis tunnistusi ja tõendeid tooma. Ma pidin uskuma. Asse oli mulle kõnelnud —

õrnalt öeldes — ebatõtt. Pean märkima, et tabamus mu rinnal polnud midagi selle kõrval, mis nüüd sain.

Aga veel ühe illusiooni purunemine — loeb see midagi nii paljude kõrval? Või on nii, et karikas voolab üle ühestainsast tilgast, viimasest tilgast? Igatahes andis nii Hugo Kütsini jutt kui ka Pärdijaagu kinnitus, et ta oma silmaga nägi Asse kirjapakki Villi taskus, mu põgenemise kavatsusele oma erilise värvingu, võiks öelda hingelise värvingu. Ma ei väida, et sellel poleks oma osa olnud minu veerema lükkamisel.

Läksin eile õhtul „Grandi", et Mardiga kohtuda. Selgus aga, et Mart oli sattunud teistele jälgedele ja polnud üldse hommikust saadik hotellis nägu näidanud. Jäin siis hetkeks nagu nõutult seisma ja kaaluma, mis edasi teha, kui mu ette ilmusid Villi ja Asse.

Vahest ma poleks Asset ilma Villita ära tundnud, ta oli palju muutunud. Aga Villit tunneb sadade hulgast ära ka ilma ta punase sokuhabemeta. Villi märkas ka kohe mind ja ta oli millegipärast agar Asset minu juurde vedama.

Hoogsad teretused üle hulga aja, käepigistused, konventsionaalsed küsimused, vastused, millest juba ette tead, millised need on... Seisime kolmekesi „Grandi" hämaravõitu hallis ja varsti oli meeleolu nagu ühes luuletuses „Kaheksa minutit", millest üks stroof mulle selgesti meelde on jäänud:

„Tered. Minutit viis alles mööda.
Ja kaheksaks peatub rong.
Aga juba ma ei tea, mida öelda,
juba ootan, et kõmahtaks gong."

Pidasime vapralt vastu selle „kaheksa minutit", ainult hoolimatult maha visatud „punast roosi" ei jäänud perroonile vedelema pärast rongi ärasõitu, nagu tolles luuletuses.

Villi valvsaid silmi tundsin nagu nõelapisteid, kuigi ma sellest ei hoolinud. Villi enda keel oli kida. Asse ujedus tema olukorras on mõistetav. Võib-olla mõtles meist igaüks, et parem oleks olnud, kui juhus poleks meid kokku toonud. Mina küll mõtlesin seda.

Asse oli samal päeval maalt linna tulnud, kevadet vastu võtma, nagu ta tähendas. Ta silmad liikusid rahutult kogu meie lühikese kõneluse kestel. Ta nagu algatas lauset, et kus ja kunas võiks kokku saada, aga see pöördus üheks teiseks mõtteks, mis

ei tarvitsenud just seda tähendada. Ta ütles, et ta ei jää kauaks. See oli ainuke konkreetne ja kindel. Võib-olla tahtis ta sellega midagi tähendada, sest Villi välgutas prilliklaase sel puhul, nagu oleks ka temal tõepoolest siin midagi kaasa rääkida. Nad ei mõjunud muidu sugugi kihlatutena, Asse ütles isegi „teie". Aga ikkagi oli mul rinnus kitsas ja mulle tundus, et see oli siiski reetmine Asse poolt, millegi reetmine, millele ma ka veel täna ei suuda nime anda.

Üksainus vaistlik liigutus, üks ebamäärane viibe oli see, mis tolle kohtumise punase roosi kaasa viis, et see hotelli eesruumi põrandale vedelema ei jäänud. Üks poolnukker pilk sinna juurde ja muidugi mu enda kujutlused — see oli, mis ma sellest kohtumisest võin ilusana kuhugi tulevikku kaasa võtta.

Siis oli „kaheksa minutit" läbi ja natuke veel peale. Siis päästis meid üksteisest jällegi eemale vale. Valetasin, et mul on kiire, pean minema kohtumisele, et mind oodatakse, et teine kord...

Jälle käeandmine. Siis nad läksid. Jäin ootama, kuni nad olid minu arvates juba küllalt kaugele jõudnud, siis astusin ka mina välja pehme kevadõhtu kätte.

Pöördusin Vallikraavi tänavat mööda vasakule. Läksin peaaegu märkamata, kui ilus oli õhtu ja kui pahane olin enesele: Villit oleks kerge olnud küljest ära raputada, mõtlesin kibedalt, kui olin ringiga Kassitoomele välja jõudnud. Oleksin pidanud siiski... Aga samas leppisin, et nii oli parem, nagu see läks. Sest lõppude lõpuks oli t e m a l ju võimalus mind kaasa kutsuda või lihtsalt see räpane „filosoof" sinnapaika jätta. Aga ta ei kasutanud seda võimalust.

Kallis Ch, väljas on juba hämarduma hakanud sel ajal, kui siin olen istunud ja kirjutanud. Soe ning leebe, peaaegu suvine õhtu.

See, millest Sulle kirjutasin, juhtus eile. Täna kordus see sümboolselt uuesti, kui seda meenutasin. Aga see on ka viimne kord. Keeran uue lehekülje ja —

ütlen jumalaga ja tänan kõige ilusa eest!
Mitte iialgi enam nägemiseni!
Siiski alati Sinu Verner."

Verner pani kaaned kokku ja peitis tagasi kohvrisse, sulges hoolikalt akna ja ruttas minema, sest juba oli aeg kogumeda Aia tänavale, et kevade saabumist tervitada.

7.

Õhtu hakkas juba varesekarvaliseks tõmbuma, kui Juku Leebram ja Pärdijaak piki Tähe tänavat alles linna poole rühkisid. Kõnniteed olid linna minejaid täis kiilutud, viimne kui üks näis tudengite mairongkäiku vaatama ruttavat. Pärdijaagu samm oli pikk, ta mõte tõttas veel sellestki ette. Et hiljaks ei jääks, et midagi nägemata ei jääks!

„Ära torma nii meeletult!" hingeldas Juku, kui ta Lille tänava nurgal sõbra käisest kinni sai haarata.

„Jääme hiljaks muidu. Ära lähevad."

„Ega meil tarvitse enam seltsi joosta, lähme otse Aia tänavale!"

Nad jätsid sammu aeglasemaks. Pärdijaak võttis oma uue valge mütsi maha ja pühkis higi. Naha oli kuumaks võtnud. Kõnnitee oli ka nii kitsas. Nad astusid sõiduteele.

Riia tänaval vooris rahvas edasi-tagasi. Selles kirjus vooluses vilksatas aeg-ajalt ruttavaid üldmütse või värvitekleid. Järelikult ei olnud nemad need viimsed mohikaanlased.

Kui nad üle tänava jõudsid, hakkas valgemütsiliste tüdrukute hanerida neist mööda hüplema. Kõige esimene hoidis tõrvikut kõrgel, nagu teed valgustades, kuigi veel pime polnud. Poisid jäid nurgale peatuma.

„ENÜS „Taaratütred"," tutvustas Juku Leebram neid sõbrale. „Laseme nad mööda."

„Näe, Näkk kah hulgas!" müksas Pärdijaak Jukule külge. „Vaata, pöörab just üle tee!"

„Näen küll, ära togi!" vastas Juku veidi pahaselt.

Näkk lipsas neist kiiresti mööda.

„Mis siin enam vahtida? Läksime!" kehutas Pärdijaak.

„Jah, muidugi, mis siin enam," kohmas Juku vastu.

Nad hakkasid tüdrukute rivi järel astuma.

Juku sammus norus päi, jalgade ette maha põrnitsedes. Miski oli tema nukraks teinud. Ta ennistine hoog ja innukus homse paadisõidu ettevalmistamisel ja Pärdijaagule ülevaate andmisel maipidustustest oli äkki nagu katki lõigatud.

Ei tea, mis see tähendab? arutas ta eneses. Tänavu pole justkui üldse tuju. Hakkan vist vanaks jääma. Juku hakkab vilistriks muutuma enne suurkooli lõpetamist.

Juku oleks olnud valmis praegu kas või tagasi pöörduma, kui poleks olnud Pärdijaaku. Temale põhjuste äraseletamine kulutaks palju rohkem energiat kui vaikne kaasaminek. Ja kui Juku ise oma tusatuju põhjust oleks teadnudki! Ta ei teadnud muud, kui et selle talve jooksul, juba sügisest alates oli mingi seletamatu maailmamure teda kiusama hakanud. Ta polnud enam see endine Juku, kes iga soovi kohaselt oma „Ei seo seda petlikku plikat" laulis või pajatsit mängis. Mis oli juhtunud? Hakkas ta tõesti vanaks jääma ja soliidseks muutuma? Oli ta juba oma tulevase elukutse ori? Napsivõtmise oli ta maha jätnud, suitsetamisestki oli loobunud, kas see polnud juba kahtlane vanaduse saabumise märk?

Juku laskis mõttes pilgu möödunud talvest üle libiseda. Jah, tööd oli mehe moodi murtud. Ta oli peaaegu juba tuupija kuulsuse võitnud. Aga rõõmu, tõelist rõõmu oli sel talvel vähe läbi elatud. Sügis oli ju omamoodi huvitavalt alanud. Ta mõtles filosofeerimistele Villi Oona juhtimisel, ta tuletas meelde noid esialgseid analüüse Asse Jairuse üle. Aga Asse! Pärast seda, kui Juku temaga „Werneris" oli tuttavaks saanud, oli tal kogu aja nagu mingi süüdlasetunne, nagu oleks ta millestki osa võtnud, mida poleks pidanud tegema. Asse oli tookord talle nii hea mulje jätnud, hoopis teistsuguse, kui Villi Oona oli seletanud. Tal oli sel õhtul just oma proovijutlus pidada olnud ja see oli hiilgavalt läinud, Juku mõtles, et just tänu sellele, et ta Assega lobisedes enda lahti kõneles. See ta jutlus oli vahest liigagi hoogne olnud, sest professor oli pärast veidi muiates tähendanud, et „Aamen" oli nii vali, et kuuldus kahtlemata põrgusse ära...

Nad olid Aia tänava nurgale jõudnud ja pöördusid seda mööda üles Instituutide hoone poole. Nendega ruttasid kaasa juba mitu korralikku rivi keskteel kõndides. Üks neist oli korp! „Ugandia" oma musta põhjaga teklites. Siis marssis üks drillitud meeselts üldmütsides ja Kindral Põdra tänavalt pöördus sisse sinisepäine „Kalevensis".

„Vaata, Verner seal kohe kolmandas reas ääre peal," ruttas Pärdijaak näitama.

„Kus?" küsis Juku ükskõikselt. Oligi ju ükstapuha, kus keegi

marssis. Juku tüdimus ja tusk kasvasid. Lasen sealt vaikselt jalga, mõtles ta. Mis asja, rongkäik või midagi!

Aia tänav kuni Instituutide hooneni ja sealt kaugemale mööda oli üliõpilasi juba täis pakitud ja neid tuli järjest juurde küll rühmadena, küll üksikult. Ratsarügemendi orkester oma läikivate pillidega ja uhkete mundritega oli kohal. Siin-seal leegitsesid üksikud tõrvikud tihenevas hämaruses. Sammude müdin, hüüded ja kõnesumin võtsid tulijaid vastu. Korraldati endid neljakaupa ridadesse, otsiti kohti, mis igale organisatsioonile määratud ta vanuse järjekorras. Suruti end kokku, taganeti.

Juku ja Pärdijaak möödusid rongkäigu eesotsast kiiresti. EÜS „Sõprus" oli asutatud alles vabariigi algpäevil, ta asukoht oli umbes keskel, tavaliselt Instituutide hoone kohal.

„„Taaratütarde" taga," seletas Juku.

Seal olidki need ennist möödaruttajad mütsakusse kogunenud. Et neist mööda saada, pidi sealt lihtsalt läbi pugema.

Kas see oli juhus või mitte, aga Juku jäi selles rüsinas kaaslasest maha, kelle edasikippumislust oli liiga suur. Ta silm oleks seejuures otsekui ringi vaadanud ja otsinud üht tuttavat nägu, aga ta ei märganud seda selles tunglemises. Kuid sealsamas võttis keegi seljatagant ta küünarnukist kinni.

„Tere kah!" ütles tuttav hääl. See oli Näkk.

Kui Juku ümber pöördus, nägi ta tüdruku silmi otse oma näo lähedal. „Näe, kes!" rõõmustas ta, ise aga mõtles: Ta silmad on nagu Võhandu vesi.

„Kuule, tule täna meile külla!" kutsus Näkk. „Kas tuled, noh?" küsis ta, kui Juku veel vastata ei suutnud.

„Teil on seal rahvast alati nii paksult, et ära kaod."

„Mis sellest lugu, naljamees? Egas nad meie kohta saa ära võtta."

„Rivisse, rivisse, tüdrukud! Võtke neljakaupa!" kamandas keegi nende seljataga.

Jukut hakati eemale suruma. „Katsun tulla," lubas ta, kuid ta polnud kindel, kas Näkk seda enam kuulis.

Kui ta omade juurde jõudis, olid ka need juba neljakaupa kolonnis. Vambola Kääramees, kes sel semestril oli esimees, hüüdis talle:

„Juku, võta kiiresti koht sisse! Seal tagapool on rohkem ruumi."

Kuski viipas juba Pärdijaak, aga neil oli oma rida täis. Juku sai enda kuhugi neljandaks poetada. Tal ei tulnud enam sugugi meelde endine otsus vaikselt jalga lasta. „Siia, siia ka üks!" hõikas ta koguni, kui Raudjalg tõrvikusületäiega tuli.

Nende seljataga lainetas „Ehava" lillepeenar. Sealt sai Juku tule oma tõrviku otsa. Ta tuju oli kiiresti tõusnud maiõhtu kõrgusele juba ainuüksi „Taaratütardest" mööda tulles.

Siis hakkas orkester kuski eemal mürtsuma ja rongkäik alustas liikumist. Tudengeid võis rongkäigus olla paar tuhat. Kui Juku mäekallakule jõudis, oli rongkäigu pea juba ammu alla linna kadunud. Looklev ning õõtsuv tulemadu pakkus meeltülendavat pilti. „Taaratütarde" ette asus teine orkester ja nüüd kostsid pillihääled selgesti. Tõrvikud lõkendasid, musta suitsu ja nõge pöörles vastu nägu ja tahmatükke langes peakatetele, aga kes sellest hoolis.

Naatan seisis all Aia tänava nurgal ja vaatas, kui rongkäik mööda liikus. Ta otsis tuttavaid ja leidiski. Ta nägi Vernerit, tõrvik käes, ta silmas Pärdijaaku ja Jukut ja teisigi tuttavaid. Ja seal kuski hoidis ka Ally Brikker sinisevöödilist tõrvikut hästi kõrgel.

Naatan polnud üksi. Ta oli Meedile lubanud, et vaatavad koos rongkäiku, ja Meedi oli välja valinud selle koha, kust kõige paremini pidi nii ühele kui teisele poole näha olema. Tal oli õigus olnud, ilus vaade oli Aia tänavat mööda üles, kui tulede rida aegamisi alla laskus.

Naatan vaatas vargsi Meedi poole. Selle silmad olid pärani, neis vilkusid nagu virvatulukesed. Tõrvikud viskasid ta pehmele näole punerdavat helki. Naatan ei teadnud, miks, aga korraga jäi ta nukraks. Alguses oli ta koos Meediga rõõmustanud, aga nüüd vaatas ta viimseid mööduvaid kolonne tumma, kõvasti kokkupigistatud suuga.

„Ilus," ütles Meedi. „Mulle meeldivad väga tuled, igasugused tuled."

Naatan ei vastanud. Ta oli harjunud nii juba ammu Meediga olema, et ta ei tarvitsenud vastata, ja Meedi ei pannud seda pahaks.

Pealtvaatajad hakkasid neist mööda tormama ja kiskusid nad kaasa raekoja poole. Vallikraavi otsa juures tõmbas Naatan Meedi kõrvale.

„Las nad trügivad, meil aega on," ütles ta.

„Nad laulavad seal," ütles Meedi küll, kuid seisma ja trügijaid mööda laskma nad sinna jäid.

Naatani tusatuju aina süvenes. Ta sai küll aru Meedi kaudsest soovist vaadata, kuidas rongkäik raekoja ja ülikooli ees peatub ja kuidas vastavad salmid „Gaudeamusest" lauldakse, aga ta ei teinud sellest välja. Teda kiusas pettumustunne, et midagi oleks nagu tegemata jäänud või puudu olnud, miski oleks nagu tähelepanematult möödunud. Vaevalt oli siin põhjuseks see, et ta ise seal kaasa ei marssinud. Ta oleks ka organiseerimatute üliõpilastega koos võinud minna, kui ta oleks tahtnud. Aga ta polnud tahtnud.

Meedi seisis ta juures, julgemata enesest märku anda. Vahel ta tegi seda vaikse käepigistusega, aga täna ei usaldanud ta ka seda teha. Ta aimas nagu vaistlikult, et ta päriselt ei kuulu sinna, kuhu Naatan, kuigi ta temaga täna rongkäiku pealt vaatama tuli ja ise tõrvikuga kõndima ei läinud. Ta aimas, ilma et ta oleks teadnud, et kõik pole nii, nagu peaks olema, ja jäi veel alandlikumaks ning vaiksemaks.

Samal ajal hakkas Naatanit kiusama hommikul Vernerilt kuuldud jutt. Verner oli rääkinud, et ta kohanud Asset ja Villi Oonat „Grand Hotellis". Asse pidi seal peatuma mõned päevad.

Sellest lumemineku päevast saadik oli Naatani rahu kadunud. Muidugi polnud tal ju esialgu rahamuret — Vernerilt laenatud kroonidest jätkus veel, aga see kõik ei aidanud midagi. Miski oli pöörde teinud ja varem või hiljem pidi midagi juhtuma. Polnud siis ime, et ka Verneri hommikune jutt oli ta otsekui pihtide vahele võtnud.

Naatan ei pannud ise tähelegi, et ta oli Vallikraavi tänavat mööda edasi liikuma hakanud. Ta ei märganud ka, et Meedi oli talle tasakesi järgnenud.

Asse on „Grandis", peaksin lihtsalt sinna minema, mõtles ta. Ei, parem on helistada! Siiski, telefoni on nii lihtne hargile panna, telefonis ei näe teise nägu, hääl kõlab nii võõralt. Kui minna hommikul varemini...

Siis märkas, et ta oli juba hotellini jõudnud. Ei, mitte praegu, praegu ei ole ta mitte mingil juhul hotellis!

Siis märkas ta Meedit enda kõrval ja võttis tolle käest kinni.

„Miks sa minu siia tõid?" küsis ta naeratades. „Tahad sa siia sisse minna?"

„Aga ei, mis sul meelde tuleb!"
„Kui võtaks toa siia... tänaseks ööks?"
„Jah," hakkas Meedi kaasa mängima. Ta mäletas, et Naatan vahel armastas sääraseid imelikke mänge. Vahel ütles ta näiteks: „Kui hakkaks Linnapanga direktoriks?" Ja miks siis mitte hakata, miks mitte võtta tuba „Grand Hotellis" — mängult?
Naatan hakkas naerma, kui Meedi juba paar sammu hotelli ukse poole tegi.
„Oleksid sa nõus minuga tulema?"
„Miks ei oleks?" imestas Meedi.
Kui nad peahoone juurde jõudsid, olid rongkäigust osavõtjad trepiesisele kõrgendikule kogunenud. Tihedasti kokkusurutult seisid nad seal, tõrvikute mets loitmas ja leegitsemas peade kohal, mustad suitsupilved valgete pikkade sammaste poole tõusmas.
Lähemale kui Ülikooli tänava nurgale nad ei pääsenud kõigest pingutusest hoolimata. Peeti tervituskõnesid, ainult mõni lausekatkend ulatus nendeni. Siis viimaks hakkas üks tõrvik kõrgemal takti lööma ja laul hargnes valla:

„Vivat academia
vivant professores..."

Laulu viimane kordusrida näis veel siis lauljate peade kohal kajavat, kui see juba lõppenud oli:

„Semper si-int in flo-oo-re!"

Siis alustas orkester mängu ja tõrvikute rida hakkas üliõpilasmaja poolsest otsast tänavale liikuma.
„Nüüd lähevad Toomeorgu tõrvikuid põletama," sosistas Meedi. „See on kõige ilusam, kui kõik on juba ära läinud ja tõrvikud veel üksi pimedas põlevad. Ainult poisikesed valvavad juures ja kohendavad tuld. Kuni viimaks ka nemad ära lähevad."
„Kas me hakkame täna sinna minema?" kahtles Naatan.
Kui saaks nüüd üksi ära kaduda, mõtles ta. Aga samas mõistis ta, et sellest midagi välja ei tule. Ta ei saaks Meedit siiski üksi jätta. Juku ja Pärdijaak olid teda pärast rongkäiku seltsi palunud, samuti oli Verner oma konventi kutsunud. Täna olid kõikide organisatsioonide uksed külaskäikudeks valla, astu sisse kubutahes... Kõik on ühiselt rõõmsad, miks peaks siis tema sellest eemale jääma? Ta on niisama üliõpilane, niisama noor...

Ülikooli esiselt kadus üks kolonn teise järel. Tõrvikute väli kahanes järjest. Nagu lõng ühest suurest vihist, hargnes tulede rida sealt minema. Naatanile näis, nagu kaoks iga lahkuva tõrvikuga midagi tänasest õhtust ja temast enesest.

Nõgiste mütside ja tahmaste nägudega jõudsid Pärdijaak ja Juku Laiale tänavale seltsi tagasi. Need, kellel kodu lähedal, jooksid koju ümber riietuma, kellel see aga kaugel, nühkisid näo puhtamaks ja alustasid peoga kohe peale. Ja juba kõlas esimene laul:

„Rahvahulgad, tulge kokku
Emajõe kaldale..."

Juba veidi enne keskööd, ametlikku külastusaja algust, hakkasid trupid ühest kohast teise liikuma. Ja varsti oli laul, mäng ja tants kõikjal täies hoos.
Kes tahtis tütarlapsi tantsupõrandal keerutada, see rühkis naisorganisatsioonide poole, et aegsasti kohal olla, kui pruute veel valida oli. Kellele meeldis õlu, see otsis üles kohad, kus õllelauad asusid ja rebased kanne ja pudeleid ette kandsid, kes tahtis vanu sõpru ja koolivendi näha ja sõnakese juttu ajada, see otsis mõne vaiksema nurgakese üles. Vanad, juba hallipäisedki vilistlased olid väljas ja muhelesid noorte nalju ja sagimist vaadates. Kuski hõiskasid kulupead täie tõsidusega:

„O jerum, jerum, jerum!
Que est mutatio rerum!"

Kuski raksatas rapiir vastu lauda ja kõlas: *„Silentium ad cantum!"* ja siis järgnes:

„Kus pidu iial peetakse,
seal näha võite meid..."

Teisal aga alustas keegi vaikselt lüürilise häälega oma leibkantust:

„Kord olin maal ma seakarjus,
ei muret, vaeva tundnud ma,
vaid pärnapuude vilus, varjus
ma sigu hoidsin hoolega..."

Öö edenes. Vanad tuttavad kohtusid, uued said üksteisega sõpradeks. Mõned otsisid kogu öö teineteist, aga kokku ei saanud, teised põrkasid vastamisi igas järgmises kohas, kuni lõpuks üksteisele kurjaks said. Oli ka neid, kes pudenesid paarikaupa suurest hulgast ja jalutasid Toomemäele, kõrvus veel kõlamas:

„Minu süda oli jäänud Tartu
sellel valgel kevadööl..."

Juku Leebram oli nii hoogu sattunud, et organiseeris grupi, kes kõige esimesena „Sõpruse" maha jättis ja hulkuma läks. Nende tee käis ridamisi külasid mööda, ilma pikemate peatusteta. Aga vana Simonlatser, kes noorte naljad alati kaasa tegi, jäi kohe esimesse konventi õllelauda maha, leides, et seal on hea küll. Kaasasolevad tüdrukud napsati ära siin ja seal ega saadud enam kätte. Nii pudenes kamp ikka väiksemaks ja väiksemaks, lahkumine igast uuest kohast tundus ikka raskem ja raskem. Siis jättis ta kõik sinnapaika ja hiilis üksi välja ja seadis sammud Riia mäele.

„Taaratütarde" treppki oli rahvast täis, mis siis veel ruumidest kõnelda. Sinna sai vaevalt kuhugi mantli ja mütsi ära toppida ja kuidagi end edasi suruda.

Suur saal voogas tantsijaist. Kõik võimalikud kohad kõikides tubades olid rahvast täis. Seinte ääres muiduseisjaid ja vaatajaid oli ülearu. Aga Juku Leebram otsis visalt ning süstemaatiliselt.

Siis viimati märkaski ta Näkki kuski kavaleride kambas. Ta jäi sinna lähedale seisma ja katsus tüdrukule märku anda. Ei võtnudki palju aega, kui Näkk enda vabaks tegi ja ta juurde tuli. Ta võttis Juku käest kinni ja viis ta morsikannude juurde.

„Joo, siin on nii kuum!"

Nad läksid tantsima. Vaevu sai end teiste vahele suruda ja aeglaselt ka edasi liikuda. See oli küll vana tuttav valss, aga keerutada sai siin vaevalt.

„Miks sa nii vaikne oled?" küsis Näkk.

„Sina kadusid ära, seepärast."

„Ma ei läinud kuhugi, olen kogu aja alles olnud."

Keegi laulis otse nende kukla taga muusikale kaasa:

„Tähis on taevas ja kumamas kuu..."

„Lähme siit ära, kaome, kas tead!" ütles Näkk. „Ma ei kannata enam seda lärmi."

„Lähme!"

Väljas oli juba hommikuhahetust tunda. Nagu sõnatu kokkuleppe kohaselt seadsid nad sammud Toomemäe poole. Paigast teise rändavaid salku tuli vastu, viibati üksteisele ja mindi edasi. Toomemägi oli üsna vaikne, ainult kaugemalt kuuldus laulu ja mõni üksik või paar liikus siin. Noor lehestik seisis pea kohal liikumatult ja nagu hingas enesest kevadehõngu välja. Noor rohi muruplatsidel lõhnas.

Nad läksid vaikides, käest kinni. Nagu enesestmõistetavalt pöördusid nad peateelt paremale mäenukile Grenzsteini maja taga. Seal asetses puude all vana pink, kus nad kunagi varasügisel olid istunud. Näis, nagu oleksid nad ainult selleks välja tulnudki, et korraks samale pingile istuda.

Pink oli tühi. Juku asetas käe pingiseljale ja Näkk toetas kukla selle vastu, täpselt nagu tookord.

Taevarand oli juba üsna hele, kuid siin puude all pesitses veel öist hämarust. Kaugemal linna taga tõusis roosakas udu üles ja Emajõe org oli nagu õrna loori varjus.

„Millele sa mõtled?" küsis Juku.

„Unistan."

„Millest?"

„Tulevikust."

„Mis seal siis näha on?"

„Arva ära!"

Siiamaani olid nad korranud toda sügisest kõnelust, kui nad „Sõpruse" külalisõhtult tulles siin istusid. Näki viimane lause oli erinev. Erinev oli ka see, et Juku aegamisi käe ümber tüdruku õlgade pani ja ta lähemale tõmbas. Puude all oli siiski natuke hämar, nii et Juku ei näinud, kas Näki silmad olid Võhandu vee värvi, nagu ta tol korral oli öelnud.

„Ära nüüd mine enam kuhugi!" sosistas ta.

„Ei lähe enam."

Samal ajal, siiski iga silmapilguga lähenes maihommik, särav ning kaunis, rõõmus ning noor, kuigi ta igal aastal samasugusena tuli. Aga inimestel on see lohutus, et ainult ü k s a i n u s mai hommik on kõikide ilusate seas kõige kaunim.

8.

Esimese mai hommikul kell 5.20 lahkus Reeder & Koppa paadisadamast neljaaeruline sõudepaat nr. 33. Seisime Näkiga kahekesi maandumissillal ja lehvitasime lahkujaile järele. Kõik neli istusid aerude juures, tüüripink oli tühi — kõige ninapoolsemal Pärdijaak kapteni ülesannetes, siis Juku Leebram, järgmisena Verner ja pärapoolsemal Naatan. Nii ei saanud neist ükski meile vastu viibata, pidime leppima ainult naeratustega, kuni needki kohe Vabadussilla lameda kaare alla kadusid. Vool oli veel tunduv, suurvesi polnud veel täiesti alanenud.

Jooksime üles sillale. Paat oli siis juba pargialuse käänu kohal, aga kaugenes kiiresti aerude osavalt mööda vett tagasi libisedes. Vastu hommikupäikest oli veepind nagu tumedast metallist, murdudes ainult kohati teravateks läigatusteks. Paat jättis sinna laia joome, mis kolmnurkselt vaibudes kallaste poole kadus. Siis neelas Kivisilla madal kaar nad lõplikult.

„Kus on hullud! Seisa siin veel, ja külmeta!" väristas Näkk õlgu.

Ka mina tundsin nüüd, et hommik oli veidi jahe.

Hakkasime kiiresti astuma mööda kaldaäärset kõnniteed Kivisilla suunas, nagu tahaksime neile Peipsini järele kõndida. Vanad keerdukasvanud tüvedega pajud riputasid pikki peeni oksi üle kõnnitee veegi kohale. Läksime nende alt läbi. Noored õrnad lehed näisid kaugemalt vaadates roheka uduna.

Mu mõte püsis ikka veel paadi juures. Kujutlus jooksis kiiresti sellest mööda ja ette: lai rahulik jõgi linna taga luhtade vahel, siis jõutakse Haaslavale, kus hooned jõe äärde tervitama on tulnud. Siis mööduvad Luunja ja Mäksa. Kavastu ja Kastre

kohal kaovad Emajõe ürgoru kõrged kaldad põhja ja lõuna suunas. Veel viipab üksik mahajäetud Kantsi kõrts kaldaseljandikul hüvasti, siis hakkab metsade viirg kahel pool silmapiiril kaugemale ja kaugemale taganema. Jäävad ainult lagedad luhad ja sood, lisajõgede suudmed ja kõrkjasaared, mida järelsuurvesi üle ujutab. Siis tuleb Praaga suudmeküla ja siis pole ees muud kui ääretu lage ning tühi Peipsi, vaikselt hingav saladuslik Peipsi... Olen nagu ise seal nendega kaasas. Kuski eemal kohiseb neemeninal vaikse Peipsi salalik murdlaine, kuigi pole kuski tuulehõngugi, kuigi õhtule kalduv päike paneb peegelsileda veelagendiku tuhandetes värvivarjundites elama.

„Õhtuks jõuavad nad ilusti Peipsile välja," ütlen oma kujutluste jätkuks.

„Ah, mis!" lööb Näkk käega.

„Kas oleksite tahtnud ka ise kaasa sõita?"

„Muidugi oleksin, küsite veel!"

„Oleksite suurepäraselt sobinud tühjale tüüripingile."

„Puh, tüüripingile! Olen ma vähe paadiga mööda Viljandi järve kolistanud? Poisid oleksid kohe ka nõus olnud, aga kus va Pärdijaak! Raiub nagu rauda vastu: Ei ja ei! Mis naisterahvas kaasa tuleb! Kus mul asjapuu! Naisterahvas!"

„Kuhu ma panen nüüd säärase pahura mahajäetud naisterahva?" küsin naljatades.

Näkk jääb seisma ja pöördub minu poole. Päike on juba nii kõrgel, et ulatub meie juurde paistma. Näen, et ta silmad on tõepoolest rohelised näkisilmad. „Nüüd ma tean," ütlen. „Meil on kodus Raudna järv. Selle kaldal on suur kivi, kus näkid tavatsevad istuda. Tulge sinna!"

Ta mõõdab mind pika pilguga. „Muud ka ei oska välja mõelda," lausub ta. „Kas teil endal pruuti pole?"

„Ei ole."

„Miks ei ole?"

„Keegi pole mind tahtnud."

Hakkame uuesti liikuma. Jutt soikub. Pöördume Kivisilla juurest tänavale. Läheme üle Suurturu, möödume Barclay platsist, tõuseme Riia mäest üles. Ikka vaikides. Näkk astub endast äraolevana mu kõrval. Mitu korda tahan uuesti juttu algatada, aga lasen siiski olla, sest mis mu jutt teda ikka huvitaks. Kellaaeg on niisugune, et võib ka vaikides minna.

„Taaratütarde“ ukse ees jääme seisma.

„Lähen nüüd siia sisse,“ teatab Näkk. „Aga see, aga... see?“ küsib ta äkki elavnedes. „See, keda poisid kõik... taga ajavad? See Asse?“

„See? Kust teie teate?“

„Eks Juku rääkinud. Ega minu eest juba miski saladusse ei jää.“

„Ah tema!“ ütlen. „Ta on vist juba kihlatud.“

„Head päeva siis!“ Ta käsi on väike, kuid pigistus energiline. Korraks välgatavad ta rohekad silmad, mis siin majade varjus enam nii heledad pole, siis on ta kadunud.

Hakkan aeglaselt Tähe tänavat mööda minema. Ei tahaks veel koju, aga kuhugi pole minna. Kahju, mõtlen. Kahju küll! Ei tea ka ise, kas see käib käest minema lipsanud Näki, Peipsi poole sõudvate poiste või kihlatud Asse kohta. Või on see lihtsalt seepärast, et hommik on nii kaunis. Ilu teeb meid ikka kurvaks, kui pole teist, kellega seda jagada.

Kui viimaks oma kodumaja lähedale jõudsin, nägin juba kaugelt, et keegi istub trepil. Arvasin alguses, et see on mõni väsinud kojukomberdaja vahepuhkust pidamas. Kui aga lähedale jõudsin, kohkusin koguni. See oli Asse.

„Kallis laps, mis sa siin teed?“ küsisin.

„Oota sind, nagu sa näed,“ ütles ta lihtsalt.

„Oled kaua siin istunud?“

„Näed isegi!“ Ta viitas paberossiotstele trepinurga juures maas.

„Oled sa hull?“

„Peaaegu et olengi.“

„Lähme sisse!“

„Kas maksab enam? On juba hilja. Tahtsin sind Emajõele sõitma paluda.“

„Lähme siiski sisse! Vähemalt esialgu. Puhkame jalgu ja soojendame. Ega jõgi eest ära ei põgene.“

Asse tõusis kuulekalt. „Tee minuga, mis tahad,“ ütles ta. „Aga sõitma tahan ikkagi minna.“

„Läheme pärast.“

Astusime trepist üles. Kui Assel mantlit seljast maha aitasin,

märkasin, kuidas ta kogu kehast võdises. Pahandasin temaga säärase trepil külmetamise pärast, panin ta oma ainsasse pehmesse tooli istuma, sinna, kus ta toona sügisel istus, ja läksin kööki kohvi keetma.

Keerasin elektriplaadi käima, valasin vett kannu. Asse ebaharilik külastus, ta võõras, otsekui maskitaoline ilme ja suitsuotsad all trepinurga juures äratasid minus halbu aimusi. Aga kuski sügavamal südames olin siiski ka rõõmus, et mul ei tarvitsenud üksi oma hommikukohvi juua.

Aga Asse tuli viimaks minu juurde kööki ja ütles ilma sissejuhatuseta:

„See Villi Oona on tõeline sadist. Poleks iialgi uskunud, et sääraseid olemas on.“

„Noh?“ küsisin, ise tegeldes kohvikannuga, et varjata oma algavat sisemist võbisemist, just nagu oleksin minagi jahedal trepil istunud.

„Ta oli minu kohta korjanud igasugu andmeid ja kuulujutte. Ta oli need ilusti ritta seadnud ja lootis mind põlvili sundida. Ta tahtis, et ma põrandal roomaksin ja teda paluksin ja kõik teeksin, mis talle pähe tuleb... Aga ta ei saanud. Tead, mis ma tegin?“

Kohv kees sel silmapilgul üle. Ruttasin kannu pealt ära haarama. Keev vesi loksus mu käeseljale.

Asse vaatas pealt, kuid näis, et ta seda üldse ei märganud. Kui käe ära sain kuivatada ja plaadi kinni keerata, ütles ta:

„Ma tapsin ta ära.“

„Tapsid ära? Ma ei saa aru...“

„Tapsin — lihtsalt, muud midagi.“

„Kuidas siis ometi? Kunas? Kus?“

„Revolvriga. Öösi. Tema pool.“

Suutsin vaevalt ennast paigal hoida. Seljas, ristluude kohal hakkas külm. Mu põletatud käeselg valutas.

„On see tõsi või... räägid niisama?“

„Näed, sellega siin.“ Asse otsis ridikülist revolvri välja. See oli väike FN 6,35, kollasest luust katetega.

Võtsin selle pihku. Märkasin, et relv oli kaitsevinnastamata. Tõmbasin kelgu tagasi. Padrun kukkus kõrinal põrandale. Rohkem neid salves polnud.

„Palju siin enne kuule oli?“

„Kuus.“

„Lasksid kõik viis tema pihta?"
„Ei tea. Kõik mitte."
Nuusutasin rauasuuet. Oli veel nõrka püssirohulõhna tunda.
„Ja mis siis edasi?"
„Panin ukse lukku ja tulin siia. Istusin trepil. Suitsetasin. Siis sa tulid."
„Võtsid sa võtme kaasa?"
„Jah. Võti on siin." Asse otsis ka võtme välja ja asetas lauanurgale. See oli tavaline keskmise suurusega võti.
Olime kogu aja olnud köögis. Mul on nimelt toa kõrval väike köök, pererahva suurest köögist laudseinaga eraldatud. Sein on õhuke, see laseb vähimagi hääle läbi. Kui nüüd keegi on pererahva köögis! tuleb mul korraga meelde.
Haaran kannu ja ütlen:
„Lähme kohe tuppa!"
„Aga tassid?" küsib Asse. „Lubasid ju kohvi pakkuda."
„Tassid, õigus jah. Aga lähme, lähme! Toon tassid pärast." Sulen köögiukse. „Unustasin, et köögi sein on õhuke, viimne kui sõna on teisel pool kuulda."
„Mis sellest siis?" küsib Asse.
„Kuulevad, mis me kõneleme. Helistavad politseisse, annavad üles."
Asse kehitab õlgu.
„Seda ei saa, seda ei tohi! Vähemalt praegu mitte. Peame nõu pidama, mida teha, mis ette võtta."
„Mis siin ikka enam ette võtta," vastab Asse apaatselt.
„Ikkagi! Peame midagi tegema... selgituseks... kaitseks..."
„Nad leiavad üles niikuinii."
„Nii ei saa! Vaja on aega võita, enne kõik läbi mõelda, kuidas see oli," vaidlen ägedalt vastu. „Kuidas see korter tal on? Ma ei ole seal kunagi käinud. On see teistest eraldi?"
„Vist küll eraldi. Ta igatahes ütles, et seal võib kas või revolvrit paugutada, kui ähvardasin karjuda. Keegi naabritest ei kuulvat. Sellestsamast revolver mulle meelde tuligi. Ma poleks ise selle peale tulnud. Olin unustanud, et see mul käekotis on. Kui ta poleks seda sõna öelnud, võib-olla poleks mul seda meelde tulnud."
„Miks sa revolvri siis ridiküli panid?"
„Mõtlesin, et vahest läheb vaja."

„Milleks?"
„Enese jaoks... üldse."
„Enese... jaoks?"
„Jah, mõtlesin, et... kui kord... vaja on, siis on käepärast võtta. Eks ole ju?"
Seisin keset tuba, kohvikann ikka veel käes. Asse toetus õlaga vastu uksepiita. Teravas hommikuvalguses, mis tuppa paistis, nägin ta veretut, ikka veel nagu külmunud nägu.
„Kas keegi nägi, kui te sisse läksite? Kui välja tulid?"
Asse raputas vastuseks pead.
„Aga koer? Tal oli ju koer."
„Selle lasksin ka pärast maha."
Märkan alles nüüd kannu käest lauale panna. Niisiis on veel veidi aega. Aga mis teha? mõtlen palavikuliselt. „Istume!" panen ette.
„Ma ei tea isegi, miks ma selle koera maha lasksin," jätkab Asse istet võttes. „Temast on mul kahju. Temast üksi. Seda ma poleks pidanud tegema. Aga sa saad minust aru, olin vist ikka ärritatud. Koer tuli teisest toast, kui pauke kuulis. Olime Neeroga sõbraks saanud. Ta oli tore koer. Läksin siis ta juurde, silitasin teda, panin revolvritoru talle kõrva ja vajutasin triklile. Ta jalad... liikusid veel pärast kiiresti, nagu oleks ta veel kuhugi joosta tahtnud. Kahju temast, kenast koerast. Sinna ta jäi, külili üle lävepaku."
„Aga tema ise, Oona?"
„See oli väga lihtne. Võtsin revolvri välja, kui ta seda nimetas, ja sihtisin talle vastu. Hoiatasin, et lasen, kui ta järele ei jäta. Tema vist arvas, et ega ma lasta ei julge, ja irvitas mulle näkku. Ma ei võinud ta irvitust enam välja kannatada. Ütlesin veel kord. Tema aga ajas käed minu poole, vastikud... Ja ta nägu, irvitav ja imalev... Ja siis lasksingi. Vist siis mitu pauku... Nagu ta sohvale vajus, nii jäi."
„Kuidas see ometi võimalik oli? Kuidas see nii... lihtsalt läks? Sul pidi ikkagi... suuremaid põhjusi olema?"
„Läks. Põhjusi, küll vist neidki oli, et ma juba seda kuidagi mõtlesin, kui revolvri välja võtsin. Ega ma ilma poleks ju... Aga sa lubasid mulle kohvi," ütleb Asse äkki elavnedes. „Sa lubasid, aga ikkagi ei anna. Kann läheb juba külmaks."
„Kohvi, jah, muidugi. Oota siin, toon tassid."

Ruttasin kööki, tõmmates ukse enda järel kokku. Kuulatasin pinevalt. Vaheseina tagant ei kostnud ühtki häält. Küllap pererahvas magas veel. Vähemalt see, mõtlesin. Aga mis teha? Mis edasi teha? Ta on veel selle šoki mõju all. Politseisse teatada? Otsida mõni advokaat üles, nõu pidada, kuidas kaitset korraldada, asi ära seletada, enne kui nad ise leiavad, motiivid leida...

„Kuhu sa nii kauaks jääd?" hõikas Asse.

Haarasin kapist tassid, alustassid ja teelusikad ja läksin tuppa. „Tee laual ruumi," ütlesin. „Lükka need raamatud kõrvale või tõsta sinna teisele lauale. Toon koort ja suhkrut, mul on kõike ikka..."

Läksin tagasi kööki ja võtsin revolvri köögilaua nurgalt, kuhu see äsja jäänud, ja libistasin taskusse. Leidsin põrandalt ka padruni. Kuulsin, kuidas Asse toas tassidega kõlistas. Üks lusikas kukkus vist põrandale. Mul tuli korraga ette, nagu poleks see kõik siiski tõsi, nagu ei saaks see tõsi olla.

„Tule juba!" hüüdis Asse.

Läksin tagasi tuppa. „Ära ole nii kannatamatu!" katsusin kergemat tooni võtta. Mu kaelas pigistas nagu tangidega. Asse oli laua ilusti kohvijoomiseks korraldanud.

Istusime jooma, Asse endiselt tugitoolis, mina diivanil, ümmargune sohvalaud meie vahel. Asse valas kohvi ka mulle. Panin tähele, et ta käed ei värisenud sugugi, minu omad aga küll, kui ma talle suhkrut ja koort pakkusin. See pole tõsi, mõtlesin ma ikka ja ikka sama mõtet. See peab olema mingi eksitus, mingi võimalus, mida ta kujutleb.

Nagu oleks Asse mu mõtteid lugenud, ütles ta kohvitassi tagasi lauale pannes:

„Sa nagu ei taha seda kõike hästi uskuda?"

„Ei. Minu meelest pole see võimalik."

„Aga nii see on. Mu pea on selge ning külm. Istusin su trepil ja mõtlesin kõik ilusti järele. Mitu korda, põhjalikult. Ma ei tulnud sinult seekord abi otsima, vaid hüvasti ütlema."

„Ah, Asse..."

„Me ehk ei näe enam üksteist. Olen sinule nii palju tänu võlgu. Ma ei tea, kuidas sulle tasuda. Ma ei jõuagi eluilmas seda, aga luba, et ma teen nii, nagu... ma välja mõtlesin."

„Sa pole mulle midagi võlgu."

„Juba isa ütles, et meie vanaisa... Aga olgu sellega, kuidas

on! Su abivalmidus alati... Ei, ära karda, et muutun veel pealekauba sentimentaalseks. Olen kõik läbi kaalunud. Ja ma ei koorma sind kaua. Me võib-olla üksteist ei näe enam, see tähendab, päris kindlasti..."

„Su süütegu pole nii suur. Erilised asjaolud... Tegid seda enesekaitseks. Olid äärmiselt ärritatud, erilises meeleolus, raskes olukorras. Teil oli ägedaid mõtete lahkuminekuid, ta ähvardas sind..."

„Ma polnud ärritatud. Olin väga rahulik, kui see juhtus. Pea selge, selgem kui kunagi varem. Pärast võib-olla läksin ärevaks, aga see on ju inimlik. Aga just siis — ei!"

„Nii sa ei tohi rääkida, nii mitte! Küllap sa ärritatud olid. Sa ise ei teagi, kuidas see oli ja juhtus."

„Miks ma ei tea? Muidugi tean. Täpselt tean. Ega kahetse ka. Ainult koerast on kahju, temast küll. Võib-olla siis olin juba ärritatud."

„Asse! Sa ei tea praegugi, mis sa räägid. Oled veel šoki mõju all. Sa pead sellest vabanema, seniks peame aega võitma," hakkan uuesti teda veenma.

„Väga hästi tean. Ta oli sadist. Kogu ta jutt ja nägu ja... ta oli niisugune. Ja siis ei saanud ma lahti tundest, et ta oli nagu... oli nagu kärbes."

„Kärbes?" Tuletan meeleheitlikult meelde, kes seda oli öelnud või kus ma seda olin kuulnud.

„Vastik, ilge, tige, tüütav... nagu kärbes. Nii et tahad puruks litsuda, käsi tõuseb nagu iseenesest..."

„Saan aru," pomisen.

„Jah, eks ole? Teised tundsid ka niisama. Sa ei tea, kuidas ta talvel mulle kirjutama hakkas, varsti pärast seda, kui ma kliinikust välja tulin. Ma ei kutsunud siis sind enam mind vaatama, Benno. Ma olin olukorras, kus ma... peaaegu ei vastutanud oma tegude eest. Olin otsas, mul polnud enam midagi loota...

Siis ühel päeval sain kirja. Mäletasin teda kummalisel kombel väga hästi tollest korrast „Werneris", sa ise ju tutvustasid. Tal oli seekord punane habe ja ta oli vaimukas, löögivalmis. Ja peab ütlema, et ta kirjutas viisakalt ja huvitavalt. Keegi teine aga mulle ei kirjutanud, mitte keegi. Ei Naatan ega... Verner ega... mitte keegi. Tema üksi, päris võõras inimene. Ta suutis mind uskuma panna... Jah, mida õieti, seda ma praegu ei tea. Mul hakkas temast

omamoodi hale. Ta näis olevat põhjatu üksik ning õnnetu inimene. Just niisama nagu minagi.

Ta kutsus mind Tartusse. Ma ei uskunud ta armumist ja kirjutasingi talle, et oodaku. Aga ta andis mulle täiesti vabad käed ühepoolselt selle „kihluse" katkestamiseks, ilma ühegi põhjenduseta, kui ma ainult tahan. Ja see kõik oli veel nii pooleldi naljatoonis tehtud, et võis võtta nii või naa.

Ühesõnaga — mul polnud midagi kaotada. Olin niikuinii kadunud inimene, sõprade ringist välja visatud, kõikide poolt maha jäetud ja unustatud... Tulin siis Tartusse. Mitte tema kutse peale, vaid üldse. Ta oli ilusti rongil vastas ja oli toa kinni pannud „Grand Hotellis". Ta oli väga viiakas ja vaikne, peaaegu nii häbelik, et piinlik hakkas. Ja ilma habemeta, mille ta olevat minu pärast maha ajanud, oli ta nii võõras, lapseliku näoga. Jalutasime linnas. Käisin paaril korral tema pool. Siis ühel õhtul..."

Asse pidas väikese pausi, nagu kuulataks ta mingit häält kustki. Ma ei seganud teda ja ta jätkas: „Ühel õhtul kohtasime hotelli fuajees Verner Taklajat. Vahetasin Taklajaga ainult paar tähtsusetut sõna, muud midagi, aga Oona muutus pärast nagu meeletuks. Ta süüdistas mind, ta oli põhjalikult mu elulooga tuttav... Siis hakkas ta andeks paluma, roomas põrandal, lubas end ära tappa... Mul hakkas temast jälle kuidagi kahju, ta oli seekord nii hale. Otsustasin siis, et taganen pikkamisi, nii et ta haiget ei saa.

Siis eile õhtul pärast rongkäiku sattusime korraga vastamisi Naataniga. Tollel oli kaasas oma... tütarlaps, väga armas tüdruk ise, Meedi nimi. Lobisesime tükk aega. Naatan sattus õige hoogu, nagu ta vahel on. Ma ei tea isegi, miks ma Oonaga siis enam kaasa läksin, selle asemel, et hotelli minna. Ma jäin nagu veidi longu Naatani pärast. Mul oli just nagu kahju, et... Muidugi Naatan ei võinud lapsest midagi kindlat teada, aga siiski hakkas mul nagu üks vana haav valutama. Sa saad ehk minust aru ja vahest tead, kuidas see on. Naatani tüdruk oli nii noor ja häbelik, kindlasti saab temast hea naine...

Nii ma andsin järele ja läksin Oonaga kaasa. Mõtlesin, et vähekeseks ainult. Oli ju ka maiöö. Võib ka olla, et läksin seepärast, et oli maiöö. Igal aastal olin nii nagu teisedki tõrvikuga käinud, konvendis oli alati tore olnud, nii palju külalisi... Olin ju rukitud, seitsmeks aastaks, seitsmeks maiööks... Leppisime kokku,

et läheme Emajõele sõitma, niipea kui valgeks läheb. Tahtsin väga sõitma minna.

Jah, siis... läksingi kaasa."

Asse jäi vait ja vaatas üksisilmi kohvitassile. Ma ei sõandanud teda segada. Ta jutustus, mis oli asjalik ning loogiline, läbi mõeldud, nagu ei käikski see tema enda kohta, oli mu otsekui põrmu maha peksnud. Olin nagu temaga koos kõik selle läbi teinud. Just nii võis see kõik sündida! Aga kui vaikimine pikaks venis, küsisin:

„Kas võib sulle veel kohvi valada?"

„Tänan, jah, natuke, kui seal veel on."

Kallasin talle kohvi. Mu käsi värises.

„Aga sina ise? Kohv on praegu just sulle hea."

Taipasin, et ta polnud kuski kaugel ära, vaid täiesti teadlik olukorrast. Olles lonksu joonud, ütles ta rahulikult:

„Kallis Benno, vabasta mind sellest, et seda täpselt jutustaksin. Ma ei taha."

„Muidugi, ära siis jutusta, kui ei taha, ära jutusta!"

„Ma ei taha seepärast, et sul jääb siis minust halb mälestus."

„Ah, Asse," ütlesin. „Mul ei jää."

„Ikkagi. Ja pealegi on ta nüüd surnud. Mis sellest enam ikka!"

Ta jõi kohvitassi tühjaks ja tõusis püsti. Tõusin samuti.

„Paadisõidust ei tule vist midagi välja," ütles ta akna alla astudes.

„Kui see sulle hea on, võime ikkagi minna."

„Kas sa julged minuga tulla?"

„Mida ma peaksin kartma?"

„Olen mõrtsukas. Igaüks võib pärast näpuga näidata, et käisid veel jõel sõitmas, et olite... Jah, see tuleb sulle kahjuks."

„Ei, ei!" vaidlesin ägedasti vastu. „Just läheme, nüüd just! Aga enne peab meil plaan valmis olema, kuidas toimida, kui vaja on."

„Mul on plaan valmis. Sõidan lõunase rongiga." Asse vaatas randmekella. „Kell on alles pool kaheksa. Rong läheb 2.24. Seega oleks ju aega küll."

„Selle ajaga võime sõita kas või Jänesele välja."

„Siis on mul Naatanile üks kiri ära anda."

„Seda võime teha minnes, ta elab peaaegu tee ääres. Aga ta pole praegu kodus."

„Ma tean, et pole. See ongi hea."
„See on tore siis. Ütle ainult, kui minna tahad."
„Lähme kohe! Hommikul on kõige ilusam. Taevas on nii selge ja veepind sile nagu peegel. Kas vesi ei ole üldse ilus... kõige ilusam?"
„Vesi on ilus küll," olen nõus ja hakkan end minekuks seadma. „Mulle on meie Raudna alati väga meeldinud."
„Minule ka."
„Jah, eks ole?" naeratab Asse akna juurest ära pöördudes, kust ta oli väga välja vaadanud. „Raudna on nii läbipaistmatu. Põhja ei näegi. Keegi ei tea üldse, mis põhjas on."
Viin kohvinõud kööki ja Asse aitab mind seejuures. Mantlit ma selga ei ajagi, kuid võtan selle siiski kaasa, igaks juhuks. Mu käsi puutub tasku külge ja mulle meenub revolver.
„Kas tahad seda enese kätte?" küsin relva taskust välja tõmmates.
„Ma ei tea," vastab Asse. „Anna siis pealegi, sul tuleb viimati veel sekeldusi."
„Aga padrunit ma ei anna," ütlen relva talle ulatades.
„Seda pole mulle vaja," vastab ta.
Asume minekule. Lukustan hoolikalt toaukse, nagu kardaksin, et keegi võiks vahepeal sisse tulla. Asse läheb minu ees trepist alla. Ta juuksed on lahtiselt seljal, nagu nad ikka on olnud.
Väljas lööb soe õhk vastu. Näib, nagu oleks alles nüüd tõeline kevad kätte jõudnud. Mu selgroost aga pole kadunud piinav külmavõdin.
Trepinurga juures on maas Asse äsjased paberossiotsad nagu jääk ühest lõpuni põlenud elust.

Osavõtlik lugeja, kes sa pole paljuks pannud meiega siiamaani kaasa rännata — nüüd on aeg üksteisega jumalaga jätta.
Sa ise näed, kuhu oleme jõudnud, ja mõistad. Oleks ülearune jutustada, kuidas läks meie viimne paadisõit Emajõel. See oli rohkem kui jumalagajätmine. Usun, et mitte keegi ei soovi seda minu asemel läbi teha.
Ometi ei pääse me veel selle pika ning raske päeva väsimust puhkama.
Sel ajal, kui leebe maiõhtu hämarik üle Tartu langeb, kõnnin mina Vabaduse puiesteel järelejätmatult edasi-tagasi. Mu sõrmi otsekui põletab üks võõras võti. Vastupandamatu jõud kisub mind ühe ukse taha nagu mõrvarit kuriteopaigale. Ma ei saa lahti mõtlemisest ühele lõppenud elukäigule, mille pealkirjaks on „Kõnelused koeraga". Siis viimaks, kui eha hakkab Emajõe luhtade kohal kustuma, lähen Vabadussillale ja viskan võtme vette. Maga jõepõhjas ja roosteta!

Mõtlen Assele. Jätkem jumalaga, jätkem jumalaga!
Hämarus on laotanud sinkjashalli udukatte Raudna tagusele rabale. Veepinnal aga peegeldub erendav ehataevas, nagu põleksid järvepõhjas tuhanded tuled. Asse istub kivil ja süütab viimse paberossi. See on nüüd lõpp, mõtleb ta. Ta kisub suitsu kiiremini ja kiiremini, hõõguv paberossiots paistab nagu tuluke hämaruses. Siis litsub ta äkki selle vastu kivikülge puruks ja hakkab lausjat kallast mööda alla veepiirile astuma. Alguses märkab ta, kuidas raudkülm vesi jalgu puudutab, siis sumab ta kiiresti sügavamale ega tunne enam midagi. Kui vesi juba kaelani ulatub, surub ta vägivaldselt õhu rinnust välja, sukeldub põhja ja tõmbab kopsud musta vett täis.

Äkiline lainetus murrab metalse veepinna katki. Ringid laienevad eemale järveseljale ja panevad taevapeegelduse võnkuma. Aga mida kaugemale, seda madalamaks jäävad ringid, kuni viimaks päriselt vaibuvad.

Samal ajal karglevad neli inimest tühjal liivasel kaldaribal. Nad on üleni märjad ja lõdisevad viledas maatuules.

„Sinna murdudesse oleksime kergesti võinud elu jätta," arvab Juku Leebram. „Kes meil käskis nii kauaks jääda!" Ta kuulatab murdlainete raskel kohinat, mis veealustelt kiviraunadelt veel vastu tuultki rannale kostab.

„No-noh, see on ainult väike Peipsi, ega see pole mõni Atlandi ookean!" hoopleb Verner. Ta vahib vee kohal hõõguvat lillakaspunast ehapaistet. See on ilus ning kutsuv kõigest hoolimata.

„Kui me täie jõuga poleks vastu tuult surunud, oleksime veel eksinud seal kuski," ümiseb Naatan endamisi. Ta mõtleb allikatele Sõõrumäe nõlvakul ja vaatab musta ähvardavat silmapiiri, mis vastu aovalgust kerkib.

„Ära lammutas, saatanahing, meie ilusa paadi," pahandab Pärdijaak. „Ja meie leivakotid viis kaasa. Seda me talle ei kingi, poisid!" Ta vahib liivale jalge ees, nagu otsiks ta sealt midagi.

Siis hakkavad nad uuesti hüplema ning tantsima, üksteise käest kõvasti kinni hoides. Ja äkki tunnevad nad, et miski raske ning ähvardav on seljataha jäänud ja et nad on elus, noored ning julged.

Кангро, Бернард. ЛЕДЯНЫЕ КЛЮЧИ. Роман. На эстонском языке. Художник-оформитель А. Тали. Таллинн, изд-во „Ээсти раамат". Toimetaja R. Põder. Kunstiline toimetaja M. Raid. Tehniline toimetaja H. Kruustee. Korrektor M. Kivilo.
ИБ № 7992. Laduda antud 21. 12. 89. Trükkida antud 25. 06. 90. Formaat 60×90/16. Ofsetpaber. Kiri: bodoni. Ofsettrükk. Trükipoognaid 18,0. Tingtrükipoognaid 18,0. Tingvärvitõmmiseid 36,5. Arvestuspoognaid 15,65. Trükiarv 40 000. Tellimus nr. 741. Hind rbl. 2,— Kirjastus „Eesti Raamat", 200090, Tallinn, Pärnu mnt. 10. Tallinna Raamatutrükikoda, 200108, Tallinn, Laki 26.